RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
KNJIGA 348

ODJEL ZA FILOLOGIJU
KNJIGA XV

Urednik
Akademik MIRKO DEANOVIĆ

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE
ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KNJIGA 348

ZAGREB

1967

Tisak: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije – Zagreb, Gundulićeva ulica 24

Stjepan Ivšić

ZAPRĚŠTENIJE DIJAVOLA

Uvod napisao i za tisak priredio Josip Vrana

UVOD

Godine 1937. u podlistku Obzora od 24. III objavljen je članak prof. Stjepana Ivšića pod naslovom Apokrifne »Sisinove molitve«. Iz tog članka iznijet ćemo ovdje najvažnije odlomke.

»Poznati orijentalist berlinskog univerziteta dr. Franz Babinger, koji je svoje ime već pred par godina povezao sa Zagrebom i za buduća vremena, udarivši prve temelje Muslimanskoj zbirci Jugoslavenske akademije, poslao je nedavno (25. II) Akademiji iz Bukurešta, gdje je sad gost bukureštanskog univerziteta, pismo, u kojem javlja, da mu je jedan rumunjski prehistorik pokazao jedan 'staroslavenski' spomenik, za koji on misli da je vrlo star, pa zato moli Akademiju, da bi poslala kojega svoga stručnjaka, koji bi ga mogao ocijeniti.

»Jugoslavenska je akademija sadržaj toga pisma saopćila odmah meni, koji sam i njezin arhivar. Bila je pripravna, da učini po želji prof. Babingera, no ja sam joj preporučio, neka ga zamoli, da joj pošalje najprije fotografije, jer je on u svom pismu spomenuo, da je spomenik fotografiran ... Dok sam međutim iščekivao odgovor na molbu Akademije, da joj se pošalju fotografije, pripravivši se već i na to, da prema potrebi i sam odem u Bukurešt, stigoše odonud i četiri table izvrsnih snimaka cijeloga spomenika, a s njime i pismo, iz kojega smo doznali ono, što nam prof. Babinger nije dotad navlaš htio da priopći, želeći uopće, da se i njegov prvi glas poslan Akademiji ne razglašuje dalje. Iz ovoga smo pisma doznali, da je taj spomenik već pred desetak godina nađen. Na nj je bio upozoren g. Dinu Rosetti, konservator Gradskog muzeja u Bukureštu, po struci prehistorik, koji je sad, na nagovor prof. Babingera, pristao, da svoje fotografije pošalje Jugoslavenskoj akademiji, da ona ovaj spomenik, kako treba, objelodani. Ovo nastojanje prof. Babingera i odluka g. Rosettija zaslužuju najširu hvalu, jer će ovako jedan naš jezični spomenik i u našim izdanjima ugledati svijet.

»Ja sam se i sam s velikim interesom latio odmah posla, da proučim cio spomenik, pa sam već poslije nekoliko dana mogao javiti prof. Babin-

geru svoje prve pozitivne rezultate. Odazivajući se njegovu pozivu, da bih već sada široj publici kazao nešto o našem spomeniku, napisao sam ovaj kratki izvještaj.

»Naš je tekst defektan; ima svega oko 180 redaka. Ja sam ga dosad s obzirom na njegovo pismo, pravopis i jezik dospio proučiti toliko, da mogu reći, da ide doista među vrlo stare, možda i među najstarije naše ćirilske spomenike. U njemu, iako je, kako sam već rekao, t. zv. srpske recenzije, dolazi pored *u* i veliki jus (slovo za nekadašnji nazalni vokal *o*), ali na svome pravome mjestu, a ne na način srednjobugarskih spomenika, pa prema tome naš tekst, koji je samo prijepis, može biti prepisan sa starije prave staroslovenske matice. Definitivno ću svoj sud moći da kažem ipak tek onda, kad ogledam i sam original.

»Ja sam dosad cio tekst posve pročitao, pa sam odredio i sadržaj: naš spomenik sadržava t. zv. zaklinjanja đavola, koja se u staroj literaturi spominju kao apokrifne 'Sisinove molitve'...

»Ovakvih je zaklinjanja đavola bilo i u službenoj crkvi, nalazimo ih i u starim trebnicima. S njima se mogu usporediti i neka zaklinjanja, što ih nalazimo u najstarijem staroslovenskom trebniku, u t. zv. glagoljskom 'Sinajskom molitveniku'...

»Olovna pruga na kojoj je ispisano naše zaklinjanje, bila je smotana u staroj kutiji, koja je iz zemlje iskopana. U tekstu se spominje i ime lica, od kojega se odgoni đavo, pa se zato smije nagađati, da je nađeni spomenik služio tome licu kao amulet, jer su se olovne pločice upotrebljavale nekad tako. Terensko bi istraživanje mjesta, gdje je spomenik nađen, moglo možda utvrditi i to, nije li naš spomenik zajedno sa svojim vlasnikom dospio i u njegov grob.

»Tekst 'Sisinovih molitava' u našem novonađenom spomeniku najstariji je od dosad poznatih istovetnih tekstova, pa se i po tome vidi vrijednost novonađenog spomenika, koja će mu se moći ocijeniti potpuno, kad ga obradim i objelodanim. Nadam se, da ću to skoro i učiniti.«

Da posljednje riječi nisu bile pusto obećanje, vidi se odatle što je prof. Ivšić sakupio obilnu literaturu o samom predmetu. Među ostalim pronašao je paralelan tekst u poznatom srpskom ćirilskom Zborniku popa Dragolja iz 14. stoljeća, a također malo drukčiju verziju zaklinjanja đavla s legendom o sv. Sisiniju u hrvatskom glagoljskom spomeniku iz 15. stoljeća koji se čuva u Vatikanskoj biblioteci. Prof. Ivšić pravio je i bilješke o pismu, grafiji i jeziku pronađenog spomenika, ali drugi njegovi radovi i dugogodišnje pobolijevanje spriječili su ga te o rezultatima svoga istraživanja nije ništa napisao.

Prije desetak godina pokazao mi je prof. Ivšić fotografije spomenika i zamolio me da prekontroliram njegov prijepis. Tom prilikom izmijenili smo mišljenja o karakteru pisma, grafije i jezika samoga spomenika. Moje se mišljenje ne razlikuje mnogo od mišljenja prof. Ivšića, pa mi neće biti teško opisati i izdati ovaj spomenik. U svome članku poslužio sam se bilješkama prof. Ivšića i literaturom koju je on sakupio. Tekst spomenika objavljujem u prijepisu prof. Ivšića bez ikakvih promjena ili nado-

puna, samo mu dodajem paralelan tekst iz Zbornika popa Dragolja. Rukopis ovoga zbornika pronađen je g. 1873. u nekom selu blizu Skadra. Do g. 1902. bio je vlasništvo Pante Srećkovića.[1] Te godine kupljen je za beogradsku Narodnu biblioteku, odakle je g. 1915. nestao. Budući da Zbornik popa Dragolja nije nigdje objavljen, prepisao sam paralelan tekst iz izdanja ruskoga slaviste M. Sokolova.[2]

I

OBLIK, SADRŽAJ I KARAKTER ZAPRĚŠTENIJA DIJAVOLA

Kako je već spomenuto, naš je spomenik olovna pločica u koju je s obje strane ugraviran tekst Zapršćenija dijavola. Nemam tačnih podataka o njezinoj veličini, ali iz jedne napomene prof. Babingera zaključujem da je duga oko 50 cm, a široka oko 7,5 cm. Pločica je prekinuta na dva mjesta, vjerojatno prigodom razmatanja, ali njezin tekst na tim mjestima nije toliko oštećen da se uz pomoć paralelnog teksta ne bi mogao približno rekonstruirati. Na prednjoj strani (recto) ima 93, a na stražnjoj (verso) 92 retka.

Sadržaj Zapršćenija dijavola su tri molitve protiv đavla. Za razliku od sličnih molitava, tzv. egzorcizama koji dolaze u trebnicima istočne i ritualima zapadne crkve, u prvoj od ovih triju molitava zazivlju se sv. Sisin i Sindor. Postoji apokrifna legenda o sv. Sisiniju (u nekim verzijama spominje se i njegov brat Sindor) kako je spasio djecu svoje sestre od đavla. Prema toj legendi đavao mu je obećao da će bježati odonud gdje čuje njegovo ime. Tako je u molitve protiv đavla ušlo ime, a u neke, kao npr. u spomenuti hrvatskoglagoljski tekst iz 15. stoljeća, i legenda o sv. Sisiniju. Zbog apokrifnih elemenata u njima, pravoslavna je crkva osuđivala takve molitve, a u prvom slavenskom indeksu iz 14. stoljeća one se uz neke druge apokrife pripisuju bogomilskom popu Jeremiji. I. D. Mansvetovski i A. N. Veselovski dokazali su međutim da legende o sv. Sisiniju nisu slavenskoga, bogomilskoga, nego grčkoga podrijetla.[3] Neuki seoski popovi nisu razlikovali apokrifne spise od kanonskih, pa su u svoje zbornike, koji su im služili kao priručnici za vršenje obreda i držanje propovijedi, unosili i jedne i druge spise. Tako su zaklinjanja đavla s imenom sv. Sisina ušla i u Zbornik popa Dragolja. Iz sličnog zbornika prepisana su stoljeće ranije i »zapršćenija« našega spomenika. Držim da ne treba posebno dokazivati da obadva teksta potječu iz iste matice. Samo što tekst našega spomenika nije iz te matice prepisan vjerno, a možda ni tekst Zbornika popa Dragolja. U tom zborniku dolaze četiri zaklinjanja sv. Sisina, a u našem spomeniku samo tri.

[1] Uspor. Enciklopedija Jugoslavije 3, Zagreb 1958, str. 69–70.

[2] М. Соколов, Материалы и заметки по старинной славянской литературе, Вып. первый 1-5, Москва 1888, str. 43-47.

[3] Uspor. М. Соколов, o. c., str. 23.

Pored toga poredak zaklinjanja nije u obadva spomenika isti. Prvo zaklinjanje našega spomenika nalazi se doduše na prvome mjestu i u Zborniku popa Dragolja. Ali drugo zaklinjanje našega spomenika nalazi se u tom zborniku na četvrtom mjestu, a treće zaklinjanje na drugome mjestu. U drugo zaklinjanje našega spomenika ubačene su dvije rečenice koje se u Zborniku popa Dragolja nalaze u tekstu na trećemu mjestu, i to obrnutim redom. (U mojem izdanju ove su rečenice stavljene u uglate zagrade.) Pisar našega spomenika raspolagao je s ograničenim prostorom, pa je vjerojatno skraćivao tekst svojega predloška i na drugim mjestima koja dolaze u Zborniku popa Dragolja, a u našem ih spomeniku nema. Uza sve to nije isključeno da je nešto na svoju ruku dodao na mjestima kojih nema u spomenutom zborniku.

Iako je prepisan iz crkvenog zbornika, naš spomenik nije pisan sa svrhom da se njegovim tekstom služi neki svećenik prigodom zaklinjanja đavla, nego ima svoju posebnu namjenu. U njemu se dva puta spominje osoba od koje se tjera đavao, i to na mjestima gdje se u molitvama Zbor-

ρ

nika popa Dragolja nalazi napomena ИМЄ (»ime reky«). Prema tome je ova pločica bila namijenjena jednoj osobi, i to Georgiju Bratulu, čije se ime na tim mjestima spominje. Nameće se pitanje da li je taj zapis bio amulet koji je Georgije Bratule nosio sa sobom, ili je ova olovna pločica bila stavljena na neko određeno mjesto, tj. u njegov grob ili eventualno zazidana u temelje njegova doma. Pored materijala na kome je tekst ispisan, i mjesta na kome je nađen, za drugu pretpostavku govore četiri rupice, probušene na sredini pločice. One su, kao što je poznato, prvobitno imale tu svrhu da se u njih utaknu čavli pomoću kojih se takva pločica pričvrstila na određeno mjesto. – Sličnoga je karaktera bio i spomenuti hrvatskoglagoljski zapis iz 15. stoljeća. On je bio namijenjen Matveju i Miheli i njihovoj djeci. Očito je da ga sve navedene osobe nisu mogle sa sobom nositi, nego je trebalo da bude pohranjen na nekom određenom mjestu, vjerojatno u njihovoj kući. I sama veličina pergamene na kojoj je zapis ispisan (55,5 × 27,5 cm) govori za tu pretpostavku.[4]

Tradicija zapisa na olovnim pločicama vrlo je stara. Još u grčko i rimsko doba bile su vrlo raširene tzv. tabelle defixionum (uročne pločice). To su bile olovne pločice nepravilna oblika, koje su se stavljale u grobove, bunare, rijeke ili zemlju, a imale su zadaću da odvrate štetu od onoga kome su bile namijenjene ili onesposobe njegove neprijatelje. Jedna takva pločica pronađena je g. 1913. kod Siska u materijalu izvađenom iz Kupe. Opa pločica potječe još iz poganskih vremena iz kraja 3. ili početka 4. stoljeća nove ere, a bila joj je zadaća da urekne protivnike nekoga muža i žene, da zanijeme i ne mogu protiv njih govoriti.[5] Druga takva pločica nađena je g. 1869. na brežuljku u blizini Trogira.

[4] Uspor. I. Milčetić, **Hrvatska glagoljska** bibliografija, Starine 33, Zagreb 1911, str. 198–201.

[5] Uspor. P. Guberina, Tabella plumbea sisciensis, Nastavni vjesnik 45, Zagreb 1936/37, sv. 1–3, str. 4–12.

Potječe vjerojatno iz 6. stoljeća nove ere, dakle iz kršćanskih vremena, pa joj je i zadaća nešto drukčija. Ona više nije urok osobi, nego davlu, koga treba spriječiti da ne škodi gdje bi htio. Ona nije bila bačena u vodu, kao sisačka pločica, jer ima dvije rupice za čavle kojima je bila pričvršćena. Vjerojatno je bila stavljena u grobnicu, ili, što je po mome mišljenju vjerojatnije, uzidana u temelje neke zgrade.[6] Po svome obliku, materijalu, sadržaju, namjeni i nalazištu ona je prototip našega spomenika.

II

STAROST I KULTURNOHISTORIJSKO ZNAČENJE ZAPRĚŠTENIJA DIJAVOLA

Činjenica da tekst Zapršćenija dijavola nije originalan sastav, nego je prepisan iz nekoga crkvenog zbornika, pruža ključ za ispitivanje njegovih paleografijskih, grafijskih i jezičnih osobina, a prema tome i za određivanje njegove starosti i njegova kulturnohistorijskoga značenja. Prof. Babinger bio je mišljenja da je ovaj spomenik vjerojatno nastao već u 12. stoljeću. Tome mišljenju pridružio se i prof. Ivšić, pa je pokušao odrediti srodnost njegova pisma i grafije s pismom i grafijom sačuvanih staroslovjenskih i najstarijih srpskohrvatskih ćirilskih spomenika. Njihova pretpostavka zasnovana je na činjenici da je Zapršćenije dijavola pisano, ili bolje reći gravirano knjižnim ustavom u kome dolaze neki vrlo stari oblici pojedinih slova. Pored toga njegova se grafija uglavnom podudara s grafijom Vukanova evanđelja, koja imade sve karakteristike srpske ćirilske grafije u drugoj polovici 12. stoljeća. Prema tome ne bi bilo nikakve zapreke da se postanak Zapršćenija dijavola stavi u isto vrijeme. Ali pored starijih crta pisma i grafije dolaze u Zapršćeniju dijavola i novije crte koje se javljaju tek u spomenicima 13. stoljeća. Te crte ne bi u našem spomeniku došle do izražaja da je nastao u 12. stoljeću. Prema tome su starije osobine vjerojatno ušle u naš spomenik iz njegova predloška. Zato ću u svome izlaganju posebno razmotriti starije, a posebno novije osobine njegova pisma, grafije i jezika.

Glavne osobine pisma. Kod određivanja glavnih osobina pisma treba prije svega istaknuti da Zapršćenije dijavola nije pisano svečanim, kaligrafskim ustavom s kojim se susrećemo, na primjer, u Suprasaljskom zborniku, Ostromirovu, Miroslavljevu ili Vukanovu evanđelju, nego svakidašnjim neuglednim ustavom kojim je pisana Savina knjiga, Dobrimirovo evanđelje i neki kasniji ćirilski spomenici. Kaligrafski ustav, kojim su se prepisivale svečane liturgijske knjige, gajio se u manastirskim skriptorijima, a nekaligrafskim ustavom služili su se većinom samouki seoski popovi i notari u gradovima ili na dvorovima velikaša. Po mome mišljenju iz takvoga neuglednog ustava razvio je kancelarijski ustav kojim

[6] Uspor. M. Barada, Tabella plumbea traguriensis, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Nova serija 16, Zagreb 1935, str. 11–18.

su pisane srpskohrvatske ćirilske isprave potkraj 12. i u prvoj polovici 13. stoljeća. Prema tome je vrlo vjerojatno da ni Zaprěštenije dijavola nije pisao manastirski pisar nego neuki seoski pop ili dijak nekoga velikaša, možda samoga Georgija Bratula.

Među starijim crtama pisma našega spomenika treba u prvom redu spomenuti nazalno slovo ѧ. Ovo slovo dosta je često u Miroslavljevu evanđelju, a nekoliko puta susrećemo se s njime i u Vukanovu evanđelju. U 13. ljeću nalazimo slovo ѧ pored slova ѧ samo u bugarskim i makedonskim spomenicima. U Zaprěšteniju dijavola slovo ѧ dolazi svega trinaest puta. Stariji oblik ѧ nalazi se samo dva puta (r 12 i v 61). U svim ostalim slučajevima dolazi noviji oblik ѧ̃, za koji je prof. Ivšić našao paralelu u ljubljanskoj Kopitarovoj triodi iz 13. stoljeća[7] i Hludovskom paremejniku iz 13–14 stoljeća,[8] ali je spojna vodoravna crtica vidljiva samo u nekim slučajevima (v 39, 44, 59, 60 i 84), a u drugima nije (r 12, 13, 39, 51; v 41 i 48). Prema tome upotreba slova ѧ ne govori za veliku starost našega spomenika. Iako se u njegovu predlošku po svoj prilici nalazio stariji oblik slova ѧ, pisar spomenika služi se većinom mlađim oblikom toga slova, vjerojatno pod utjecajem bugarskih spomenika 13. stoljeća. Za veliku starost našega spomenika ne govore ni slova ж i ѡ, koja u njemu dolaze isključivo u starijem obliku: prvo se sastoji od tri unakrsne crte, a drugo ima srednju crtu isto tako visoku kao i obje krajnje. To je vrijedno istaknuti s razloga, što se već u najstarijim srpskohrvatskim ćirilskim spomenicima 12. stoljeća pored starijih oblika upotrebljavaju i mlađi oblici ovih slova: slovo ж s vodoravnim ili pristavljenim bočnim lukovima, a slovo ѡ s kraćom sredinom. Tako npr. glavni pisar Miroslavljeva evanđelja i prva dva pisara Vukanova evanđelja upotrebljavaju redovito starije oblike slova ж i ѡ, a ostali pisari, pored starijeg oblika slova ж mlađi oblik slova ѡ (Gligorije i Simeon), ili samo mlađe oblike obadvaju slova (četvrti pisar Vukanova evanđelja).

Takvo mješovito stanje nastavlja se kroz čitavo 13. stoljeće. Pored spomenika s mlađim oblicima slova ж i ѡ, sačuvani su i spomenici sa starijim oblikom jednoga ili obadvaju slova. Prema tome stariji oblici slova ж i ѡ, premda su se nalazili već u predlošku našega spomenika, za određivanje njegove starosti imaju samo relativno značenje. U tu svrhu bolje će nam poslužiti neke mlađe osobine njegova pisma.

Među mlađim paleografijskim osobinama našega spomenika treba na prvom mjestu spomenuti mlađi oblik slova ч. Stariji oblik čašice ima ovo slovo u pismu pisara Miroslavljeva i prvih dvaju pisara Vukanova evanđelja. Također Simeon, glavni pisar Vukanova evanđelja, služi se još uvijek starijim oblikom slova ч, ali lukovi njegove čašice, naročito u natpisanim slovima, nisu uvijek obli ni simetrični. U ovakvim slučaje-

[7] Uspor. Е. Ф. Карский, Славянская кирилловская палеография, Ленинград 1928, str. 393.

[8] Uspor. П. А. Лавров, Альбом снимков с югославянских рукописей болгарского и сербского письма, Энциклопедия славянской филологии, Приложение к вып. 4. 1, Петроград 1916, No. 22.

vima Simeonovo slovo ч pokazuje tendenciju prema novijemu rašljastom obliku, kojim se isključivo služi četvrti pisar Vukanova evanđelja. U ćirilskim spomenicima 13. stoljeća susrećemo se podjednako sa starijim i s novijim oblicima slova ч. Ali u 12. i u početku 13. stoljeća ne samo stariji nego i mlađi oblik slova ч uglavnom je simetričan. Tek kasnije rašljasto ч postaje nesimetrično i piše se s dva mjesto s tri poteza. U našem spomeniku slovo ч u većini slučajeva ima rašljast, simetričan oblik (r 42, 63; v 36, 54, 65, 67, 73, 77 i 83), ali u dva slučaja (r 76 i v 64) ono više nije simetrično. S mlađim oblicima susrećemo se nadalje kod slova ѣ, ѳ, м, ц, a djelomično i kod slova д i т. Stariji oblik slova ѣ piše se u srednjem prostoru. Njegova priječnica piše se obično nisko, katkada je sasvim priljubljena uz petlju. U srpskohrvatskim književnim spomenicima iz druge polovice 12. stoljeća obično između petlje i priječnice slova ѣ postoji neki razmak. Ovaj način pisanja doveo je do toga da se stablo slova ѣ produljilo iznad srednjega prostora. S ovakvim oblikom slova ѣ susrećemo se već u Pogodinskom psaltiru iz 12. stoljeća.[9] Ali slovo ѣ s vrlo produženim stablom i priječnicom u visini gornje srednje linije, s kakvom se susrećemo u našem spomeniku, obično je tek u 13. stoljeću. Kod slova ѳ već u najstarijim staroslovjenskim spomenicima javlja se tendencija za povećanjem i proširenjem njegove donje petlje. S takvim slovom ѳ susrećemo se i u ćirilskim spomenicima 12. stoljeća. Ali u našem spomeniku slovo ѳ ima nisku i široku petlju, pa je u pojedinim slučajevima nalik na veliko latinsko slovo *L*. Tendencija za ovakvim načinom pisanja slova ѳ opaža se u zapadnobugarskom Bojanskom evanđelju[10] i u nekim drugim ćirilskim spomenicima 13. stoljeća, ali do potpunoga razvitka dolazi ovaj oblik tek u nekim ćirilskim književnim spomenicima 14. stoljeća. U našem spomeniku u dva slučaja natpisano slovo ѳ ima pravokutan oblik. Tendencija za ovakvim oblikom slova ѳ opaža se također tek u 13. stoljeću. Tako npr. u tzv. mlađem prijepisu isprave Kulina bana[11] i u nekim književnim spomenicima 13. stoljeća. U razvitku slova м opažaju se već u najstarijim staroslovjenskim spomenicima dvije tendencije: rastavljeno pisanje lijevoga i desnoga stabla (Savina knjiga) i spuštanje spojne crte ispod srednjega prostora (Suprasaljski zbornik). Slovo м našega spomenika ima obadva ova svojstva, ali pored toga je njegovo desno stablo kraće od lijevoga, pa ovo slovo na taj način postaje nesimetrično. Skraćivanje jednoga ili obadvaju stabala slova м u svakom je slučaju mlađa osobina, a susrećemo se s njome u spomenicima 13. i 14. stoljeća. Slovo ц u našem spomeniku ima oblik četvorke kao i u najstarijim stsl. spomenicima Ali u tim spomenicima slovo ц ne izlazi iz srednjeg prostora, dok je u našem spomeniku slovo ц produženo, tako da njegov repić duboko ulazi u donji prostor.

[9] Uspor. П. А. Лавров, Палеографическое обозрение кирилловскаго письма, Энциклопедия славянской филологии, Вип. 4. 1, Петроград 1914, str. 70–72.

[10] Uspor. Карский, o. c., str. 390.

[11] Uspor. moju raspravu »Da li je sačuvan original isprave Kulina bana«, Radovi Staroslavenskog instituta 2, Zagreb 1955, str. 39.

Tendencija za pisanjem ovakva oblika slova ц opaža se također dosta rano, ali s produženjem kao u našem spomeniku susrećemo se tek u rukopisima 13. stoljeća. Slovo д ima u našem spomeniku dugu petlju, obično od gornje do donje linije srednjega prostora. Ali u nekim slučajevima opaža se kod ovoga slova tendencija za proširenjem donjega dijela petlje. Ova tendencija može se opaziti već u srpskohrvatskim spomenicima iz kraja 12. stoljeća, a do potpunoga izražaja dolazi tek u 13. stoljeću. Slovo т ima u našem spomeniku ustavan oblik. Ali u nekim slučajevima, tako npr. u recima r 32, 42, 43 i 59, opaža se tendencija za produženjem njegovih privjesaka, s kojim se češće susrećemo tek u ćirilskim spomenicima 13. i 14. stoljeća. Mlađe osobine mogu se zapaziti i kod nekih drugih slova našega spomenika, ali ona uza sve to čuvaju ustavan oblik.

Prema svemu što je do sada izneseno vidi se da u našem spomeniku u punoj mjeri dolaze do izražaja mlađi oblici ćirilskih slova koji su bili uobičajeni u 13. stoljeću. Ali se pored toga u njemu čuvaju i stariji oblici mnogih slova, naročito onih kod kojih u 13. stoljeću nije dolazilo do većih promjena, ili su pored mlađih oblika postojali i stariji oblici istih slova. Do toga je u našem spomeniku moglo doći tako da je pisar, koji je svakako pripadao 13. stoljeću, bio pod jakim utjecajem svoga predloška, koji je bio pisan ustavnim pismom 12. stoljeća. Tako su se u našem spomeniku ujedinile paleografijske osobine 12. i 13. stoljeća.

Tražeći srodnost pisma našega spomenika s pismom ćirilskih spomenika 13. stoljeća najviše sličnosti našao sam u pismu Makedonskoga evanđelja popa Jovana, Bojanskog evanđelja, Odlomcima evanđelja sofijske Narodne biblioteke br. 26 i Svrljiškim odlomcima evanđelja Srpske akademije nauka i umetnosti (posljednji pisar). O prvom spomeniku V. Mošin misli da je nastao na prijelazu iz 12. u 13. stoljeće. Moje je mišljenje da je ovo evanđelje nastalo tek u 13. stoljeću, u isto vrijeme kad i Bojansko evanđelje, eventualno nešto ranije od njega.[12] Posljednja dva spomenika neosporno potječu iz 13. stoljeća (drugi iz g. 1279).[13] Prvi spomenik pisan je kaligrafskim, a ostala tri nekaligrafskim knjižnim ustavom. Ali u svim ovim spomenicima, u jednima manje, a u drugima više, dolaze do izražaja mlađi oblici slova ч, ѣ, в, м, ц, д i т, iako ne u tolikoj mjeri kao u našem spomeniku. To još uvijek ne mora značiti da je Zaprěštenije dijavola napisano poslije ovih spomenika. Ako je pisar našega spomenika bio dijak nekoga velikaša, u njegovu pismu, koje nije bilo ropski zavisno od tradicija pisarskih škola u kojima su nastali navedeni spomenici, mogle su istovremeno mlađe osobine jače doći do izražaja. Prema tome nećemo pogriješiti ako Zaprěštenije dijavola na temelju paleografijskih osobina njegova pisma stavimo najranije u prvu, a najkasnije u drugu polovicu 13. stoljeća.

[12] Uspor. moju ocjenu Mošinova izdanja Makedonsko evangelie na pop Jovana, Slovo 6–8, Zagreb 1957, str. 372–374.

[13] Uspor. П. А. Лавров, Палеографическое обозрение кирилловскаго письма, str. 129–130. i 201–203.

Glavne grafijske osobine. Da se odredi karakter grafije našega spomenika, potrebno je poznavati grafiju najstarijih srpskohrvatskih ćirilskih spomenika. O toj grafiji, koja ni u kojem slučaju nije bila jedinstvena, pišem opširnije u svojoj raspravi o Vukanovu evanđelju.[14] Ovdje bih istaknuo da se glavne grafijske osobine našega spomenika uglavnom podudaraju s glavnim grafijskim osobinama raške pisarske škole 12. stoljeća. U toj grafiji dolaze jotirana slova ꙗ i ѥ, ali ih svi pisari ne upotrebljavaju podjednako. U našem spomeniku glasovna skupina *ja* piše se redovito slovom ꙗ; glasovna skupina *je* piše se pretežno slovom ѥ, ali dosta često dolazi u takvim slučajevima slovo є (svega 13 primjera s ѥ i 9 primjera s є). Takvim pisanjem slova ꙗ i ѥ nastavlja se tradicija staroslovjenske Savine knjige i onih srpskih ćirilskih spomenika koji nisu podlegli ruskom utjecaju. Glasovne skupine *l'a, ńa, ŕa; l'e, ńe, ŕe; l'u, ńu, ŕu* pišu se u našem spomeniku лa, нa, ра; лє, нє, рє; лоу, ноу, роу (mjesto starijega лѣ, нѣ, рѣ; лє, нє, рє; лю, ню, рю; eventualnu iznimku čine samo dva primjera нинѣ r 70 i v 92). Takvo je pisanje mlađa osobina raške pisarske škole 12. stoljeća, koja se djelomično proširila i na zetsko-humsko područje. U 13. stoljeću spomenute skupine pišu se лꙗ, нꙗ, рꙗ; лѥ, нѥ, рѥ; лю, ню, рю; ali pored toga u mnogim spomenicima održalo se pisanje лa, нa, рa itd. Prema tome naš spomenik u pisanju jotiranih slova vjerno čuva stanje svoga predloška koji potječe iz 12. stoljeća. U srpskohrvatskim ćirilskim spomenicima iz druge polovice 12. stoljeća dolaze sporadički i nazalna slova ѫ i ѧ. Nazalni vokali *ǫ* i *ę* zamijenjeni su nenazalnim vokalima *u* i *e* već u prvoj polovici 12. stoljeća na či*avom srpskohrvatskom jezičnom području. Prema tome su nazalna slova u našim ćirilskim spomenicima iz druge polovice 12. stoljeća grafijski relikti kojima su se pojedini pisari služili prema svojim ličnim pravilima. Tako su, na primjer, za glavnog pisara Miroslavljeva evanđelja slova ѫ, ѧ-ѧ i slova оу-ꙋ-ю grafijske dublete za glasove *u* i *e* (i glasovne skupine *ju* i *je*).[15] Simeon, glavni pisar Vukanova evanđelja, mjesto slova ѫ piše pod ruskim utjecajem slovo ѧ. U našem spomeniku u dvanaest primjera dolazi nazalno slovo ѫ. Ako se ovi primjeri bolje razmotre, vidi se da gotovo u polovici tih primjera (стоѫ мрнѫ r 12, бцѣ҃ѫ r 13, захарнѥѫ r 38-39, николоѫ r 50-51) slovo ѫ dolazi u završecima *–ojǫ, –ejǫ* i *–ijǫ* za instr. sg. *a–, ja–* i *i–* deklinacije. Ti su završeci već u drugoj polovici 12. stoljeća na srpskohrvatskom štokavskom području zamijenjeni završetkom *–ovь* (uspor. primjere своєвь, odnosno свонoвь коловь 11 u ispravi Kulina bana, снювь землoвь срьбьсковь 8, божиювь 11, 14-15 i дановь 12 u Nemanjinoj hilandarskoj povelji i срьбьскоѡвь, зєтьскоѡвь, странoѡвь 189d 43-44 u zapisu starca Simeona u Vukanovu evanđelju). Oblici s nastavcima *–ojǫ* itd. vjerojatno nisu postojali ni u govoru pisara našega spomenika, pa je

[14] Ovu raspravu pod naslovom »Raški književni centar na prijelazu iz 12. u 13. stoljeće« prihvatila je za štampu Srpska akademija nauka i umetnosti u Beogradu.

[15] Uspor. moju raspravu L'Evangéliaire de Miroslav, Contribution à l'étude de son origine, s'-Gravenhage 1961, str. 125–131.

tako u navedenim primjerima (tri su od njih kratice!) zadržao stariji način pisanja. Ostale riječi (u primjerima гредѫщимь v 41, трѫб'нимь v 44, спадаѫть v 47-48, ѡсѣнаѫщи v 59-60, вьпиѫще v 60-61, глѫще v 61, вьнѫтрьюдоу v 34; primjer на сѫдѣ je pogreška mjesto на соусѣ) također su bile više ili manje neobične u živom narodnom govoru, pa pisar našega spomenika nije mijenjao njihov način pisanja. Karakter navedenih primjera dovodi do zaključka da je u predlošku bilo više takvih riječi s nazalnim slovom ѫ, eventualno, pod bugarskim utjecajem, i s nazalnim slovom ѧ, ali je pisar našega spomenika ta slova zamijenio slovima оу i е jer mu to nije činilo nikakvih teškoća. Do ovakve djelomične zamjene nazalnih slova nenazalnima moglo je doći već u drugoj polovici 12. stoljeća, pa se prema dosadašnjem izlaganju čini da u grafiji našega spomenika nema nikakva oslonca za pretpostavku da je napisan tek u 13. stoljeću. Ali nije tako.

Iako naš spomenik u glavnim crtama čuva glavne grafijske osobine 12. stoljeća, postoji u njemu jedan način pisanja koji nikako nije mogao nastati u 12. stoljeću. To je pisanje slova и na mjestu praslavenskoga glasa y. Zamjena glasa y glasom *i* izvršena je u srpskohrvatskom štokavskom narječju u drugoj polovici 12. stoljeća. Ipak je grafijska tradicija bila toliko jaka da se u srpskohrvatskim ćirilskim spomenicima iz druge polovice 12. stoljeća, uz rijetke iznimke (u Miroslavljevu evanđelju i ispravi Kulina bana iza *k*, *g*, *h*, a u Vukanovu evanđelju u nastavcima), na mjestu praslavenskoga glasa y dosljedno piše slovo ы. Ta se tradicija očuvala i u kasnijim stoljećima, pa se slovo ы piše gotovo redovito u nastavcima, a katkada i u osnovnom dijelu riječi.

U našem spomeniku nijedanput ne dolazi slovo ы, iako je prilika za takvo pisanje postojala u svega trideset i četiri slučaja (od toga samo pet u osnovnom dijelu riječi сина r 4-5, нинѣ r 70, v 92, езика v 76 i подьѥзичиꙗ v 77-78). Tome su vjerojatno bila dva razloga: prije svega veliki razmak između vremena kad se glas *y* još uvijek izgovarao i vremena kada je živio pisar našega spomenika, a zatim nepoznavanje crkvene grafijske tradicije. Obadvije činjenice govore za pretpostavku da je naš spomenik nastao tek u 13. stoljeću, i da ga je pisao dijak nekoga velikaša koji se nije bavio prepisivanjem crkvenih knjiga. Za tu pretpostavku govore još neke mlađe grafijske osobine. U našem spomeniku deset puta dolazi glasovna skupina *rě* u prijedlogu прѣдь i prefiksu прѣ-. Samo jedanput ispisano je прѣдь (u riječi прѣдьстоѥть v 54-55), a u ostalim slučajevima (r 2, 21, 30; v 17, 37, 51, 52, 63 i 65) dolazi р s natpisanim križićem. Tako se piše i riječ вьс'крсивьшимь v 29-30. Ovakav način pisanja nije običan u spomenicima 12. stoljeća, nego tek u spomenicima 13. stoljeća. Isto se može reći i za natpisano р u riječi

р
геѡгиѥ (r 44–45, 66–67; v 68–69). Pored primjera u kojima je izostavljeno slovo ь za negdašnji glas ь u slabom položaju, nalazimo u našem spomeniku nekoliko primjera s apostrofom na takvome mjestu (гор'ними r 38, повѣлев'шим v 34, источ'ни[ки] v 36, трѫб'нимь v 44, г'ми v 55-

56, в'сѣмоги v 64, ноѯ'дри v 76, в'сего v 80). Ovamo se mogu pribrojiti primjeri вьс'крсивьшимь v 29-30 i ар'хан'гли v 57. Samo jedanput dolazi apostrof na kraju riječi (u primjeru кланѧет' сѧ r 89-90). Takvo označivanje negdašnjeg glasa ь u slabom položaju i na kraju riječi, koliko mi je poznato, nije obično u ćirilskim spomenicima 13. stoljeća.

Jedna jezična osobina. Formiranje glavnih fonetskih osobina srpskohrvatskog jezika izvršeno je do kraja 12. stoljeća. Do novih fonetskih promjena, tako npr. do zamjene *ě* glasovima *i, e, ije – je*, a uglavnom i morfoloških promjena dolazi tek u 14. i 15. stoljeću. Zato se na prvi pogled čini nerazumljivim da u našem spomeniku u četiri slučaja mjesto ѣ stoji ѥ(вьсѣми r 13-14, повѣла...шаго r 93-v 1, повѣлѣ'шим v 34 i w-тѣмѣнѣ v 72). U prvom slučaju pisar je napisao ѥ pod utjecajem oblika u kojima pravilno dolazi ѥ (gen. вьсего itd.). U drugom i trećem slučaju pisar je zamijenio mjesta ѣ i ѥ, tj. trebalo je napisati ѥ na prvom, a ѣ na drugom mjestu. U četvrtom slučaju, kako se čini, pisar je na početku riječi napisao ѥ mjesto ѣ pod utjecajem slijedećih dvaju ѥ, ali je naknadno to ѥ popravio u ѣ. Kako se vidi, sva četiri slučaja mogu se objasniti zabunom pisara, ali nije isključeno da se u ovim primjerima radi o analoškom, odnosno pozicionom izjednačivanju glasa *ě* s glasom *e*, iza kojega je slijedilo i fonetsko izjednačivanje. I do ove promjene moglo je doći najranije u 13. stoljeću.

ZAKLJUČAK

Prema mojem izlaganju Zaprěštenije dijavola nije prepisano u 12. nego u 13. stoljeću, iako je njegov predložak nastao u 12. stoljeću. Prema tome ono ne spada među najstarije srpskohrvatske ćirilske spomenike. Za tu pretpostavku govore njegove paleografijske, grafijske i jezične osobine. Uza sve to njegovo je kulturnohistorijsko značenje vrlo veliko. Prije svega, ono je nastalo na sjevernom srpskom području, s kojega se pored spomenutih Svrljiških odlomaka, koliko mi je poznato, nije sačuvao nijedan srpski jezični spomenik iz 13. stoljeća. Nadalje, njegovo podrijetlo svjedoči o tome da je u 13. stoljeću na današnjem rumunjskom području pored bugarskoga i ukrajinskog postojao i znatan srpski utjecaj. Mislim da je to dovoljan razlog da se ovaj tekst objelodani i učini pristupačnim za dalje proučavanje.

Napomena. Ova rasprava i tekst bili su već u štampi kad me je V. Štefanić upozorio na bibliografski podatak prema kome je već g. 1938. u rumunjskom časopisu Revista istorica romana VIII, str. 210–238 o istom predmetu štampana rasprava, koju j enapisao L. I. Ciomu. U toj raspravi, koju sam kasnije dobio posredništvom Nar. sveuč. biblioteke u Zagrebu, štampan je i tekst Zaprěštenija zajedno s njegovim rumunjskim prijevodom. Tekst je prepisan iz fotografija, koje je također načinio Dinu Rosetti, a autoru ih je dao P. P. Panaitescu. O tome, dakako, profesori Babinger i Ivšić nisu bili obaviješteni. Rasprava L. I. Ciomu ostala je nepoznata našoj javnosti, ima u njoj pogrešnih čitanja i interpretacija teksta, pa time ovo novo objavljivanje Zaprěštenija ne gubi ništa na vrijednosti. Prema podacima te rasprave olovne pločice sa Zaprěštenijem nađene su u blizini humka, koji bi mogao biti grob, u selu Budăneşti kotara Mehedinţi, a bile su pohranjene u muzeju Trajanova liceja u Turnu Severinu.

Zaprěštenije dijavola

I. POČETAK PREDNJE STRANE

Prvo zaklinjanje

Tekst na olovnoj ploči iz 13. st. po čitanju prof. Ivšića (oštećeno mjesto u okruglim, nečitljiva u uglatim zagradama)	Tekst u Zborniku popa Dragolja iz 14. st. po čitanju M. Sokolova
† М(л) ХВА(с̄) · ЗА-	70 v стого сисина за-
прѣщение ди-	клина|ние ди-
iавола	iавола · |
Вь име ωца и (с)и-	Вь име ωца и си-
на и стго дха	на и стго дха · |
(З)аклинаю те	заклинаю те
дииаволе стр-	дииаволе |
ашнимь име-	
(н)емь га наше-	г(д)мь нашимь
го іса ха · Закли- (наю те диiаво)-	ісхомь(с̄) ·
ле стож мриж(т)	
(е)го (вц)еж и вь-	и сто|ю материю
семи стими ·	його ·
За(л)кинаю те	Заклина|ю те
дииаволе ст(и)-	дииаволе ·

к̄
мь иѡномь
крьстителе-
мь · Заклин-
аю те диꙗв о-
ѣ
ле прдьстате-
лемь миха-
иломь и стим [ь]
гавриломь и с[у]-
риломь и рафа-
иломь и вьсѣ-
ми стими с(и-
с̂
лами небни-
ми · иже слоу-
т ѣ
(же) прстоу бж(и)-
ю · Заклинаю
те диꙗволе
с̂
(с)тими апли п(е)-
тромь и пав(л)-
омь · Заклина-
ю диꙗволе вь-

ꙗѡаном'
крь|стителе-
м' · Заклин-
71 г аю те| диꙗво-
ле всѣми небесны|ми силами арханг-
ломь| миха-
иломь
гавриломь · | оу-
риломь и рапа-
иломь и| всѣ-
ми стими
англами · |

Заклинаю
те диꙗволе
с̄
стыми|аплы пе-
тромь и павл-
омь

II. NASTAVAK PREDNJE STRANE

сѣми стими
горними Заха-

риѥж и само(и)-

ломь · Заклин(а)- заклина-

ю те диꙗволе ю те диꙗволе|

ч
ст҃ими мник- ст҃ыми моученик-

и · димитриѥ- и · ди|митиѥ-

р
мь и геѡгие- мь и геѡргиѥ-

мь и ст҃ими ер- мь · зак'|линаю те диꙗволе стыми|

о҃
прркн моисѣѡмь (самоуи)-|

лемь · заклинаю те диꙗво|ле

ст҃ыми ѥр-

в
архи · иѡномь архы · іѡано|мь

златооустим[ь] златооустымь ·

и василиемъ василиѥмь ·

и глигориѥ(м)[ь] григориѥм' ·

ѡцемь нико- нико-

лож и ст҃имь ла|ѥмь · заклинаю те диꙗво|ле

ст҃ыми патриархы|аврамомь

исакомь (и ꙗко)|вомь · методиѥмь ·

закли|наю те диꙗволе мариѥ|ю

с҃
материю хвою ·

сиси(н)омь и с-

иньдоромь ·

Заклинаю те

дияволе сти-

мь животво-

рещимь крто-

мь иже ѥ пр-

[о]гонитель де-

(м)ономь · и вьс(ѣ)-

мь дхомь не-

чистимь да

не имаши вла-

сти ѿ дньшне-

го дне на рабѣ

бжиѥмь · геѡ-

гие братоуле ·

вь име ѡца

(и сна) и стго [дха]

. . . (н)инѣ · (З)[акли]-

71 v заклинаꙗ те

дияволе силою ч'|стнаго

и животво-

рещаго крта гнꙗ · заклинаю те|

дияволе стымь сисиномь|

иже ти ѥсть пр-

огонитель ·|

да

не имаши вла-

сти ни си|лы

на рабѣ

бжиѥмь · име ·|ѿ дньшьна дне ·

вь име ѡца|

и сна и стго дха ·:·

III. SVEŠETAK PREDNJE STRANE

Drugo zaklinjanje

[нание ·в·] Закли-

72 v млі ·:·д·:·

вь име ѿца и сна и стго дха|

закли-

(н)аю те диꙗ-
воле в҃седрьж(и)-
телемь б҃го(м)ь
живимь · д҃ше н[е]-
чисти ѹбои се
имени с҃тго · За-
клинаю те (д)и-
ꙗволе сьтв(ор)-
шаго небо и (з)-
емлоу и мор(е)
и вьса ꙗже в(ь)
немь · Закли(н)-
аю те диꙗвол-
(е) вьдьхноувь-
шаго д҃хь жи-
вотни · его(ж)[е]
(и)ме (ве)лико [..]
(и) страшно кла-
нает' се ѥмо(у)
вьса тварь · За-
(к)линаю та (!) д(и)-
(ꙗ)воле повѣ(л)[ѣв]-

наю те диꙗ-
воле| гмь бмь
вседрьжительмь| аще не-
чисты д....|
...на стго · за-
клинаю| те ди-
ꙗволе · силою ство|рь-
шаго небо и з-
емлю · и| море
и вса ꙗже вь
нихь ·| заклин-
аю те диꙗвол-
е |(вьд)ьхноувь-
шимь дхь|
....вь ны · ѥгоже
73 г име| велико
и страшьно · ѥмоу|же клѣ-
наѥть се
вса тварь ·| за-
клинаю те ди-
ꙗволе · по|велѣвьшимь мороу не вь|

зити выше оустава дон'|
дѣже придеть г҃ь соудити|
мироу и тебѣ диꙗволе·|
заклинаю те диꙗволе
б|л'говѣстившимь
вьскр'|сениѥ изь мрьтвыхь·

IV. POČETAK STRAŽNJE STRANE

шаго ѡгнь сь
небе · Заклина-
ю те диꙗволе
на гороу и б҃лгов-
ѣ:тивьшаго м-
оисѣѡви и аро(н)-
ꙋ ꙗвльшим с[е]
вь ко҃уни · Закли-

за|клина-
ю те диꙗволе·
вьшьдь|шимь на гороу синаискоую
и| ꙗвльшимь се м-
оисѣѡви|

вь коупинѣ огньнѣ · закли-|
наю те диꙗволе (имене)|
мь г҃а б҃а мѡ(исеѡва) заклина-|
ю те диꙗволе (низьведьшимь)|
ѡгнь с нб҃се з(аклинаю)| .... |
мь содома и гом... |
грады нечьстивы.... | же·

наю те диꙗволе
изьморивьши(м)[ь]
прьвѣньце еги-
пьтьскиѥ и да(в)[ь]-
шимь имь водоу
сладькоую ис ка-
мене · Заклина(ю)
те диꙗволе рекь-
ѣ
ши мнѣ небо прсто-
ль · а земла подно-
жиѥ ногама мои(м)-
(а) · Заклинаю те ди-
(ꙗ)воле великимь
ĉ
(и)менемь хвѣм[ь]
б҃а саваѿ · Заклина-
(ю) те диꙗволе хо-
д
жьшимь по мор-
оу и ѹкротивьш(и)-
мь вльни ѥго · За-
(к)линаю те ди(ꙗ)-
ѣ
(в)оле вьс'крсивь-
шимь лазара из

заклина|ю
те диꙗволе|
створ'шимь небо.... |
73 v .... и подьножиѥ землю|
ногама своима·

[72 r 14—17 заклина-
ю те диꙗво|ле хо-
дивьшим по мо|р-
ю и оукротивьши-
мь вль|ны ѥго · 72 r 12—14 за-
клинаю те диꙗ-
воле| вьскрѣшениѥмь
лазарѣ|вѣмь]

мрьтви ·д҃· ьне-	
внаго · Заклина-	заклина-|
(ю) те диꙗволе	ю те диꙗволе·
(п)овѣлев'шим[ь]	рекьшимь|
мороу исоушит-	морю исоушит-
и источ'ни[ки] своѥ и	и источни|кы своѥ · и
земли прдьсто-	земли прѣдьста-|
ꙗти бо҃у живоу-	ꙗти бо҃у
моу на сѫдѣ · За-	на соусѣ · за-
(к)линаю те ди-	клина|ю те ди-
(ꙗ)воле	ꙗволе волею

V. NASTAVAK STRAŽNJE STRANE

(г)редѫ-	гре|доу-
щимь на зем-	щимь с небсь на зем-
(л)оу сь небе сь гла-	лю| сь гла-
(с)омь трѫб'ним(ь)	мь троубномь
и ѡгнимь · его-	ѡ·|м....ѥго
же небе трепе-	ради землѣ по|трѣсе се·
щоуть и звѣзи сп-	
адаѫть · Закли-	закли-
наю те диꙗво-	наю те диꙗ|во-
ле сѣдещимь н-	ле сѣдьшимь н-
а прстолѣ слав-	а прѣсто|лѣ велицѣ и страшнѣмь|

нѣмь прд нимь-	прѣд' нимь-
же рѣка ѡгна	же рѣка ѡгнь|на
течеть и прѣ-	течеть и вь ню грѣшны|
	....метають · и тебе диꙗ|воле ·
	ѥмоуже прѣ-
дьстоѥть т'(м)-	дьстоѥ|ть
и тмами ан-	ан-
гли и ар'хан'гли хе-	гли тисоуще арха|нгли хе-
рофими и сера-	ровими и сера-
фими ѡсѣнаж-	фим'| ...жеще
щи и вьпижщи	вьпиоуть · вьскли|цаниѥмь
и глѫще сть сть	сть · сть · сть · гь са|(ваѡ)|ть · Благосл-
	влень ѥси ·

Treće zaklinjanje

сть · М ѿ стр(а)-	71 v М ·:· Б ·:·
ха ги прсти (ѿ)-	Ги прѣсты ѿ-
че в'семоги п-	че · всемогеи|
(ѣ) рвѣчни бе ѿрин-	бе вѣчны · ѿрин-
и ги диꙗвола	и диꙗво|ла вь безноу ·
ѿ члвка сего ра-	ѿ ра-
ба бжиꙗ геѡги-	ба бжиꙗ · |

ꙗ братоула ѿ г-
лави и ѿ вла
ѿ гла ѿ врьха
и ѡ-т ѣ)мене ѿ
[чел]а ѿ ѡч(ию)

VI. SVRŠETAK STRAŽNJE STRANE

лиц(а [ѿ оусть]
ѿ ѹшию ѿ)
(н оз'дри ѿ езика
ѿ подьѥзичи-
ꙗ ѿ грьтана
ѿ прьси ѿ срца
ѿ ла в'сего и ѿ
[вьсѣ](х)ь оудов(ь) и (ѿ)
(с)ьставлениꙗ
члановнаго
вьнѫтрьюдѹ
и вьн(ѣ)юдоу ѿ
кости и ѿ жи-
ль и ѿ жилиць

р
име · ѿ г-
лавы ѥго · ѿ власъ|
ѿ врьха ·
ѿ тѣмене ѿ
чела| ѿ лица · ѿ ѡчию ·

ѿ оушию ·| ѿ
ноздри · ѿ оусть · ѿ ѥзы|ка ·
ѿ подьѥзичи-
ꙗ · ѿ грь|тана ·
ѿ прьси · ѿ срца ·
ѿ|телесе всего · ѿ
всѣхь оудо|вь · ѿ
ставь
члановьныхь ·|
вьноутрьнюдоу
вьнеию|(доу) ѿ
кости · ѿ жи-
ль и жи|лиць · ѿ крьве · ѿ мьзга|
ѿ мысли · ѿ гласа · ѿ всѣхь|
дѣль ѥго · ѿ юности · ѿ все|
го свръшениꙗ · да зѣмлѥ|

дѣлаѥть се · да боудеть вь |

немь сила х҃та с҃на бж҃иꙗ · |

д

ѥмоуже побаѥть всака |

с҃

слава и чть пок'лананиѥ |

ѿцоу и с҃ноу и ст҃моу д҃хоу ·

(и) ѿ всѣхь сь-

ствь ѥмоу вь

90 име ѡ҃ца и с҃на

(и) с҃тго и с҃тг[о]

д҃ха и нинѣ

MIRKO DEANOVIĆ

LINGVISTIČKI ATLAS MEDITERANA III

ANKETA U SALIMA NA DUGOM OTOKU

Za ovaj sam atlas izvršio ankete na šest od sedam projektiranih tačaka na našim oblama Jadrana, i to u Rovinju, Krku (Punat. Klimno), Visu (Komiža), Korčuli (grad), Cavtatu, Boki kotorskoj (Muo). Pošto sam već objavio rezultate tih anketa,[1] ovdje iznosim jezičnu građu iz luke Sali, i to je za spomenuti atlas posljednja anketa na našem Jadranu.

Analogna su istraživanja, na osnovi jedinstvenog upitnika, već provedena u 111 luka na cijelom Mediteranu, od Gibraltara do Crnog mora.[2] Na početku 1967. g. od 125 projektiranih anketa nije još provedeno samo desetak, i to na obalama Španjolske (samo katalonske), Francuske i SSSR (crnomorske ukrajinske). Uskoro se očekuju rezultati i iz tih krajeva, a već se sada sakupljena građa prenosi na geografske karte u naučnom institutu Fondazione Giorgio Cini u Mlecima, gdje se nalazi tajništvo tog međunarodnog pothvata.[3]

Izabrao sam baš luku Sali stoga što se nalazi na otoku gdje se govori čakavski ikavski,[3a] dok je susjedna tačka za ove ankete na otoku Krku bila ekavska. Uz to ta je luka poznata po konzervativnosti svoga govora i također kao interesantan ribarski centar s bogatom i vjekovnom

[1] »Terminologia marinara e peschereccia di Rovigno«, *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti* CXXII, 1964, 379–401. S I. Jelenovićem, »Pomorska i ribarska terminologija na Krku, Korčuli i Lopudu«, *Zbornik 2, Inst. za histor. nauke u Zadru*, Zadar, 1958, 153–72. »Terminologia marinara e peschereccia a Ragusavecchia (Cavtat)«, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia* 5, Zagreb, 1958, 3–32. »Lingvistički atlas Mediterana I, Anketa u Boki kotorskoj (Muo)«, *Rad* 327 JAZU, 1962, 5–39. »Ling. atlas Medit. II, Anketa na Visu (Komiža), *Rad* 344 JAZU, 1966, 5–35.

[2] M. Deanović, »L'Atlante Linguistico Mediterraneo in corso 1956–1965«, *Mélanges offerts à Mgr. P. Gardette*, Strasbourg, 1966, 115–19.

[3] M. Cortelazzo, »Primi risultati dell'Atlante Ling. Medit.«, *Bollettino dell'Atl. Ling. Medit.* 7, Firenze, 1965, 7–31, 167–71. Id., »Il 2° Congresso internaz. dell'Atl. Ling. Medit.«, ibid. 8, 1967.

[3a] Osim malo iznimaka; vidi npr. u niže navedenim nazivima: *bel, belać, del, dleto, krela, leto, stene, tesno.*

tradicijom. Nijesam uzeo drugu važnu luku na istom otoku, Božavu, jer se ona u ribanju nije toliko istakla, a osim toga njen je govor bio već predmet proučavanja Artura Cronie.[4]

To je starinsko malo naselje ribara 1953. godine imalo 1226 stanovnika.[5]

Najstariji je latinski spomen otoka iz 1280. godine i nazvan je *Insula Longa*[6] a hrvatski *Veli otok* 1460. g. u jednom glagoljičkom spomeniku[7] i od 19. vijeka *Dugi otok* prema talijanskom nazivu *Isola Lunga* ili *Isola Grossa*. Samo je ime mjesta *Sâli* f. pl., ili rjeđe *Sâle* f. pl.,[8] talijanski *Sale* m. sg., prvi je put zabilježeno u latinskoj listini 1338. g. kao glavno ribarsko mjesto na južnom kraju toga otoka. Gotovo pred tisuću godina, još 995, spominje se ribanje u bazenu Telašćica (talij. Tèlego, lat. Tilagus) nedaleko od naselja Sali. To je dosad najstarija poznata vijest o ribanju na istočnim obalama Jadrana. Samo ime *Sali* jamačno je predslavenskog, latinskog porijekla: lat. s a l, salis 'sol', koji naziv Hrvati začudo nijesu preveli, kao što su to učinili na sjevernom kraju istog otoka nazvavši jedno drugo naselje *Soline* što je dosta čest toponim, pogotovu na našem primorju.[9]

I u kasnijim vjekovima Sali se u aktima spominju kao ribarski centar, npr. 1105. g. u jednoj darovnici kralja Kolomana,[10] pa zatim 1501. i dalje. U 17. vijeku zabilježeno je da luka ima 15 mreža potegača i da je na glasu kao trgovište slanih sardela.[11] U *Libru braće sv. Marije* u Salima iz 1546, pisanom pretežno glagoljicom, ima više vijesti i o ribolovu.

Od 1820. g. Saljani love također i tune velikim mrežama *polandarama* a zatim i *tunarama;* to su onda bile najduže mreže na istočnom Jadranu.[12] U *Libru lašov*[13] *sv. Marije na Salima* ima i ovaj glagoljički

[4] »Građa o božavskom dijalektu«, *Južnoslovenski filolog* VII, Beograd, 1927–28, 69–110, i »Elementi latino-italiani nel lessico di un dialetto čakavo«, *L'Italia dialettale* VI, Pisa, 1930, 95–124.

[5] *Pomorska enciklopedija* 6, Zagreb, 1960. 710, s. v. Sali.

[6] *Codex diplomaticus* VI, Zagreb, 1908, 274.

[7] Vj. Klaić, *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati* II, Zagreb, 1881, 45. – Za ovaj povijesni osvrt koristio sam se ovim radovima: Ć. Iveković, »Dugi otok i Kornat«, *Rad* 235 JAZU, Zagreb, 1928, 245–79; N. Čolak: »Ribarstvo u zadarskom arhipelagu u 15. st.«, *Morsko ribarstvo*, 1957, Rijeka, br. 1; B. Finka, »Izvještaj o ispitivanju govora na Dugom otoku«, *Ljetopis* 62 JAZU, 1957, 381–83; Id., »Seljačke dječje igre i običaji«, *Zbornik za nar. život i obič.* 42, JAZU, 1964, 87–154; Š. Grandov, »Narodni zapisi o ribolovu na Jadranu«, *Anali Jadran. instit. JAZU* 1, Zagreb, 1956, 405–21; Id., »Prilozi o narodnom životu i običajima«, *Ljetopis* 66 JAZU, 1962, 224–56; J. Basioli, »Razvitak ribarstva Dugootočana«, *Radovi Inst. JAZU u Zadru* 9, Zadar, 1962, 391–443.

[8] V. ARJ s. v.

[9] P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I, Zagreb, 1950, 118. Tu se od Raba do Lastova navodi još 6 takvih naziva, str. 65, 71, 189, 207, 214, 226.

[10] C. F. Bianchi. *Zara cristiana* II, Zara, 1879, 77.

[11] G. Sabalich, *La Dalmazia nei commerci della Serenissima*, Zara, 1907, 21.

[12] J. Basioli, *Tunolov na Jadranu*, Zagreb, 1962, 58–59.

[13] Dijalekatski *lašva* 'ostavština' od starotalijanskog *làssito* 'id.', deverbal s promjenom dočetka od starotalij. *lassare*, mletački *lasàr* < lat. l a x a r e.

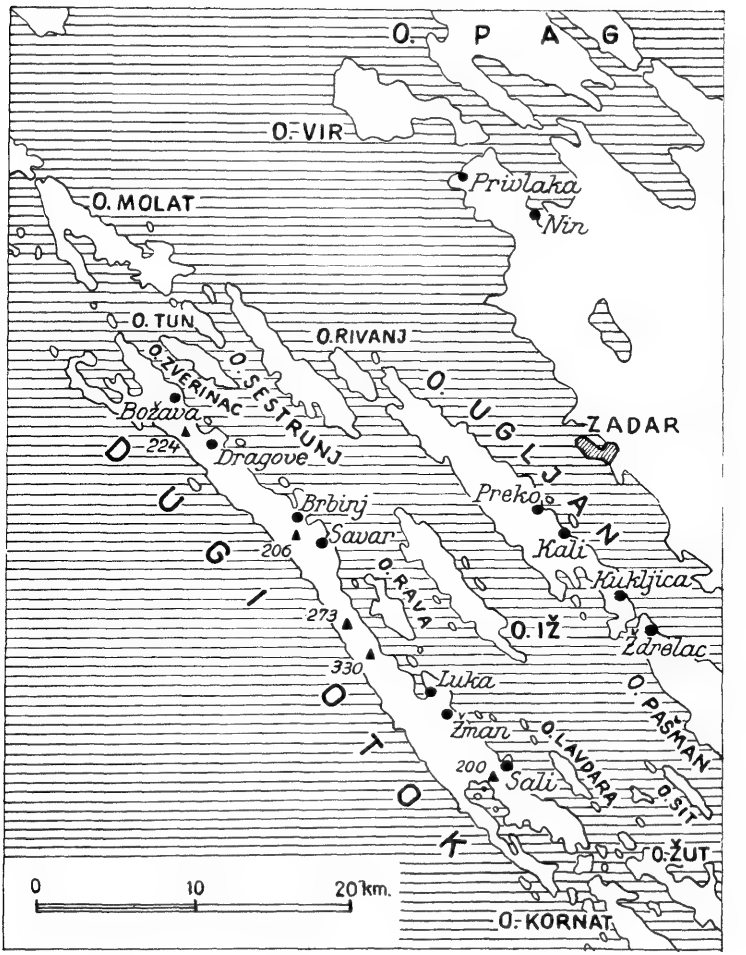
O. P A G
O. VIR
Privlaka
Nin
O. MOLAT
O. TUN
O. RIVANJ
O. ZVERINAC
O. SESTRUNJ
O. UGLJAN
ZADAR
Božava
224
Dragove
D U G I
Brbinj
Savar
Preko
Kali
Kukljica
206
O. RAVA
273
O. IŽ
Zdrelac
330
Luka
O. PAŠMAN
Žman
O. LAVDARA
200
Sali
O. SIT
O. OTOK
O. ŽUT
0
10
20 km.
O. KORNAT

zapis: »1834. bilo je sila sarde i skumbri; nisu imali arnaxi[14] ni soli i utopihu jih krcati levuti u more«, a sličan je podatak tu zabilježen i godine 1838.[15]

G. 1887. počinje u Salima nov način lovljenja jastoga pomoću posebnih vrša od pruća; prije prvog svjetskog rata upotrebljavalo se tu oko 200 takvih vrša.[16]

Pošto su nestale mreže potegače za lov male plave ribe, zaslužni je stručnjak za ribanje u našim vodama Petar Lorini, Saljanin,[17] 1908. g. konstruirao našu prvu plivaricu, po njemu nazvanu »trata Lorini«, koja je imala velikog uspjeha.

Da se vidi kako je u Salima bila trajna tradicija ribolova i u 20. vijeku, evo nekoliko podataka.

Godina	Ribara	Čamaca	Potegača	Migavica	Šabaka	Tunara	Polandara	Sardelara	Popunica
1911.	204	47	59	2	6	2	10	224	40
1939.	477	66	40	7	13	1	5	328	11[18]

Prema tome čini se da se ribanje u tom razdoblju od 28 godina prije prvog svjetskog rata dalje razvijalo u Salima.

Od 1908. g. postojala je tu i ribarska zadruga, a 1931. obnovljena imala je oko 60 zadrugara.[19]Godine 1906. sagrađena je na obali luke tvornica za konzerviranje ribe koja je 1945. nacionalizirana, a od 1955. radi kao samostalno poduzeće »Mardešić«. Tako je proširila rad da je 1960. proizvela 918 tona konzerva.[20] U sklopu tvornice formirane su ribarske ekipe koje ribaju s pomoću četiri motorna broda. Uz to ima i nekoliko individualnih ribara.

Za vrijeme pustošenja u drugom svjetskom ratu Dugi je otok stradao pod aneksijom Italije kao značajan mornarički centar našeg otpora.[21] U tim je borbama nestalo mnogo ribara boraca, mnogo lađa i ribarskog oruđa.

Pošto je prošao vihor rata, počela je u slobodi postepena obnova ribanja i u Salima. Broj mreža brzo je nadmašio predratni a motorizacija čamaca olakotila je taj razvoj. Ova nas tablica može donekle orijentirati o stanju u razmaku od 6 poratnih godina.

[14] Mletački *arnaso* 'bačva', kontaminacija tal. *arnese* 'alat' i *vaso* 'posuda'.
[15] J. Basioli, »Razvitak . . .« cit., 423.
[16] Ibid., 419–20.
[17] Bio je nadzornik ribarstva i još je danas veoma korisna njegova knjiga *Ribanje i ribarske sprave pri istočnim obalama Jadranskog mora*, Beč, 1903.
[18] J. Basioli, »Razvitak . . .«, cit. 423, 430.
[19] Ibid., 432.
[20] Ibid., 424, 433–34, 441–42.
[21] *Pomorska enciklopedija* 2, 1955, 561. *Enciklopedija Jugoslavije* 3, Zagreb, 1958, 162. *Vojna enciklopedija* 2, Beograd, 1959, 658.

Godina	Ribara	Čamaca	Plivarica	Koća	Migavica	Potegača	Šabaka	Polandara	Sardelara	Popunica
1954.	197	243	9	13	11	17	25	2	12	60
1960.	114	25	8	9	2	1	15	2	7	20[22]

Sudeći po tim brojevima čini se da u međuvremenu tu ribolov nije baš napredovao iako se donekle modernizirao i dobio četiri motorna broda.

Sali su od davnine također mjesto pomoraca. Brojni Saljani plove po morima kao mornari na brodovima da se na koncu, bogati svakakvim uspomenama, vrate u zavičaj i tu provedu svoju starost. Postoji i brodogradilište u obližnjoj uvali Sašćici (od pridjeva saljski i sufiksa *-šćica*, tj. saljska luka).[23] Osnovao ga je 1906. kalafat Paško Mihić, Saljanin, rođen 1881, koji je naučio zanat i odnosne nazive na velikom brodogradilištu u Betini na susjednom otoku Murteru i kojim i danas rukovodi; konsultirao sam ga za neka pitanja u vezi s brodogradnjom.

U srpskohrvatskom leksiku u vezi s morem na cijelom području postoji izvjesna crta koja je zajednička ne samo našim narječjima već i govorima cijelog Sredozemlja. Radi se brojnim izoglosama i supstratima koji povezuju sve te primorske govore. To je posljedica – kako je poznato – povijesnih zbivanja u tom burnom bazenu u toku vjekova i tisućljeća. Tako i u narječju Dugog otoka ima ne malo supstrata tamošnjih ranijih govora a osobito tragova mletačke dominacije za vrijeme od četiri vijeka, kada se državni i poslovni jezik republike sv. Marka svojim prestižem nametao cijelom našem primorju, tamo od Kopra pa sve do Ulcinja. U tom se pogledu donekle odvaja samo govor na teritoriju dubrovačke republike koja je i u jezičnom pogledu pokazala izvjesnu neovisnost od Mletaka.[24]

Na osnovi ovdje sakupljene građe može se barem za prvu orijentaciju dati približan statistički pregled naziva po njihovu porijeklu. Poznata je složena stratifikacija srpskohrvatskog primorskog leksika koji se sastoji od raznoličnih elemenata, počevši od vjerojatnih ilirskih supstrata pa do praslavenskih, grčko-latinskih, starodalmatskih i na koncu

[22] J. Basioli, »Razvitak...« cit., 437, 439.

[23] P. Skok, o. c. 31, 118.

[24] M. Deanović, »Divergences entre les emprunts latino-romans en Dalmatie«, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 39, 1938, 25–48; Id., »Terminologia... a Ragusavecchia« cit.; Ž. Muljačić, »Conflitti linguistici a Dubrovnik nel Medio Evo«, *Actes du 1er Congrès internat. de dialectologie générale* à Louvain 1960; Id., »Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st.«, *Rad* 327 JAZU, 1962, 237–70.

također mletačkih.[25] To su sve više-manje stručni nazivi koji su u gotovo svim sredozemnim jezicima donekle jednaki, jer te *Kulturwörter*, obično zajedno s odnosnim predmetima, lako prelaze iz jednog jezika u drugi. To je razlog zašto su ti nazivi i u heterogenim a susjednim jezicima često istoga porijekla.

Apstrahirajući od problematičnih ilirskih supstrata, najstarijem sloju tih *naših* riječi pripadaju one koje su prvi Slaveni na Jadranu donijeli sa sobom iz svoje zakarpatske pradomovine. Od tih još i danas, nakon više od nekih tisuću godina, žive u Salima npr. ove: *brod, idriti, idro, krma, loviti, more, mriža, njoriti, osti, plivati, rak, riba, udica, veslo, vrša* itd. Hronološki drugi sloj sačinjavaju riječi grčko-latinskog porijekla koje su naši predi, živeći u simbiozi sa starosjediocima Romanima u jadranskim gradovima, uzimali preko njih; ovamo idu npr. ova saljska imena morske faune: *bugva, ćifal, dupin, grug, jastog, kantar, kerna, koralj, lokarda, morona, pagar, perga, sapa, serag, sipa, skrpina, spuga* itd. Treći, najmlađi sloj sačinjavaju riječi uzete u njihovu mletačkom obliku i značenju, npr. ova imena riba: *arbun, barbun, gaun, lica, mušul, ostriga, palamida, pasara, raža, švoja* itd.

U toku tisućgodišnjeg iskustva na južnom moru u govor Saljana, kao i ostalih naših primoraca, ušlo je mnoštvo riječi koje su u vezi s morem, a koje su domaćeg porijekla. Ovamo idu ne samo prijevodi riječi, tzv. *calchi linguistici*, kao što su npr. *mrtvo more, rukav od mora, ofčice* vrsta oblaka, izraz *sidro ore* tj. vuče se po dnu mora, već i ovakvi nazivi riba: *golub, igla, jež, lastavica, maška, pas, prasac, tovar, vol, zvizda* itd., koje sve riječi ne moraju biti prosti prijevodi romanskih naziva. Jer slične asocijacije i paralele između jezika ne moraju uvijek biti monogenetične.

Interesantan je i brojčani odnos između saljskih naziva slavenskog i onih stranog porijekla. Na 845 pitanja u upitniku dobio sam nekih 700 riječi od kojih je gotovo polovica slavenska; vidi npr. navedena imena morske faune (u upitniku brojevi 501–778). Naprotiv u tehničkoj terminologiji prevladava broj stranih elemenata koji su bar donekle prilagođeni strukturi srpskohrvatskog sistema. Ta se pojava objašnjava spomenutom činjenicom da su to ponajviše specifične stručne riječi koje obično pripadaju međunarodnom jeziku mora. A to su termini koji se iz praktičnih, poslovnih razloga ne zamjenjuju domaćim ni u drugim jezicima, ne samo u Sredozemlju. To potvrđuju i rezultati paralelnih anketa na našim obalama provedenih za isti atlas (vidi ovdje bilješku br. 1). Slično je u tom pogledu i stanje u ostalim slavenskim jezicima na Crnom moru (ukrajinskom, bugarskom) i Baltiku (ruskom, poljskom); ali, ako se sve te četiri terminologije usporede s našom, vidjet će se da je upravo naša nomenklatura u vezi s morem najoriginalnija i

[25] M. Deanović, »Ittiologia iugoslava, Linee caratteristiche«, *Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo* 5–6, Firenze, 1964, 165–69; Id., »Stratifikacija naših pomorskih i ribarskih naziva po njihovu porijeklu«, *Pomorski zbornik* 4, Zadar, 1966, 735–44.

da ona ima najviše riječi slavenskog porijekla.[26] To potvrđuje i usporedba s rezultatima dviju anketa koje je za ovaj atlas proveo Ivan Petkanov na bugarskoj obali Crnog mora, u Sozopolu i Varni; ta se građa sada nalazi u spomenutom tajništvu atlasa u Mlecima.

Ta se osobitost naše terminologije u vezi s morem objašnjava činjenicom što smo mi jedini Slaveni koji smo još u srednjem vijeku došli u sferu mediteranske kulture i tu, vidjeli smo, od susjeda primili mnoge nazive stvorene od Grka i Rimljana a zatim i od Mlečana u doba njihove vladavine.

U pogledu akcentuacije vidi se da se ovdje radi o čakavskom sistemu dvaju silaznih naglasaka, dugosilaznom i kratkosilaznom (ˆ ˝).

Iznesena građa moći će se sada usporediti s onom sakupljenom u istu svrhu u ostalim tačkama ne samo na našoj obali Jadrana već i u onima cijelog Mediterana. Tako će se na konkretnim primjerima moći ustanoviti karakteristika brojnih podudaranja (izoglosa) u heterogenim jezicima svih tih krajeva. Ali o toj će lingvističkoj pojavi biti govora drugom prilikom.

U morskom leksiku saljskog govora ima i originalnih naziva i izvedenica domaćeg porijekla a i osobitih asocijacija. To bi leksičko blago trebalo da uđe u historijski *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU, bar u njegov Dodatak; a isto tako i neke riječi sakupljene za ovaj atlas na ostalih pet tačaka na našim obalama Jadrana, o kojim je bilo govora na početku. Evo nekoliko primjera: *dim od mora* kad se more puši od vjetra, *more je zadimilo od vitra*, *živo more* uzburkano, *zamorac* sjeverni vjetar s mora,[27] *idro plešče* treperi jer ne hvata vjetar, *zaiskralo je* sijevnulo je, *mozak idra* porubno uže jedra, *obrva* vrsta gustog oblaka, *riba se jati* mrijesti, *Svitlica* zvijezda Jupiter, ili ova imena raznih zviježđa: *Šilo*, *Svrdal*, *Šćapi*, ili nazivi nekih riba kao: *črnošijac*, *golčić*, *knez*, *kovač*, *kozica*, *modrak*, *morski miš*, *ofčica*, *morski peteh* pijetao, *pobukalo* riba bucanj, *podlanica* orada, *prlikpak* lupar, *srebrenjača*, *vlasatka*, *vražica*, *zezalo* itd.

Ovu sam jezičnu građu skupio u Salima u augustu 1962. g. uz pomoć više ispitanika. S ribarom Bẽpom (Josipom) Armanini, nazvanim Pužić, prošao sam sva pitanja upitnika, a s ostalim sam se zadržavao samo na pojedinim pitanjima. Armanini se rodio 1911. u mjestu gdje je svršio šest razreda osnovne škole i dvije nedjeljne ponavljaonice. Djed i otac bili su mu također Saljani i ribari, a on se sam još iz svog djetinjstva bavi ribanjem. Izbivao je iz rodnog mjesta samo 8 mjeseci vojnog roka koje je proveo u Dubrovniku. Posjeduje čamac, gaetu, i više mreža, parangal, osti, vrše itd. Za vrijeme dviju okupacija, 1918–

[26] Vidi npr. Stj. Vekarić i N. Safonov, *Rusko-englesko-srpskohrvatski pomorski rečnik*, Beograd, 1966.

[27] Cfr. G. Maver, »Dal Tirreno all'Adriatico: considerazioni intorno ad alcuni termini marinareschi«, *Bollet. dell'At. Lin. Med.* 1, Venezia-Roma, 1959; A. Strgačić, »Nazivi za glavne vjetrove na Jadranu u XVI st.«, *Pomorski zbornik* 3, Zadar, 1965, 1085 i d.

23. i 1941–43, naučio je talijanski jezik. Mnoge je mletačke stručne nazive čuo još od svoga djeda, koji je pohađao ondašnju talijansku školu a živio je 96 godina. Osim Armaninija pomogli su mi još i ovi saljski ribari: Ante Basioli (rođen 1885), Josip Dominis (1892), Šanto Frka (1920), Šime Grandov (1875), Petar Raljević (1894), pa spomenuti kalafat Paško Mihić i student Goroslav Oštić (1935). Svima ispitanicima još jednom iskreno zahvaljujem na njihovoj susretljivosti, a osobito na njihovu simpatičnom zanimanju za ova istraživanja.

Zahvalan sam i dru Božidaru Finki, također Saljaninu, što mi je pomogao da nađem zgodne ispitanike i što je pregledao naglaske sakupljene građe.

U ovom popisu brojevi ispred pojedinih riječi odgovaraju numeraciji jedinstvenog upitnika ovog atlasa. Neki su brojevi preskočeni, stoga što na odnosna pitanja nijesam mogao dobiti odgovora. Brojčani rezultat ove ankete donekle je sličan rezultatima u ostalim tačkama na našim obalama, jer svih predmeta i životinja navedenih u upitniku nema u našim vodama.

Nekim sam manje poznatim riječima, gdje sam mogao, dodao njihovu etimologiju pri čemu sam se koristio raznim radovima, osobito Petra Skoka, kao i talijanskim etimološkim rječnicima. Kraticom mlet. (= mletački) označujem i mletačko-julijske varijante iz Istre; cfr. E. Rosamani, *Vocabolario Giuliano*, Bologna, 1958.

UPITNIK

PREGLED SADRŽAJA

Opći podaci . . . . . br. 1– 6
I. More . . . . . br. 7– 29
II. Geomorfologija . . . . . br. 30– 60
III. Meteorologija . . . . . br. 61–113
IV. Zvijezde . . . . . br. 114–141
V. Navigacija i manovre . . . . . br. 142–206
VI. Brodovi . . . . . br. 207–375
a) tipovi . . . . . br. 207–211
b) dijelovi . . . . . br. 212–242
c) konstrukcija . . . . . br. 243–270
d) oprema . . . . . br. 271–313
e) veslo . . . . . br. 314–324
f) jarboli i jedra . . . . . br. 325–363
g) konopi . . . . . br. 364–375
VII. Život na brodu . . . . . br. 376–417
VIII. Trgovina . . . . . br. 418–435
IX. Ribanje . . . . . br. 436–500
a) vrste . . . . . br. 436–449
b) oruđe . . . . . br. 450–473
c) mreže . . . . . br. 474–500

X. Fauna . . . . . br. 501–786
a) ribe . . . . . br. 501–691
b) kitovi . . . . . br. 692–695
c) perajari . . . . . br. 696
d) gmizavci . . . . . br. 697
e) mekušci . . . . . br. 698–744
f) ljuskari . . . . . br. 746–767
g) bodljari i dupljari . . . . . br. 768–778
h) morske ptice . . . . . br. 779–786
XI. Flora . . . . . br. 787–806
a) morska . . . . . br. 787–788
b) kopnena . . . . . br. 791–806
Folklorni dodatak . . . . . br. 01–035
Indeks naziva

OPĆI PODACI

1. *Sâli* f. pl. (po deklinaciji kao *kost, -i*), rjeđe *Sâle* f. pl. (u nomin., akuzat. i vokativu pl.).
2. a) *Sāljäni(n)* m. b) *Sâljka* f. c) *sāljskî* adj.
3. Nadimci – *prkoîmena* – Saljana: *Bružakojôni* ili samo *Brûža.*
4. Nadimci susjeda: *Smokvīćāne* Zaglavci, *Blīt(v)ari* Žmanci, *Sikīrićari* Savrani.

I. *More*

7. *môre* n.
8. *kŭlaf, kûlfa, otvòreno môre.*
9. *mîrno môre.*
10. *buljēvica* uzburkano more.
11. *mr̄tvo môre* valovi bez vjetra.
12. *dumbŏko môre.*
13. *plītko môre, plišćīna* ili *plišćīnā.*
14. *u kûlfu je marēta* vani je uzburkano more.
15. *ăjmo u kŭlaf* hajdemo u otvoreno more.
16. *hŏmo krăju* hajdemo k obali.
17. *vodā, vodê, korênat, korênta* struja; v. Dodatak br. 01, Morske struje.
19. *pīna od môra* morska pjena. *Svê je môre u jĕdnoj pīni. Môre se pīni. Zapīnilo se svê môre. Dīm od môra. Svê se môre zadīmilo od vītra. Žīvo môre,* tj. *kad krēši vītar, kad je frīškoga vītra.*
20. *plīma.*
21. *ŏseka.*
22. *marēta* morski val.

26. *marȅta* valovito more.
27. *šćȉga* f., *šćigȁc* m. odbijanje valova od obale. *Môre šćigâ* odbija se o obalu; infinitiv *šćigȁti.*
29. *ardûra* fosforescencija. *Môre ardurâ* fosforescira; infinitiv *ardȕrati.*

II. *Geomorfologija*

30. *krâj, krȁja* kopno.
31. *rîva* obala.
32. *stêne* f. pl. strma kamenita obala.
34. *žâlo* i *žȃlo* n. plaža.
35. *pòrat, pôrta.*
36. *vȁla* uvala.
37. *bôk, bokȁ* zaljev.
38. *kûlaf, kûlfa* pučina.
41. *konâl, konȃlā.*
42. *ždrēlȁc, ždrēlcā, vrâta, têsno* tjesnac.
43. *rukâv od môra.*
45. *pûnta, puntâl, ŕt* (ispružen u more).
46. *škôlj, školjȁ* otok.
48. *škrȁpa, skrȁča, bûža* rupa među kamenjem.
49. *pećȉna.*
50. *sȉka* greben.
51. *plišćȉna* i *plišćȉnā.*
58. *sabûn, mêlo* n., *melûra* pržina.
59. *žâlo* i *žȃlo* n. oblutak.
60. *bȁnak, bânka* prud.

III. *Meteorologija*

61. *vȉtar, vȉtra.*
62. *tremuntâna,* kad je zimi oštra *kvarnâra* (iz Kvarnera); *zmȍrac, zmȍrca* sjevernjak.
63. *bȕra,* deminutiv *burîn; grêgo-levânt* sjeveroistočnjak.
64. *levânt,* augmentativi *levantâra, levantûn* istočnjak.
65. *jȕgo* n. jugoistočnjak.
66. *ȍštar, ôštra,* augmentativ *oštrijȃl,* deminutiv *oštrȁc, oštrîn, oštrîna* i *oštrīnā* južnjak.
67. *jȁprk* m., *grbîn* jugozapadnjak; cf. tal. *àfrico,* lat. *Africus* id.
68. *pulênat, pulênta,* augment. *pulentâda, repenjâda* zapadnjak.

69. *majištrâl* sjeverozapadnjak.
70. *vȉtar u prôvu* prema pramcu.
71. *plèšče* ili *bȁti ȉdro* trepeće.
72. *vȉtar u krmȕ*.
73. *destêži vȉtar* postojan, jednoličan vjetar.
74. *vȉtar refulâ* puše na mahove.
75. *vȉtar pûše*.
76. *vȉtar friškâ* ili *krèši* jača.
77. *vȉtar pȁda* popušta.
78. *bonacîva* stišava se.
79. *ćûh* ili *fijâd od krâja;* cfr. mlet. *fiado*, lat. f l a t u s, id., f l a r e.
80. *ćûh* ili *fijâd od môra*.
81. *bâva od vȉtra* povjetarac.
82. *rȅful* zamah vjetra.
83. *ȍmarina*.
84. *lâmp* bljesak.
85. *sȁd lampâ* sijeva; *zaiskrȁlo je, zalampȁlo je* sijevnulo je.
86. *strîla* i *strîlâ* munja.
87. *grôm, grȍma,* arhaič. *grûn; grôm te ubî*.
88. *grmî*.
89. *dȁž, dažjȁ* kiša.
90. *dažî* kiši.
91. *rȍsa; mȉgva* sitna kiša.
92. *rosî*.
93. *pȍvodanj* pljusak; *pȁda kâ kablȉma* ili *kakȍ iz kablȁ*.
94. *ofčȉce* ili *pâlme po nȅbu – grêmo u dȁž* ili *u jûgo* bijeli oblačići nagoviještaju kišu.
96. *ćâro je nȅbo kako ȍko* vedro je.
97. *ȍblačno je;* u noći: *bez mȉseca dȕpli je škûr, škûro je kâ u rȍgu* tama je.
98. *ȍblak*, pl. *ȍblaci;* v. Dodatak br. 02, Vrste oblaka.
99. *maglȁ*.
101. *kalȉg* m., *fuškȁc* maglušina.
102. *tempȅšta, frtûna, fortunâl* oluja.
103. *buraškâda, baraškâda* nagla oluja; figurativno: *pasȁti komu baraškâdu* nalemati koga.
105. *ragân (vȉtra)* vihor.
106. *pijȁvica* zračni vrtlog.
107. *šijûn* vihor.

108. *lîpo je vrîme.*
109. *grûbo je vrîme (kâ vrâg).*
110. *bonâca (kâ ûlje u kâmenici), bonâca pakêja* tišina na moru; mlet. *pachéa* id.
111. *bâbin lûb* dúga; v. Dodatak br. 03, Predviđanje vremena.

IV. *Zvijezde*

114. *prizôrje* prozorje.
115. *zorâ.*
116. *sûnce je stêklo* ili *izâšlo.*
117. *sûnca stôk* granuće sunca.
118. *sûnce je nâsrid nêba.*
119. *sûnce je zapâlo.*
121. *mlâdi mîsec; trećâk* treća noć po mijeni (kad se očekuje promjena vremena).
122. *kvârat, kvârta (od mîseca)* prva četvrt.
124. *užbâ, užbê* uštap.
125. *mîsec krêši* raste.
126. *mîsec kalîva* smanjiva se.
127. *misečîna.*
128. *zvîzda* i *zvizdâ.*
129. *zvîzda tremuntânska* sjevernica.
130. *Dânica, Jutrênja zvîzda.*
131. *Vêlo krîvo Kôlo* Veliki Medvjed.
132. *Mâlo krîvo Kôlo* Mali Medvjed.
133. *Vlâšići.*
134. *Bôžja Slâma* ili *Slâmica* Kumovska Slama; v. Dodatak br. 04, Imena ostalih zvijezda i zviježđa.
135. *zvîzda repâtica.*
137. *kolunbâr* kolobar (oko Sunca i Mjeseca).
139. *lêto* ljeto.
141. *zîma.*

V. *Navigacija i manovre*

142. *onâj mornâr navigâ îma pûno vrîmena* ili *gôdišć* on brodi.
143. *i znâ dôbro îdriti.*
144. *mî ćemo se ukrcâti.*
145. *kâd ćemo ukrcâti vrîće?*

146. *sûtra ćemo pârtiti* otputovati.
147. *salpâj* ili *dîgni sîdro.*
148. *valjâ bordižâti* krstariti.
149. *hõmo ûza krâj* hajdemo uz kopno.
151. *svrgâti ćemo ovdȇ* usidriti ćemo se; talij. *surgare* + *svrgnuti.*
152. *valjâ koštâti (brôd) uza rîvu* pristati uz obalu.
154. *koštâti* pristati (uz obalu); mlet. *costar*, lat. a d + c o s t a.
155. *armižâli smo brôd* privezali smo brod.
157. *fakîni iskrcîvaju rõbu* nosači iskrcavaju.
158. *nasûkâli smo se.*
159. *trùpili smo* ili *udrîli u dnõ.*
160. *kî zapovîda s ovîn brõdun?*
161. *kâko guvernâš z brõdun?* kako upravljaš brodom?
162. *znâš manovrâti z brõdun?*
163. *manôvra* manevriranje.
164. *potûni je brôd, fundâ se.*
166. *valjâ pasâti õkolo pûnte, valjâ škapulâti pûntu.*
167. *ûn se nî nîkad nasûkâ.*
168. *orcâj!* prihvati! na vjetar!
169. *põja!* niz vjetar!
170. *viraj!* okreni pravac!
171. *brôd bûsa na marȇtu* ljulja se uzdužno (od pramca prema krmi).
173. *brôd se ljûlja od bânde na bându* poprečno (od jednog boka na drugi).
174. *ljûljanje (brõda)* uzdužno.
175. *brôd se žbandâ* nagnuo se na stranu.
177. *kapitân.*
178. *gospodâr (od brõda), prcinîgul* zapovjednik, vođa družine (mlet. *parzenévole*, st. franc. *parçonier*, lat. p a r t i o n a r i u s), *kavâs* pomoćnik prcinigula (turs. *kavas* strijelac).
179. *noštrõmo* m. zapovjednik palube.
180. *mornâr.*
181. *mornâr* pomorac.
182. *mâli (od brõdu)* pomoćnih konobara.
183. *čûrma* družina koja se sastoji od: *tovâriš* drug u družini, *provîr* prvi vozač od pramca (od *prôva* pramac), *sigundîr* drugi vozač od pramca (mlet. *segondo*, poznolat. s e c u n d a r i u s), *trasnîr* vozač na trasnu, tj. na gredici priječnici za veslanje (mlet. *trasto*, lat. t r a n s t r u m), *sredîr* vozač srednjeg (petog) vesla, *nakîr* vozač

šestog, glavnog vesla kojim se određuje pravac lađi) (staromlet. *naucler*, poznolat. *nauclerius*, grč. ναύκληρος, cfr. srphrv. dijal. *navkir* ARj).

184. *pilȍt (od pôrta)* peljar.
185. *šototâer* ronilac (mlet. *sotàereo*, tal. *sotto* + *-ario*, v. ARj s. v. sotaer).
187. *rȍta* ruta, pravac puta.
188. *valjâ lemurćâti nâj brôd* tegliti onaj brod.
191. *dâti sinjâl* (*s rȍgun* i dr.) dati znak.
192. *sinjâl* znak, signal.
193. *bôva* plutača.
194. *ferâl od pôrta* lučki fenjer .
195. *lantêrna* svjetionik.
196. *lantêrna* svjetiljka na svjetioniku.
197. *mûl, mūlâ* gat.
198. *purpurȅla* lukobran (od nabacanog kamenja), (mlet. *porporela*, lat. p u r p u r i l l a).
202. *mīlja (mȍrska)*.
204. *kvarantîna* karantena.
205. *naũdilo mi je môre*.
206. *pâ je ũ more pa se udušî* pao je u more pa se zadušio.

VI. *Brodovi*

a) T i p o v i

207. *bârka, brodîć;* v. Dodatak br. 07, Tipovi čamaca.
208. *brôd;* v. Dodatak br. 07, Tipovi brodova i br. 08, Mjere lađa.
209. *brôd peškâ i tolîko* brod gazi . . .
210. *pinȉca* mauna (npr. ona koja donosi vodu u mjesto kad je suša).
211. *cătara* splav.

b) D i j e l o v i

212. *prôva* pramac.
213. *krmă, krmê*.
214. *krmă tônda* obla.
215. *krmă kvâdra* četverougla.
216. *ăšta od krmê* krmena statva.
217. *ăšta od prôve* pramčena statva.
218. *kolûmba* kilj, kobilica.
220. *premezâl* protustatva (mlet. *paramezàl*, bizan. *παραμεσάριον, grč. παράμεσος blizu sredine).

221. *lokõća* f. lukoća, donji dio korbe.
223. *kôrba* rebro.
224. *madîri* m. pl. oplata.
225. *škäfa* poklopac na pramcu.
228. *murâda* ograda oko palube.
229. *bankẽt* poprečna daska za sjedenje.
230. *bukapôrta* grotlo.
231. *bânda (od brõda)* bok.
232. *kuvêrta* paluba.
234. *brunâl* izljevnica, žlijeb na rubu lađe (mlet. *brunàl*, grč. ὀμβρινός kišni); *fâka* izljevnica.
235. *pajôl* daska u pomičnoj podnici.
236. *santîna* sliv, dno lađe (ispod podnice).
237. *štîva* tovarni prostor.
239. *bûža na kolûmbi* rupa na kilju.
240. *čẽp* za rupu na kilju.

c) K o n s t r u k c i j a

243. *škvêr* brodogradilište.
245. *škalâda* navoz.
247. *vâži* m. pl. sanjke za lađu.
248. *rîniti brôd ù more.*
250. *brôd stîče* ili *natîče* propušta vodu.
251. *valjâ ga stanjâti* potopiti da nabubre daske.
252. *kalafatàti* šuperiti, popravljati (brod).
253. *kalafât* šuper, brodograditelj.
254. *avarîja* kvar, oštećenje (broda).
255. *katrȁm.*
256. *katramàti.*
257. *pakâl, paklȁ* smola, paklina.
258. *opaklîti.*
259. *škümulj* drveni štap s kozjom kožom za pakljenje (mlet. *scóvolo*, lat. s c o p u l a demin. od s c o p a).
260. *stũpa* kučine.
261. *dlẽtõ.*
262. *macôla* drven čekić.
263. *raškẽta* strugač.
264. *valjâ karinàti brôd* popraviti mu dno; v. Dodatak br. 09, Vrste drveta za gradnju lađa.
266. *nategnîti brôd na krâj* istegnuti ga na kopno.

267. *čȃval, čâvla; brȗkva* manji čavao.
268. *kavȋlja* kolčić, drveni čavao.
269. *vîda* zavrtanj.
270. *ârgan* vitao.

d) O p r e m a

271. *atrȅci* m. pl., *armîž* m. sg. oprema broda.
272. *ârmali smo brôd* opremili smo ga.
273. *sîdro.*
275. *pȁta* nokat na sidru.
276. *mȁra* krak na sidru.
277. *pȁlica* struk sidra.
280. *svrgâj (sîdro)* baci ga u more.
281. *salpȁti (sîdro), salpīvȁti* dići, dizati ga.
282. *sîdro ȍre* vuče se po dnu mora, ne drži.
283. *korpomôrto* n. težak predmet za sidrenje (umjesto sidra).
284. *drakmâr* motka s kukom (lat. t r a g u m + m a r e).
285. *gȁnač, gânča* kuka.
286. *vînjč* vitao (mlet. *vinč*, engl. *winch*).
287. *parȁnak, parânka* koloturnik.
288. *bȅrići* m. pl. dizalica, gruja.
289. *timûn, timûna* i *timūnă* kormilo.
292. *mȁškuli mȕški* osnaci kormila.
293. *mȁškuli žȅnski* očnice kormila.
294. *argȕta, argôla* ručka kormila.
295. *škȅram, škêrma* palac za veslo.
296. *maškȅta* (od mjedi), rašlje za veslo; *sȍha* (od drva).
298. *manâl* plovak, signal na površini mora.
299. *bucêl, bucȅla* kolut, žaba na koloturniku.
300. *bujôl* vedro (mlet. *buiòl*); *pâlj, pāljȁ* ispolac (za izbacivanje vode iz lađe); *(s)paljȁti, osekȁti bârku* izbaciti vodu iz nje (imperativ *osȅči bârku*).
301. *metlīca.*
302. *bruškîn* četka za pod.
304. *bȕsula.*
305. *škandâlj* dubinomjer.
306. *škandaljȁli smo dnȍ* izmjerili smo dubinu mora.
307. *pajet*, m., *gvardalȁj* m. bokobran (mlet. *paieto, guardalài*, talij. *paglietto, gurdalati*).
308. *kadêna* lanac.

309. *bîte* f. pl. dva stupića za privezivanje; *mânkul* m. jedan stupić za privezivanje.
310. *ferâl* brodski fenjer.
311. *bandîra* zastava.
312. *saûrna* balast u brodu (mlet. *savorna*, lat. s a b u r r a).
313. *ukrcãli smo saûrnu.*

e) V e s l o

314. *veslõ.*
315. *žarûn* držak vesla, rucelj (mlet. *sirón*, augmentativ od lat. g y r u s, grč. γῦρος krug).
316. *vogadûra* sredina vesla (od štropa do pale).
317. *pâl* m. pala vesla.
318. *parîći* m. pl. par kraćih vesala (mlet. *pareci* m. pl., lat. *p a r i c u l u s*, demin. od p a r, p a r i s jednak).
319. *nẽ zna vozîti* ili *veslãti.*
320. *gungulãti, vozîti na gûngulu* veslati jednim veslom po krmi (mlet. *góndola*, srednje grč. κονδοῦρα).
321. *šijãti* veslati natrag (mlet. *siár* onomatopeja ?).
322. *vogâda* zaveslaj.
323. *vožãc, vošcã* veslač.
324. *štrõp* prsten od konopa (za veslo).

f) J a r b o l i i j e d r a

325. *jârbuli.*
326. *jârbul.*
331. *baštûn od flõka* motka za flok.
336. *põmul na jârbulu* jabuka na vršku jarbola.
340. *lantîna* motka trouglog jedra.
342. *bũm* donja motka četverouglog jedra.
344. *sârtije* f. pl. pripone jarbola.
346. *îdra* n. pl. sva jedra jednog broda (la velatura).
347. *îdro* n. jedro.
349. *rânda* četverouglo jedro.
350. *flõk* m. prečka (malo trouglo jedro na pramcu).
351. *fère, fêr* f. pl. dijelovi platna (za jedra), *põle* f. pl. (mlet. *ferse* f. pl.).
355. *îša îdro!* diži jedro!
356. *otvorî îdro!*
357. *stîsni* ili *imbrôj îdro!*

358. *valjâ smotȁti ȉdro.*
359. *mȁjna ȉdro!* spusti jedro!
360. *ȉdro bȁti* ne hvata, propušta vjetar.
361. *gratȉv* horizontalni porubni konopčić jedra; *mȍzak, moskȁ* vertikalni porubnik jedra.
363. *trcarȏl* podveza jedra (mlet. *tarzariòl* od tal. *terzo* trećina).

g) K o n o p i

364. *konȍpi, armîž.*
365. *konȍp.*
366. *šperânca* debelo uže (od rezerve).
367. *barbȅta, cȉma svrgadȉna* priveza.
368. *špâg, špāgȁ.*
369. *mrlȉn, arganêl* vrste konopčića (mlet. *merlȉn,* franc. *merlin,* holand. *meerling*).
370. *marafûn* priveznice podveza jedra (v. ovdje *trcarol* br. 363) (mlet. *marafión*).
371. *ûzalj, grȍp* uzao.
372. *gȁša škorênta* petlja (tal. *gassa*).
373. *muškî ûzalj* ili *grȍp.*
374. *pijúmba konȍpa* upletka dvaju konopa; glagol *pjumbȁti* (talij. *piombare,* poznolat. *plumbare*).
375. *radânča* gvozdeni prsten (za provlačenje konopčića na rubu jedra), (mlet. *radancia*).

VII. *Život na brodu*

376. *fogûn* prenosno ognjište.
377. *trpȉje* f. pl. tronožac za ognjište (mlet. *trepie* m. sg., talij. *tre* + + *piede*).
378. *brȍka* vrč.
379. *damijȃna* pletenka, damižon.
380. *gamȅla* zdjela za hranu, porcija.
381. *zdȉla.*
383. *žȁra.*
384. *sîgal, sîgla,* demin. *siglȉć, sȉć* limenka, kanta (poznolat. s i c l a od s i t u l a).
385. *feralȉć na ȕlje* ručni fenjer.
388. *pȕst* m., *štrampuntîn* slamnjača (mlet. *strapuntȉn* od talij. *s* + *trapunto*).
390. *provȉšta od brȍda* brodske zalihe hrane; v. Dodatak br. 011, Zalihe.

392. *bašk̀ot, polûš* dvopek; glagol *baškotȁti* prepeći.
393. *pulénta* (tvrđa), *kȁša* (rjeđa, također od kukuruza).
394. *frȉgana rȉba* pržena.
395. *pečȅna rȉba.*
396. *rȉba na gradȅle* na žaru; *na rȁžnjū.*
397. *rȉba lȅšo, lešȃna rȉba* kuhana; glagol *lešȁti.*
398. *rȉba u saûru* u umaku.
400. *sûha rȉba* osušena; *rȉba tramakȃna* oprana, posoljena, pritisnuta kamenom, sušena dva dana na suncu, glagol *tramakȁti* (mlet. *tramacár* ?).
401. *slȃna rȉba* posoljena: *srdȅla, krcȋlj* inčun, *lokȃrda, skrdȋnula* skuša, *mànula* tragalj.
402. *rȉba u ûlju.*
403. *sûha rȉba* osušena nesoljena na dimu: *grûg, grūgȁ* ugor, *mȁška, pȁs, rȁža.*
404. *bakalȃr.*
405. *butȃrga* ikra; *mlīčȃc* mliječ, sok u muškoj ribi (u ARj *mliječac*).
406. *brudȅt* vrsta riblje juhe.
407. *salamȕra* rasol; v. Dodatak br. 013, Obični ples, i br. 014, Igre na brodu, br. 015, Mornarski blagdan.
408. *kâ pêgula! kâ dežgrâcija!* koja nesreća! *kî djȁval se mène ćapâ danàs! kâ nâpast!* v. Dodatak br. 016, Predrasude; br. 019, Zabranjene riječi; br. 020, Strašila.
409. *danàs se nêću kūpȁti.*
410. *kūpȁti se, plȉvati.*
415. *njorȉti* roniti; *žnjorȉti čâ* što izroniti.
416. *skočȉti, skākȁti ù more;* v. Dodatak br. 022, Nošenje tereta.

VIII. *Trgovina*

419. *kȁrag, kârga* tovar; v. Dodatak br. 026, Mjere težine; br. 027, Mjere zapremine; br. 028, Mjere duljine.
420. *špôrko* adv. bruto-težina.
422. *nôl* m. brodarina.
424. *polȉca* priznanica.
425. *peškarȉja* ribarnica.
426. *sansȋr* mešetar (mlet. *sansér,* talij. *sensale,* arap. *simsār*).
428. *kôl* koleto, paket; v. Dodatak br. 029, Vage.
429. *kuntrȁt* ugovor.
430. *kūpȉti.*

431. *prodȁti.*
432. *magazîn, konòba.*
433. *dugâna* carinarnica.
434. *kontrabând* krijumčarenje.
435. *kontrabandjêr* krijumčar.

IX. *Ribanje*

a) Vrste

436. *rîbanje; rîbanje pod svîćû* ili *svîćânje.*
437. *mâlo rîbanje, mâla ârt (s mâlom ârću)* uz obalu.
438. *vêla ârt* veliko ribanje.
440. *rîbanje s mînun* s minom.
441. *rîbanje s ötrovun;* v. Dodatak br. 030, Vrste otrova.
442. *ȕjmo* ili *hömo na rîbe, ȕjmo lôviti* ili *rîbati.*
443. *peškâda* ulov.
444. *rîbar.*
445. *dêl* dio ulova.
447. *pôšta* lovište; *ždrîb, bruškêt, ždrîbȁti, bruškетȁti pôštu* ždrijebati lovište pomoću komadića drva ili žigica razne veličine.
449. *kašẽta od rîb* kaseta za ribu.

b) Oruđe

450. *ûdica.*
451. *zazȕbac, zazȕpca (od ûdice)* kvačica na udici; *petîca od ûdice* obli splošteni kraj za vezivanje.
454. *trstîka* trska s povrazom; *rîbati na trstîku.*
455. *lẽška* méka, mamac; *naleškȁti* nataknuti meku (na udicu, vršu); v. Dodatak br. 031, Vrste meke.
456. *natorîti, nabrumȁti* nabacati meku po površini mora; *abrȕm* m. meka porazbacana po moru.
457. *danâs rîbe nêćeju da idû* neće da jedu (meku).
458. *tȕnja,* demin. *tȕnjica* povraz, odmetac; *kanjevȁča* povraz za *kânje; kònjičar* za *grȕge* od debljeg špaga.
459. *pȁnula* povraz koji se vuče za čamcem.
460. *pijunbîn* olovnica (na povrazu).
461. *parangâl* strukovi, duga uzica s mnogo udica (mlet. *parangál,* grč. πολυάγκιστρον).
462. *kòfa ili kašẽta od parangâla.*
463. *parangâl se zamrsî.*
464. *valjâ ga razmrsîti.*

465. *skȍsavica* naprava za hvatanje nekih glavonožaca (lignja i dr.) koju se poteže na mahove (talij. *scossa* drmanje, lat. e x c u s s u s).
466. *grafljûn* naprava od više spojenih udica za hvatanje *kobȍtnica* (mlet. *grafión*, longob. *krapfo*).
467. *sîpac*, *sîpca* drvena naprava za hvatanje sipa.
468. *ȍsti* f. pl.
469. *lânča* motka ostiju.
470. *tulîja* gvozdeni vrh ostiju (v. ARj. s. v. *tulija* i *tul*).
471. *zazȕbac*, *zazȕpca* vršak zupca na ostima.
472. *zȕbac*, *zȕpca* na ostima.
473. *vȓša;* v. Dodatak br. 032, Vrste vrša.

c) M r e ž e

474. *mrȉža.*
475. *sȁka*, *bračîn*, *kȕkulj*, *takuîn* vreća, dno mreže (mlet. *tacuin* torba, arap. *taquim*).
476. *loprâra*, *roprâra* janka, spurtil (mlet. *oprara*).
477. *kȍća* vrsta potegače.
479. *šȁbaka* vrsta potegače.
480. *talunȉći* m. pl. kratke motke na dva kraja mreže, kola.
481. *orćâš* vrsta male okrugle mreže, rečijak (cfr. rovinj. *razačo*, lat. r e t i a c u l u m < r e t i s + j a c u l u m mreža za bacanje).
482. *lampâra* vrsta mreže s fenjerom.
484. *baligȍt* vrsta mreže.
485. *iglâr* mreža za *iglȅ*.
486. *palandâra* mreža za *palamîde* (mlet. *palandara* reducirano od *palamitara*).
487. *tunjâra* mreža za *tûne* (mlet. *tonara* od *tono*, lat. t h u n n u s, grč. θύννος).
488. *popunȉca* trostruka mreža; v. Dodatak br. 033, Ostale vrste mreža.
490. *mrȉžnjak* vrsta male mreže s motkom, spurtil.
491. *ȍko*, pl. *ȍka* u mreže.
492. *iglà (za mrȉžu).*
493. *valjâ (o)čȓvȉti mrȉže* omastiti ih smeđe (v. ARj s. v. *crviti*, *ocrviti* od crv, cfr. talij. *vermiglio* od lat. v e r m i c u l u s).
494. *maštêl*, *bȁčva*, *kâmenica* posuda za maštenje mreže ili prirodna *bûža na puntâlu* rupa na rtu; v. Dodatak br. 035, Čime maste mreže.
495. *ârmati mrȉže* opremiti ih.
496. *ȍlovo*, *olovnȉca* na mreži; *ȍlovna lîma* ili *uzȁ* uže s olovima (mlet. *lima*).

497. *šùvar, šûvra* pluto; *šuvrēna līma* ili *uzā* uže s plutima (starotalij. *súvero*).
498. *mrīža se raspārāla.*
499. *valjâ je zakŕpati.*
500. *manâl,* demin. *manalīć* plovak, plivajući signal.

X. *Fauna*

a) **Ribe**

501. *rība.*
502. *bêla rība, rība od dnä.*
503. *plâva rība, rība od mäse.*
504. *kämena rība, rība od dnä.*
505. *sītna rība.*
506. *hljandrōvina* rod morskih pasa, mačaka, raža i sl. (Selachia); drugdje u Dalmaciji *làndovina.*
507. *rība plīva.*
508. *rība se jäti* mrijesti.
509. *jâja od rībe.*
510. *butârga* ikra.
511. *brânče* f. pl. škrge.
512. *drôb, drōba, črîva* n. pl.
513. *krelā* n. pl. peraje s boka, *perā* n. pl. na leđima i trbuhu.
514. *zdrāče* f. pl., *košćīne* f. pl.; na sredini ribljeg tijela *kôst, kösti.*
515. *strgōtine* f. pl. riblje ljuske.
516. *srdēla* (Clupea pilchardus).
517. *srdelīna* sardelica.
518. *čēpa* (Clupea alosa), (mlet. *cepa,* lat. c l i p e a, c l u p e a).
519. *papalīna* ruska sardela (Clupea sprattus).
520. *sardūn* vrsta sardele (Clupea aurita).
521. *krcîlj, inćūn* sardela brgljun (Engraulis encrasicholus).
523. *lāstavica* (Cypsilurus Rondeletii).
524. *agūc* (Scomberesox saurus).
525. *iglā* (Belone acus).
526. *cîfal, cîfla* cipal (Mugil cephalus).
530. *cîfal manćēla* vrsta cipla (Mugil chelo).
531. *gaûn* (Atherina hepsetus), (mlet. *agón,* lat. a c u s ?).
534. *tŕlja* (Mullus surmuletus).
535. *tŕlja pračić* (Mullus barbatus).
536. *fînka* kirnja (Polyprion cernium).

537. *kȇrna* kirnja (Cerna gigas).
538. *kânj* kanjac (Serranus cabrilla).
539. *pêrga* pirka (Serranus scriba).
540. *buharȉć* vučić (Serranellus hepatus).
541. *agȁč* lubin (Morone labrax).
542. *kavȁla* (Ombrina cirrhosa).
544. *vrân* krap (Corvina nigra).
545. *lampûga* (Coryphaena hippurus).
547. *čančȏl* crnjel (Chromis chromis).
548. *bilîznica* bilizma (Stromateus fiatola).
551. *škorlȁc* drozak (Labrus turdus).
552. *vrānȁc*, *vrāncà* vrana (Labrus merula).
554. *pobukȁlo* n. (Crenilabrus mediterraneus).
555. *lambrâka*, *cincȅla* lumbrak (Crenilabrus pavo), (talij. *labrace* m., poznolat. l a b r a x, -acis, grč. λάβραξ).
556. *knéz* (Coris julis).
558. *môdrak*, pl. *modrâci* tragalj (Maena vulgaris); modrikaste boje.
559. *gîra*, *mānula* (Spicara vulgaris), (lat. g e r r e s, -is; mlet. *mènula*, lat. *m a e n u l a demin. od m a e n a, grč. μαίνη).
560. *sȅrag*, *sêrga* sarak (Sargus sargus).
561. *crnošíjāc*, *crnošíjcà*, *frâtar*, *frâtra* (Sargus vulgaris), ima na šiji crnu prugu.
562. *špâr*, *špārà* (Sargus annularis), (talij. *sparo*, lat. s p a r u s, grč. σπάρος).
563. *pȉc* (Charax puntazzo), (mlet. *spizo*).
564. *kântar*, *picigamôrti* m. sg. (Cantharus lineatus), (talij. *cántaro*, lat. c a n t h ă r u s, grč. κάνθαρος; mlet. *pizigamorti* grobar).
565. *zubȁc*, *zubȁca* zubatac (Dentex dentex).
566. *podlānica* orada (Sparus auratus).
567. *pāgar*, *pāgara* (Pagrus pagrus).
568. *arbûn* (Pagellus centrodontus), (mlet. *árboro*, lat. a l b u l u s).
570. *ofčica* ovčica (Pagellus mormyrus).
571. *crljēni arbûn* rumenac (Pagellus erythrinus).
573. *ušȁta* (Oblada melanura), (lat. *o s s e a t a).
574. *sâpa*, manja *sapȍč* m., demin. *sâpica* salpa (Box salpa).
575. *bȕgva*, manja *bȕgilj* m., *matelān* m. bukva (Box boops), (poznolat. b o c a, grč. βῶξ < βόαξ, -ακος).
576. *skrdînula*, *skûmbar*, *skûmbra* skuša (Scomber scomber), (mlet. *scardínula* druga riba: Scardinius erythropthalmus, poznolat. s c a r d a).

577. *golčîć* mala skuša.
578. *lokârda* (Scomber colias).
579. *tumburêl* trupac (Auxis thazard), (mlet. *tombarèl*).
580. *tûn* (Thunnus thynnus).
584. *palamîda* (Sarda sarda).
585. *šarûn tovâr, tovâra,* demin. *šarunîć,* sasvim mali *fararêz* šnjur (Trachurus trachurus), (mlet. *suro*).
586. *lîca* (Lichia glauca), (mlet. *liza*).
587. *lîca žutîca* (Lichia amia).
588. *fânfan* (Naucrates ductor), (mlet. *fánfano,* lat. p o m p ĭ l u s, grč. πομπίλος).
589. *gŏf* (Seriola Dumerilii), (mlet. *gofo,* grč. γόμφος).
592. *glavôč pećâr* (Gobius cobitis).
593. *bambûsa* (Gobius niger jozo), (mlet. *bambuia*).
594. *glavôč belâć* (Gobius paganellus).
595. *anzulêta* lastavica prasica (Trigla lineata), (mlet. *anzoleto,* poznolat. a n g e l u s, grč. ἄγγελος).
596. *hrŏkavica* vrsta kokotića (Trigla cuculus).
599. *linčêrna* vrsta lastavice (Trigla lucerna), (talij. *lucerna,* lat. l u c e r n a).
605. *skrpîna,* demin. *skrpînica* (Scorpaena scrofa).
606. *skrpûn,* demin. *skrpunîć* bodeč (Scorpaena porcus).
607. *kovâč* (Zeus faber).
608. *pàsara* vrsta lista (Rhombus maximus).
610. *pàsara, pizdîn poklŏpac* (Bothus podas).
614. *pàsara* vrsta lista (Pleuronectes flesus).
615. *švŏja* list (Solea solea), (mlet. *sfoia,* lat. s o l e a + f o l i u m potplat i list).
622. *môl* oslić (Merluccius merluccius), (mlet. *molo,* lat. m u l l u s).
625. *tabînja* (Phycis phycis).
628. *môrski* ili *morskî mîš* ili *pêteh* slingura (Blennius gattorugine).
629. *rânj* vrsta pauka (Trachinus araneus), (talij. *ragno,* lat. a r a n e u s, grč. ἀράχνη).
633. *čâča* f. čačak (Uranoscopus scaber).
634. *vražîca* grdobina (Lophius piscatorius).
636. *pešešpâda* f. sablja (Xiphias gladii), (talij. *pesce spada*).
637. *frăka* f. bucanj (Mola mola), (mlet. *fracár* zabiti).
638. *srebrànjača* (Lepidopus caudatus), (mlet. *arzentin,* lat. a r g e n t i n u s).
640. *angŭlja* jegulja (Anguilla anguilla), (lat. a n g u i l l a, demin. od a n g u i s zmija).

641. *angùljica* jeguljica.
645. *grûg, grūgȁ*, pl. *grūzî*, demin. *gruščìć* (Conger conger).
646. *morôna* murina (Muraena helena).
647. *môrski kônj* konjic (Hippocampus guttulatus).
648. *pȁs, pasȁ* (Heptranchias perlo).
649. *pȁs vôlonja* (Hexanchus griseus).
650. *mȁška bilîca* (Scyliorhinus canicula).
651. *mȁška mrkùlja* (Scyliorhinus stellaris).
654. *pȁs glušȁc* (Mustelus canis).
655. *pȁs modrûlj* (Glyphis glaucus).
658. *kȁnja* morski pas (ljudožder) (Carcharias ferox).
664. *pȁs kostîlj* pena (Squalus ferdinandinus).
666. *pȁs kostîlj dubînȁc* (Centrophorus granulosus).
667. *prāsȁc, prājcȁ* (Oxynotus centrina).
670. *sklât* m. (Squatina squatina), (lat. squatus, demin. squatulus).
672. *trpîna* (raža) drhtulja (Torpedo torpedo).
673. *trpîna šȁrulja* (Torpedo marmorata).
674. *trpîna mrkùlja* (Torpedo nobiliana).
675. *vôl, volȁ, volîna* f. raža volina (Raja macrorhynchus).
677. *rȁža kàmenica* (Raja clavata).
678. *raža* (Raja fullonica).
681. *(rȁža) barȁkula* (Raja miraletus).
683. *kolûmbul* (raža) golub (Myliobatis aquila), (mlet. *colombo*, lat. columbus).
684. *gȍlub* vrsta raže (Myobatis bovina).
690. *štrljûn* storijun (Acipenser sturio), (mlet. *sturión*, german. sturio, -one).
691. *paklènica* paklara (Petromyzon marinus), (srphrv. *paklina*: riba se obično prilijepi uz brod, tj. uz njegovu paklinu).

b) Kitovi

692. *dùpin* (Delphinus delphinus).

c) Perajari

696. *môrski mēdȇ* foka, tuljan (Phoca vitulina).

d) Gmazovi

697. *môrska žȁba* (Thalassochelys caretta).

e) Mekušci

700. *sîpa* (Sepia officinalis).

701. *sȉpica* mala sipa.

702. *sȉpa je hȉtila crnȉlo* ili *zacrnȉla je.*

703. *trâk od sȉpe,* pl. *trâci.*

704. *kôst od sȉpe.*

705. *jâja od sȉpe.*

706. *ulȉgnja* (Loligo vulgaris), (lat. l o l l i g o, -inis).

707. *ulȉganj, ulȉgnja, tȍtanj* m. vrsta velike lignje (Todarodes sagittatus), (mlet. *tótano,* grč. τευθίς).

708. *mušûn* vrsta sipe (Eledone Aldrovandii), (tal. *moscardino,* lat. m u s c u s).

709. *mȕzgavac, mȕzgavca, pȓč, pȓčavac, pȓčavca* (Eledone moschata), (talij. *moscardino*).

710. *kobȍtnica* (Octopus macropus); *mȕlja, žȍtul* glava hobotnice (mlet *zótolo* vrsta sipe).

712. *kobȍtnica ȉma ȍsan trâkov i vrât i mȕlju.*

713. *i dvâ rêda botûnov* prianjalka.

716. *prlȉpak, prlȉka,* pl. *prlȉci* priljepak, lupar (Patella vulgaris).

717. *krvêl, ȕho svêtoga Pȅtra* morsko uho (Haliotis lamellosa).

718. *ogȓc nanara* (Neverita millepunctata).

720. *štrûmba* vrsta dugoljastog puža, zvrk (Cerithium vulgatum), (mlet. *strómbolo,* lat. s t r o m b u s, grč. στρόμβος); u taj se puž, pošto je ispražnjen, useli pužić samac koji se zove *kamburâta* (mlet. *gamburada,* poznolat. c a m b a r u s, grč. κάμμαρος).

721. *kȍčul* bodljikavi volak (Murex brandaris); psovka: *kȍčuli te poîli.*

722. *vôl, volȃ* kvrgavi volak (Murex trunculus).

724. *ȍštriga* kamenica (Astrea edulis).

725. *vêntula* školjka jakovska kapica (Pecten jacobaeus), (talij. *ventaglio,* franc. *éventail, vent* vjetar).

727. *dȁgnja* (Mytilus galloprovincialis).

728. *hȍljava kûnjka* (Modiolus barbatus).

729. *dȁtal* prstić, prstac (Lithophaga lithophaga), (mlet. *dátolo,* lat. d a c t y l u s, grč. δάκτυλος prst).

730. *mȕšul* školjak (Navicula Noae), (mlet. *mússolo,* lat. m u s c u l u s demin. od m u s miš).

731. *kûnjka* kopito (Glycymeris glycymeris).

733. *pizdȉca* školjka čančica (Cardium tuberculatum).

735. *râvna kûnjka* (Amigdala decussata).

743. *lostûra* loščura (Pinna nobilis); *losnâr* orude kojim se vade; (mlet. *lastura*).

744. *bȉša* vrtuščica (Teredo navalis), (mlet. *bissa,* lat. b e s t i a).

f) Ljuskari

746. *kozĭca* (Palaemon serratus).
748. *škâmp* (Nephrops norvegicus).
749. *rȁrog*, pl. *rȁrozi* (Humarus vulgaris).
750. *jȁstog*, pl. *jȁstozi* (Palinurus vulgaris).
751. *zẽzalo* n., *batikûl* m. (Scyllarus arctus), (mlet. *baticúl* od *bater* + + *cul* udarati + zadnjica).
754. *rȁk*, pl. *racĭ*, *šûša* f. (Carcinus moenas).
757. *rȁk grmâlj* (Eriphia spinifrons).
758. *bȁbica* morski pauk (ženka) (Maja squinado); *tovâr* mužjak.
765. *ugrĭza me rȁk*.
766. *kljȕška* račija kliješta.
767. *rôg*, pl. *rȍzi* račije ticalo.

g) Bodljari i dupljari

768. *jêž* (Paracentrotus lividus).
770. *môrska zvĭzdȁ* (Astropecten aurantiacus).
771. *tr̃p* (Hothuria tuberosa).
773. *gljandȕra* vrsta meduze (Medusa).
774. *spȕga* spužva (Euspongia).
775. *vlasâtka* (Anemonia sulcata).
776. *buždekûl* (Attinia equina), (mlet. *buso* + *de* + *cul* rupa + zadnjica).
778. *korâlj* (Corallium rubrum).

h) Morske ptice

780. *njorȁc*, *njorcȁ* (Phalacrocorax carbo).
781. *manjabalĭn* crna liska (Fulica atra), (mlet. *magnare* + *balín* jesti + sačma).
784. *kokâl* vrsta galeba (Larus ridibundus), (mlet. *cocál*).
785. *kȁleb* (Larus).
786. *ćurlĭn*, *martĭn* vodomar (Alcedo ispida), (mlet. *martín pescatór*, *Martín*).

XI. *Flora*

a) Morska

787. *âliga* alga (starotalij. *áliga*, lat. alga).
788. *môrska salâta* (Ulva lactuca).

b) K o p n e n a

791. *česvîna* (Quercus elex).

792. *bôr, borȁ* (Pinus maritimus).

795. *màslina* (Olea europaea).

796. *mêndula* bajam (Amygdalus communis).

797. *narânža* (Citrus aurantium).

798. *lemûn* (Citrus limonum).

800. *pâlma.*

801. *lusmarîn* ružmarin (Rosmarinus officinalis), (mlet. *rosmarín*, lat. r o s m a r i n u s morska rosa).

802. *bašèlak, bašèlka, murtèla* bosiljak (Ocymum basilicum), (poznolat. b a s i l i c u m, grč. βασιλικόν kraljevska trava; sa semantičnom promjenom mlet. *motela*, lat. m u r t u s mirta).

803. *levânda* despik (Lavanda officinalis).

804. *mažurâna* (Origanum majorana), (mlet. *mazurana*, poznolatin. m a i o r a n a).

805. *arbeluvîja* lujza, četrina (Lippia citriodora), (talij. *erba luisa*).

806. *mřta, smrdèla* mirta (Myrtus communis).

DODATAK

01. uz br. 17 Upitnika. Morske struje: *zmȍrašnja vodȁ* zapadnosjeverna, *vodȁ na bȕru* ili od *bȕre* sjeveroistočna, *jûžna vodȁ.*

02. uz br. 98. Vrste oblaka: *bumbȁra* duga oblačina pred jugom, *mȅzdra* tanak oblak (u ARj *mèzdra* kožica), *obřva* gust oblak pred vjetrom, *paludîna* i *paludînȁ* oblak za vrijeme juga, *pȁuk* osamljen oblak za maestrala.

03. uz br. 113. Predviđanja vremena: *Ofčîce na nȅbu, grêmo u dȁž. Pâlme po nȅbu, grêmo u jȕgo. Tř̀p ȕspravan, grûbo će vrîme. Jâki korȅnat, grûbo će vrîme.*

04. uz br. 130. Imena ostalih zvijezda: *Zvîzda Vlàhinja* ili *Volârka* na sjeveroistoku, srednje veličine. *Svitlica* Jupiter (u ARj *svjètlica* 3 zvijezda). *Šîlo* neka zvijezda na jugozapadu. Ostala zviježđa: *Svřdal* Zmaj. *Šćȁpi* (cfr. u Gradežu *Bastuni* Vlašići).

06. uz br. 207. Tipovi čamaca: *batâna, batêl, batelîna, brodîć, gajêta, gȕc, kajîć, lâdica, lȅut, pȁsara;* na ribanju pod svijeću: *svićarîca, bijankarîca, portulâta* za prijevoz ulovljene ribe.

07. uz br. 208. Tipovi broda: *bracêra, bragȍc, trabȁkul.*

08. uz br. 208. Mjere dužine lađa: *nogȁ* oko 1/3 m, *ûnča* oko 3 cm.

09. uz br. 266. Vrste drveta za gradnju lađa: *borovîna* i *borovînā*, *bûkovina*, *črnîka*, *hrastövina*, *jelövina*, *maslîna* (kao drvo), *murvîna*, *smrîkovina*.

011. uz br. 390. Obične brodske zalihe: *butežîn* damižon, *fažôl*, *hljîb*, *kapûla*, *kolâči* koluti od kruha, *kvasîna* ocat, *lûk* češnjak, *ljutîca* ljutika, *pâšta*, *pîvanica* tikvica za piće, *polûš* dvopek, *rakîja*, *rîži*, *sîr*, *sôl* f., *tîkva* za piće, *ûlje*, *vîno* i *vînō*.

013. uz br. 407. Obični ples: *seösko kòlo*.

014. uz br. 407. Igre na brodu: *mûra* neka igra na prste (talij. *morra*), *na kârte: brîškula*, *trentaûn*, *trešēta*.

015. uz br. 407. Mornarski blagdan: *Svêti Miküla*.

016. uz br. 408. Predrasude:

Donosi sreću: kad se od tuđe mreže odnese bar jedno pluto *(šuvâr)* ili olovnica, što ujedno donosi nesreću drugoj družini, ili kad brod, idući na ribe, izađe krmom iz luke, ili kad se mreža *(vôjga, sprtènjača)* provuče kroz nogavicu od hlača.

Donosi nesreću: kad se za *armacjûni* (spremanja na lov) nekome nešto posudi, ili kad se idući na ribanje sretne pop ili kakva baba.

INDEKS RIJEČI

Brojevi iza pojedinih riječi označuju odnosne brojeve u upitniku.

abrum 456
africo 67
agač 541
aguc 524
aliga 787
angulja 640
anguljica 641
anzuleta 595
arbeluvija 805
arbun 568, crljeni a. 571
ardura, ardurati 29
argan 270
arganel 369
argola, arguta 294
armacjuni 016
armati (brod) 272, (mrežu) 495
armiž 271, 364
armižati 155
art 437, 438
arzentin 638
ašta 216, 217
atreci 271
avarija 254
babica 758
babin lub (duga) 111
bačva 494
bakalar 404
baligot 484
bambuia, bambusa 593
banak (prud) 60
banda 173, 231
bandira 311
banket 229
barakula, raža b. 681
baraškada 103
barbeta 367
barka 207, 300
Bastuni 04
bašelak 802
baškot, baškotati 392
baštun od floka 331
batana 06
batel 06
batelina 06
batikul 751
batiti 71, 360
bava od vîtra 81
bel 502
belać, glavoč b. 594
berići 288
bijankarica 06
bilica, maška b. 650
biliznica 548
biša 744
bite 309
Blit(v)ari 4
bok (zaljev) 37
bonaca, bonacivati 78
bor 792
bordižati 148
borovina 09
botun od kobotnice 713
bova 193
božji (o Slami) 134
bracera 07
bračin 475
bragoc 06
branča 511
briškula 014
brod 152, 155, 160, 161, 162, 164, 171, 172, 173,

175, 188, 208, 209, 231, 248, 250, 264, 266, 272, 390
brodić 207, 06
broka 378
brudet 406
brukva 267
brunal 234
brušket, brušketati 447
bruškin 302
Bruža, Bružakojoni 3
bucel 299
bugilj, bugva 575
buharić 540
bujol 300
bukaporta 230
bukovina 09
buljevica 10
bum 342
bumbara 02
bura 63, 01, burin 63
buraškada 103
busati 171
busula 304
butarga 405, 510
buteža 011
buža 48, 239, 494
buždekul 776

cantaro 564
catara 211
cima 367
cincela 555
cocal 784
colombo 683
crljen 571
crnilo 702
crnošijac 561

čača 633
čančol 547
čaval 267
čep 240
čepa 518
česvina 791
čriva 512
črnika 09
črviti 493
čurma 183

ćapati se 408
ćar (o nebu) 96
ćifal 526, 530
ćuh 79, 80
ćurlin 786

dagnja 727
damijana 379
Danica 130
datal 729
daž 89, 94, 03, dažiti 90
del 445
dešteži 73
dežgracija 408
digniti sidro 147
dim od mora 19
djaval 408
dleto 261
dno 159, 306, 502, 504
drakmar 284
drob 512
dubinac, pas kostilj d. 666
dugana 433
dupin 692

erba luisa 805

faka 234
fakin 157
fanfan 588
fararez 585
fažol 011
feral 194, 310
feralić na ulje 385
fere, ferse pl. 351
fijad 79, 80
finka 536
flok 331, 350
fogun 376
fortunal 102
fraka 637
fratar 561
frigan 394
frišak (vitar) 19
friškati 76
frtuna 102
fundati se 164
fuškac 101

gajeta 06
gamburata 720
gamela 380
ganač 285
gassa, gaša 372
gaun 531
gira 559
glavoč pećar 592, g. belać 594
glušac, pas g. 654
gljandura 773
gof 589
golčić 577
golub 684
gondola 320
gospodar od broda 178
gradele 396
grafljun 466
grativ 361
grbin 67
grego-levant 63
grmalj, rak g. 757
grmiti 88
grom 87
grop 371, 373
grub 109
grug 403, 458, 645
grun 87
gruščić 645
guardalai 307
guc 06
gungula, gungulati 320
guvernati 161
gvardalaj 307

hititi crnilo 702
hljandrovina 506
hljib 011
holjav 728
hrastovina 09
hrokavica 596

idriti 143
idro 71, 346, 347, 355, 356, 357, 358, 359, 360
igla (za mrežu) 492 (riba) 485, 495, 525
iglar 485
imbrojati idro 357
inćun 521
iskrcivati 157
isti 457
išati 355
izaći 116

jaja 509, j. od sipe 705
japrk 67
jarbuł 325, 326, 336
jastog 750
jatiti se 508
jelovina 09
jež 768
jugo 65, 94, 03
jutrenji 130
južni 01

kabal 93
kadena 308
kajić 06
kalafat 253, kalafatati 252
kaleb 785
kalig 101
kalivati 126
kamburata 720
kameni adj. 504

kamenica (sud) 110, 494, (školjka) 724, raža k. 677
kantar 564
kanj 458, 538
kanja 658
kanjevača 458
kapitan 177
kapula 011
karag 419
karatel 027
karinati 264
karte 014
kaša 393
kašeta 449, 462
katram 255, katramati 256
kavala 542
kavas 178
kavilja 268
kerna 537
kljiška 766
knez 556
kobotnica 466, 710, 712
kočul 721
koća 477
kofa 462
kokal 784
kol 428
kolači 011
kolo, Velo krivo k. 131, Malo krivo k. 132
kolo, seosko 013
kolumba 218, 239
kolumbul 683
kolunbar 137
konal 41
konoba 432
konop 364, 365, 374
kontraband 434, -dijer 435
konj, morski k. 647
konjičar 458
koralj 778
korba 223
korenat 17, 03
korpomorto 283
kost 514, k. od sipe 704
kostilj, pas k. 664, 666
koščine 514
koštati 152, 154
kovač 607
kovilj 259
kozica 746
kraj 16, 30, 79, 149, 266
krcilj 401, 521
krela n. pl. 513
krešiti 19, 76, 125
krma 72, 213, 214, 215, 216
krvel 717
kukulj 475
kulaf 8, 14, 15, 38
kuntrat 429
kunjka 731, holjava k. 728, ravna k. 735
kupati se 409, 410
kupiti 430
kuverta 232
kvadri 215
kvarantina 204
kvarat (mjeseca) 122
kvarnara 62
kvasina 011

labrace 555
ladica 06
lambraka 555
lamp 84, lampati 85
lampara 482
lampuga 545
lanča 469
landovina 506
lanterna 195, 196
lantina 340
lastavica 523
lemun 798
lemurćati 188
lešati, lešo 397
leška 455
leto 139
leut 06
levanda 803
levant, levantara 64
levantun 64
lica 586, l. žutica 587
lima 496, 497
linčerna 599
lip adj. 108
lokarda 401, 578
lokoća 21
loprara 476
losnar 743
lostura 743
loviti 442
lub, babin l. 111
lucerna 599
luk 011
lusmarin 801

ljuljanje 174
ljuljati se 173
ljutica 011

macola 262
madir 224
magazin 432
magla 99
majištral 69
majnat idro 359
mali od broda 182
manal, manalić 298, 500
manćela, ćifal m. 530
mankul 309
manovra 163
manovrati 162
manula 401, 559
manjabalin 781
mara 276
marafun 370
mareta 14, 22, 26, 171
martin 786
masa 503
maslina 795, 09
maška 403, m. bilica 650, m. mrkulja 651
mašketa 296
maškuli 292, 293
maštel 494
matelan 575
mažurana 804
mede, morski m. 696
melo, melura 58
mendula 796
menula 559
merlin 369
metlica 301
mezdra 02
migva 91
milja 202
mina 440
misec 97, 121, 125, 126
misečina 127
miš, morski m. 628
mlad (misec) 121
mličac 405
modrak 558
modruli, pas m. 654
mol 622
more 7, 27, 29, 43, 80, 81, 205, 206, 248, otvoreno m. 8, mirno m. 9, mrtvo m. 11, dumboko m. 12, plitko m. 13, živo m. 19
mornar 142, 180, 181
morona 646
morra 014
moscardino 708, 709
motela 802
mozak (jedra) 361
mriža 474, 493, 495, 498
mrižnjak 490
mrkulja, maška m. 651, trpina m. 674
mrlin 369
mrta 806
mul 197
mulja 710, 712
mura 014
murada 228
murtela 802

murvina 09
muški, m. uzalj 373
mušul 730
mušun 708
muzgavac 709

nabrumati 456
nakir 183
naleškati 455
napast 408
naranža 797
nasukati se 158, 167
nategniti 266
naticati 250
natoriti 456
nauditi 205
navigati 142
nebo 96, 118
netati 464
noga 08
nol 422
noštromo 179

njorac 780
njoriti 415

oblačno 97
oblak 98
obrva 02
očrviti 493
ofčica (riba) 570
ofčice (oblaci) 94, 03
ogre 718
oko 96, 491
olovni, olovnica, olovo 496
omarina 83
opakliti 258
oprara 476
orati 282
orcati 168
orćaš 481
oseka 21
osekati 300
osti 468
oštar, oštrac 66
oštrijal, oštrin 66
oštriga 724
otrov 441
otvoriti idro 356

pachea 110
padati (kišiti) 77
pagar 567
paglietto, pajet 307
pajol 235
pakal 257
pakeja 110
paklenica 691
pal 317
palamida 486, 584
palandara 486
palica 277
palma 800
palme (oblaci) 94, 03
paludina 02
palj, paljati 300
panula 459
papalina 519
paramezal 220
paranak 287
parangal 461, 462, 463
pareci, parići 318
partiti 146
parzenevole 178
pas 403, 648, p. volonja 649, p. glušac 654, p. modrulj 655, p. kostilj 664, p. kostilj dubinac 666
pasara (riba) 608, 609, 614, (čamac) 06
pasati okolo 166
pasti 206
pašta 011
pata 275
pauk (oblak) 02
pečen 395
pećar, glavoč p. 592
pećina 49
pegula 408
pera n. pl. 513
perga 539
pešešpada 636
peškada 443
peškarija 425
peškati 209
peteh, morski p. 628
petica (od udice) 451
pic 563
picigamorti 564
pijavica 106
pijumba konopa 374
pijunbin 460
pilot 184
pina od mora 19
pinica 210
piniti se 19
piombare 374
pivanica 011
pizdica (školjka) 733
pizdin 610
pizigamorti 564
piumbati 374
plav 503
pleskati 71
plima 20
pliščina 13, 51
plivati 410, 507
pobukalo 554
podlanica 566
poisti 721
pojati 169
poklopac 610
polica 424
poluš 392, 011
pomul na jarbulu 336
popunica 488
porat 35, 184, 194
porporela 198
portulata 06
pošta 447
potuniti 164
povodanj 93
pračić, trlja p. 535
prasac 667
prcinigul 178
prč, prčavac 709
premezal 220
prizorje 114
prkoimena 3
prlipak 716
prodati 431
prova 70, 183, 212, 217
provir 183
proviśta 390
puhati 75
pulenat,pulentada 68
pulenta 393
punta 45, 166
puntal 45, 494
purpurela 198
pust 388

radanča 375
ragan 105
rak 754, 765, r. grmalj 757
rakija 011
randa 349
ranj 629
rarog 749
rasparati se 498
rašketa 263
razačo 481
razmrsiti 464
raža 403, 678, r. kamenica 677, r. barakula 681
ražanj 396
ražma 234
reful 82, refulati 74
repatica 135
repenjada 68
riba 394, 395, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 403, 442, 449, 457, 501, 502, 503, 504, 505, 507, 508, 509
ribanje 436, 437, 440, 441

ribar 444
ribati 442, 454
riniti 248
riva 31, 152
riži 011
roba 157
rog 97, račiji r. 767
roprara 476
rosa 91, rositi 92
rosmarin 801
rota 187
rt 45

sabun 58
saka 475
salamura 407
salata, morska s. 788
Sale, Sali 1
salpati 147, 281
salpivati 281
Saljanin, Saljka 2
saljski 2
sansir 426
santina 236
sapa, sapica 574
sapoč 574
sardun 520
sartije 344
saur 398
saurna, savorna 312, 313
scardinula 576
scovolo 259
serag 560
sfoia 615
siar 321
sić 384
sidro 147, 273, 280, 281, 282
sigal, siglić 384
sigundir 183
sika 50
Sikirićari 4
sinjal 192
sipa 700, 702, 703, 704, 705
sipac 467
sipica 701
sir 011
siron 315
sitan 505
skakati, skočiti 416
sklat 670
skosavica 465
skrdinula 401, 576
skrpina, skrpinica 605
skrpun, skrpunić 606
skumbar 576
slama, slamica 134
slan 401
Smokovićane 4
smotati idro 358
smrdela 806
smrikovina 09
soka 296
sol 011
sotaereo 185
spaljati 300
sparo 562
sprtenjača 016
spuga 774
srdela 401, 516
srdelina 517
srebrenjača 638
sredir 183
stanjati 251
steći (isteći) 116
stene 32
sticati 250
stisniti idro 357
stok (granuće) 117
strapuntin 388
strgotine 515
strila (munja) 86
strombolo 720
stumulj 259
stupa 260
sturion 690
suh (o ribi) 400, 403
sunce 116, 117, 118, 119
sutra 146
suvero 497
Sveti Mikula 015
svića 436
svićanje 436
svićarica 06
surgare 151
suro 585
Svitlica 04
Svrdal 04
svrgadina 367
svrgati 151, 180

šabaka 479
šarulja, trpina š. 673
šarun tovar 585
šarunić 585
Šćapi 04
šćiga, šćigac 27
šćigati 27
šijati 321
šijun 107
Šilo 04
škafa 225
škalada 245
škamp 748
škandalj 305
škandaljati 306
škapulati 166
škeram 295
škrača 48
školj 46
škorenat 372
škorlac 551
škrapa 48
škur, škuro 97
škver 243
šototaer 185
špag 368
špar 562
šperanca 366
šporko 420
štiva 237
štrampuntin 388
štrljun 690
štrop 324
štrumba 720
šuša (rak) 754
šuvar, šuvren 497
švoja 615
tabinja 625
takuin 475
talunići 480
tarzariol 363
tempešta 102
tesno 42
tikva 011
timun 289
tonara 487
tondo 214
totanj 707
tovar 758, šarun t. 585
tovariš 183
trabakul 06
traget 190
trak od sipe 703, t. od kobotnice 712
tramakati 400
trasnir 183
trcarol 363
trećak 121
tremuntana 62
tremuntanski 129
trentaun 014
trepie 377
trešeta 014
trlja 534, 535
trp 771
trpije 377
trpina 672, t. šarulja 673, t. mrkulja 674
trstika 454
trupiti 159
tulija 470
tumburel 579
tun 580
tunja, tunjica 458
tunjara 487

udariti u dno 159
udica 450
udriti 159
udušiti se 206
ugristi 765
uho sv. Petra 717
ukrcati 144, 145, 313
uliganj 707
ulignja 706
ulje 110, 402, 011
unča 08
ušata 573
uza 496, 497
uzalj 371, 373
užba (uštap) 124

vala 36, 37
važi 247
ventaglio 725
ventula 725
vermiglio 493
veslati 319
veslo 314
vida 269
vinč, vinjč 286
vino 011
virati 170
vitar 19, 61, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 105
Vlahinja, zvizda V. 04
vlasatka 775
Vlašići 133
vogada 322
voda (struja) 17, 01
vogadura 316
vojga 016
vol, volina (raža) 675
vol (puž) 722
Volarka, zvizda V. 04
volonja, pas v. 649
voziti 319, 320
vožac 323
vrag 109
vran 544
vranac 552
vrat od kobotnice 712
vrata 42
vražica 634
vrića 145
vrime 108, 109, 142, 03
vrša 473

zacrniti 702
zadimiti se 19
zaiskrati 85
zakrpati 499
zalampati 85
zamrsiti 463
zapasti 119
zapiniti se 19
zapovidati 160
zazubac (na udici) 451
zazubac (na ostima) 471
zdila 381
zdrača 514
zezalo 751
zima 141
zmorac 62
zmorašnji 01
zora 115
zotolo 710
zubac (na ostima) 472
zubac (riba) 565
zvizda 128, 129, jutrenja 130, repatica 135, morska 770

žaba, morska ž. 697
žalo 34, 59
žara 383
žarun 315
žbandati se 175
ždrelac 42
ždrib, ždribati 447
žnjoriti 415
žotul 710
žutica, lica ž. 587

Luka Sali, južna obala

Luka Soli, sjeverna obala

Ivšić Stjepan

ENKLITIKE,

osobito njihov namještaj u staroslovenskome jeziku s obzirom na ostale slavenske jezike

IZVORI I LITURATURA

(Prema pokraćenjima u zagradama citiram.)

1. Assemanovo izborno evangjelje. Izdao I. Crnčić. Rim 1878. (Assem.)
2. Bečki listovi. U djelu »Glagolitica« od V. Jagića. Denkschr. der Akad. in Wien. Phil.-hist. Cl. Bd. XXXVIII (1890). (Bečki l.)
3. Berneker E., Die Wortfolge in den slavischen Sprachen. Berlin 1900. (Berneker, Wortfolge)
4. Brugmann K., Kurze vergl. Grammatik der indogerm. Sprachen. 1902–4. (K. v. Gr.)
5. Brugmann–Delbrück, Grundriss der vergl. Grammatik der indogerm. Sprachen. Osobito »Vergl. Syntax der indogerm. Sprachen« III (1900). (Delbrück, Vergl. Syntax)
6. Daničić Đ., Istorija oblika srb. ili hrv. jezika. Biograd 1874. (Istorija obl.)
7. Euchologium. Glagolski spomenik Sinai-brda. Izdao L. Geitler. Zgb. 1882. (Euch.)
8. Frizinški spomenici. Izdao B. Kopitar u djelu »Glagolita Clozianus...«. Beč, 1836. (Friz. sp.)
9. Gebauer J., Historická mluvnice jazyka českého. Prag – Beč, 1894–1898. (Hist. mluvnice)
10. Gebauer, Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské. Prag 1902. (Mluvnice)
11. Glagolita Clozianus. Jedan dio u izdanju B. Kopitara »Glagolita Clozianus...« Beč 1836, a drugi u izdanju Miklosichevu u »Denkschr. der Akad. in Wien.« Phil.-hist. Cl. Bd. X (1860) (Cloz.)
12. Hilandarski ulomak. Izdao V. Jagić u djelu »Specimina linguae palaeosl. 1882. (Hil. u.)
13. Husi Jana, Sebrané spisy české. Díl. II. Postila, z rukopisu na papíře ve fol. z roku 1414. Izdao K. J. Erben, Prag 1866. (Postila)
14. Ivanov M., Синтаксисъ на българския езикъ. Plovdiv 1905. (Синтаксисъ)
15. Kalina A., Historya języka polskiego. T. 1. Lavov 1883. (Historya jęz. pol.)
16. Kijevski listovi. Izdao V. Jagić u djelu »Glagolitica«. Denkschr. der Akad. in Wien. Ph.-hist. Cl. XXXVIII (1890) (Kij.)
17. Košutić R., Gramatika poljskoga jezika. Biograd 1898. (Košutić)
18. Krasnowolski A., Systematyczna składnia języka polskiego. Varšava 1897. (Krasnowolski)

19. Lah I., Mojster Roba. Zabavna knjižnica Matice slov. 24. 1912. (Lah)
20. Maćedonski glagolski list. Izdao V. Jagić u djelu »Specimina . . .«. 1882. (Mać. gl. l.)
21. Maretić T., Gramatika i stilistika hrv. ili srb. knjiž. jez. Zgb. 1899. (Gram. i stil.)
22. Maretić T., Jezik slavonskijeh pisaca. »Rad« 180. (Jezik)
23. Marijansko evanđelje. Izdao V. Jagić u djelu „Марінское четвероевангеліе". СПБ. 1883. (Map.)
24. Meillet A., Recherches sur l'emploi du génctif – a causatif en vieux-slave. Paris 1897. (Recherches)
25. Miklosich F., Monumenta serbica. Beč 1858. (Ms.)
26. Miletič Lj., Das Ostbulgarische Schr. der Balkankommission. Beč 1903. (Miletič)
27. Mucke K. Z., Historische und vergl. Laut- und Formen-lehre der niederserbischen Sprache. Leipzig 1891. (Mucke).
28. Murko M., Enklitike v slovenščini. Letopis Matice slov. 1391, 1892. (Murko I, II i str.)
29. Nehring W., Altpolnische Sprachdenkmaler. Berlin 1886. (Sprachd.)
30. Nehring W., Psalterium Florianense. Posnaniae 1883. (Ps. flor.)
31. Chronica Nestoris. Izdao Miklosich. Beč 1860.
32. *Ogonovskij O., Грамматика руского языка. Lavov 1889.* (*Gramatika*)
33. Ogonovskij O., Хрестоматія стародруска. Lavov 1881. Otud su uzeti osobito ulomci iz ljetopisa Volińsko-galičkoga iz 13. v. (Vol.-gal. ljet.)
34. Praški fragmenti. U djelu »Glagolitische Fragmente« od K. A. C. Höflera i P. J. Šafarika. Prag 1857. (Praški fr.)
35. Psalterium, glagolski spomenik Sinai-brda. Izdao L. Geitler. Zgb. 1883. (Ps. sin.)
36. Psalmorum fragmentum Slucense. Izdao Jagić u djelu »Specimina . . .«. (Ps. sl.)
37. Rječnik hrv. ili srb. jezika Jugoslav. akad. (osobito riječi: *biti, hotjeti, ja, jesam*). (Akad. rj.)
38. Savina knjiga. Izdao I. I. Sreznevskij u djelu „Древніе слав. пам." СПБ. 1868. (Sav.)
39. Sobolevskij A. I., Лекціи по исторіи русского языка[4]. Moskva 1907. (Lekc.[4])
40. Suprasaljski rukopis. Izdao S. Severjanov u izdanju „Памятники старослав. языка. Томъ II, вып. I. СПБ. 1904. (Supr.)
41. Šurmin Đ., Hrvatski spomenici. Monum. historico-jurid. Vol. VI. Jugoslav. akad. Zgb. 1898. (Hs.)
42. Undolskoga ulomak evanđeoskih čitanja. Izdao Jagić u djelu »Specimina . . .« (Und. u.)
43. Vondrák W., Altkirchenslavische Gramatik.[2] Berlin 1912. (Aksl. Gr.)
44. Vondrák W., Vergl. slav. Grammatik. I. II. Göttingen 1906, 1907. (Vergl. sl. Gr.)
45. Vramec A., Postilla na vsze leto po nedelne dni. Varaždin 1586. (Post.)
46. Weigand G., Bulgarische Grammatik. Leipzig 1907. (Weigand)
47. Zakonik Stefana Dušana cara srpskog 1349 i 1354. Izdao St. Novaković, Biograd 1898. (Duš. i broj članka)
48. Zima L., Njekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. Zgb. 1887.
49. Zografsko evanđelje. Izdao V. Jagić pod natpisom »Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus.« Berlin 1879. (Zogr.)

Primjere iz grčkoga Novoga Zavjeta navodim po Tischendorfovu izdanju god. 1904.

U ovoj sam radnji sve staroslovenske primjere transkribirao latinskim slovima. Držim, da sam to smio učiniti iz ova dva uzroka:

1) ovo je od najveće česti sintaktička radnja, u kojoj ne odlučuju ništa pisarske tančine u starim spomenicima, koje se u latinskoj transkripciji ne vide;

2) transkribirajući staroslov. primjere poveo sam se za slavističkim uglednicima Vondrákom (v. Vergl. sl. Gr.) i Leskienom (v. Grammatik der altbulg. Sprache. 1909).

Navodeći primjere iz staroslov. Evanđelja nijesam se obazirao na sitnije razlike, koje u mome pitanju nijesu bile odlučne. Proučavajući enklitike u staroslov. Evanđeljima uvjerio sam se, da se u izučavanju jezika tih Evanđelja ne možemo sasvim pouzdati u Jagićevo izdanje Marijanskoga Evanđelja, jer u njegovu izdanju nijesu veoma često spomenute znatne razlike, koje dolaze u tekstu pojedinih Evanđelja. Pogotovu se ja nijesam mogao pouzdati u njegovo izdanje, u kome su često propuštene razlike u namještaju riječi. Evo nekoliko primjera za moje tvrđenje: u Zogr. čitamo: i vъ devętǫjǫ že godinǫ vьzъpi. Is. marc. 15.34 – u Mar. nema že, ali u Jagića to nije zabilježeno; – u Zogr. čitamo: vъ pętoe že na desęte lěto. luc. 3.1 – u Mar. nema že, ali u Jagića to nije zabilježeno; – u Assem. čitamo: vьzljubiši iskrъněago svoego ěko *i samъ sę*. marc. 12.31 – u Zogr. . . . podruga svoego ěky *samъ sę* – i u Mar. . . . ěko *samъ sebe* –, ali Jagić bilježi samo razliku između *iskrъněago* i *podruga*, a o razlici *(i) samъ sę* i *samъ sebe* – ništa; – u Mar. čitamo: kъto *sę* prikosnǫ *sę* mъně. marc. 5.31, a u Zogr.: kъto *sę* prikosnǫ mn'ě (bez drugoga *sę*), ali u Jagića nije naznačena razlika; – u Mar. čitamo: *dobro bi emu bylo*, ašte ne bi rodilъ sę člvěkotъ. marc. 14.21, a u Zogr. *dobrěe emu bi* bylo, ašte ne bi rodilъ sę *čkъ tъ* –, ali u Jagića nije naznačena ni jedna razlika (!); – u Mar. čitamo: i drъžaachǫ i, da *ne bi otъšelъ* otъ nichъ. Mc. 4.42, a u Zogr.: i drъžaachǫ i. da *bi ne ošьlъ* otъ nichъ –, ali u Jagića nije naznačena razlika; – itd.

I. UVOD

1. POSTANJE ENKLITIKĀ

Kao što se različne vrste rečenica različno izgovaraju (drukčije se izgovara na pr. izjavna rečenica: *otac je došao*, a drukčije upitna: *otac je došao?*), tako se različno izgovaraju i pojedini rečenični dijelovi; neke se riječi u rečenici izgovaraju slabijom silom, te se take riječi prislanjaju ili naslanjaju na druge riječi, koje dolaze iza njih ili koje stoje ispred njih. Te tako slabijom silom izgovarane riječi zovemo *proklitikama* i *enklitikama*. Uzrok je po tome postanju proklitikā i enklitikā rečenični akcenat.

I proklitikā i enklitikā bilo je već u indoevr. prajeziku (v. na pr. Brugmann, K. v. Gr. 55), no ima i proklitikā i enklitikā, koje su postale tek u odjelitom životu pojedinih indoevr. jezika (često i veoma kasno). Tako je na pr. u grč. jeziku pored starijih enklitika με, σε postala i mlađa αὐτον (ispor. κόψε γάρ αὐτον; v. Brugmann, Gr. Gr.[3] § 146 i K. v. Gr. 60). Tako su i u slav. jezicima postale neke riječi enklitične, koje su još u staroslov. jeziku bile samo ortotoničke. No kadšto svojim očima gledamo, kako koja riječ danas postaje proklitika ili enklitika. U nas su na pr. prijedlozi kao: *na, od, u* itd. odvajkada proklitike, ali prijedlozi kao: *blizu, nasred* i dr. nijesu još svuda proklitike, jer se na pr. mjesto *blĭzusèla* govori obično *blízu sèla*, a mjesto »*nasrecèla*« (tj. *nasred sela*) trebalo bi da po Vukovu akcentu govorimo *nasrȅd sèla*. Tako je nekad zacijelo i prijedlog *među*, koji je upravo gen. lok. du. od imenice *međa*, imao svoj akcenat, jer sam za to našao potvrdu u staroslov. jeziku, i to u primjeru *meždju že simъ* molěeachǫ i učenici ego. jov. 4.31 Asem. Zogr. Mar., gdje se enklitična partikula *že* mogla uklopiti između *meždju* i *simъ* samo onda, dok se gen. lok. du. *meždju* nije sasvim prislonio na iduću riječ, tj. dok nije postao prava proklitika. Danas je naš prijedlog *među* prava proklitika, te se za to ne može reći na pr.: *među se time* predomislio –, premda se govori gdješto na pr.: *nasred ga je gòrē* sustigao (v. o takim primjerima dalje na str. 113). Tako je zacijelo mlada naša proklitika *čelo*, kad se kaže *čelo glávē, čelo nògū* i dr.

Proklitikom ili enklitikom postaje obično riječ, koja dolazi s drugom riječju često u jačoj svezi. Tako je na pr. u grč. jeziku postalo Διὸσκόυροι od Διὸς-Κοῦροι, u lat. *decémvirī* od *décem* + *vīrī*, u nas *dvjȅsta* od *dvȉje* + *stȁ*, *četȑdesȅt* od *čètiri* + *dȅsȅt* i dr. U nas dolazi često na pr. sveza: *dȍbar* + *dân*, *dȍbar* + *vȅčēr*, *dòbro* + *jȕtro*, i zato se prva riječ prislanja na drugu, te se govori: *dobardân*, *dobarvȅčēr*, *dobrojȕtro*, gdje je *dobar* i *dobro* proklitika. U novijem se štokav. govoru akcenat ˆ i ˝ pomiče u pomenutim primjerima, te se govori: *dobàrdān*, *dobàrvečēr*, *dobròjutro*, gdje su imenice *dan*, *večer* i *jutro* na oko enklitike. Tako se često govori i sveza *lȁku* + *nôć*, te zato prva riječ obično gubi svoj akcenat, te se govori *lakunôć*, gdje je *laku* proklitika. U novijem se štokav. govoru može i tu akcenat pomaći, te se govori *lakùnōć*, gdje je imenica *noć* na oko enklitika. Često dolazi i sveza *jèdan* + *pût*, i zato prva riječ može postati proklitika, te se govori obično *jedampût*, koje u novijem štokav. govoru bude *jedàmpūt*, gdje je imenica *put* na oko enklitika. No u svezi *jèdan* + *pût* može se i drugo dogoditi, tj. druga se riječ može nasloniti na prvu, te se onda govori *jèdāmpŭt* ili *jedâmpŭt* (dijalektički od *jedân* + *put*), na pr. u Slav. Posavini. – Tako je i u polj. jeziku od sveze: *dȍbra* + *nȍc* postalo *dobranȍc*, koje se po poljskom akcenatskom zakonu, po kome je naglašen drugi slog od kraja riječi, mijenja u *dobrȁnoc*, gdje je imenica *noc* na oko enklitika kao i naše imenice *dan*, *večer*, *jutro*, *noć* u takim primjerima.

Tako se i u staroslov. jeziku pokazna zamjenica *i, ja, je* upotrebljava enklitički uz pridjeve za tvorbu određenoga oblika; ispor. na pr.: *novъ* + *i* > *novъi* – *(novyi), nova* + *ja* > *novaja, novo* + *je* > *novoje*. Nekad je zacijelo ta zamjenica i u svezi na pr. *novo* + *je* imala svoj akcenat, ali baš radi toga, što je ta sveza postala čésta, izgubila je zamjenica svoj akcenat. Da je u staroslov. jeziku zamjenica *i, ja, je* u pomenutoj svezi bila doista enklitična, dokazuje i to, što imamo na pr. instr. sing. m. i n. *novy-jimъ* mjesto *novomъ-jimъ*. Da se još u doba staroslov. jezika *-jimъ* osjećalo kao osobita cjelina, ne bi mogao instr. *novomъ* ustupiti obliku *novy-*. Zamjenica *i* u rečenoj svezi osjećala se već u ono doba samo kao nastavak, kao što i Bugari danas svoj član *тъ – то – та* osjećaju samo kao nastavak (ispor.: „Днесъ членътъ се схваща като приставка". Ivanov, Синтаксисъ. str. 30).

Na primjere kao *novъi – novoje – novaja*, gdje je zamjenica *i* enklitički prionula k pridjevu, nalik su primjeri sa zamjenicom *tъ, to, ta*, koja je enklitički prionula k imenicama, pridjevima i nekim zamjenicama u bugarskom jeziku, te se govori na pr.: но́жътъ, месо́то, жена́та, сла́бнятъ – сла́бото – сла́бата, мо́ятъ – мо́ето – мо́ята i dr. – Tako se enklitičko naslanjanje zamjenice *tъ* na prednju imenicu može potvrditi već primjerima iz staroslov. jezika, u kome nalazimo na pr.: *rabotъ* mat. 18.26, 24.48, *rabot* mat. 18.28, *klevrětotъ* mat. 18.29, *učenikotъ* jov. 21.23 u Asem; – *rabotъ* luc. 12.43 u Zogr. – *rabotъ* mat. 18.26, 28, *domotъ* marc. 3.25, *člověkotъ* marc. 14.21 u Mar. U svima se tima primjerima zamjena poluglasa *ъ* vokalom *o* može razumjeti samo tako, ako kažemo, da je zamjenica *tъ* enklitički prianjala uz prednju imenicu, pa je onda na pr. od **rābъtъ*, kad je krajnji poluglas otpao, postalo *rabot od rabъt*, gdje se *ъ* našlo u zatvorenom slogu. – Zamjenica *tъ*, koja se tako enklitički upotrebljavala kao član već u staroslovenskom jeziku, upotrebljavala se kao član veoma često i u staroruskom jeziku, kako se danas upotrebljava u bugarskome: ispor. na pr. ove staroruske primjere: не могуще сняти гривны, и усѣкнуша главу его, и тако сняша *гривну ту;* смердовъ жалуете и ихъ конии, а сего не помышляюще, аже на весну начнетъ *смердъ тотъ* орати *лошадью тою,* и приѣхавъ половчинъ ударитъ смерда стрѣлою и поиметъ *лошадь ту* i dr. (v. Sobolevskij, Lekc.[1] 228). Po svjedočanstvu Sobolevskoga govorila se tako zamjenica *tъ* još u 18. v., a danas je od te porabe ostalo u književnom ruskom jeziku samo nepromjenljivo enklitičko *то* (v. Sobolevskij, o. c. 227–28).[1] Na to rusko *то* nalik je staroslov. *to* u upitnoj zamjenici *kъto*, gdje je *to* enklitički prionulo k zamjenici *kъ* (ispor. gen. *kogo*) prema zamjenici *čьto*. Da *to* u zamjenici *kъto* ne stoji prema *čьto*, trebalo bi da se govori **kъtъ*.

[1] Prema tome ne treba ni u današnjem bugarskom članu nazirati tuđinski utjecaj, na pr. albanski (u albanskom jeziku ima postpozitivni član *-u* ili *-i* za m. sg., *-a* ili *-ja* za f. sg., *-tɛ* za n. sg. i *-tɛ* za pl., na pr. *guri* 'taj kamen' : *gur* 'kamen', *miku* 'taj prijatelj' : *mik* 'prijatelj' i dr. (ispor. G. Meyer, Kurzgefasste albanesische Grammatik. 11/12).

Na primjere kao: *rabotъ, učenikotъ, domotъ* i dr. u staroslov. jeziku posve su nalik take imenice sa zamjenicom *sь;* na pr.: *mirosь* jov. 9.39, *narodosь* jov. 7.49. *obrazosь* mat. 22.20, *rodos* mat. 24.34, *rodosь* mat. 23.36, *inoplemenьnikos* luc. 17.18, u Asem.; *rodosь* mat. 11.16, *narodosь* jov. 7.49, *prazdьnikosь* (i prazdьnikъ *sь*) jov. 7.8, *obrazosь* marc. 12.16, *rodosь* mat. 11.6, 23.36; marc. 8.12, 13.30; luc. 21.32, *narodosь* marc. 8.2; jov. 7.49, *obrazosь* mat. 22.20, *glagolosь* luc. 18.34 u Zogr. – *plodosь* Euch. 14 – i dr. – *o* ispred *s* u tima primjerima treba tumačiti kao *o* u *rabot(ъ)*. – S tima primjerima ispor. i naše kao *ljetos, danas, večeras, zimus* i dr.

Među enklitike mogli bismo brojiti i različne naveske, kao što je na pr. u nas navezak *zi* (ispor. *njoj-zi, nje-zi-n*, itd.), ali ja o takim riječima ne kanim govoriti u ovoj radnji. Ja ću u ovoj radnji govoriti samo o takim enklitikama, koje su slobodne, tj. koje nijesu vezane na odredene riječi. Danas je u rus. jeziku enklitika *ся* nalik na naveske, jer je vezana uvijek s glagolom, ali nekad je *ся* bilo slobodno i u rus. jeziku, i zato ću govoriti i o toj enklitici.

2. PROMJENLJIVOST ENKLITIKA

Iz pomenutih se primjerā kao: *dobȁrdān, dobȁrvečēr, dobròjutro* i dr. vidjelo, da neke riječi, koje su se proklitički prislonile na druge, dobivaju nanovo akcenat iz osobitih uzroka. Tako su i neki prijedlozi, koji su se nekad govorili samo proklitički, dobili nanovo akcenat. Tako se prema primjerima kao *na selò* (= *na sèlo*) govorilo nekoć zacijelo i * *na mę̂so*, ali je već u praslav. vrijeme proklitički prijedlog *na* u drugom primjeru dobio akcenat, jer se akcenat, kakav je imala imenica *męso*, počeo premještati naprijed.

Tako i enklitike mogu u osobitim prilikama dobiti akcenat. To se osobito često događa enklitikama u grč. jeziku, u kome enklitike često dobivaju akcenat zbog trosložnoga akcenatskoga zakona u grč. jeziku. Iz glave o akcentu enklitikā će se vidjeti, da i u nas kadšto enklitike dobivaju akcenat, a ovdje ću spomenuti drugo. U slavenskim jezicima može često enklitika postati i ortotonička riječ. Tako je na pr. u staroslov. jeziku riječ *bo* bila enklitična, a danas je u poljskom jeziku i u ruskom jeziku (u maloruskom i bjeloruskom narječju) ortotonička riječ (ispor. na pr.: не дамъ, бо нѣтъ. Dalj, Slovar'). – Često se ista riječ govori enklitički i ortotonički. Tako se na pr. u nas govori gen. ak. pl. *nas* i *vas* danas i enklitički, premda su se ti oblici nekad govorili samo ortotonički; ti su se oblici već u davnini počeli upotrebljavati za ortotoničke oblike u ak. pl. mjesto *ny* i *vy*, jer su ovi oblici postali i enklitički, no poslije je i oblike *nas* i *vas*, koji su zamijenili starije *ny* i *vy* stigla, da tako kažem, ista sudbina: i oni su postali i enklitični.[2]

[2] Ima govórā, gdje se gen. *nas* i *vas* počinju upotrebljavati samo enklitički, a za ortotoničke gen. govore se oblici *násā* i *vásā* (v. Rešetar, Der štokav. Dialekt.)

Tako je u svima slavenskim jezicima nekadašnji enklitični oblik m. ak. sg. *i* dobio uza se ortotonički gen.-ak. *jego (njego)*, ali danas se *i* izgubilo, a od *jego* se razvio enklitički oblik *go (ga)*. Tako se u nas u čakav. narječju govori: *sān, sȉ, jȅ, smȍ, stȅ, sȕ (sū)* i *ćȕ, ćeš, ćȅ, ćèmo, ćète, ćē* (*tē*)[3] mjesto: *jesam, jesi jest* ... i *hoću, hoćeš hoće* ... Za te čakavske oblike ne možemo reći da su upravo enklitički, koji su zamijenili punije ortotoničke oblike, jer je na pr. enklitički čakav. oblik *si* postao jednako kao i ortotonički *sȉ*, tj. od nekadašnjega *jesȉ* postalo je zbog akcenta ˝ na *-i jsȉ* > *sȉ;* u štokav. je govoru oblik *si* postao samo enklitičan prema duljem ortotoničkom obliku *jesi*, a u čakav. se narječju (ne u cjelokupnom) izgubio uopće oblik *jesi*, te se *si* upotrebljava enklitički i ortotonički, kao što se upotrebljava na pr. gen.-ak. pl. *nas* i *vas*. Kao 2. l. *si* treba tumačiti i ostala lica prez. glagola *biti* i prez. *ću, ćeš, će* ... Tako se i u slov. jeziku govori *sem* u ortotoniranom položaju; na pr.: *si* mi prinesel? *sem* – *si* li sin božji? i dr. (v. Murko II, 66). Tako se i u bugarskom jeziku govori samo *съмъ, си, е, сме, сте, ся*, Bug. je *съмъ* postalo od nekadašnjega **jesmъ̏* > **jesъ̏m* > **jьsъ̏m* > > *sъ̏m*. – No ima i takih primjera, gdje je iskonski enklitički oblik zamijenio puniji ortotonički. Tako se na pr. u slov. jeziku govori: *mi* je pisal moj gospod; – *se* mi milo zdi[4]; – *te* prị kralju bodem zgovorila – i dr. (v. Murko I, 8/9). Tako i u bugarskom jeziku (osobito) u maćedonskim govorima zamjenjuju enklitični oblici punije, te dolaze i na početku rečenice; ispor. na pr.: *ми* дотегна; – *те* измами – i prema takim primjerima i: *се* нàлюти (v. Ivanov, Синтаксисъ. str. 75). – Slov. primjeri: *ga* vzame, *mu* reko (v. Murko I, 9) i bug. *го* видохъ (v. Ivanov, o. c. 75) mogu se dvojako tumačiti, i to: 1) za *ga, go*, možemo reći da su starinski ortotonički oblici, koji su se razvili zbog akcenta *jegȍ* – *jemȕ* kao na pr. *sȉ* zbog akcenta *jesȉ;* – 2) oblici *ga, mu, go* u pomenutim primjerima mogli su zamijeniti punije, kao što dat. *mi* zamjenjuje dulji oblik *meni* (bug. *mene*).

II. ENKLITIKE UOPĆE

1. ENKLITIKE UOPĆE U STAROSLOV. JEZIKU

A. *Određivanje enklitika u staroslov. starijim i mlađim spomenicima*

Vondrák uzima da su u staroslov. jeziku bile enklitične ove riječi: 1) partikule: *že, bo, li;* – 2) jednosložni zamjenični padeži: *mi, ti, si; mę, tę, sę;* dat. i ak. pl. *ny, vy;* – 3) neodred. zamjenica *kъto, kъtorъjь;* – 4) ak. sing. *i* (v. Aksl. Gr.[2] 637) – i 5) du. *na, va* (v. o. c. 460).

[3] Na pr. u Bakru.

[4] Za namještaj: *se* + *mi* ispor. zdi *se mi* (v. dalje str. 125).

Vondrák veli, da se ak. *mę, tę, sę, ny* i *vy* u ortotoniranom položaju zamjenjuju genitivima *mene, tebe, sebe, nasъ* i *vasъ* (v. o. c. 460).[5]

Ja sam proučavajući enklitike u staroslov. jeziku došao do rezultata, koji se ne slaže s pomenutim Vondrákovim mišljenjem, koje će prema tome trebati da se popravi.

Vondrák nije pazio na starinu pojedinih staroslov. spomenika, a starina je staroslov. spomenika odlučna u pitanju o enklitikama u staroslov. jeziku. To će se, mislim, jasno vidjeti iz onoga, što ću dalje reći. Ja sam došao do resultata, da su u starijim staroslov. spomenicima oblici: *mę, tę, sę, ny* i *vy* i *ortotonički* oblici, te prema tome mišljenje, da se ak. *mę, tę, sę, ny* i *vy* u ortotoniranom položaju zamjenjuju genitivima *mene, tebe, sebe, nasъ* i *vasъ*, ne vrijedi za starije staroslov. spomenike (to će se vidjeti iz primjērā, što ću ih dalje spomenuti).

Vondrák, istina, veli, da od pomenutoga zamjenjivanja ima i izuzetaka i spominje dva primjera, i to: *tę* molimъ. Euch. i: iže vy primetъ, *mę* priemletъ. Zogr. No to nijesu nikaki izuzeci, nego su to stariji ostaci, koji se mogu potvrditi obiljem drugih primjera.

Oblici *mę, tę, sę, ny, vy* itd. bili su u starijem periodu staroslov. jezika na takome stepenu razvitka, na kakome su danas naši gen. pl. *nas* i *vas*, koji mogu biti enklitični i neenklitični oblici. Tek poslije, kad su se pored ak. *mę, tę, sę, ny, vy* itd. razvili novi ak. *mene, tebe, sebe, nasъ, vasъ*, postali su prvi oblici samo enklitični.

1. Ak. *mę* i *tę* u ortotoniranom položaju

Ak. *mę* i *tę* bili su *i neenklitični* oblici u starijim staroslov. spomenicima. To dokazuje često njihov namještaj, u koji ne bi mogli nikako dospjeti, da su bili samo enklitični oblici.

a) *Euch.*

U Euch. čitamo na pr.: *tę* poetъ slъn'ce, *tę* slavitъ luna. 7 – *tę* molimъ. 14.52. 58. 59. 62. 64. 73. 80. 113 – i daždi emu šьstvovati vь slědь tebe *i tę* slaviti. 62 – sъchrani *i mę* otъ v'sechъ rečenъichъ. 68 – tebě edinomu klaněti sę, *tę* proslaviti, tebě edinomu ugodьnoa tvoriti. 75 – poběditelь est na v'sę tvoję *i tę* samǫ. 89 – *i tę*, vsemu zъlu vъstavitelě, diěvole! 101.

Tako u Euch. čitamo i: prizьri ... i *na mję* grěšьnaago. 52 – i *na mę* grěšьnaago raba tvoego. 59 – vьzьri na *mę*. 142 – i v'sěch věrujǫštiichъ *vь tę*. 63 – *prědъ tę* 77 – *vъ tę* 92 – *na tę* 136 i dr., ali ti primjeri ne treba da dokazuju, da su oblici *mę* i *tę* u ono vrijeme bili i neenklitični oblici, jer su se pomenuti ak. mogli sačuvati s prijedlogom iz starijega vremena, kao što mi govorimo još danas na pr. *za me, za te*, premda su ak. *me* i *te* danas samo enklitični oblici.

[5] Tako misli i Meillet (v. Recherchers. 83 i d.).

Da su ak. *mę* i *tę* u Euch. i neenklitični oblici, dokazuje i to, što u Euch. nema ak. *mene i tebe*, premda ima dosta primjera, gdje bi mogli doći; ispor. na pr.: po čьto *mę* ostavi. 79 – těm *tę* zaklinajǫ. 102 – poslušai nasъ, vь nьže denь prizovemъ *tę*. 114 – prostranilъ *mę* esi. 133 – vьselilъ *mę* esi. 134 – do kolě, *gi*, zabǫdeši *mę* do konьca. 134 – ěko otъ v'seję pečali izbavilъ *mę* esi. 142 – sъvlьkъše so mně čestьnǫjǫ tvoję odeždǫ, ejǫže *mę* bě ukrasilъ. 143 – iz negože (sc. stada) *mę* ischyti pronyryvъi vragъ. 144 – nъ paky obrati *mę*, paky obnovi *mę*, paky obléci *mę*. 144 – světilomь, imьže *mę* prosvěti. 145 – nadъ mnogъimi *tę* postavljǫ. 151 – i dr.

U Euch. čitamo doduše: vьzišti *mene* zablǫždьšaago. 155 –, ali tu *mene* nije gen. mjesto ak. *mę*, nego je to doista gen., zavisan o glagolu *iskati*, uz koji stoji gen. (ispor. na pr.: ištěte že pače *csrstvię bžię* i *pravъdy* ego . . . mat. 6.33 Mar.). Tako je i *tebe* u primjeru: osvěštei . . . Pavla . . . *tebe* že vražьdnjǫšta i aplъ tvoichъ (tj. ti, koji si rasvijetlio Pavla, koji je mrzio na te i na tvoje apostole). 62/3 – pravi gen. zavisan o glagolu *vražьdovati* (to se jasno razabira iz gen. pl. *apostolъ tvoichъ*).

b) *Ps. sin.*

Ak. *mene* i *tebe* nema ni u Ps. sin. Nalazimo doduše primjere: priděta, čjęda, poslušaite *mene*. 33.12 – ěšte *mene* poslušaješi. 80.9 – vьsi iskǫštei *tebe*. 39.17 – vьsěmь srcemь moimь vьziskachъ *tebe*. 118.10 – i nenavidjęštei *tebe* vъzdvigǫ glavǫ. 82.3 –, gdje oblici *mene* i *tebe* nijesu ni u jednom slučaju ak., jer su to sve gen., i to: *mene* 33.12. 80.9 je gen. zavisan o glagolu *poslušati* (ispor. na pr.: vьsěkъ, iže estъ otъ istiny *poslušaatъ glasa moego*. jov. 18.37 Mar.; ispor.: žestoko estъ slovo se, kto možetъ *ego* (sc. slovo) *slušati*. jov. 6.60 i: ovъcę moję *glasa moego slušajotъ*. jov. 10.27 Mar.); – *tebe* 39.17. 18.10 je gen. zavisan o glagolu *iskati* (ispor. na pr.: *iskǫštei dšję moeję* izjęti jǫ. Ps. sin. 39.15; ispor. i primjere iz Euch.); – *tebe* 82.3 je gen. zavisan uz glagol *nenaviděti* (ispor. za to ovaj primjer: ljubęi dšǫ svoję pogubitъ jǫ, i *nenavidęi dšę svoję* vь mirě semь vъ životě věčьněmь sъchranitъ jǫ. jov. 12.25 Mar.).

Inače u Ps. sin. dolazi veoma često ak. *mę* i *tę*. Na pr.: ěko ty, gi, edinogo na upьvanьe vьselilъ *mję* esi. 4.9 – i nakazanьe tvoe samo *mję* naučitъ. 17.36 – na městě pastvinъně tu *mję* vьseli. 22.2 – po čьto *mję* zaby. 41.10 – posъli světъ tvoi i rěsnoto svoję: ta *mję* nastaviste i vьvěste *mję* vъ *gorǫ*. 42.3 – i tъ *tję* prěpitětъ. 54.23 – utěšilъ *mję* esi. 70.21. 85.17 – istaila *mję* estъ žalostь tvoě. 118.139 – i dr.

I u Ps. sin. dolaze pomenuti ak. s prijedlogom; na pr.: *na mję* 3.2, 40.8, 104.38; *prědъ tę* 78.11, 87.3, 118.170 i dr.

c) *Asem. Zogr. Mar.*

Ak. *mene* i *tebe* nema gotovo ni u pomenutim evanđeljima. U svima evanđeljima našao sam samo ove primjere, gdje gen. *mene* dolazi mjesto ak.: i iže ... priimetъ otročę takovo edino vъ imę moe, *mene* priemletъ. mat. 18.5 Zogr. Mar. pored: iže ašte edino takovъich otročętъ priimetъ vъ imę moe, *mę* priemletъ. marc. 9.37 Zogr. Mar. – i iže ašte *mene* priemletъ, ne *mene* priemletъ. marc. 9.37 Zogr. Mar. – pridete ... jęti *mene*. luc. 22.52 (u Mar. nema *jęti mene*) – i *mene* věste. jov. 7.28. Asem. Zogr. Mar. – Isus že vъzъva i reče: věrujęi *vъ mę*, ne věruetъ *vъ mene*, nъ vъ posъlavъšaago mę. jov. 12.44 Asem. Zogr. – ašte *mene* izgъnašę, i vasъ iždenętъ. jov. 15.20 Zogr. Mar. – i *mene* edinago ostavite. jov. 16.32 Zogr. Mar.

Da ogledamo te primjere! Prema *mene priemletъ*. mat. 18.5 Zogr. Mar. nalazimo *mę priemletъ*. mat. 10.40 Zogr. Mar. Asem. (Sav. ima i tu *mene*) i *mę priemletъ*. marc. 9.37 Zogr. Mar. Asem., *mę priemletъ*. luc. 9.48 Zogr. Mar.: – prema: i iže ašte *mene priemletъ*. marc. 9.37 Zogr. Mar. ima Asem.: i iže *mę priemletъ* (ispor. i *mę priemletъ*. mat. 10.40, marc. 9.37, luc. 9.48 Zogr. Mar.): – prema: i *mene věste*. jov. 7.28 Asem. Zogr. Mar. čitamo: ašte *mę* biste věděli, i otьca moego biste věděli : εἰ ἐμὲ ἤδειτε ...). jov. 8.19 Asem. Zogr. Mar.; – prema *ne věruetъ vъ mene*. jov. 12.44 Asem. Zogr. čitamo *ne věruetъ vъ mę*. Mar. (Ostr.)[6] – prema *i mene edinogo ostavite*. jov. 16.32 Zogr. Mar. ima Asem. (i Sav.) *mę edinogo*. – Iz toga se vidi, da je gen. *mene istom počeo zamjenjivati* ak. *mę*, kao što je i drugdje gen. sing. počeo zamjenjivati ak. sing. (na pr. u *o*-dekl.).

U spomenutome primjeru: pridete ... *jęti mene*. luc. 22.52 Zogr. može se *mene* uzeti za pravi gen., a ne za gen. mjesto ak., jer bismo mjesto inf. *jęti* iza glagola *pridete* očekivali sup. *jętъ*, pa doista u Asem čitamo: *izidoste ... jętъ mene;* gen. pak *mene* uz sup. *jętъ* stoji po pravilu, jer uz sup. dolazi obično gen. (ispor. na pr.: pride *prolitъ krъve svoję*. Cloz I., 233. Vondrák, Vergl. sl. Gr. II, 323).[7] – Prema pomenutome primjeru iz Asem. *izidoste ... jetъ mene*, gdje je gen. uz sup., mogao je ostati i uz inf. *jęti*, jer je u poznijim spomenicima ostajao gen. uz inf., koji je došao na mjesto supina; ispor. na pr. *priide dělati dělesъ svoichъ*. Gen. 39.11. Pent. Mih. (v. Vondrák, Vergl. sl. Gr. II, 323). – Pored svega toga, što sam rekao o gen. *mene* u primjeru: pridete ... *jęti mene*. luc. 22.52 Zogr., dodajem i ovaj primjer: i ěko na razboinika li izidete ... *jęti mę*. mat. 26.55 Zogr. Mar., iz koga se vidi,

[6] Za *mene* u primjeru: *ne věruetъ vъ mene* jov. 12. 44 Asem. Zogr. mogli bismo misliti, da je nekako došlo zbog negacije *ne*, jer je to jedini primjer u staroslov. jeziku, gdje mjesto ak. *mę* s prijedlogom dolazi gen. ak. *mene* (ispor. i: věrujǫštiichъ *vъ mę*. mat. 18. 6 Zogr.). S prijedlozima dolaze samo i ak. *tę* i *sę*.

[7] Među gen., koji dolaze uz sup., spominje Vondrák na rečenome mjestu i ovaj primjer: ne pridъ bo *pravedьnikъ prizъvatъ* nъ grěšьniky. mat. 9.13, ali taj primjer ne ide onamo, jer bi gen. *pravedьnikъ* stajao u tome primjeru i uz inf., jer je naprijed zanijekan glagol *ne pridъ* (ispor. za to na pr.: *ne uboi sę prijęti eę, Marije, ženy tvojeję*. mart. 1.20 Mar.).

da je spomenuto moje tumačenje gen. *mene* još vjerojatnije, jer ovdje uz inf. *jęti* dolazi i ak. Za *mene* u primjeru: ... ne *mene* priemletъ. marc. 9.37 Zogr. Mar. – možemo reći da stoji zbog negacije *ne*,[8] kao što stoji u primjeru: gljǫ bo vamъ: *ne imate viděti mene*. mat. 23.38 Zogr. Mar., gdje gen. *mene* stoji mjesto ak. *mę* uz glagol *viděti* zavisan o zanijekanom prez. *ne imate* (*ne imate viděti* odgovara upravo našem zanijekanom futuru *nećete vidjeti*).[9]

Pored pomenutih već primjera, u kojima nalazimo gen. *mene*, evo još ovih: nagъ (sc. běchъ), i oděste mę, bolěchъ, *i posětiste mene* (: καὶ ἤλθατε πρός με). mat. 25.36 Zogr. Mar. – slušaję i vas *mene slušaetъ* (: ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει). luc. 10.16 Asem. Zogr. Mar. – *mene že nenaviditъ*. jov. 7.7 Asem. Zogr. Mar. – čьto *mene ištete* ubiti (: τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι). jov. 7.19 Zogr. Mar. – Ni u jednom od tih primjerā ne stoji gen. *mene* mjesto ak. *mę*, jer je tu svuda *mene* pravi gen., i to: *mene* mat. 25.36 uz glagol *posětiti* (ispor. na pr.: i ěko *posěti* gь bъ *ljudii svoichъ*. luc. 7.16 Zogr. Mar.; – ispor. i ovaj primjer: i *poseti vinograda svoego*. Euch. 21); – *mene* luc. 10.16 uz glagol *slušati* (ispor. ovъcę moję *glasa moego slušajǫtъ*. jov. 10.27; v. naprijed str. 69); – *mene* jov. 7.7 uz glagol *nenaviděti* (ispor.: i *nenavidęi dšę svoję* vь mirě semь vъ životě věčněemь sъchranitъ jǫ. jov. 12.25; v. naprijed str. 69); – *mene* jov. 7.19 uz glagol *iskati* (ispor. na pr.: obače *ištite* cěsrstvię bžię. luc. 12.31; ispor. i naprijed primjere iz Euch. i Ps. sin.).

Pored spomenutih već primjerā, u kojima dolazi ak. *mę*, u kojima ne bi ondje mogao stajati, da je od iskona bio enklitičan oblik i da je u staroslov. jeziku bio *samo enklitičan* oblik (ispor. na pr.: *mę priemletъ* mat. 10.40 Zogr. Mar. Asem.), evo još nekih primjera, u kojima je ak. *mę* bio ortotonički oblik: i iže priemletъ *mę*, priemletъ posъlavъšaago mę (: καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με). mat. 10.40 Zogr. Mar. pored: a iže *mę* priemletъ, priemletъ posъlavъšaago mę. Asem. – a iže *mę* priemletъ, ne mene priemletъ, nъ posъlavъšaago mę (: καὶ ὃς ἂν ἐμὲ δεχηται...) marc. 9.37 Asem. pored: i iže ašte *mene* priemletъ ... Zogr. Mar. – i iže ašte *mę* priimetъ, priemletъ posъlavъšaago mę (: καὶ ὃς ἂν ἐμὲ δέξηται...) luc. 9.48 Zogr. Mar. – osęžate mę i vidite, ěko dchъ plъti i kosti ne imatъ, ěkože *mę* vidite imǫšta (: καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα). luc. 24.39 Asem. Mar. – ašte *mę* biste věděli, i otьca moego biste věděli (: εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε). jov. 8.19 Asem. Zogr. Mar. – ašte bogъ otьcь vašь bi bylъ, ljubili *mę* biste (:...ἠγαπᾶτε ἂν ἐμὲ). jov. 8.42 Asem. Zogr. Mar. – ašte *mę* biste znali, i otьca moego znali ubo biste (: εἰ ἐγνώκατε ἐμέ, καὶ τὸν πατέρα μου γνώσεσθε). jov. 14.7 Asem. Zogr. Mar. – ašte *mę* izgьnašę, i vy iždenǫtъ (: εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν) jov. 15.20 Asem. pored: ašte *mene* izgьnašę, i vasъ iždenǫtъ. Zogr.

[8] Tako stoji gen. *mene* i u primjeru: *mene že ne* vьsegda imate. mat. 26.11 Zogr. Mar.

[9] O gen. uz inf. zavisan o zanijekanom glagolu vidi na predašnjoj strani bilješku.

Mar. – ěkože ty *mę* posъla vъ (vesь) mirъ, i azъ posъlachъ ję vъ (vesь) mirъ (καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον). jov. 17.18 Asem. Mar. (Zogr. nema toga) – i vъzljubilъ ję jesi, ěkože *i mę* vъzljubi (: καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας). jov. 17.23. Asem i: . . . *i mę* vъzljubilъ esi. Mar. (Zogr. nema toga). – Iz tih se primjera vidi, da *je ak. mę bio i ortotonički oblik.*

S prijedlozima dolazi *mę* dakako veoma često; na pr.: *za mę* mat. 17.27, *vъ mę* mat. 18.21 i dr.

Gen. tebe dolazi mjesto ak. tę samo jedan put, i to u primjeru: se že estъ věčьnyj životъ, da znajǫtъ *tebe edinogo istinъnaago ba* (: ἵνα γινώσκουσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν). jov. 17.3 Zogr. Mar. Tu može biti gen. *tebe* mjesto ak. *tę* poradi gen. ak. *edinogo istinъnaago ba*. Da je to moguće, dokazuje to, što u Asem. čitamo: da znajǫtъ *tę edinogo istinъnago ba*, gdje gen. ak. *edinogo* . . . nije utjecao na starije stanje.

Gen. *tebe* nalazimo u još nekoliko primjera, ali ni u jednome ne stoji mjesto ak. *tę;* to su: ěko vьsi *ištǫtъ tebe*. marc. 1.37 Zogr. Mar. – se mati tvoě i bratiě tvoě i sestry tvoję vьně *ištǫtъ tebe*. marc. 3.32 Zogr. Mar. – se otecь tvoi i azъ skrъbęšta *iskaachově tebe*. luc. 2.48 Zogr. Mar. – kto *tebe ištetъ* ubiti. jov. 7.20 Zogr. Mar. – nyně *iskaachǫ tebe* kameniemь pobiti Ijudei. jov. 11.8 Zogr. Mar. –. Tu svuda stoji gen. *tebe* uz glagol *iskati* (v. za tako slaganje naprijed).

U primjerima: da *ne prědastъ tebe sǫdii*. mat. 5.25 Zogr. Mar. – *ni* azъ *tebe* osǫždajǫ. jov. 8.11 Zogr. Mar. – otъče pravedьnyi, mirъ *tebe ne pozna*. jov. 17.25 Zogr. Mar. – stoji gen. *tebe* zbog negacije *ne* i *ni*.

No u Evanđ. ima i takih primjērā, *gdje tę dolazi na istaknutome mjestu*, dakle kao ortotonički oblik. Ispor.: ne podobaše li i tebě pomilovati klevrěta tvoego, ěko i azъ *tę* pomilovachъ (: . . . ὡς κἀγὼ σὲ ἠλέησα). mat. 18.33 Asem. Zogr. Mar.

d) *Ostali glagolski staroslov. spomenici*

Ak. *mene* i *tebe* ne dolazi ni u Kij. ni Glag. mać. l. U Cloz. čitamo: da sъmiritъ nebskaě i zemьskaě, i da *tę* druga stvoritъ ajlmъ i da *tę* privedetъ kъ bu vьsěčьkъimъ: chъ že, ajlomъ i archanjlmъ sъi gъ, *tebe* vraga sǫšta i protivna (: . . . ἵνα ἀγγέλων ποιήσῃ κοινωνὸν ἐχθρὸν ὄντα σε καὶ πολέμιον). 466.71, gdje *tebe* može stajati pod utjecajem gen. ak. *vraga.*[10]

[10] U Cloz. dolazi jedan put ak. *tę* mjesto gen. *tebe* uz negaciju; ispor. *ne věděchъ tę* 84.

2. Ak. *sę* u ortotoniranom položaju

Nema sumnje, da je ak. *sę* postao ranije enklitičan od ak. *mę* i *tę*, i to radi toga, što se vezao često s glagolom izgubivši svoje prvo značenje. To se može potvrditi i staroslov. spomenicima, jer gen. *sebe* dolazi češće za ak. *sę* nego gen. *mene* za ak. *mę* i gen. *tebe* za ak. *tę*.

Evo, kako stoji gen. *sebe* prema ak. *sę* u glagolskim staroslov. spomenicima.

a) *Euch.*

U Euch. nema nijednoga gen. *sebe* za ak *sę*. – U primjeru: i samъ *sę* proslavit imenemь tvoimь 77 – mogli bismo uzeti da je *sę* ortotonički oblik.

Ak. *sę* dolazi dakako s prijedlozima: na pr. *za sę* 145.

b) *Ps. sin.*

U Ps. sin. nema nijednoga gen. *sebe* za ak. *sę*. Čitamo doduše u njemu: tъ stvori ny, a ne my *sebe*. 99.3. ali tu imamo upravo gen. zbog negacije *ne*.

U primjeru: da naučitъ kъnęzję ěko samъ *sę*. 104.22[11] stoji *sę* u ortotoniranom položaju.

c) *Asem. Zogr. Mar.*

U pomenutim Evanđ. dolazi gen. *sebe* za ak. nešto češće nego gen. *mene* i *tebe* za ak. Nalazimo ga u ovim primjerima: *sъpsi sebe*. mat. 27.40 Zogr. Mar. – vьzljubiši iskrьnęgo svoego, ěko *samъ sebe*. marc. 12.31 – i iže ljubitъ iskrьnęago ěko *sebe*. marc. 12.33 Zogr Mar. – kaě bo polъza estъ člku ašte priobrěštetъ vesь mirъ, a *sebe* pogubitъ. luc. 9. 25 Zogr. Mar. – vy este opravъdajǫštei *sebe* prědъ člvky. luc. 16.15 Zogr. Mar. – gljǫšta *sebe* cha csrě byti (: καὶ λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι). luc. 23.2 Zogr. Mar.

No pored tih primjērā *nalazimo dosta potvrda za ak. sę u ortotoniranom položaju:* i vьzljubiši iskrьnęago svoego ěko *samъ sę*. mat. 19.19 Asem. Zogr. Mar.[12] – vьzljubiši iskrьnęgo tvoego ěko *samъ sę*. mat. 22.39 Zogr. Mar. – vьzljubiši . . . i iskrьnęago tvoego ěko (i) *samъ sę*. luc. 10.27 Asem. Mar. (Zogr. ima: . . . i podruga svoego ěko *samъ sę*) – vьzljubiši iskrьnęago (podruga) svoego ěko (i) *samъ sę*. marc. 12.31 Asem. Zogr. – iny estъ sъpaslъ, da sъpaśetъ *i sę*. luc. 23.35 Asem. Zogr. Mar. – ašte ty esi csrь ijudeiskъ *spsę* (= sъpasi *sę*) samъ. luc. 23.37 Zogr. Mar. – ašte ty esi chъ, *spasę* (= sъpasi *sę*) samъ i ny. luc. 23.39 Asem. Zogr. Mar. – sъpasi *sę* samъ. marc. 15.20 Zogr. Mar. – bljudéte že vy *sę* sami (: βλέπετε δὲ ὑμεῖς ἑαυτούς) marc. 13.9 Zogr.

[11] Tu ima *sę* i Bol. i Pogod.
[12] Tako ima i Ostr.

Mar. – kogo *sę* samъ ty tvoriši (: τίνα σεαυτὸν ποιεῖς). jov. 8.53 Asem. Zogr. Mar. – eda *sę* samъ ubietъ (: μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν). jov. 8.22 Asem. Zogr. Mar. – ěko ty člověkъ sy tvoriši *sę* samъ bogъ (: ὅτι σὺ... ποιεῖς σεαυτὸν θεόν). jov. 10.33 Asem. Zogr. Mar. – vьsěkъ, iže *sę* tvoritъ cr̄ь, protivitъ sę kesaru (: πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν ἀντιλέγει τῷ καίσαρι). jov. 19.12 Asem. Zogr. Mar.

U primjeru: iny s̄pse, *sebe* li ne možetъ spsti mat. 27.42 Mar. i: iny s̄pse, *sebe* li ne možeši s̄psti. Zogr. – imamo upravo gen. *sebe* uz negaciju *ne*.

d) *Ostali glagolski staroslov. spomenici*

Gen. *sebe* dolazi za ak. nekoliko puta i u Cloz.: dlъženъ estъ vьsěkъ samъ *sebe* čista chraniti. 120 – sъ ustъnama svoima ispovědajǫ *sebe* věrna. 148 – *sebe* prědastъ 185 – egda pogubi *sebe* Ijuda 243 – ne togo esi obidělъ, nъ samъ *sebe*. 488 – samъ že *sebe* esi stvoril 490 – pored: se samъ *sę* prědajǫ 189.

3. Ak. *i* u ortotoniranom položaju

Kao što su ak. *mę*, *tę* i *sę* mogli biti i ortotonički oblici, tako je mogao biti i ak. *i*. Tek onda, kad se mjesto ak. *i* počeo upotrebljavati gen. *jego*, postao je ak. *i* samo enklitičan oblik.

Da je ak. *i* bio rano i enklitičan oblik, to dokazuje dvoje: 1) u staroslov. spomenicima ima dosta primjera, iz kojih vidimo, da je ak. *i* naslanjajući se na prednju riječ, koja se svršava vokalom, prelazio u *j* (i̯), i zbog toga se *ъ* i *ь* ispred njega moglo mijenjati kao u zatvorenu slogu. Tako nalazimo na pr.: ni rekǫtъ: *požrěchomo i* (= *požrěchomoi̯* < *požrěchomъi̯*). Ps. sin. 34.25 – čto choštete mi dati, i azъ vamъ *prědame i* (= *prědamei̯* < *prědambi*) mat. 26.15 Mar. pored: *prědamь i*. Zogr.[13] – i *vъdasty-i* (= *vъdastyi̯*) dělatelemъ. mat. 23.33 Mar. pored: i vъdastъ *i*. Zogr. – glję vamъ, ěko nadъ vьsěmь iměniemь *postavity-i* (= *postavityi̯*). mat. 24.47 Mar. pored: postavitъ *i*. Zogr. – my *utolimy-i* (= *utolimyi̯*). mat. 28.14 Mar. pored: ... utolimъ *i*. Zogr. – iže i *prědasty-i* (= *prědastyi̯*). marc. 3.19 Mar. pored: ... iže i predastъ. Zogr. – ne da li na svěštьnikъ vъz*ložęty-i* (= *vъzložętyi̯*). marc. 4.21 Mar. pored: ... vъzložętъ *i* Zogr. – i *poimy-i* edinъ otъ naroda. marc. 7.33 Mar. pored: ... poimъ *i* Zogr. – i dr. – Kao što se *ъ* ispred *i̯* može duljiti u *y*, tako se može *ь* duljiti u *i*, te zato imamo: čъto choštete mi dati, i azъ vamъ *prědami i* (= *prědamii̯*). Cloz. 172 pored: *prědamь*

[13] Tako se i ak. *ńь* izgovarao *ń*, i onda je *ъ* ispred njega stojeći u zatvorenu slogu moglo prijeći u *o* u primjerima: *prědo nь* Ps. sin. 99.2 i *vo nь* Ps. sin 117.24.

i Cloz 216, 229.[14] – 2) u staroslov. je jeziku gen. *jego* mnogo običniji za ak. nego gen. *mene* i *tebe*.

Da ogledamo, kako stoji gen. *jego* prema ak. *i*:

a) *Euch.*

U Euch. nema nijednoga gen. *jego* za ak.

U primjeru: *ne prědaždi ego, gi*, ponošenьju bezumьimъ 51 – stoji gen. *ego* uz zanijekani imper. *ne prědaždi*.

Inače u Euch. dolazi veoma često ak. *i*, na pr.: prosvěti že *i* zapovědemъ tvoimъ 44 – i živi *i* po tvoemu ugoždenьju 45 – iceli *i* slovomь tvoimь 46 – izvedi *i* otъ slěpoty 61 – i vedošę *i* vъ dvorъ Kaiafinъ 88 – i bišę *i* po lanitama 88 – slugǫ ustroilъ *i* bě 107 – i sъvrъši *i* i odeždi *i* 184 i dr.

I s prijedlozima dolazi u Euch. samo *ńь*, na pr.: posylajǫ *na nь* dchъ tvoi stъi 14 – vьzьrěvъšju emu *na nь* 63 – i dr.

b) *Ps. sin.*

U Ps. sin. nema nijednoga gen. *jego* za ak.

U primjerima: i chotěnъě ustъ ego něsi *ego* lišilъ. 20.3 – i snъ bezakonenię ne priložitъ ozъlobiti *ego* 88.23 – stoji *ego* zbog negacije.[15]

U primjeru: ěko poseštaeši *ego* 8.5 imamo upravo gen. uz glagol *posěštati* (ispor. na pr.: i *poseti* vinograda *svoego*. Euch. 21; v. naprijed str. 71).

Inače i u Ps. sin. dolazi veoma često ak. *i;* na pr.: slavojǫ i čestьjǫ věnьčalъ *i* esi. 8.6 – i postavilъ *i* esi na(dъ) děly rǫku tvoeju. 8.7 – ěko varilъ *i* esi. 20.4 – ni rekǫtъ: požrěchomo *i* 34.25 – i postavi *i* ga domu svoemu 104.21 – i dr.

S prijedlozima dolazi samo *nь;* na pr.: ukrěpichъ sję *na nъ* 12.5 – upъvajęi *na nь* 33.9 – ničesože uspětъ vragъ *na nь* 88.23 – upъvajǫ *na nь* 90.2 – vъniděte *prědo nь* 99.2 – i vъzveselimъ sję *vo nь* 117.24 – i dr.

c) *Asem. Zogr. Mar.*

Gen. *jego* dolazi u Evanđ. mjesto ak. *i* i u takim primjerima, gdje na ak. *i* ne bi bila nikakva govorna sila. Na pr.: otъvěštavъ že Ijuda prědajęi *ego* reče. mat. 26.25 Zogr. Mar. – tъgda viděvъ Ijuda prědavyi

[14] Pomenuti primjeri: i azъ vamъ prědame *i*. mat. 26.15 Mar. i: azъ vamъ predami *i*. Cloz. 172 zanimljivi su u pitanju poluglasa ъ i ь. U vrijeme, iz kojega potječe Supr., *-ь* je u *prědamь* imalo isti izgovor kao ъ, jer u Supr. pored primjera kao: jeda kako ... *ukradǫty-i* 439 – čitamo i: čto mi choštete dati, i azъ vamъ *prědamy-i*. 407.412.

[15] Za drugi primjer, gdje gen. *jego* stoji iza inf., koji je zavisan o zanijekanom glagolu *ne priložitъ*, v. naprijed na str. 71 (ispor. i: něsьmъ dostoinъ *sapoga* ponesti. mat. 3.11 Mar.).

ego, ěko osǫdišę i. mat. 27.3 Zogr. Mar. – i azъ vъskrěšǫ *ego* vъ poslědьni dьnь. jov. 6.44 Zogr. – vъskrěsi *ego* otъ mrъtvъichъ. jov. 12.17 Zogr. Mar. – pored: i vъskrěšǫ *i* azъ vь poslědьni dьnь. jov. 6.40 Zogr. Mar. – i azъ vъskrěšǫ *i* vъ poslědьnii dьnь. jov. 6.44 Mar. – i azъ vъskrěšǫ *i* vь poslědьni dьnь. jov. 6.54 Zogr. Mar.

Iz tih se primjera vidi, da je gen. *jego* počeo zamjenjivati ak. *i*, kao što je i drugdje gen. zamijenio ak.

U primjerima: ostani, da vidimъ, ašte pridetъ Iliě *spstъ ego*. mat. 27.49 Zogr. Mar. – ne děite, da vidimъ, ašte pridetъ Iliě *sъnętъ ego*. marc. 15.36 Zogr. Mar. – ěko i větri i more *poslušajǫtъ ego*. marc. 4.41 Zogr. Mar. – ljudьe bo ego vsi drьžaachǫ sę *poslušajǫšte jego*. luc. 09.48 Zogr. (Mar. ima: ... *jego* poslušajǫšte) – kьto možetъ *jego* slušati. jov. 6.60 Asem. Zogr. Mar. – i narodi *iskaachǫ ego*. luc. 4.42 Zogr. Mar. – *ěko iskaachǫ ego* ubiti. jov. 7.1 Asem. Zogr. Mar. – iskachǫ že *ego* paky jęti. jov. 10.39 Zogr. Mar. – dolazi svuda upravo gen. *jego*, i to u prva dva primjera uz sup. *sъpastъ* i *sъnętъ*, u 3.4. i 5. primjeru uz glagol *(po)slušati* (za takvo slaganje v. naprijed str. 69) i u posljednja tri primjera uz glagol *iskati* (za takvo slaganje glagola *iskati* v. naprijed str. 69).

U primjerima kao: ašte ne bi sь bylъ zьloděi, ne bimъ prědali *ego* tebě. jov. 18.30 Asem. Zogr. Mar. – stoji gen. *jego* zbog negacije (*ne bimъ prědali*).

Vrijedno je istaći, da gen. *jego* (upravo *nego*) dolazi i mjesto ak. *i* s prijedlogom, jer gen. *mene*, *tebe*, *sebe* ne dolaze tako (našao sam jedan jedini primjer: věruję vъ mę, ne věruetъ *vъ mene*, nъ vъ posъlavьšaago mę. jov. 12.44 Asem. Zogr. pored: ... *vъ mę* ... Mar.).[16] Ispor.: mъnožі věrovašę *vъ* nego. jov. 8.30 Mar. pored: ... *vъ nь*. Zogr. – věrujǫštei *vъ nego*. jov. 7.39 Zogr. Mar. – da věrǫ imǫ v *nego*. jov. 9.36 Zogr. Mar. – i mъnožі věrovašę *vъ nego* tu. jov. 10.42 Zogr. Mar. – věrovašę *vь nego*. jov. 11.45 Zogr. Mar. – pored: vьsi věrǫ imǫtъ *vъ nь*. jov. 11.48 Zogr. Mar.

Ipak je mnogo običniji ak. *nь* s prijedlogom; na pr.: *na nь* mat. 3.16, 10.13, 12.14 Zogr. Mar. i dr.

U primjeru: bě že chitonъ nešьvenъ i sъ vrъchu istъkanъ vьsь. rěšę že kъ sebě: ne prěderěmъ ego, nъ metěmъ žrěbiję *o nь* jov. 19.23–24 – mislim da ne bi moglo nikako stajati *nego* mjesto *nь* jer se ak. *nь* tiče stvari (tj. hitona).[17]

[16] Kako bi se mogao razumjeti primjer: ne věruetъ *vъ mene* – pored: věrujęi *vъ mę* –, rekao sam naprijed (v. str. 70).

[17] U našem jeziku dolazi dakako ak. njega i za riječi neživa značenja muškoga roda; ispor. na pr.: Turci misleći, da je Vršac pun vojske, nisu smeli *u njega* doći (v. Maretić, Gram. i stil. str. 186).

Inače dolazi ak. *i* veoma često. Evo samo nekoliko mjesta bez primjera: mat. 3.15, 4.11, 7.14, 8.6, 8.13, 8.31, 10.4, 14.5, 14.36, 17.17 itd. itd.

d) *Ostali glagolski staroslov. spomenici*

U Cloz. nalazimo također gen. *jego* za ak. Ispor.: vьsa pokaže emu, mogǫšta *ego* lučьša stvoriti 199 – učę *ego* 226 – pored: egda u čaše *i* 224, čьto choštete mi dati, i azъ vamъ prědami *i* 172 – i azъ vamъ prědamь *i* 216, 229, tako stěi trapezě pričęstьnika *i* stvori 398–9 – mrьtvьcь nъ esi prědalъ, živъ ti *i* vъzdaemъ 734 – i dr.

U Cloz. dolazi ak. *nь* s prijedlogom; ispor.: vьskoči *vъ nь* dьvolъ 423.

4. Ak. *ny* i *vy* u ortotoniranom položaju

Nekad su ak. *ny* i *vy* bili enklitični i neenklitični oblici, kao što su u nas ak. gen. *nas* i *vas*. Tek onda, kad su mjesto ak. *ny* i *vy* počeli upotrebljavati gen. pl. *nasъ i vasъ*, postali su pomenuti ak. samo enklitični, te su se mogli upotrebljavati i za dat. pl.

U staroslov. spomenicima ima dosta potvrdā, da su pomenuti ak. bili u starije vrijeme i neenklitični oblici.

Evo, kako ak. *ny* i *vy* stoje prema gen. *nasъ* i *vasъ*.

a) *Euch.*

U Euch. dolazi samo dva puta gen. *vasъ* za ak., i to u primjerima: paky zaklinajǫ *vasъ* 109 – i: člskyję pьticę izědętъ *vasъ* 109 – pored: zaklinajǫ *vy* 109.

U primjerima: poslušai *nasъ* 10 – poslušai *nasъ* molęštiichъ sę tebě 41.117 – poslušai *nasъ*, vь nьže denь prizovemъ tę 114 – imamo upravo gen. uz glagol *poslušati* (ispor. naprijed str. 69).

I u primjerima: vъziměte igo moe *na vasъ* 164 – i: utvrьdi *vъ nasъ* ljubьvь svojǫ 33 – imamo lok. *nasъ* (a ne gen. *nasъ* za ak.).

Inače u Euch. dolazi često ak. *ny* i *vy;* na pr.: blgvi vsę *ny* 10 – sъpodobi *ny* 10.20.115 – prijętъ *ny* 20 – pitějęi *ny* 31 – pričęstьniky *ny* avi 32 – eže *ny* vodojǫ očisti 40 – izbavi *ny* 69.115 – i krьvijǫ tvoejǫ iskupilъ *ny* esi 72 – ejǫ že esi *ny* prěstǫpleniemь okvrьnilъ 97 – zaklinajǫ *vy* 109 – azъ icěljǫ *vy* 122 – da ašte *ny* desitъ denъ sъmrьtьnъi vъ grěšěchъ 130 – ěko že *ny* esi ubědilъ 150 – i azъ pokojǫ *vy* 157 – i azъ *vy* pokojǫ 164 – bl̥uděte sę vraga, da ne nagy sьtvoritъ *vy* ěko Adama 179.

U Euch. su oblici *ny* i *vy* bili i enklitični, jer se upotrebljavaju za dat.: izvěstьno *ny* estъ 175 – i: tamo *vy* estъ dalъ gь denъnǫjǫ pištjǫ 109 – pored: ěko dastъ *namъ* brašьno 31 i dr.

b) *Ps. sin.*

U Ps. sin. dolazi samo jedan put gen. *nasъ* za ak., i to u primjeru: ěko tu vъprosišję *nasъ* plěnьšei ny 136.3,[18] no možda je tu *nasъ* pravi gen. uz glagol *vъprositi* (ispor. na pr. u nas: *pitati žene*, u Posavini), premda uz taj glagol obično stoji ak. (ispor. na pr.: vъprošǫ *vy* i azъ edinogo slovese. mat. 21.24.

U primjeru: pomjęni ny, gi, ... poseti *nasъ* spn̄ьemъ tvoimъ 105.4 – imamo gen. *nasъ* uz glagol *posětiti* (ispor. naprijed str. 71).

U primjerima: i děla rǫkъ našichъ ispravi *na nasъ* 89.17 – ěko utvrъdi sję milostь ego *na nasъ* 116.2 – izb(r)ъra *vъ nasъ* dostoěnьe sebě 46.4 – ěko ašte ne gъ bi bylъ *vъ nasъ* 123.1 – stoji lok. *nasъ*, jer bi s prijedlogom došao samo ak. *ny*, kao što doista dolazi: i o imeni tvoemъ uničъžimъ vъstajǫštjęję *na ny* 43.6 – si vьsě pridǫ *na ny* i ne zabychomъ tebe 43.18 – i prosvěti lice tvoe *na ny* 79.8 – ěko naide krotostь *na ny* 89.10; ispor. i: da priložit gъ *na vy*, *na vy* i na sn̄y vašję 113.22.

Inače dolazi često ak. *ny* i *vy*: na pr.: ěko ... věnьčalъ *ny* esi 5.13 – ty že, gi, sъchraniši *ny* 11.8 – spaslъ bo *ny* esi ot sътǫžajǫštiichъ namъ 43.8 – bže, otъrinǫlъ *ny* esi i razdrušilъ *ny* esi 59.3 – i pridi, da *ny* spěši 79.3 – i vъsplačimъ sję prědъ gmь, iže *ny* estъ sътvorilъ 94.6 – ubo živy požrъli *ny* byšję 123.3 – izbavilъ *ny* estъ 135.24 i dr.

c) *Asem. Zogr. Mar.*

U Evand. sam našao samo dva gen. *vasъ* za ak. i to u primjerima: ašte že sěno selьnoe dьnesъ sǫštee, a utrě vъ ognь vьmetomo bъ tako odětъ, kolьmi pače *vasъ* malověri. mat. 6.30 Asem. Zogr. Mar. – ašte mene izgъnašę, i *vasъ* iždenǫtъ. jov. 15.20 Zogr. Mar.[19]

U primjerima: ne vьvedi *nasъ* vъ napastь, nъ izbavi ny otъ nepriězni. mat. 6.13 Zogr. Mar. – i ne vьvedi *nasъ* vъ iskušenie. luc. 11.4 Zogr. Mar. – i glašę emu: ěko niktože *nasъ* ne najętъ. mat. 20.7 Zogr. Mar. – spsnie otъ vragъ našichъ i izd-(r)ǫkъ vъsěchъ nenavidęštiichъ *nasъ*. luc. 1.71 Zogr. Mar. – prišelъ esi sěmo ... mǫčitъ *nasъ*. mat. 8.29 Zogr. Mar. – prišelъ esi p(og)ubitъ *nasъ*. marc. 1.24 Zogr. Mar. – prišьlъ esi pogubitъ *nasъ*. luc. 4.24 Zogr. Mar. – milosrdei radi ba našego, vь nichъže posětilъ estъ *nasъ* vъstokъ sъ vyše. luc. 1.78 Zogr. Mar. – bljuděte sę niktože *vasъ* da ne prělьstitъ. mat. 24.4 Zogr. Mar. – imamo svuda upravo gen. *nasъ*, *vasъ*, i to: mat. 6.13, luc. 11.4, mat. 20.7, mat. 24.4 zbog negacije; – luc. 1.71 uz glagol *nenaviděti* (ispor. naprijed str. 69); – mat. 8.29, marc. 1.24, luc. 4.34 uz sup. (ispor. naprijed na str. 70); – luc. 1.78 uz glagol *posětiti* (ispor. naprijed str. 71).

[18] Bol. ima: jako tu vъprosišǫ *ny* plěnъšii ny.
[19] Ostr. ima: ašte mene izgъnašę, *i vy* iždenǫtъ.

U primjeru: do kolě sъ vami bǫdǫ, do kolě trъpljǫ *vasъ?* mat. 17.17 Zogr. Mar. mogao bi gen. *vasъ* stajati prema grč. ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν. U Asem. čitamo tu: do kolě trъpljǫ *vy?*

U primjeru: i prachъ prilepъšei *nasъ* otъ grada našego otъtręsaemъ vamъ. luc. 10.11 – *nasъ* je lok. uz glagol *prilьpnǫti* (< **prilьpnǫti*).

U primjerima: ubo postiže *na vasъ* crstvie bžie. mat. 12.28 Zogr. Mar. – i: krъvь ego *na nasъ*. mat. 27.25 Zogr. Mar. imamo lok. *vasъ* i *nasъ* s prijedlogom. Da je *nasъ* u primjeru: krъvь ego *na nasъ* – doista lok., vidi se jasno iz nastavka: ... i *na čęděchъ našichъ*. – Gen. ak. *nasъ* i *vasъ* ne dolazi s prijedlogom, nego *ny* i *vy;* ispor.: paděte *na ny*. luc. 23.30 Zogr. Mar. – i vьseli sę *vъ ny*. jov. 1.14 Zogr. Mar. – i rekǫtъ vsěkъ zъlъ glъ *na vy*. mat. 5.11 Zogr. Mar. – iže bo něstъ *na vy*, po vasъ estъ. marc. 9.40 Asem. Zogr. Mar. – ěko slovo moe ne vъměštaetъ sę *vъ vy*. 8.27 Asem. Zogr. (i Ostr.). U posljednjem primjeru ima Mar.: ... ne vъměštaatъ sę *vъ vasъ* –, ali tu je *vasъ* lok.

Da su oblici *ny* i *vy* u staroslov. jeziku bili i ortotonički oblici, vidi se osobito iz ovih primjera: my utolimy(ъ)-i, *i vy* bes pečali sъtvorimъ. mat. 28.14 Zogr. Mar. i: my utolimъ i, *i vy* bespečalny sъtvorimъ. Asem. – ašte mję izgьnašę, *i vy* iždenǫtъ. jov. 15.20 Asem. pored: ašte mene izgъnašę, *i vasъ* iždenǫtъ. Zogr. Mar. – ašte ty esi chъ, sъpasi sę samъ *i ny*. luc. 23.39 Asem. Zogr. Mar.

Inače u Evand. dolazi često ak. *ny* i *vy* (v. u Jagićevu »Indeksu« uz Mar. s. v. *namъ* i *va*).[20]

d) *Ostali glagolski staroslov. spomenici*

1) U Kij. dolazi često ak. *ny* (ak. *vy* ne dolazi); na pr.: simь *ny* otъ grěchъ ... očisti 45 – zaščiti *ny* 46 – prosvěti *ny* 46 – čže *ny* sušjętъ grěchy našimi 47 – ispravi *ny* 48 i dr. – Ak. *ny* dolazi u Kij. i uz prijedlog; ispor.: i darъ tvoi vъseli *vъ ny* 46.

U Kij. ne dolazi ni jedan put gen. *nasъ* za ak. *ny*, jer u primjeru: i ne obrati nasъ vъ plěnъ narodomъ 49 – imamo gen. *nasъ* uz negaciju.

U Kij. ne dolazi *ny* za dat. *namъ* (ispor.: dazь *namъ* vьsemogъi bže. 49).

U Kij. dolazi jedan put *ny* u pouzdanom ortotoniranom položaju; ispor.: takoze že *i ny* milostijǫ tvoejǫ primi. 52.

2) U Cloz. dolazi jedan put gen. *nasъ* za ak. u primjeru: vъprosišę *nasъ* plěnьšei ny 358–9 (: ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτίσαντες ἡμᾶς). – Inače u Cloz. dolazi nekoliko puta ak. *ny* i *vy;* na pr.: i bo vrěmę estъ ... priobъštiti *ny* tainachъ. 48 – i tvoritъ vьsę *ny*. 529 – plěnьšimъ *vy* 347 – i dr.

Ak. *ny* i *vy* dolazi u Cloz. i s prijedlogom; na pr.: *za ny* 416, *za vy* 383 i dr.

[20] U Jagićevu »Indeksu« treba brisati *ny* za str. 523.12, jer se na tome mjestu ne nalazi ak. *ny*, nego veznik *nъ*, koji ondje ispred *imatъ* glasi *ny* (ispor.: da vьsěkъ věrujęi na nь ne pogybnetъ, *ny* imatъ života věčьnaago. jov. 3.16).

5. Ak. *mę, tę, sę, i, ny* i *vy* u Supr.

Sasvim je drukčiji odnos oblika *mę – mene, tę – tebe, sę – sebe, i – jego, ny – nasъ* i *vy – vasъ* u Supr. Razlika je u tome između dosadašnjih glagolskih staroslov. spomenika i Supr. tolika, te Supr. pokazuje nov period u životu pomenutih zamjeničnih oblika. Savina se knjiga slaže u pomenutoj porabi zamjenica gotovo sasvim s glagolskim Evanđ., a to je zato, što joj je podlogom bio zacijelo stariji prijevod, koji je dakako bio stariji od prijevoda Suprasaljskog zbornika. O razlici kakoj između ostalih ćirilovskih staroslov. spomenika i dosad spomenutih glagolskih ne može se govoriti, jer su ti spomenici premaleni, da bi u njima mogle izbiti razlike, koje izbijaju u Supr. Spomenut ću samo, da u Ps. sl. nalazimo ove primjere: vъsěmъ srъdьcemъ vъziskachъ *tebe*, ne otrini mene otъ zapovědii tvoichъ – i: zakonъ – položi m'ně gospodi pǫtь . . . i vъzištǫ *ego* vъ inǫ. 118.33 – gdje je *tebe* i *ego* upravo gen. uz glagol *vъziskati* (o takome slaganju ispor. naprijed str. 71).

Evo sad rázlikā u porabi rečenih zamjeničnih oblika između spomenutih već spomenika i Supr.

a) *Ak.* mę, tę, sę *ne dolazi u ortotoniranom položaju*

Prímjērā kao: iže ašte edino takovъichъ otročętъ priimetъ vъ imę moe, *mę* priemletъ. marc. 9.37 Zogr. Mar. – nema u Supr. U takim prilikama dolaze u Supr. samo gen. *mene* za ak. *mę*. Ispor.: vasъ pitaetъ chlěbъ, a *mene* slovo bžije 19 – vasъ krěpitъ pišta, *mene* že chs 19 – ježe viděšę na pǫti vedǫštii *mene* 20 – nъ i *mene* prěobidě 42 – i *mene* grěšna'go izbavivъ otъ vlьka 144 – i proslavi imę tvoje i *mene* grěšnaago neključimaago roba svojego 150 – jako moštenъ jestъ otъ mǫkъ tvoichъ sujetnyichъ izbaviti *mene* i věčьnuumu cěsarьstvu upodobiti mę 153 – moli vladykǫ, da i *mene* priimetъ 295 i dr. – U primjerima: nъ poslušaite *mene* 34 – žędьnъ běchъ, i napoiste mę . . ., boleěchъ, i prisětiste *mene* 123 – imamo upravo gen. *mene* uz glagol *poslušati* (v. naprijed str. 69) i *prisětiti* (ispor. naprijed takav gen. uz glagol *posětiti*; v. str. 71).

I u Supr. dolazi s prijedlozima samo ak. *mę;* ispor. na pr.: ašte oplъčitъ sę *na mę* plъkъ 17, věruęi *vъ mę* 75 i dr. – Tu je ak. *mę* iz starijega vremena, kad je kao ortotonički oblik dolazio uz prijedlog.

Ak. *tę* dolazi *samo u jednom primjeru* u ortotoniranom položaju; to je: *i tę* li možetъ ponesti 250, a inače u ortotoniranom položaju dolazi uvijek gen. *tebe* mjesto ak. *tę*. Ispor. na pr.: jako *tebe* ljubimъ 129, *tebe* ubo blagoslovьjǫ 298 i dr. – U primjerima: načьnǫ iskati *tebe* 16 – i *tebe* zъvavъša mę tu abije poslušachъ 393/4 – imamo upravo gen. *tebe* uz glagol *iskati* (v. naprijed str. 69) i uz glagol *poslušati* (v. naprijed str. 69).

S prijedlozima dolazi samo ak. *tę;* na pr.: dchъ stуi vьnidetъ *vъ tę* 10 – *prędъ tę* 99 i dr.

Tako i prema primjerima kao: sъpasi ny i samъ *sę* dolazi u Supr. samo *sebe*. Na pr.: da viždǫ, može li izmyti *sebe* 27 – na se li točę pride skoro trudivъ *sebe* 49 – sami *sebe* pouštajǫšte i glagoljǫšte 90 – i na zemlǫ pomeštǫšte *sebe* 137 – i prěbysta vъ pěsnechъ i molitvachъ utvrьždajǫšta *sebe* 139 – i plačǫšti privrъže *sebe* kъ dvьremъ 516 – vъvrъgъ *sebe* vъ smradъnǫjǫ tinǫ blǫdъnǫjǫ 525 – běaše že, jegda alčъbojǫ mnogojǫ *sebe* sušasta 547 i dr. – U primjeru: ašte ne by nikojeiže strasti *sebe* porabotilъ, ne by vъzmoglъ lǫkavyi vragъ ... togo rozbiti sьvěstь 522 – dolazi gen. *sebe* zbog negacije: *ne* by porabotilь. – U primjeru: samъ *sebe* da sę plačetъ 102 – imamo također gen. *sebe* uz glagol *plakati sę* (ispor. na pr. rydaachǫ že vьsi i *plakaachǫ sę eję* /sc. otrokovicę/. luc. 8.52 Mar.).

S prijedlozima dolazi samo ak. *sę;* na pr.: i povelě ... privesti ę *prědъ sę* 107, povelě privesti *prědъ sę* svtyę mǫčeniky 111 – i dr.

b) *Ak. i ne dolazi u Supr. u ortotoniranom položaju*

Rekao sam već, da je ak. *i* postao rano enklitičan oblik, i to radi svojega obličja, kao što je i ak. *sę* postao rano enklitičan zbog svoje porabe uz glagole. Zato u Supr. dolazi gen. *jego* za ak. *i* veoma često i ondje, gdje na njemu ne može biti nikake govorne sile. Na pr.: i obušę i i bijǫšte *jego* ženěachǫ 17 – i otrěšišę *jego* otъ ǫzъ 18 – i sъvęzavъše *jego* 17 – povelě že vojevoda vьvesti *jego* vь chramъ 20 – i povrьzi *jego* (sc. kumirě) 22 – i razgněvavъ že sę vojevoda povelě *jego* usěk'nǫti 23 – vede *jego* kъ vodě 25 – da pokažǫ *jego* črьnilomъ 27 – abije že zъvavyi *jego* běsъ vьzlěze na vrěmę, da jego ne povrъžetъ, i biję *jego* sěde na plaštu jemu 41 – i privedъ *jego* kъ stuumu Kononu 41 – nakazavъ *jego* 42 – da mǫčitъ *jego* 46 – vojevoda že chotę *jego* postrašiti 48 – i povelěvъ bljusti *jego* 46 – i povelě *jego* biti 46 – povelě *jego* privesti 47 – i načę *jego* slovesy lьstiti 48 – povelě *jego* mǫčiti 49 – i povelě *jego* sъvlěšti 50 – pognašę vьslědъ vojevodǫ jęti *jego* i ubiti 51 – položišę *jego* vъ kovъčezě 52 – položivъše *jego* na zemi 65 – povelě *jego* usěknǫti 66 – prinesošę že *jego* 137 – postavišę ubo *jego* na drěvě 141 – moli sę vedǫštiimъ *jego* voinomъ 142 – privedošę *jego* kъ vojevodě 146 – i bljudošę *jego* sъ strachomъ 261 – strěšti *jego* tvrьdě 269 – i ne moštьno jestъ postaviti *jego* 286/7 – i vьzljubivъ *jego* 288 – prięti *jego* 333 – gorьcě sьmrьti prědastъ *jego* 389 – sьvětъ vъzęšę ... da *jego* izgubętъ 402 – sъmotri, koliko sъtvori, da by *jego* obratilъ, da by *jego* gonozilъ 414 – čto choštete mi dati, reče, da azъ vamъ prědamъ *jego* 425 – a iže ... *jego* priimachǫ 450 – viděchomъ *jego* i svętoje rebro 499 – ot'pusti *jego* provaždaję že *jego* 527 – i obrětъše *jego* 537 – prięšę *jego* 540 – i povrъže *jego* na zemi i načinaę rǫkama svoima chvatati *jego* 554 – naprasno oblakъ pokry *jego* světьlъ 570 – i dr.

Evo nekoliko jednakih primjera, gdje dolazi *i* mjesto *jego:* ti bo věděachǫ *i* 18 – vъskorě sъmrьtijǫ pogubiti *i* 20 – izvedъše že *i* bijǫšte glagolachǫ 20 – i vьvedošę *i* kъ vojevodě 20 – vedošę že *i* izъ grada i usěk'nǫšę *i* 23 – v jednomь grobě položi *i* 26 – i ... povedošę *i* 37 –

otъgna *i* 42 – otъpusti *i* 42 – i vъschytivъ *i* otide 43 – vlěčaachǫ *i* 44 – načę vъprašati *i* glę 46 – *i* povelě sъvęzavъše biti *i* 50 – povelě *i* sьvlěšti 100 pored: povelě *jego* sьvlěšti 50 – molę *i* 119 – jegda že *i* postavišę patriarchǫ 121 – povelě paky dьrati *i* 161 – bijachǫ *i* 193 – donьdeže obraštь sę umorǫ *i* 195 – velьbǫdъ že videvy-*i* 218 – sьvětъ vъzęšę, da *i* pogubętъ 402 pored: sьvětъ vъzęšę ... da *jego* izgubętъ 402 – i azъ vamъ prědamъ *jego* 410 pored: ... prědam*y-i* 407 – i dr.

Iz primjera kao: vi*devy-i* 218 vidi se jasno, da se *i* izgovaralo naslanjajući se na prednju riječ. Ispor. za to i ove primjere: jeda kako ... ukradǫ*ty-i* (= ukradǫtъ + i) 439 – i azъ vamъ prědam*y-i* (= prědamъ + i) 407 – i dr.

Osobito je vrijedno istaći, da u Supr. ne dolazi *nego* s prijedlogom kao u Evand., premda tako često dolazi gen. ak. *jego*. S prijedlogom dolazi samo *no*; na pr.: věrovavъšiimъ vь *nь* 11 – i skrьbtaaše zǫby *na nь* 12 – poidošę *na nь* 50 – *za nь* da postraždemъ 63 – i molitъ sę, da sę moliši *za nь* 225 – nъ vьsěchъ up'vajǫštiichъ *na nь* vьskrěsitъ 486 i dr.

c) *Oblici* n y *i* v y *prema* n a s ъ *i* v a s ъ *u Supr.*

U Supr. dolazi veoma često gen. *nasъ* i *vasъ* za ak. *ny* i *vy*. Na pr. i *nasъ* by ogn̄ъ tъ požeglъ, abychomъ ne izběgli 23 – jaže vьsěchъ *nasъ* užasajǫtъ 46 – iže možetъ *nasъ* izbaviti robъ svoichъ otъ tvojeju rǫku 50 – iz'mi *nasъ*, g̑i, ot napasti 70 – iže uslyša s̄tyę apostoly, i *nasъ* usluši, g̑i 77 – i izvede *nasъ* na prochlaždenije 94 – i *nasъ* vъschytivъše vedete 130 – iže sъtvori nebo i zemьjǫ i vьsěchъ *nasъ* 132 – da ... poimetъ *nasъ* 137 – jako sъpodobilъ jesi privesti *nasъ* na věrǫ svętǫjǫ svojǫ 260 – – nepravъdьno jestъ ježe nuditi *nasъ*, da poklonimъ sę služьbě mira sego 262 – blagoslovi *nasъ* 298 – sice i *nasъ* 349 – i ljubьve svojǫ pokaza *nasъ* učę 406 – i *nasъ* sъ sobojǫ vьzvedъšago 533 – *vasъ* pitaetъ chlěbъ, a mene slovo b̄ije 19 – *vasъ* krěpitъ pišta, mene že chs 19 – mǫži, potrъpite, da *vasъ* vъprošǫ 26 – i naučǫ *vasъ* 28 – i vьsěchъ *vasъ* blagyichъ nasytitъ 29 – i azъ ožidajǫ *vasъ* 32 – i dijavolъ prělьstiti choštetъ *vasъ* 34 – i *vasъ* sъtvori 34 – imǫšte bo *vasъ* zastǫp'niky 68 – *vasъ* bo mogǫtъ prělьstiti 127 – *vasъ* že vьsěchъ choštǫ ... tako podvizati sę 154 – zaklinajǫ ubo *vasъ* 258 – i dr. – U primjerima: grędyj ... spastъ *nasъ* sobojǫ 329 – i pridi sъpastъ *nasъ* 461 – imamo upravo gen. *nasъ* uz sup. (ispor. naprijed str. 70).

U Supr. su česti i ak. *ny* i *vy*. Na pr.: doiždeže uštedritъ *ny* 75 – počto, reče, ľьstiši *ny* 87 – da *ny* sъpriimniky sъtvoritъ 124 – sego radi, da ne prěchodęšte grada našego porazumějǫtъ *ny* 130 – bez uma *ny* mǫčite 134 – čto *ny* mǫčita 172 – i izbavi *ny* otъ sǫprotiv'nika 178 – dělo, na n̄eže tъ *ny* jestъ posъlalъ 203 – kako *ny* ostavi jediny 225 – počto privede ... sego mǫža, da *ny* pogubitъ 229 – jelьma že tъ *ny* sъtvori služiti 259 – tъžde bo glasъ *vьsę ny* vъstavitъ 318 – slovesy *ny* ustrělętъ 472 – se *ny* ostavi 509 – i inъ skoro da varętъ *ny* štedroty tvoę, g̑i, 461 – – viždǫ *vy* mǫži rastomъ dobry 175 – azъ že nynja za-

klinajǫ *vy* bogomъ živyimъ 164 – kto *vy* ubo vede po pustyni 435 – i sьtvorǫ *vy* lovьcę člověčьskyę 496 – se azъ posylajǫ *vasъ* 534 – i dr.

Iz navedenih se primjera s *nasъ, vasъ* i s *ny, vy vidi*, da se gen. *nasъ* i *vasъ* upotrebljavaju često u jednakim prilikama kao *ny* i *vy* (ispor. na pr.: jaže *vьsěchъ nasъ* užasajǫtъ 46 i: tъžde bo glasъ *vьsę ny* vъstavitъ 318, *zaklinajǫ* ubo *vasъ* 258 i: azъ že nynja *zaklinajǫ vy* bogomъ živyimъ 264. i dr.), gdje se ne može reći, da bi na tim oblicima bila osobita sila govora. Iz toga izvodim, da se u tima primjerima pokazuje već jasno, kako će gen. pl. *nasъ* i *vasъ* istisnuti sasvim ak. *ny* i *vy*, što se poslije dogodilo u nekim slavenskim jezicima. Prema takim se prilikama za oblike *ny* i *vy* u Supr. ne može tvditi da su i ortotonički. Enklitičnost je tih oblika u Supr. tako jaka, te se upotrebljavaju i za dat. pl.; ispor.: da věste že, jako otъ dьnešьnjaago dьne poveleno *ny* jestъ vьně grada sьbirati sę 200 – jelьma bo *ny* vlastь da 413 – i naučǫ vasъ, kogo *vy* čisti 28 – poveleńije, ježe poveleno *vy* jestъ o mьně tvoriti 259 – čto choštete mi dati, i azъ *vy* prědamъ jego 411 – moljǫ *vy* sę 498 – nъ kako *vy* choštǫ věrǫęti, jako věrujete 540.

S prijedlozima dolaze i u Supr. ak. *ny* i *vy;* na pr.: *za ny* 220, 533, *na ny* 264, 506, *vъ ny* 321 i dr.

d) *Gen. pl.* n i c h ъ (j i c h ъ) *prema ak. pl.* n ę (j ę) *u Supr.*

Koliko je jezik Supr. zbornika mladi od spomenutih glagolskih staroslov. spomenika, dokazuje i to, što se u Supr. javlja gen. *nichъ – jichъ* i za ak. *nę – jǫ*, čemu nema nigdje traga u spomenutim glagolskim staroslov. spomenicima. U Supr. čitamo na pr.: i obrěte *jǫ* na městě, iže *ichъ* bě ostavilъ 32 – povelě vesti *ichъ* vь temnicǫ 75 pored: povelě izvesti ę is temnicę 76 – privedošę *ichъ* na srědǫ 129 – vьvedošę *ichъ* pače vьnǫtrь 134 pored: . . . is temnicę izvesti ę paky napreždъ 134 – vьsǫ bo tvarь dvignǫvъ *na nichъ* 36 – pored: *na nę* 35, 73, 104, *vъ nę* 78 i dr.

Običniji je ipak ak. pl. *jǫ;* na pr.: pustišę sę na styę, da živy ę požьrǫtъ 62 – poveľsta izvlěšti ę 79 – nъ priděte, da ę vъvrъžemъ vь rěkǫ 80 – povelě vьsę vesti ę vь temnicǫ 104 – da uvědętъ, jako pomilovalъ ę jesi 110 – vedošę ę vь temnicǫ 133 – i jegda ę mnogo mǫčišę 178 – i jegda ę velmi mǫčišę 178 – i pousti ę, da sę pomolętъ vladyčě chsu 188 – viděvъ že ę episkupъ 223 – nъ samъ gospodь sьpase ę 330 – . . . da iscěljǫ ę 334 – i dr.

Iz pomenutih se primjera s *jichъ* i s *jǫ* vidi, da se oblici *jichъ* i *jǫ* upotrebljavaju jednako. O enklitičnosti ak. *jǫ* ne može se pouzdano govoriti, jer se iz namještaja kao: da uvědętъ, jako pomilovalъ ę jesi 110 – ne može izvoditi, da je tu ę enklitičan oblik, jer i u starijim glagolskim spomenicima, gdje uopće nema ak. gen. *jichъ*, nalazimo ne samo namještaj kao: i podъložilъ *jǫ* (sc. bolězńь) esi podъ nozě tvoi. Euch. 65 – i ty, gi, sъtvorilъ *jǫ* esi. Ps. sin. 108.27, ty na morichъ osnovalъ *jǫ* jestъ, i na rěkachъ ugotovalъ *jǫ* jestъ. Ps. sin. 23.2 – izba-

vilъ *ję* jesi. Ps. sin. 21.5 – nastavilъ *ję* jestъ. Ps. sin. 77.73 – ěko vь věkъ osъnovalъ ě (sc. sъvěděnič) esi. Ps. sin. 118.152 – nego i: obače za lьštenič ichъ položilъ *imъ* esi zъla, nizъložilъ jų esi. Ps. sin. 72.18 – i podalъ *emu* esi zrakъ. Euch. 63 – želanьe srъdьca tvoego dalъ *emu* esi. Ps. sin. 20.3 – i dalъ emu esi. Ps. sin. 20.5 –, gdje se za dat. *jemu* može pouzdano reći da nije enklitičan oblik.

6. Zamjenice *kъto* i *kъtorъjь*

Što Vondrák broji među enklitike i pomenute zamjenice (ispor. Aksl. Gr.[2] 637), ne čini sasvim pravo. Zamjenica *kъto* mogla se, istina, enklitički upotrebljavati, te je tako nastala zamjenica *někъto:* hs. *njětko*, no kao samostalna riječ ima uvijek akcenat, i onda, kad odgovara grčkoj enklitičnoj zamjenici τις. Dakako, razlika je između upitne zamjenice *tko* i neodred. z. *tko;* na pr.: *tkŏ* ti je rekao? – i: ako ti je *tkŏ* rekao. Ipak se nikad ne govori: *ăkotijetko* rěkao –, te prema tome neodred. zamjenica *tko* nije nikad enklitika.

Tako je i *kъto* u primjerima: nъ ašte *kto* tę udritъ vъ desnǫjǫ lanitǫ ... mat. 5.39 Zogr. Mar. – li kako možetъ *kъto* vьniti vъ domъ krěpъkaago (: ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ) mat. 12.29 Zogr. Mar. – ašte *kъto* choštetъ po mьně iti, otъvrъžetъ sę sebe (: εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν...) mat. 16.24 Zogr. Mar. – tъgda ašte *kto* vamъ rečetъ (: τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ), mat. 24.23 Zogr. Mar. – ašte *k'to* druga svoego upoitъ do rǫga, da postite sę oba. Euch. 193 – ašte *kto* ukradetъ. Euch. 189 – ašte li *k'to* tvrьda uma ne imatъ. Supr. 63 – da ašte *k'to* choštetъ. Supr. 76 – ašte li by *k'to* bylъ. Supr. 241 – ašte *k'to* pogubitъ dušǫ. Supr. 266 – ne bo chotěch', da by *kto* uvědělъ tainy seę. Supr. 288 – ašte tę *kto* zaušitъ o desnǫjǫ lanitǫ. Supr. 411 – ašte rečetъ ti *kto*. Supr. 483 – i dr. – bilo zacijelo uvijek naglašeno. Tako je zacijelo i *kъtorъjь* u primjerima kao: ašte *kotorъi* pričetьnikъ sodomъskъi blǫdъ sъtvoritъ. Euch. 102 – bilo odvajkada naglašeno, kao što je naglašeno i polj. *ktory* u primjerima kao: a presto, gdiszy *(ktory)* clovek svim neprzygaczelem che sø valcicz. Nehring, Sprachd. 252 (oko 1420).

Tako je zacijelo *kъto* bilo naglašeno i u ovakim primjerima: Magnъ *k'to*. Supr. 45 – Savinъ *kto* imenemь. Supr. 145 – ništii *kto* – Supr. 145 — Arijanъ *kto* naricajemъ. Supr. 146 i dr., gdje *kъto* odgovara grč. τις u primjerima kao Σωκράτης τις.

Kad je Vondrák uzeo, da su neodred. zamjenice *kъto* i *kъtorъjь* enklitike, morao je isto učiniti i s ostalim neodređenim zamjenicama; morao je na pr. reći, da je i neodred. zamjenica *čьto* enklitika. Zamjenica *čьto* mogla se doduše enklitički upotrebljavati u nekim prilikama, na

pr. u svezi s riječju *ně-*, s *kojom* se složila *u jednu* riječ *něčьto*, ali u primjerima kao: vъprašaaše i, ašte *čьto* viditъ. marc. 8.23 Mar. (: ἐπηρώτα αὐτὸν εἴ τι βλέπει) – vъprašaaše jego, jeda ti sę *čto* zъlo sъtvori? Supr. 275/6 – ašte imaši *čto* do vraga svojego. Supr. 421 – i dr. *čьto* je imalo zacijelo uvijek akcenat, kao što ima u nas *što* u primjerima kao: pîtāše ga, vîdī li *štȍ*.

Tko kaže, da je neodred. *kъto* enklitika, morao bi i za sve riječi kao: *kad, kamo, kuda, kako, gdje* itd. u primjerima kao: ako *kad* vidiš, ako *kamo* odeš, ako *kuda* podeš, ako mogneš *kako*, ako ga *gdje* vidiš itd. reći da su enklitike. No to reći ne bi bilo pravo, jer pomenute riječi ne gube akcenta u takim prilikama. Zato, što pomenute riječi isto tako kao i *kъto* i *čьto* gube akcenat uz riječ *ně-* (ispor. *njȅkad, njȅkamo, njȅkudā, njȅkako, njȅgdje)*, ne smijemo ih zvati enklitikama, jer bismo i za imenice na pr. *djed* i *baba* morali reći da su enklitike, jer uz riječ *pra-* gube svoj akcenat (ispor. *prȁdjed, prȁbaba*).

7. Kondicional

Vondrák broječi u enklitike i pomenute neodred. zamjenice izostavlja sasvim za starosl. jezik kondic. *bimъ*. Mislim, da je kondic., i to bar 2. i 3. l. sing. *bi* i 3. l. pl. *bǫ*, bio enklitičan već u starosl. jeziku. Kondic. *bimъ* izgovorao se tako često uz partic. (na pr. *bylъ bimъ, bylъ bi . . .*), da se mogao već u staroslov. jeziku izgovarati naslanjajući se na partic., tj. enklitički. Kad je tako kondic. *bimъ* postao enklitika naslanjajući se na particip, mogao se onda u rečenici vladati kao i druge enklitike, tj. mogao je ostaviti svoj particip i pomaći se po svojoj enklitičnoj prirodi prema početku rečenice. Da su bar neka lica kondicionala bila enklitična i u staroslov. jeziku, izvodim baš iz nekih primjera, gdje se kondic. odvaja podalje od svojega participa i pomiče prema početku rečenice. Taki su primjeri na pr.: i obrati i na běžanie i zapověžди emu otiti otъ sǫdě, da *bi* k' tomu ničesože vrědьna na tělesechъ sichъ znamenovanьichъ *sъdělalъ*. Euch. 94 – i ašte *bi* nenavidjęi mene na mję *velъrečevalъ*. Ps. sin. 54.13 – ne chotěaše, da *bi* i kъto *čjulъ*. marc. 7.24 Mar. - prinošaachǫ že k ⁀nemu i mladěnьcę, da *bi* sę ichъ *kosnǫlъ*. luc. 18.15 Zogr. Mar. – . . . da *bǫ* sę *avili* člvkomъ postęšte. mat. 6.16 Mar. – ašte bo *biste* věrǫ *imali* Moseovi . . . jov. 5.46 Asem. Zogr. Mar. – čšte *bišję* ljudie moi *poslušali* mene . . . Ps. sin. 80.14 – sъmatraše, koje bi primyšlenije izobrěsti, da *bi* dlъgǫ i ljutǫ imъ *sъtvorilъ* sъmrъtь. Supr. 88/9 – jaru da *by obrělъ* ljutěišę . . ., da *byšę* tažde i nama *sъdělaly*. Supr. 213 – i gorě i dolu vrьtitъ sę, da *by* mę kromě otъ sьna, ježe viděchъ, *sъtvorilъ*. Supr. 366 – i dr.[21]

[21] Više primjera vidi u odjeljku o namještaju kondic. u staroslov. jeziku (v. str. 109 i d.).

Da je kondic. mogao biti enklitičan već u staroslov. jeziku, moglo bi se možda izvoditi i iz toga, što nikad ne dolazi na početku rečenice.[22] Ispor. na pr.: ěko ašte *bi vъschotělъ* žrьtvě, *dalъ bimъ* ubo (ispor. *bi – vъschotělъ* : *dalъ bimъ*). Ps. 50.18 – ěko ašte *bi vědělъ* gnь chrama . . ., *bъdělъ* ubo *bi* . . . mat. 24.43 Asem. Zogr. Mar. – sь ašte *bi bylъ* prorokъ, *vědělъ bi* ubo. luc. 7.39 Asem. Zogr. Mar. – ašte *biste iměli* věrǫ ěko zrьno gorušьno, *glagolali biste*. luc. 17.6 Asem. Zogr. Mar. – ašte že ni, *reklъ bimъ* vamъ. jov. 14.2 Asem. Zogr. Mar. – za ne ašte vъ Sodoměchъ bǫ sily byvъšeję vь tebě, *prěbyly bǫ* do (dьnes)ьněgo dьne. mat. 11.23 Mar. – Da k'to jestъ sii Apolonъ, *chotělъ bychъ* uvěděti. Supr. 27 – a *by* bo *minǫlъ* smokve, *iměla by* smokvi zmija gnězdo svoje be sъmrьti. Supr. 350 – sii a *by bylъ* prorokъ, *razumělъ by*. Supr. 393 – aštišę bo jed'ni voini pečatьlěli, *mogli byšę* glagolati. Supr. 441 – i dr.

No i kondic. ne dolazi na početku rečenice, dolazi iza negacije; na pr.: i ašte *ne bišę* prěkratili sę dьne ti, *ne bi* ubo sъpasla sę vьsěka plъtь. mat. 24.22 Mar. – ašte *ne bimъ* prišelъ i glagolalъ imъ, grěchъ *ne bǫ* iměli. jov. 15.22 Asem. Zogr. Mar. – ašte *ne bi* od boga bylъ, ne moglъ bi tvoriti ničesože. jov. 9.33 Zogr. Mar. – ašte bo byšę jego věděli, *ne byšę* . . . tvorili. Supr. 27. – ašte bo *ne by* bylo chytrosti člověčьsky, to *ne by* imělъ bogъ. Supr. 161 – a bi bylъ sьde, *ne by* mi umrьlъ bratъ. Supr. 307 – i dr. – Možda je u takim primjerima kondic. iza negacije još iz onoga vremena, kad nije bio enklitičan, jer i u našem jeziku kondic. iza negacije nije enklitičan, jer današnji naš akcenat: *nè bih, nè bi, nè bismo* . . . postaje od starijega: *ne bȉh, ne bȉ, ne bȉsmo* . . ., iz čega se vidi, da je kondic. u takim prilikama zadržao akcenat, premda ga je u prilikama kao *bȉo bih* izgubio.

Kondic. u staroslov. jeziku može doći iza enklitika zamjeničnih i ispred njih, a prema našem jeziku bismo očekivali, da će dolaziti samo ispred rečenih enklitika (ispor. na pr.: kad *bi mi* dao . . .); na pr.: ěko ašte *mi bi* vragъ ponosilъ, prětrъpělъ ubo bimъ. Ps. sin. 54.12 – ty bi prosila u nego, i dalъ *ti bi* vodǫ živǫ. jov. 4.10 Asem. Zogr. Mar. – prosmražd*a*jǫtъ bo lica svoě, *da sję bǫ* avili člověkomъ postęšte. mat. 6.16 Asem. – i dr. pored: prinošaachǫ že k n̂emu mladěnьcę, da *bi sę* ichъ kosnǫlъ. luc. 18.15 Zogr. Mar. – . . . da *bǫ sę* avili člvkomъ postęšte. mat. 6.16 Mar. – da *by mę* kromě otъ sьna . . . sъtvorilъ. Supr. 366 – i dr. – Kako se može ta razlika protumačiti, reći ću poslije govoreći o namještaju kondicionala u staroslov. jeziku (v. str. 109); odakle će se vidjeti, da se namještaj: zamjenična e. – kondic. ne protivi mišljenju, da je kondic. mogao biti enklitičan i u staroslov. jeziku.

[22] U drugim slav. jezicima dolazi kondic. kadšto i na početku rečenice (v. na pr. str. 134).

8. Neki na oko enklitični oblici u staroslov. jeziku

a) U Mar. čitamo: ne branite *mu*. marc. 9.39 – i u Zogr.: dobrěe *mu* bi bylo. luc. 17.2 – no tu ni u jednom slučaju nemamo naš enklitični oblik *mu*, nego je tu *mu* mjesto *emu* zbog ligature: *ne branitemu* i *dobrěemu*. Da je tako, dokazuje i to, što u Zogr. u prvom primjeru čitamo: ne branite *emu*, a u Mar. u drugom primjeru: uněe *emu* bi bylo.

Neobičan je primjer: bystъ že služęštju *mu*. luc. 1.8 Zogr. pored: bystъ že služęštu *emu*. Mar., gdje također nemamo naš dat. *mu*, nego je od *služęštu* + *jemu* nastalo *služęštu* + *umu*, koje se u ligaturi piše *služęštumu*. Za primjer *služęštu* + *umu* od *služęštu* + *jemu* ispor. na pr. *novuumu* od *novujemu*. Iz toga, što se dat. *jemu* mogao ovako asimilirati s partic. *služęštu*, izlazi, da je veza između tih oblika bila tijesna, iako se ne može reći, da je dat. *jemu* bio enklitičan oblik.

b) U Ps. sin. 21.7. čitamo: azъ že *smъ* črъvъ – i u Mar.: otьče našъ, *iže si* na nьschъ. mat. 6.9, ali ni u jednom primjeru nemamo enklitičnih oblika *smъ* i *si*, jer je *smъ* u ligaturi *žesmъ* (= *že-esmь*), a *si* u ligaturi *ižesi* (= *iže-esi*). Prema *iže si* u Mar. ima Zogr. *iže esi*. – Tako je i u primjeru: blaženo črěvo nošьšee tę i sъsьca, *ěže si* sъsalъ. luc. 11.27 Zogr. *ěže si* prema ligaturi *ěžesi* (= *ěže-esi*). Mar. ima na tome mjestu *ěže esi*.

Ni za *stъ* u primjeru: blaženъ *stъ*, iže ne sъblaznitъ sę. mat. 11.65 Zogr. pored: blaženъ *estъ* ... Mar. – ne može se nikako reći da je enklitičan oblik, jer takoga enklitičnoga oblika nema nigdje. Možda je *stъ* u: *blaženъ stъ* ... kakom griješkom mjesto *estъ*.

U staroslov. jeziku dolazi i 3. l. sing. *je* (mjesto *jestъ*), na pr.: čьto ć tebě. jov. 21.22, 23 Asem. Zogr. Mar. – ašte *e* lьžě puštati ženǫ svojǫ. Cloz. 128 – mьnę, jako umrъlъ *je*. Supr. 112 – razvě sьrebrъnaago bljuda, iže *je* posъlala gospožda velikaja sъ kucijǫ. Supr. 120 – i uvěděchъ, čto *je* čuvъstvo. Supr. 265 – tomu nynja ne moštьno *je* byti. Supr. 295 – čto togo *je* udoběe. Supr. 377 – čto *je* slovo. Supr. 459 – i dr., no nigdje tu *je* ne odgovara našem enklitičnom obliku *je*, nego našemu ortotoničkome *jě* (v. o tom dalje str. 89). To je staroslov. *je* postalo, pošto je otpalo *-stъ*, kao što je postalo *ně* od *něstъ* i *vě* od *věstъ* (v. Vondrák, Aksl. Gr.[2] 489/90).

Kao što nije staroslov. *je* enklitičan oblik, tako nije ni 3. l. pl. *sǫ* u primjerima: i viděvъ ę vъ orǫžii mьněaše, jako sъ pǫti *sǫ* prišьli počiti. Supr. 38 i drugdje, jer je tu otpalo *-tъ* kao i u 3. l. pl. *načьnǫ* Supr. 16 (v. o tom i u Vondráka, o. c. 490).

B. *Enklitični zamjenični oblici u staroslov. jeziku prema grčkima*

Za poredenje jednih i drugih oblika možemo uzeti samo dat. *mi, ti, si,* jer ak. *mę, tę* i dr. služe i kao neenklitični oblici.

Prema grč. enklitičnim oblicima μοι, σοι dolazi obično u staroslov. jeziku *mi, ti;* na pr.: poveli *mi* prěžde iti (: ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν). mat. 8.21 Zogr. Mar. – i bǫdi tu, doideže rekǫ *ti* (: καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἴπω σοι). mat. 2.13 Asem. – uněe bo *ti* estъ (: συμφέρει γάρ σοι). mat. 5. 29 Zogr. Mar. – čьto *ti* sę mьnitъ? (: τί σοι δοκεῖ) mat. 17.25 Asem. Zogr. Mar. – i dr.

No kadšto se grčka enklitika prevodi punijim oblikom; na pr.: mъnogi bo rekǫtъ *mьně* vъ tъ denь (: πολλοὶ ἐροῦσίν μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ). mat. 7.22 Zogr. Mar. – vъsě si *tebě* damъ, ašte padъ pokloniši mi sę (: ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι). mat. 4.9 Asem. Zogr. Mar. – ne dostoitъ *tebě* iměty ženy, Filipa brata svoego (: οὐκ ἔξεστίν σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα...). marc. 6.18 Zogr. Mar. – i dr.

Kadšto je i u staroslov. prijevodu; na pr.: lobьzanině *mi* ty ne dastъ (: φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας). luc. 7.45 Asem. pored: lobьzanьě *mʼně* ne dastъ. Zogr. i dr.

2. ENKLITIKE UOPĆE U HRV. ILI SRP. JEZIKU

A. *Koje enklitike imamo u hrv. ili srp. jeziku*

1. Od staroslov. enklitičnih partikula imamo danas *li* i *bo*. Enklitična partikula že dolazi samo u najstarijim spomenicima, u kojima može biti pod utjecajem crkovnoga jezika; ispor. na pr.: prišьdьšu že kь mně. Ms. 3 (g. 1197) – vь dni že těhь svetyhь mužu. Ms. 49 (g. 1261) – siim že obrazom da se očisti hristijanstvo. Duš. 1 – i dr.

2. Zamjeničnih enklitika imamo dvije vrste, i to:

a) e., koje odgovaraju staroslovenskima: dat. *mi, ti, si;* ak. (gen.) *me, te, se;* dat. pl. *ni, vi,* ak. pl. *ne, ve;* ak. sg. *i,* koji se odavno već izgubio (našao sam ga u natpisu u Baški 12. v.: da iže to poreče, klьni i Bogъ);

b) e., postale u našem jeziku: dat. *mu, joj;* gen. ak. *ga, je,* ak. *ju;* gen. ak. *ih;* ak. pl. *je;* dat. *im;* – gen. ak. *nas, vas;* dat. *nam, vam.*

E. *ga* i *mu* postale su od starijih oblika *jegъ* i *jemъ* ispor. rus. *егó* i *емý*), gdje je *e* stojeći u slogu ispred akcenta ispalo, a onda je od *jʼgъ* i *jʼmъ* postalo *gъ* i *mъ*. Ti su oblici u osobitim prilikama bili enklitični, a napokon su našavši se uz dulje oblike *njega* i *njemu* postali samo enklitični. Tako, kako postaju naši oblici *ga* i *mu,* postaju i slov. *ga* i *mu,* bug. *го* i *му,* polj. *go* i *mu,* češ. *ho* i *mu,* luž. srp. *ho* i *mu.* – Da je

od nekadašnjega *jegă* i *jemŭ* postalo doista *j'gă* i *j'mŭ* i od toga *gă* i *mŭ*, potvrđuju staroček. oblici *jho* i *jmu* (v. Gebauer, Hist. mluvnice I, 575/6, i Vondrák, Vergl. sl. Gr. II, 103).

Oblici: *joj, ju, (j)ih, (j)im, je* utvrdili su se kao enklitični pored duljih: *njoj, nju, njih, njima, nje*. – Tako je i dat. *nam* i *vam* postao samo enklitičan, kad su obladali za dat. pl. oblici *nama* i *vama*. – Gen. ak. pl. *nas* i *vas* upotrebljavaju se enklitički i ortotonički, kao što su se upotrebljavali neki oblici već u staroslov. jeziku (na pr. *mę, tę, ny, vy;* v. naprijed kod staroslov. jezika).[23]

3. G l a g o l s k e e. : *sam – si – je – smo – ste – su* i *ću – ćeš – će – ćemo – ćete – će (te)* novotvorina su našega jezika.

Oblici: *sam, si, smo, ste* postali su tako, što je nekad akcenat bio *jesàm, jesì, jesmò, jestè* (tako je još danas u starijim govorima), te je *e* stojeći u slogu ispred akcenta ispalo, a onda je od *j'sàm, j'sì, j'smò, j'stè* postalo *sàm, sì, smò, stè*. Budući da su se oblici *sàm* ... u osobitim prilikama upotrebljavali i enklitički (na pr. u svezama kao *bil* + *sam*), postali su napokon samo enklitični oblici pored duljih *jesam* ... E. 3. l. pl. *su* mogla je dvojako postati: 1) e. *su* može biti postala od nekadašnjega ortotoničkoga oblika *su*, koji je u osobitim svezama postajao enklitičan; 2) e. *su* mogla je postati i od ortotoničkoga oblika *jesu*, koji se razvio od starinskoga *su* prema *jesam* ... Nije ispravno misliti, da su naše e. *sam* ... postale tako, što je nekad bilo u 3. l. pl. *su*, od koga je prema *jesam* ... postalo *jesu*, pa je onda, kad se tako našlo u 3. l. pl. *su* pored *jesu*, načinjeno i *sam, si, smo, ste*. Kad bi tako tumačenje bilo dobro, onda bismo morali imati u jeziku prije potvrda za 3. l. pl. *jesu* nego za oblike *sam, si, smo, ste*. Ali po svjedočanstvu Akadem. rječn. oblici *sam*,[24] *si, smo, ste* mnogo su stariji od 3. l. pl. *jesu*, dakle ih to lice nije moglo izvesti. – Da naše enklitike *sam, si, smo, ste* postaju doista od oblika *jesàm, jesì, jesmò, jestè*, dokazuje i češki jezik, u kome je od nekadašnjega *jesěm. jesì, jesmě, jestě* postalo *j'sem, j'si, j'sme, j'ste*, koje se piše *jsem, jsi, jsme, jste* (v. Gebauer, Hist. mluvnice. III. 2, str. 412–420). Kao što se u nas u čakav. narječju oblici *sam* ... (< *jsam*) upotrebljavaju ortotonički i enklitički, tako se upotrebljavaju i u češkom jeziku oblici *jsem, jsi, jsme, jste*.

Obično se pogrješno tumači 3. l. sg. *je*. Od nekadašnjega *jestŏ* postaje u nas *jȅ* (tako je u čakavskom narječju) ili *jê* (tako je u Slavoniji; duljina je prema prez. kao *mrê*), kao što je postalo *da* od *dastŏ*, *ije* od *jastŏ* (: *sŏn-ěstŏ*), *-vije* (ispor. u Dubrovniku *zapovijem*) od *věstŏ*, jer već u staroslov. jeziku imamo 3. l. sg. *je* (v. naprijed). Oblik *je* upotrebljavao se u osobitim prilikama enklitički, ali on je još do danas ostao i ortotonički oblik, te se svuda govori *jȅ li* (mjesto *jȅst li*). Prema tome je pogrješno Budmanijevo tumačenje sveze *jȅ li* (v. Aka-

[23] Kad se javljaju pomenuti oblici u našem jeziku, vidi se iz Daničićeve »Istorija oblika« pri pojedinim padežima rečenih zamjenica.

[24] *sam* (upravo *sъmь*) dolazi već g. 1189 (v. Ms. 2).

dem. rječn. IV, 606[a]).[25] *je* se upotrebljava prema prilikama enklitički i ortotonički kao gen. ak. pl. *nas* i *vas*. Tako se i češko 3. l. pl. *je* upotrebljava.

Kao što od *jesàm, jesȉ, jesmȍ, jestȅ* postaju oblici *sàm, sȉ, smȍ, stȅ* (mjesto *j'sàm . . .*), koji se u današnjem štokav. govoru upotrebljavaju samo enklitički, tako su od *hòćü, hoćȅmo, hoćȅte, hoćȅ (hotȅ)* postali oblici *ću, ćȅmo, ćȅte, ćȅ (tȅ)* i prema tima 2. i 3. l. sg. *ćȅš, ćȅ*, koji se danas još u čakavskom narječju upotrebljavaju ortotonički, a u štokav. narječju samo enklitički. Prema primjerima kao *hću* (: obȅtuju se . . ., kako *hću* ljubiti vьsь gradь). Ms. 69 (g. 1273–1314) i *hьte* (: a se kto *hьte* byti sokalnici). Ms. 96 (g. 1330) možemo misliti, da je od *hoćü* nastalo najprije *h'ću*, a onda se i *h*, koje se često gubi, izgubilo i tu, te imamo *ću*.[26] No može se reći, da je *ću* nastalo i od *oću*, jer se oblici: *ću, (ćeš), će, ćemo, ćete, te* javljaju rano; tako se na pr. *ćemo* javlja već u 12. v. (ispor. ne *ćemo* iti kь vamь. Ms. 7) (v. i u Akadem. rj. III, 656[b]).[27]

Što je prez. *ću* postao enklitičan, lako je razumjeti, jer je dolazio veoma često u jakoj svezi s infinitivima (na pr. *bȉti* + *ću*), na koje se naslonio i podložio njihovu akcentu.

Od zanijekanoga prezenta *hoću* : *ne hoćü* postaje *nē ću* zacijelo preko *ne oću*, jer se dugo *e* u *nē ću* može razumjeti samo tako, ako kažemo, da je nastalo u kontrakciji od *e-o*. Da ne valja reći, da je *nē ću* > *né ću* postalo tako, što je enklitično *ću* pristupilo k negaciji, vidjet će se i iz onoga, što ću reći o namještaju enklitika u našem jeziku, u kome e. ne dolazi iza negacije *ne*, a ovdje ističem, da se takome tumačenju protivi akcenat *né ću, nȇ ćeš, nȇ će, né ćemo, né ćete, né ćē*, koji se može razumjeti samo tako, ako suponiramo: *ne ͡oću, ne ͡ȍćeš, ne ͡ȍće, ne ͡ȍćemo, ne ͡ȍćete, ne ͡ȍćē* (v. u mome »Prilogu za slav. akcenat«. »Rad« 187., 146). Prema tome bismo mogli i pisati *néću, nȇćeš . . .*, kao što pišemo *nemam* (od *nejmam*). Pisanje *ne ću* može se opravdavati pisanjem *bit ću*, ali je ipak razlika između jednoga i drugoga *ću*, jer je *ću* u *né ću* samo na oko enklitika; *ću* je u *né ću* izgubilo akcenat zbog premještanja akcenta, te se zato u starijim govorima još i danas govori *nē ću*.

U nas je enklitičan i kondic. *bih, bi, bismo, biste, bi*, na pr.: *bȉo ͡bih, bȉli ͡bismo, bȉli ͡biste* itd. No kondic. može u nas biti i ortotoničan stojeći na početku rečenice; na pr.: *bȉ* li htio? – *bȉh*. Tako kondic. stoji i iza negacije *ne*, na pr. *nè bih, nè bismo, nè biste* itd., gdje se iz stari-

[25] Tako i Vondrák, čini se, drži, da je *je* u *je li* enklitika (v. Vergl. sl. Gr. II, 251).

[26] Budmani se protivi takome tumačenju (v. Akadem. rj. III, 656[b]), ali da je tako tumačenje moguće, potvrđuje kajkav. narječje, u kome se nalazi prez. *ščem, ščeš . . .*, za koji možemo misliti da postaje od *hčem, hčeš*. Tako već u Vramca čitamo na pr.: *nešče* vzeta oblast od Iudaša biti. Postila 12[b].

[27] U 12. v. javlja se i 3. l. sg. *će* (upravo *ćetъ*; ispor.: i milosti ne *ćetъ* iměti. Ms. 3. u ispravi, koja pada između g. 1186–1196). Akad. rj. ne spominje toga primjera.

jega akc. *ne bîh, ne bismo, ne biste* itd. vidi, da je u *nè bih* kondic. samo na oko enklitika. Razlika između prímjērā kao: *bȉo bih* i *bî* li htio? – razumije se tako, što je kondic. bio nekad ortotonički oblik, koji je samo u nekim slučajevima (stojeći uz partic. na *-lō*) postao enklitičan.

B. *Enklitični oblici prema neenklitičnima u hs. jeziku*

U nekih naših pisaca nalazimo kadšto neenklitične oblike, gdje bismo očekivali enklitične; na pr.:

1. sin Davidov, smiluj se *mene*. Vramec, Post. II, 2^a – mater devicu je bil *sebe* odebral. Vramec, Post. 16^b – on je *mene* proždrti pripravan bio, ali ti, gospodine moj, branio si *mene*. Maretić, Jezik 175 – gda je Kristuš ... zastopil, oblak je *njega* prijel. Vramec, Post. II, 6^b i čuvaj *sebe* od zla. Vramec, Post. II, 7^b – hrana tilu ništa ne hasni, kada *nju* òslabîtī želudac izbaci. Maretić, Jezik 175 – i dr.

2. ako *jesam* grišnik, mogu se ufati u Božje milosrđe. Maretić, Jezik 193 – š njom se na ovi svit porodio *jesam*. Maretić, Jezik 194 – danas *jest* svetkovina tvoja. Maretić, Jezik 193 – evo *jest* misto, kadi su ga postavili. Vramec, Post. II, 2^a – i vsi zajedno ... jili i pili *jesmo* š njim. Vramec, Post. II, 3^a – ovo je on kip boži, na koteri po človekom pervom stvoreni *jesmo*. Vramec, Post. II. 17^b – ar *jesmo* videli zvezdu njegovu ... i prišli *jesmo* moliti *njega*. Vramec, Post. 30^b – kotero četiri nedele pred Božičem *jesu* znamenuvale. Vramec, Post. I, 1^b – ar angeli apoštolom *jesu* tako govorili. Vramec, Post. I, 6^b – i dr.

3. danaske *hoćeš* sa mnom biti u raju. Maretić, Jezik 196 – ja *hočem* dojti i ozdraveti. Vramec, Post. I, 44^b – i što bude pravo, *hočem* vam dati. Vramec, Post. I, 51^b – gda on dojde, nam povedati *hoče* vsa. Vramec, Post. I, 12^b – ondi ga *hočete* videti. Vramec, Post. I, 2^a – i dr.

3. ENKLITIKE UOPĆE U SLOVENSKOM JEZIKU

Slov. jezik ima ove enklitike:

1. enklitičnu partikulu *li;*

2. zamjenične enklit.: *mi, ti, si; me, te, se;* gen. ak. *ga; mu;* gen. f. *je;* dat. *jej, ji;* ak. *jo;* gen. pl. *jih;* dat. *jim;* ak. pl. *je;*

3. glagolske enklit.: *sem, si, je, sva, sta, (ste), smo, ste, so;* kondic. *bi; čem, češ, če ...; bom, boš, bo ...*

Kako su postale zamjenične enklit. *ga, mu* itd., rečeno je naprijed gdje sam govorio o tim e. u našem jeziku. Za glagolske e.: *sem ..., bi, čem ..., bom ...* treba istaći da mogu biti enklitične i ortotonične.[28] To

[28] Ispor. Murko I, 33, 34, 38, 46.

su upravo ortotonički oblici, koji su samo u osobitim prilikama postali enklitični, kao i u nas *sam, bih, ću*. Spomenuo sam već naprijed, da u slov. jeziku mogu i zamjenične e.: *mi, ti, si, me, te, se* itd. doći na početak rečenice, no u tome slučaju dolaze enklitični oblici na mjesto ortotoničkih.

4. ENKLITIKE UOPĆE U BUGARSKOM JEZIKU

Bug. jezik ima ove enklitike:

1. enklitičnu partikulu *ли;*

2. zamjenične enklitike: *ми, ти, си; ме, те, се; го; му*; *ѝ* (= joj); *я* (= ju); dat. ak. *ни, ви; имъ; ги;*

3. glagolske enklit.: *съмъ, ся, е, сме, сте, ся; бихъ, би, би;* fut. *ще* ili *ща, щешъ, ще, щемъ, щете, щатъ.*

Za sve pomenute glagolske e. treba istaći, da dolaze i ortotonički. Bugar. *съмъ, си, сме, сте* postaje sasvim kao naše *sȃm*, a tako i *ща, щешъ, ще* ... postaje kao i naše *ću, ćeš, će* ... (v. naprijed). Ti su oblici, koji su bili isprva ortotonički, postali u osobitim prilikama enklitički (u bugar. jeziku i nema oblika, koji bi odgovarali starobugar. *jesmь, jesi* ... i *choštǫ, chošteši* ..., kao što takih oblika nema i u nas u nekim čakavskim govorima). Tako je i kondic. u osobitim prilikama postao enklitičan (na pr.: чáкалъ *бихъ* те), a u nekima ostao ortotoničan (na pr.: да бѣхъ на вашето мѣсто, *бихъ* отишелъ отдавна. Weigand 53).

Zamjenične e.: *ми, ти, си* itd. dolaze i na početku rečenice. U tome slučaju dolaze na mjesto ortotoničkih oblika (v. o tom naprijed str. 67).

5. ENKLITIKE UOPĆE U RUSKOM JEZIKU

Današnji je rus. jezik izgubio sve zamjenične e., ostala je samo zamjenična e. *ся*, koja je nerazdruživa od glagola. *ся* je bilo slobodno još u 18. v. (v. Sobolevskij, Lekc.[4] 256), a i danas se kadšto rastavlja od glagola u maloruskom narječju (v. Ogonovskij, Gramatika 257). Gdješto se u maloruskom narječju govore i enklitični oblici: *ми, ти, си* (na pr. дай *ми* хлѣба); *го, му* (na pr.: я видѣвъ *го* нынѣ – pored: я видѣвъ *его*, не тебе. Ogonovskij, Gramatika 106, 109). Gdješto se u malorus. jeziku govori enklitički i prez. *смо, сте* (na pr. *ходили-смо, ходили-сте*) i l. l. sg. m. *ходивъ-емь* i f. *ходила-мь*, 2. l. sg. m. *ходивъ-есь* i f. *ходила-сь*; v. Ogonovskij, Gramatika 162), koga u velikorus. narječju nema. Tako je i od kondic. ostalo samo *бы*, koje se u književnom govoru kao čestica veže s nekim riječima (ispor. na pr. *чтобы, чтоб*). U rus. su se jeziku sačuvale i enklitične partikule *li, že, bo*, ali *bo* nije obično enklitika.

Starorus. je jezik imao i ove zamjenične enklitike: *ми, ти, си; мя, тя; и;* dat. ak. pl. *ны, вы;* dat. ak. du. *на, ва.*

Berneker misli, da je i prez. glagola *byti* bio u starorus. jeziku enklitičan, i to u primjerima kao: чему *еси,* брате, почалъ волость мою воевать. Nestor 467 (v. Wortfolge 63), no ja mislim, da se iz rastavljanja pomoćnoga glagola od partic. ne smije izvoditi enklitičnost pomoćnoga glagola. To svoje mišljenje utvrđujem ovim: 1) u nas dolazi 3. l. sg. *jest* rastavljeno od partic., na pr.: što *jest* carstvo mi *uzakonilo.* Duš. 142 – razve što *jest* carstvo mi *zapisalo.* Duš. 139 – kako *jest* više *upisano.* Duš. 149 – i dr., ali iz toga se rastavljanja ne smije izvoditi enklitičnost prez. *jest,* koji nije nikad enklitičan; 2) u starorus. se jeziku i impf. *běchъ* rastavlja od partic., s kojim čini plpf., na pr.: *бѣ* бо прѣжде *вътрашалъ.* – си бо не *бѣша* прѣжде *слышали.* – *бѣ* бо ся ѥму *въвѣрилъ* льстию. Nestor 89 – *бѣ* бо самъ *повелѣлъ* им воѥвати. Nestor 141 – i dr., dakle bi i za impf. trebalo reći da je mogao u nekim prilikama biti enklitičan. Tako se i u nas već u starini rastavlja impf. od partic., na pr.: abo *bě* se vrěme *slučilo.* Ms. 211 (g. 1387) – prěde nego li *bě* onь *ulězlъ.* Ms. 211 (g. 1387) – i dr., ali impf. *bjeh* nije u nas nikad enklitičan; – 3) kao što se rastavlja *jesam* od ptc., tako se rastavlja i *budem,* na pr.: a ne *bude* ga selo *ubilo.* Duš. 199 – kojim *bude* put *predan* i straže *predane.* Duš. 160. Kao što bi bilo pogrješno iz takih primjera izvoditi enklitičnost prez. *budem,* tako držim, da je to pogrješno činiti i za starorus. prez. ѥсмь.

Enklitičnost starorus. prez. *есмь* ne smije se izvoditi ni iz toga, što se pomoćni glagol sasvim izgubio u današnjem rus. jeziku. Pomoćni se glagol nije izgubio zato, što bi bio enklitičan; on se izgubio iz sintaktičnih uzroka. Pomoćni se glagol počeo gubiti najprije u 3. l. sg., jer se nije osjećao potrebnim za smisao, i to već veoma rano. Potvrdā za to gubljenje ima već u 12. v., na pr.: Глѣбъ князь мѣрилъ море по леду (bez *есть*) (g. 1073). To je gubljenje pomoćnoga glagola iz 3. l. sg. zahvatilo i drugud, jer se je razvila uz to poraba ličnih zamjenica za subjekt (v. Sobolevskij, Lekc.[4] 239–242).

6. ENKLITIKE UOPĆE U POLJSKOM JEZIKU

Poljski jezik ima ove enklitike:

1) enklitične partikule: *li, że. bo* nije više enklitično, i to valjada zato, što je zamijenilo veznik *ibo.*

2) zamjenične e.: *mi, ci, (ć), si; mię, cię, się; go, mu;* dat. *jej;* ak. *ją;* ak. pl. *je;* dat. pl. *im.*

3) *-em (-m), -eś (-ś), -eśmy (-śmy), -eście (-ście).*

4) kondic. *bym (bych), by . . .*

Staropolj. jezik imao je još ove enklitike: ak. sg. *i (ji)* (v. Kalina, Historya jęz. pol. 268) – i: 1. l. sg. *-sm* (v. Kalina, o. c. 390).[29] – Današnji prez. oblici: *-em, -eś* . . . nastali su prema starijima kao: *słyszał*, a, o *-ješm, jeś, słyszeli jeśmy* . . ., koje se steglo u: *słyszał-em, słyszała-m, słyszałeś, słyszała-ś* itd., otkud su se onda odvojili oblici: *-em (-m), -eś (-ś), -eśmy (-śmy), -eście (-ście)*, te se govori na pr. i: *jam* mjesto *ja jestem* (staropolj. *ja jesm*) (v. Kalina, o. c. 462 i d.).

7. ENKLITIKE UOPĆE U ČEŠKOM JEZIKU

Češki jezik ima ove enklitike:

1. enklitičnu partikulu *li*. Enklitična partikula *že* dolazi samo zajedno s nekim riječima, na pr.: *jenž, jehož, kterýž, což, budiž* i dr.

2. zamjenične e.: *mi, ti, si; mě, tě, se; ho; mu; ji* (ak. sg. f.); *je* (ak. n.); gen. pl. *jich;* dat pl. *jim;* ak. pl. *jich.*

3. prez. *(j)sem, (j)si, je* . . .; – kondic. *bych, by, by* . . .

Staročeški jezik imao je još ove enklitike: *ji* (ak. sg.) i *ny, vy* (ak. pl.) (v. Gebauer, Historická mluvnice. III, 1, 470, 530).

Naprijed sam već rekao, da prez. *(j)sem* može biti enklitičan i ortotoničan oblik. O njegovu postanju i o postanju oblika *bo* i *mu* rečeno je već naprijed, koliko treba (v. str. 88–90).

8. ENKLITIKE UOPĆE U LUŽ. SRPSKOM JEZIKU

Luž. srp. ima ove enklitike:

1. enklitične partikule: *li*, na pr.: som *li* ja? (Mucke 471); – *-že* (obično *-ž*) uz druge riječi, na pr.: *což, akož, rownož* i dr. (Mucke 464, 465).

2. zamjenične e.: 3. 4. *mě* (donjosrp.), *mi, mje* (gornjosrp.); 3. 4. *śi* (donjosrp.), *ći, će* (gornjosrp.); 3. 4. *se* (donjosrp.), *sej, so* (gornjosrp.). Mucke 385 – *jěg (joh'* i *'ho), jěm' (jom'* i *'mu), jéj* i *ji* (= joj), *jěn* (jón), *ju, jo;* – *nas, nam; was, wam; jich, jim, jě.* Mucke 150

3. glagolske e.: prez. *som, sy, jó, smy, śćo, su* (donjosrp.) i *sym, sy, je, smy, śće, su* (gornjosrp.); – kondic. *by* (donjosrp.) i *bych, by, bychmy, byšće, bychu* (gornjosrp.). Mucke 599. i 610.

Prez. *som (sym)* može biti i ortotoničan, kao i češ. *(j)sem* (ispor. i naše čakav. *san*). – Tako i oblici *nas, nam, was, wam* i neki drugi mogu biti i neenklitični.

[29] Staroslov. oblike *ny, vy* ne nalazimo u staropolj. jeziku (v. Kalina, o. c. 338/9). – U polj. jeziku dolazi i enklitično *sem*, ali to je iz češ. jezika (v. Kalina, o. c. 390).

III. NAMJEŠTAJ ENKLITIKA

Delbrück dijeli enklitike po njihovu namještaju u dvije vrste; u jednu vrstu meće enklitike, koje stoje iza riječi kojoj po svome smislu pripadaju, a u drugu vrstu meće enklitike, koje stoje iza prve naglašene riječi u rečenici (v. Vergl. Synt. 3., 51; ispor. i Brugmann, K. V. Gr. 682). U prvu vrstu enklitikā meće Delbrück neke partikule, a u drugu zamjenične e. U slavenskim bismo jezicima u prvu vrstu mogli metnuti i enklitični posesivni dativ, jer posesivni dat. *mi, ti, si* stoje uvijek iza riječi, kojoj pripadaju; ispor. na pr.: staroslov.: iždе drugъ mi pride sъ pǫti kъ mьně. luc. 11.6 Zogr. – i otъ togo časa pojętъ jǫ učenikъ *vь svoě si* (: ... εἰς τὰ ἴδια). jov. 19.27 Asem. Zogr. Mar. – hs.: toj je protivnikь *carьstvu mi*. Ms. 3 (g. 1186–96) – bug. той всѣкога скривалъ *ушитѣ си* подъ калпака. Weigand 135 – starorus. и тако прочии възвратиша ся въ *своя си*. Nestor 24 – i dr.

Što se neke enklitike namještaju iza prve riječi, tomu po Delbrücku i Brugmannu nije nikakav sintaktički uzrok; takome je namještaju ritmičko-muzikalni uzrok. Prva je naglašena riječ u rečenici obično jako naglašena, često najjače, pa ona kao magnet privlači k sebi enklitiku, koja se uz taku riječ mogla najbolje prisloniti (v. Brugmann. K. v. Gr. 681/2). Takav namještaj imaju enklitike već od indoevr. vremena. Tako se na pr. enklitika u grčkom jeziku odvaja od riječi, kojoj upravo pripada, pa se nàmještā prema početku rečenice; na pr.: τῷ μιν ἐεισάμενος προσεφώνεε (Homer). – οἱ γάρ μιν Σελινούσιοι ἐπαναστάντες ἀπέκτειναν (Herodot) – i dr. (v. Brugmann, K. v. Gr. 681 i Gr. Gr.[3] § 146). – S pomenutom težnjom enklitikā prema početku rečenice slaže se namještaj refleksivne zamjenice *si* i zamjenice *mi* za 1. l. sing. u litavskom jeziku (*si* i *mi* su jedini enklitički oblici, koji se nalaze u današnjem litavskom jeziku, premda se u prostonarodnom govoru izgubila već i zamjenica *mi* (v. Kuršat, Gramm. d. littau. Sprache. § 1150). S pomoću zamjenice *si* tvori se u litav. jeziku medij (ili refleksiv) tako, te ta zamjenica obično okrnjena u *s* prianja uz glagol, na pr. *sùkti* 'okretati' i *sùktīs* 'okretati se' (ili 'okretati za se'). Kad je pak glagol složen s prijedlogom, onda se *si* utisne između prijedloga i glagola, na pr.: *apsùkti* 'okrenuti' i *apsi-sùkti* 'okrenuti se' (ili 'okrenuti za se, sebi'). Takav namještaj može imati zamjenica *si* i onda, kad je glagol s partikulama *ne, be, te*, na pr.: *nesidžiaũgk* (i *ne-džiaũgkis*) 'ne veseli se', *besìwelku* (i *bewelkù's*) 'vučem se', *tesiwalkioj* (i *tewálkiojas*) 'neka se skiće'. Tako se i *mi* namješta, na pr.: jis *už-mi-stój* 'zastupa me', *ne-mi-prastók* 'ne ostavi me' pored *saugók-mi* 'brani me' (v. Kuršat, o. c. § 1142, 1144, 1150). U takome namještaju zamjenicā *mi* i *si* krije se zaciJelo nekadašnja njihova enklitična priroda. – Iz daljega će se prikazivanja vidjeti, da se pomenuta težnja enklitikā prema početku rečenice nalazi u svima slav. jezicima, i da se ta težnja pokazuje i u staroslov. jeziku.

1. NAMJEŠTAJ ENKLITIKĀ U STAROSLOV. JEZIKU

A. *Enklitične partikule* l i, ž e, b o

Od svih su enklitikā najjače enklitične partikule, tj. one najjače teže k početku rečenice, te zato ne dolaze iza drugih enklitikā. Tako je u staroslov. jeziku i u svima ostalim slav. jezicima. Izuzetak od toga pravila čini samo t. zv. etički dativ, koji može doći ispred enklitične partikule *li*, na pr. hs.: srjećni *ti l'* su oni! Kavanjin (Akad. rječn. VI, 32[b]) – i dr.[30]

Potvrdā za spomenute enklitike ima gotovo na svakoj strani svakoga staroslov. spomenika, i zato ću ja spomenuti ovdje samo neke zanimljivije primjere, iz kojih će se vidjeti rečena priroda tih enklitika.

1. Enklitična partikula *li*

a) l i *rastavlja imenicu od atributa.* Na pr.: *svoejǫ li volejǫ* pripadaeši kъ bu. Euch. 159/60 – *svoejǫ li volejǫ* chošteši. Euch. 177 – ne *dobro li sěmę* sělъ esi na selě tvoemь? mat. 13.27 Zogr. Mar. E. und. – *dušǫ li tvojǫ* za mę položiši? jov. 13.38 Asem. Zogr. Mar.

b) l i *rastavlja partic. od pomoćnoga glagola.* – Na pr.: *mьnělъ li jesi?* Supr. 176. – Ispor. i ove primjere: *něste li čьli* nikoliže vъ kъnigachъ. mat. 21.42 Asem. Zogr. Mar. – *něstъ li napisano* vъ zakoně vašemь? jov. 10.34 Asem. Zogr. Mar. – *ně li* i tъ otъ bląda *rodilъ sę?* Supr. 8 – i dr.

c) l i *rastavlja broj od broja.* Na pr.: ne *dьvě li na desęte* godině este vъ dьni? jov. 11.9 Asem. Mar. – i: ne *dъva li na desęte* časa este vъ dni? Zogr.

U tima se primjerima moglo *li* utisnuti među brojeve, jer se *dъva na desęte* nije osjećalo još kao cjelina. Tako se i *že* utiskuje među take brojeve (v. na str. 97).

d) l i *ne može stajati iza negacije* n e (to izlazi već iz onoga, što sam naprijed rekao), i zato čitamo na pr.: ne i mytare *li* tožde tvorętъ (: οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν). mat. 5.46 Asem. Zogr. Mar. – ne dša *li* bolьši estъ pištę (: οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστιν τῆς τροφῆς). mat. 6.25 Asem. Zogr. Mar. – ne vy *li* pače ichъ lučьši este (: οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν). mat. 6.26 Asem. Zogr. Mar. – ne vъ tvoe *li* imę prěstvovachomъ (: οὐ τῷ σῷ ὀνόματι ἐπροφετεύσαμεν). mat. 7.22 Zogr. Mar. – ne u *li* razuměste (: οὔπο νοεῖτε). mat. 16.9 Mar. – ne Mosi *li* dastъ vamъ (: οὐ Μωυσῆς δέδωκεν ὑμῖν). jov. 7.19 Asem. Zogr. Mar. – ne azъ *li* tę viděchъ vъ vrъtě sъ nimь (: οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν

[30] Iz prikazivanja će se namještaja enklitikā u pojedinim slav. jezicima vidjeti, da se etički dat. i u drugim prilikama izuzima od pravila.

τῷ κίμᾳ μετ' αὐτοῦ). jov. 18.26 Asem. Zogr. Mar. – ne na drěvě *li* visę moliši. Cloz. 670–1 – ne běchъ *li* ti reklъ. Supr. 121 – ne tu *li* sьnęšę sę. Supr. 458 – i dr.

Ni u jednom od tih primjera ne može enklitika *li* biti zavisna o grčkom tekstu, jer u njemu nema riječi, koja bi odgovarala našoj riječi *li*.

No iza *ni* dolazi često e. *li;* na pr.: ni *li* razumějętъ. Ps. sin. 13.4 – – ni *li* sego este čьli. luc. 6.3 Asem. Zogr. Mar. – ni *li* ty boiši sę ba. luc. 23.40 Zogr. Mar. – i dr. – Iza *ni* može *li* doći zato, jer je *ni* i inače često naglašeno; na pr.: ašte li že *ni*, prosędętъ sę měsi. mat. 9.17 Zogr. Mar. – bądi že slovo vaše: *ei, ei* i *ni, ni.* mat. 5.37 Zogr. Mar. – i dr.

e) *Neobičan je ovaj primjer: ne i li* sestry ego sętъ u nasъ sьde (: καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ὧδε πρὸς ἡμᾶς). marc. 6.3 Zogr. Mar.

f) l i *ne stoji na drugome mjestu u primjeru:* ěko na razboinika *li* izidoste. marc. 14.48 Zogr. Mar. To je zato, jer se *li* ne veže po smislu s riječju *ěko* nego s riječju *razboinika.* – Tako stoji *li* iza *něsi* u ovom primjeru: ubo něsi *li* nikoliže plavalъ po moru. Supr. 115.

g) *Riječ* l i *dolazi često kao ortotona na početku rečenice kao rastavni veznik.* Na pr.: čto ěste, *li* čto piete. mat. 6.25 Zogr. Mar. – ty li esi grędyi, *li* inogo čaemъ. mat. 11.3 Zogr. Mar. – *li* mьnitъ ti sę, ěko ne mogǫ nyně umoliti otьca moego. mat. 26.53 Zogr. Mar. – ne pьcěte sę kako li čьto pomyslite, *li* čьto rečete. luc. 12.11 Asem. Zogr. pored: ... kako ili čto otъvěštaate *ili* čto rečete. Mar. – kъto vъzidetъ na gorǫ gnjǫ, *li* kъto stanetъ na městě svtěmъ ego. Ps. sin. 23.3 – kъto vidě, *li* kto slyša. Cloz. 929 – slyšaste li ubo ot nego glasъ, *li* daste jemu slovo. Supr. 27 – i dr. – Taki je i ovaj primjer, gdje iza *li* na početku rečenice dolazi *bo*: *li* bo edinago vъznenaviditъ, a drugago vьzljubitъ, *li* edinago drъžitъ sę, a o druzěemь neroditi načьnetъ. mat. 6.24 Zogr. Mar.

2. Enklitična partikula *že*

a) ž e *rastavlja* s ę *od glagola.* Na pr.: *uboěvъše že sę.* luc. 24.37. Zogr. Mar. – *obraštь že sę* Petrъ. jov. 21.20 Asem. Zogr. Mar. – *prikasajǫštimъ že sę.* Euch. 10 – *molęštu že sę* jemu. Supr. 18 – i dr.

b) ž e *rastavlja složene brojeve.* Na pr.: *vъ edinojǫ že na desęte* godinǫ išedъ ... mat. 20.6. Asem. Zogr. Mar. – *vъ pętoe že na desęte* lěto. luc. 3.1 Zogr. (Mar. nema *že*).

Tu se *že* utisnulo među brojeve, jer se jedinica s deseticom nije osjećala još kao cjelina (ispor. takav primjer s *li* na str. 96). Kad su se pak taki složeni brojevi počeli osjećati kao cjelina, nije se *že* više moglo utiskivati između njih, i zato nalazimo poslije: *četyri deseti že* lětъ sъtvori tu sědę. Supr. 273.

Zanimljiv je i ovaj primjer: *pętь pъprištь že* vь dalę otъ manastyrě. Supr. 273 – pored: *vъ devętojǫ že godinǫ* vьzъpi Is. marc. 15.34 Zogr.

(Mar. nema *že*), gdje se genitiv *pъprištъ* s brojem *pętь* osjeća kao cjelina (ispor. u nas na pr. *pétlitārā* mjesto *pêt lĭtārā*), i zato se ne rastavlja partikulom *že* od broja, kao što se rastavlja ak. *godinǫ* od broja *devętǫjǫ*, jer između rednoga broja i imenice nije sveza tako jaka kao između glavnoga broja i imenice.

c) Posve je neobičan ovaj primjer, gdje *že* *dolazi iza prijedloga: meždju že simъ* moljachǫ i učenici ego (: ἐν τῷ μεταξὺ ἡμῶτων αὐτὸν οἱ μαθηταί). jov. 4.31 Asem. Zogr. Mar. Takav bi namještaj enklitike *že* bio protivan pravilu o namještaju enklitikā, kad bi *že* stajalo iza kojega pravoga prijedloga (na pr. iza *na*, *vъ*, *podъ* . . .), ali *meždu* je nepravi prijedlog, i to imenica, koja je mogla kasno postati proklitika, tj. izgubiti svoj akcenat, i zato se *že* moglo prisloniti na *meždu* u pomenutom primjeru.[31] Da je takvo tumačenje pomenutoga staroslov. primjera pravo, mislim, da dokazuju i ovakvi primjeri iz našega jezika: što je vetho i ostarjelo, *blizu je kraja; nasred se pakla* savila; *a više mi glave* koplje posadite; *nasred ga je gore* sustigao (v. Maretić, Gram i stil. 437/8); – *radi će se toga* ožalostiti (Maretić, Jezik 210) – i dr., gdje je e. između nepravoga prijedloga i imenice.

d) *že* *ne mora stajati baš na drugom mjestu*, nego iza riječi, s kojom se tješnje veže, i zato imamo na pr.: *da uboitъ že* sję otъ nego . . . Ps. sin. 21.23, jer se *že* veže s glagolom *uboitъ sję*. – Iz primjerā će se kod e. *sę* vidjeti, da e. može stajati iza veznika *da*.

3. Enklitična partikula *bo*

a) *E.* b o *rastavlja veoma često glagol od zamjenice s ę*. Na pr.: *približi bo sę* c̄rstvo nebes(ьs)koje. mat. 2.2 Mar. – *otъględivъšu bo sę* Adamu na ono město porody. Supr. 9 – i dr.

b) *E.* b o *rastavlja često atribut od imenice*. Na pr.: *svoejǫ bo volejǫ*. Euch. 6 – i dr.

c) *E.* b o *ne utiskuje se u mlađe vrijeme među složene brojeve*, jer imamo: *dvě na desęte bo* běsta košnici ukruchъ ostalě. Supr. 428 – pored: *dъvadesętъnuumu ubo i osmuumu* lětu prišъdъšu. Supr. 280. – Ti se primjeri slažu sasvim s ovima: *četyri deseti že lětъ* sъtvori tu sědę. Supr. 273 – i: *vъ devętojǫ že godinǫ* vьzъpi Is. marc. 15.34 Zogr. –, što sam ih spomenuo govoreći o e. *že*.

d) *Kao što* l i *ne stoji iza negacije* n e, *tako ne stoji ni* b o u ovim primjerima: *ne vy bo* este glagoljoštei (: οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες). mat. 10.20 Asem. Zogr. Mar. – *ne vědetъ bo* sę, čъto tvorjętъ. luc. 23.34 Asem. Zogr. Mar. – pored: něsmъ *bo* dostoinъ. luc. 7.6. Asem. Zogr. Mar. – i dr.

[31] Na pomenuti je primjer nalik ovaj grčki: περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην ἐξελθών . . . mat. 20.6, gdje δέ rastavlja prijedlog od padeža.

No u Supr. dolazi b o *i iza negacije* n e; na pr: *ne bo* chotěchъ, da by kto uvědělъ tainy seję. 288 – *ne bo* uъ ašte i zlatomъ sъstavьjena ti byšę usta byla. 380 – *ne bo* běaše lětiją pristǫpiti 441. – Možda bismo u takim primjerima mogli vidjeti put k potonjem namještaju riječi *bo*, koja danas u rus. i polj. jeziku stoji na početku rečenice.

Što u Supr. prema primjerima, gdje dolazi *ne bo*, nemamo i *a bo* u primjeru: *a by bo* ne molilъ sę, ne by vъstavilъ mrъtvaago. 303 –, to je zato, što je već tada sveza *a* + *by* bila kruta, te je poslije prešla u veznik (u rus., polj. i češ. jeziku). Budući da je sveza između *ašte* i *by* bila slabija, zato imamo na pr.: *ašte bo by* prišьlъ, ne by raspьrělъ sę. Supr. 499.

f) *E.* b o *može prianjati i uz veznik* i, s kojim se onda stapa u osobit veznik. Na pr.: *ibo* azъ člvkъ, esmь podъ vladykojǫ (: καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν). mat. 8.9 Zogr. Mar. – *ibo* otьcь tacěchъ ištetъ (: καὶ γὰρ ὁ πατὴρ...). jov. 4.23 Asem. Zogr. Mar. – *ibo* ne *prě-mogǫ mene* (: καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι). Ps. sin. 128.2 – *ibo* vrěmę estъ... priobъštiti ny tainachъ. Cloz. 48 – i dr.

g) Našao sam jedan primjer, gdje *bo* stoji podalje od početka rečenice. To je: *ne mьnętъ li ti sę bozi bo* ti, im'že samodrъžecъ crъ žrъtvy tvoritъ. Supr. 157. Tu *bo* stoji valjada tako daleko, da se ne sastanu četiri enklitike: *li*, *bo*, *ti* i *sę*.

4. Enklitične partikule zajedno

Od enklitičnih partikula sastaju se češće *li* i *že*, i u tom slučaju dolazi *li* ispred *že;* na pr.: ašte *li že* ne nasytjętъ sję. Ps. sin. 58.16 – ašte *li že* ni. mat. 6.1; 9.17; jov. 14.2 Zogr. Mar. – i dr. – Što u primjeru: jegda *že li* vъstężǫtъ sę otъ nasъ. Supr. 375 –stoji *li* iza *že*, to je zato, što je u tome primjeru *že* prionulo sasvim uz *jegda* (kao u *iže*), te bismo mogli upravo pisati *jegdaže*.

E. partikula *li* bit će jača i od partikule *bo*, kako se može izvoditi iz primjera: ne mьnętъ *li* ti sę bozi *bo* ti, im'že samodrъžecъ crъ žrъtvy tvoritъ. Supr. 157.

Sastanu li se partikule *že* i *bo*, *že* dolazi ispred *bo;* na pr.: ěko *že bo* vъ dьni Nocvy. mat. 24.37 Asem. (u Zogr. i Mar. čitamo *ěkože*).

5. Enklitične partikule s drugim enklitikama

Već sam rekao, da su enklitične partikule najjače, tj. da dolaze ispred svih drugih enklitika, i za to evo nekoliko primjerā: žrъtvǫ *li mi* veliši ostaviti. Cloz. 502 – kumiri *li ti sę* mьnętъ, a ne bozi. Supr. 7 – to *li ti* sǫ ritorstva, to li sǫtъ knigy. Supr. 138 – ne mnętъ *li ti sę* bozi bo ti... Supr. 157 – azъ *že ti* paky glagolǫ. Supr. 165 – otъmetaetъ *bo ti* pǫti. Euch. 89 – čьto *bo mi* estъ na nbsi. Ps. sin. 72.25 – uněe *bo ti* estъ.

mat. 5.29 Zogr. Mar. – vъzdastъ *bo ti sę* vъ vъskrěšenьe pravьdьnъichъ. luc. 14.14 Zogr. Mar. – tъmьna *bo ti* istina sę mnitъ. Supr. 104 – uněe *bo ti* jestъ otъvrěšti sę boga svojego. Supr. 265 – i dr.

B. *Zamjenične enklitike*

1. Dat. *mi, ti, si*

Pomenute enklitike ne moraju u staroslovenskom jeziku stajati na početku rečenice.

a) Evo nekoliko primjera, iz kojih će se vidjeti *težnja zamjeničnih enklitikā prema početku rečenice: čьto mi choštete* dati ... (nezavisno od grč.: τί θέλετέ μοι δοῦναι). mat. 26.15 Asem. pored: *čto choštete mi* dati (dakle zavisno o grč.). Zogr. Mar. Cloz. 172 – *ašte mi sę ključitъ* sъ tobojǫ umьrěti (nezavisno o grč.: κἂν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν). mat. 26.35 Zogr. Mar. pored: *ašte ključitъ mi sę* (dakle bliže grč.). Asem. – i ty(jǫ) (sc. ovьcę) *mi podobaetъ* privesti (nezavisno o grč.: κἀκεῖνα δεῖ με ἀγαγεῖν). jov. 10.16 Asem. Zogr. Mar. – i bǫdi tu, dondeže *ti rekǫ* (nezavisno o grč.: ... ἕως ἂν εἴπω σοι). mat. 2.13 Mar. pored: i bǫdi tu, doideže *rekǫ ti* (dakle zavisno o grč.). Asem. – choštǫ, *da mi dasi* seici na blьudě glavǫ (nezavisno o grč.: θέλω, ἵνα ἐξαντῆς δῶς μοι ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλήν ...). marc. 6.25 Asem. Zogr. pored: choštǫ, *da dasi mi* ... (dakle zavisno o grč.). Mar. – *privedi mi* synъ tvoi sěmo (nezavisno o grč.: προσάγαγε ὧδε τὸν υἱόν σου). luc. 9.41. Asem. Mar. (Zogr. nema *mi*) – ženo, věrǫ *mi imi* (: πίστευέ μοι). jov. 4.21 Zogr. pored: ... věrǫ *imi mi*. Mar. – az *ti veljǫ* iziti iz nego (nezavisno o grč.: ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι ...). marc. 9.25 Asem. Zogr. Mar. – i *vъsě ti vъzdamъ* (nezavisno o grč.: καὶ πάντα ἀποδώσω σοι). mat. 18.26 Zogr. pored: i vьsě *vъzdamь ti*. Mar. i: i vьse *vъzdamъ ti*. Mar. i: i vьse *vъzdamъ ti*. mat. 18.29 Zogr. Mar. – glachǫ že emu: kako *ti sę otvrěste* oči (nezavisno o grč.: πῶς οὖν ἠνεῴχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί). jov. 9.10 Zogr. Mar. – kako *ti* i kumьždo hǫdožьstvomь zapinaetъ i lьstitъ. Mać. 1.28 – choštеši li i rebro mi ispytati, da *ti* i to obnažǫ. Supr. 503 – i dr. – Ispor. i ove primjere: ašte česaru tvojemu ustęšiu mene ne pokorichъ sę, kako *mi* sę jestъ tebě pokoriti? Supr. 61 – ašte *mi* sę chošti izvěstiti. Supr. 65 – ne dostoitъ *ti* krъstijanu sę naricati. Supr. 100 – bljudь, iže *ti* bě posъlala ... mati tvoja. Supr. 122 – i dr.

Kadšto stoji e. prema početku rečenice, ali bi mogla stajati prema grč. jeziku; na pr.: rьci ubo ei, da *mi* pomožetъ (: grč. εἶπον οὖν αὐτῇ, ἵνα μοι συναντιλάβηται). luc. 10.40 Zogr. Mar. – čьto choštеši, da *ti* sьtvorjǫ (: grč. τί σοι θέλεις ποιήσω). luc. 18.41 Asem. Zogr. Mar. – i dr.

b) *Često stoje pomenute zamjenične e. podalje od početka rečenice, često pače na kraju rečenice.* Na pr.: těmьže molimъ *ti* sę, gi. Euch. 45.107 – učitelь gletъ *ti*. Euch. 85 – pripadajǫ ti, oče, da podasi *mi*

zapovědь. Euch. 126 – na tę bo upъvanie moe vъzlagajǫ, da ty *mi* prosvětiši umъ. Euch. 145 – i vragъ moichъ dalъ *mi* es(i) chribetъ. Ps. sin. 17.41 – eda ispověstъ *ti* sję prьstъ. Ps. sin. 29.10 – da ne poradujǫtъ *mi* sję vraždujǫštii na mję bes pravьdy. Ps. sin. 34.19 – eda kogda poradujǫtъ *mi* sję vraʒi moi. Ps. sin. 37.17 – prěmǫdrostь tvojǫ ěvilъ *mi* esi. Ps. sin. 50.8 – se bo bъ pomagaetъ *mi*. Ps. sin. 53.6 – vъsě zemlě da pokloni(tъ) *ti* sję. Ps. sin. 65.4 – vьsě si dam *ti*, ašte padъ pokloniši *mi* sę (: grč. ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι). mat. 4.9 Zogr. pored: vъsě si tebě damъ, ... Asem. Mar. – ašte že i o crkvi ne roditi vьčьnetъ, da bǫdetъ *ti* ěko języčьnikъ. mat. 18.17 Asem. Zogr. Mar. – choštevě, da egože prosivě *ti*, da sьtvoriši nama (: θέλομεν ἵνα ὃ ἐὰν αἰτήσωμέν σε ποιήσῃς ἡμῖν). marc. 10.35 Asem. (Zogr. Mar. nemaju *ti*) – vsěko rečete *mi* pritčǫ sijǫ (: πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν ταύτην). luc. 4.23 Asem. Zogr. Mar. – ěko inočędъ *mi* estъ (: ὅτι μονογενῆς μοι ἐστίν). luc. 9.38 Asem. Mar. – kъto ubo (otъ) těchъ trii mьnitъ *ti* sę byti iskrъnii ... (: τίς τούτων τῶν τριῶν πλησίον δοκεῖ σοι γεγονέναι ...). luc. 10.36 Asem. Zogr. (Mar. nema *ti*) – togda bǫdetъ *ti* slava ... (: τότε ἔσται σοι δόξα). luc. 14.10 Asem. Zogr. Mar. – otъ ustъ tvoichъ sǫždǫ *ti* (: ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε). luc. 19.22 Asem. Mar. (Zogr. ima: ... osǫždǫ *tę*) – kotorъi mьnitъ *ti* sę ichъ byti bolii (nezavisno o grč.: τὸ τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων). luc. 22.24 Zogr. – drevle že poveli *mi* ... (: πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι).luc. 9.61 Asem. – k tomu ne sъgrěšai, da ne gore *ti* čьto bǫdetъ (: μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοι τι γένητα). jov. 5.14 Asem. pored: ... da ne gore čьto *ti* bǫdetъ. Zogr. (Mar. nema *ti*) – iže reče *mi* vьsě eliko sъtvorichъ (: ὃς εἶπέν μοι πάντα ἃ ἐποίησα). jov. 4.29 Zogr. Mar. – za ne rěchъ *ti*, ěko viděchъ tę (: ὅτι εἶπόν σοι, ὅτι εἶδόν σε). jov. 1.51 Zogr. Mar. – i dr.

Iz navedenoga se grčkoga originala vidi, da je namještaj enklitike u najviše primjera zavisan o redu riječi u grčkom jeziku.

Evo nekoliko primjerā, gdje e. stoji podalje od početka rečenice, i iz Supr.: i obrazy zlaty postavьjǫ *ti* po vьsę grady vьseę vьselenyę. 1 – i bogatъstvo damъ *ti* mnogo. 60 – ašte li ubo pokoriši *mi* sę. 65 – jeda těchъ mnitъ *ti* sę byti dobrěišu. 106 – ili kto otъ vasъ priimъ gospoda sъtǫži *si*. 388 – jegože dělja glagolǫ *ti*. 395 – ni ništety radi umalitъ *ti* sę radostь. 491 – i dr.

c) *Stoji li dat.* m i, t i, s i *mjesto posvojne zamjenice, onda mu je mjesto uvijek iza imenice,*[32] *kojoj pripada.* Na pr.: žena pustivъši *mǫža si* (... ἀπολύσασα τὸν ἄνδρα αὐτῆς ...) marc. 10.12 Zogr. (Mar. nema *si*) – i(ž)de *drugъ mi* pride sъ pǫti kъ mně (: ἐπειδὴ φίλος μου παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρός με). luc. 11.6 Zogr. Mar. – i pomaza *oči mi* (: καὶ ἐπέχρισέν μου τοὺς ὀφθαλμούς). jov. 9.11 Zogr. pored: ... oči moi. Mar. – i otъ togo časa pojętъ jǫ učenikъ vь *svoě si* (: ... εἰς τὰ ἴδια). jov. 19.27

[32] Mjesto imenice može biti u tom slučaju kadšto i pridjev ili zamjenica.

Asem. Zogr. Mar. – ni sъtvoritъ *iskrъnjumu si* zьla. Ps. sin. 14.3 – a ty listviimъ zakryvъ *oči si* vьsь sę tamo prěda. Supr. 335 – raždьzi istesě moi i *srъdьce mi*. Supr. 349 – jegda prideši vь *cěsarьstvije si*. Supr. 427 – choštеši li i *rebro mi* ispytati, da ti i to obnažǫ. Supr. 503 – ę otъpusti vъ *svoja si*. Supr. 518 – i dr.

Zanimljivi su taki primjeri, gdje se posesivno *mi*, *ti* i *si* uklapa između imenice i atributa, premda nijesam našao drugdje u staroslov. jeziku ni jednoga primjera, gdje bi zamjenična e. rastavljala imenicu od atributa, kao što rastavljaju enklitične partikule (v. naprijed). Na pr.: vьzьri na mę, i podaždi *grěšnъima mi očima* istočьnikъ slezъ. Euch. 142/3 – paky ogradi *čestъnъimь ti* krstomь, *prěčestъnъimъ ti pečatemъ*. Euch. 144 – *prěčistyję ti materi* radi. Euch. 144.

Prema spomenutom primjeru: i otъ togo časa pojętъ jǫ učenikъ vь *svoě si*. jov. 19.27 – stoji i ovaj primjer: radujǫtъ sę zělo. jako u *svoichъ sǫtъ si* doma ležali. Supr. 267. – Na te je primjere nalik i ovaj: glagolję vь *sebě si*. Supr. 393.

d) Evo još nekoliko zanimljivijih primjera, gdje e. *mi*, *ti*, *si* stoje prema kraju rečenice: gi, čьto sję umьnožišję *sъtožajǫšte mi*. Ps. sin. 3.2 – drevle že poveli mi otvěštati *mi* sę. luc. 9.61 Asem. Mar. Zogr. – otrěšьša priveděta *mi e* (sc. žrebę). luc. 19.30 Zogr. (mar. nema *mi*: ispor. i grč.: καὶ λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε: otrěšša e priveděta. Mar.) – povelě na mękъcěěmъ odrě *počiti mi*. Supr. 118. U svima bi tima primjerima premetnuta e. smetala pravome smislu.

Vrijedno je napose spomenuti i ovaj primjer: *pętь talantъ mi* esi prědalъ (: πέντε τάλαντά μοι παρέδωκας). mat. 25.20 Zogr. Mar., gdje se za *mi* može reći da nije došlo iza *pętь*, jer se *pętь talantъ* osjećalo kao jača sveza. Ispor. za taj primjer: *četyri deseti* že lětъ sъtvori tu sědę. Supr. 273 – pored: *vъ pętoje že na desęte* lěto. luc. 3.1 (v. naprijed na str. 97).

2. Refleksivna zamjenica *sę*

Refleksivna zamjenica *sę*, koja uz glagol naznačuje ono, što znači grč. medij i pasiv, dolazi u staroslov. jeziku obično iza glagola ili blizu ispred glagola. Nema sumnje, da je taki namještaj izišao iz robovanja grčkome originalu, jer se prevodioci, prevodeći riječ po riječ, nisu usuđivali metati *sę* onamo, gdje mu u grčkome originalu ne odgovara ništa; prevodioci su htjeli, da prema grčkome jedinstvenome obliku medija i pasiva stoji i u staroslov. prijevodu neki jedinstveni oblik, i zato su *sę* ostavljali uz glagol. To je moje nagađanje o namještaju zamjenice *sę* u staroslov. jeziku još vjerojatnije, kad kažem, da je kondicional *bimь* prema svome participu slobodniji nego *sę* prema svome glagolu, i to valjada zato, što kondic. *bimь* odgovara često grčkome

konjunktivu, optativu i preteritu s ѧ̆ѵ̆; a kako ovo ѧ̆ѵ̆ može stajati i podalje od svojega glagola, tako se, mislim, nijesu prevodioci onda ustručavali, da i *bimъ*, koje odgovara grčkome ѧ̆ѵ̆, ne rastavljaju i podalje od participa.

Primjērā, gdje *sę* dolazi odmah iza glagola, neću spominjati, jer ih je toliko, da se mogu naći gotovo na svakoj strani svakoga staroslov. spomenika; zato ću navoditi samo take primjere, gdje se *sę* rastavlja od glagola. Radi pomenutoga običnoga namještaja: *glagol* + *sę* stoji *sę* veoma često na kraju rečenice: na pr.: ... doideže azъ pomoljǫ *sę*. Euch. 86 – čkъ, iže volejǫ strastechъ našichъ pričęsti *sę*. Euch. 123 – ašte padъ pokloniši mi *sę*. mat. 4.9 Asem. Zogr. Mar. – i dr.

a) s ę *se rastavlja od glagola i stoji iza glagola*. Na pr.: *molimъ* ti *sę*. Euch. 32.45.107 – *moljǫ* ti *sę*. Euch. 75 – otъmětaeši bo *sę* roditelь. Euch. 165 – ni *posmějǫtъ* mi *sję* vrazi moi. Ps. sin. 24.2 – eda *ispověstъ* ti *sję* prьstъ. Ps. sin. 29.10 – otъpuštajǫtъ ti sę grěsi tvoi. luc. 5.20 Asem. Zogr. Mar. – *moljǫ* ti *sę*. luc. 8.28 Asem. Zogr. Mar. – *razarěetъ* že *sę* sъmrьtьnoe strěkalo. Hil. u. 64 – *nasytišę* li *sę* ljubьjenici dobroty tvojeę. Supr. 5 – ne *mьnętъ* li ti *sę* bozi bo ti. Supr. 157 – *dělitъ* mi *sę* umъ. Supr. 343 – i dr.

sę se može rastaviti i od participa prez. i od participa preter. na *-vъ*. Na pr.: *pomolęštju* mi *sę*. Euch. 108 – *bojęštei* že *sję* gě slavjętъ. Ps. sin. 14.4 – *uklanějoštjeję* že *sję*. Ps. sin. 124.5 – *približivъše* že *sję* kъ domu. Supr. 38 – i dr.

Neobično je, što se *sę* rastavlja od glagola zamjenicom *vy (va)*, kao što je u ovim primjerima: tako ubo *molite vy sę*. mat. 6.9. Mar. pored: tako ubo *molite sę vy*. Zogr. – ne *uboite vy sę*. Mat. 28.5 Zogr. Mar. – *bljuděte* že *vy sę* sami. marc. 13.9 Zogr. Mar. – *raduita va sę*. mat. 28.9 Sav. – ne *boite vy sę*. Supr. 445.

U primjeru: iny estъ sъpaslъ, da *sъpasetъ i sę*. luc. 23.35 Asem. Zogr. Mar. nije veznikom *i* rastavljena refleks. enklitična zamjenica *sę*, jer je u tom primjeru *sę* ortotonički oblik (ispor.: ... *neka spase i sebe*).

b) s ę *se rastavlja od glagola i stoji odmah ispred glagola*. Na pr.: sъ zemljǫ *sę boretъ*. Euch. 1 – tebě *sę molimъ*. Euch. 16.27 – tebě *sę klaněemъ*. Euch. 35 – i samъ *sę proslavitъ* imenemь tvoimь. Euch. 77 – emuže *sę avi* otъ nьsi ahlъ. Euch. 86 – těmьže i azъ milъ *sę dějǫ* bu. Euch. 126. – gi, čьto *sję umьnožišję* sътǫžajǫšte mi. Ps. sin. 3.2 – ašte *sję podvižǫ*. Ps. sin. 12.5 – da *sję* ne *podvižǫ*. Ps. sin. 15.8 – kogo *sję ubojǫ*. Ps. sin. 26.1 – čьto *sję chvališi*. Ps. sin. 51.3 – čьto *sę glę* sluchъ suetьnъ sǫštъ. Cloz. 71 – se samъ *sę prědajǫ*. Cloz. 189 – bez uma *sę pričęstaeši* žrьtvě. Cloz. 503–6 – emьže *sę utъkněaše*. Cloz. 582 – i krstъ prišedъ bali *sę avi*. Cloz. 592 – na životъ *sę rodi*. Cloz. 623 – na krьstъ *sę ustrъmišę*. Cloz. 648 – prosmražajǫtъ bo lica svoě. da bǫ *sę avili*. mat. 6.16 Mar. – malověre, po čьto *sę usǫmьně*. mat. 14.31 Asem. Zogr. Mar. – čьto ti *sę mьnitъ*. mat. 17.25. Asem. Zogr. Mar. –

iže bo *sę směritъ* čko otročę se. mat. 18.4 Asem. Zogr. Mar. – čьto vamъ *sę avlěetъ*. marc. 14.64 Zogr. mene *sę otъmětaetъ*. luc. 10.16 Zogr. Mar. – sъkazajǫ že vamъ, kogo *sę uboite*. luc. 12.5 Zogr. Mar. – i bistъ, egda *sę vъzvrati* priimъ crsьe. luc. 19.15 Mar. – i ta povědaste . . ., čko *sę pozna* ima. luc. 24.35 Zogr. Mar. – ravenъ *sę tvorę* bogu. jov. 5.18 Asem. Zogr. Mar. – i ne mogǫtъ *sę razoriti* kъnigy. jov. 10.35 Asem. Zogr. – čto *sę mnitъ* vamъ. jov. 11.56 Zogr. Mar. – čьto *sę plačeši*. jov. 20.13 Asem. pored: čьto *plačeši sę*. Mar. – kako ti *sę otvrěste* oči. jov. 9.10 Asem. Zogr. Mar. – da *sę ne postyždǫ*. Ps. sl. 54 – kumiri li ti *sę mьnętъ*, a ne bozi. Supr. 7 – nъ be sъblazna choštetъ, da *sę poznaetъ*. Supr. 28 – iže *sę mněachǫ* obraštajǫšte sę, načęšę glagolati. Supr. 30 – zareče jemu, da nik'deže *sę ne javitъ*. Supr. 35 – i ispovědaše . . ., ježe *sę sъluči* imъ. Supr. 40 – věrujǫšte těmь *sę osvętiti*. Supr. 51 – povelě . . ., da *sę obrěštǫtъ*. Supr. 60 – ašte li k'to tvrьda uma ne imatъ, da *sę otъlǫčitъ* otъ nasъ. Supr. 63 – samъ *sę sъvlьkъ* reče. Supr. 64 – jegda *sę b'rachomъ* na veliči brani. 72 – mǫky *sę bojǫ* geon'skyę. Supr. 88 – samъ sebe da *sę plačetъ*. Supr. 102 – to ne imatъ *sę lěniti*. Supr. 102 – tъmьna bo ti istina *sę mnitъ*. Supr. 104 – ašte ne žьrǫtъ, da *sę mǫčętъ*. Supr. 133 – – azъ Pionii *sę naricajǫ*. Supr. 133 – čto *sę naricaješi*. Supr. 139 – molitva . . ., iže *sę obrěte* vъ ino pisanije. Supr. 142 – živъ da *sę* sъžežetъ. Supr. 142 – čto *sę naděješi*. Supr. 153 – . . . da *sę ostanetъ* uže k tomu. Supr. 188 – ašte da *sę obrěštetъ* kto otъ vasъ. Supr. 199 – ašte *sę sъlučaaše*. Supr. 207 – ješte li *sę otъmešteši*. Supr. 231 – ježe ti *sę sъluči*. Supr. 240 – se že *sę sътvori* vъ vrěmę. Supr. 254 – čto ti *sę mьnitъ*. Supr. 258 – kto bo by vъmoglъ oslěpiti umъ srьdečnyi jego, da by *sę poklonilъ* toi tvari. Supr. 261 – i priimъ desętoro bratię choštęę *sę sъpasti*. Supr. 279 – ašte *sę ne pečetъ* bogъ mnojǫ. Supr. 292 – jegda *sę sъsęde* mlěko. Supr. 312 – . . . da *sę sъbǫdetъ* pisanoje. Supr. 326 – . . . imiže *sę krasętъ*. Supr. 335 – . . . imiže *sę kyčitъ*. Supr. 338 – ašte nevolejǫ byste *sę poklonili*. Supr. 368 – i mogu *sę vъměstiti* da *sę vъměstitъ*. Supr. 371 – jegože prěžde ty *sę nasyti*. Supr. 394 – ašte lьsti tu *sę raždajetъ*. Supr. 400 – vьnegdaže to *sę tvoreše*. Supr. 434 – čto *sę boite*. Supr. 445 – vъ rabii obrazъ *sę* oblěče angelьskyi vladyka. Supr. 480 – da vьse *sę sъteče*. Supr. 501 – i žitьjemъ čeloumnomъ sami *sę ogradimъ*. Supr. 507 – ti že *sę otъvrъgošę* mene. Supr. 507 – i dr.

Napose treba spomenuti, da se *sę* može rastaviti i od partic. prez. i od preter. na *-(v)ъ*. Na pr.: ili čko ognь vъzgarajǫ sę, ili prividěniemь *sę avljeję*. Euch. 99 – ne vъ jed'nomъ městě *sę zatvorьše*. Supr. 94 – i zělo *sę vъzradovavъ* reče. Supr. 146 – i jarosti sę *isplъnivъšemъ* mnogy. Supr. 270 – i zělo *sę sъkrušivъ*. Supr. 291 – samъ *sę cěstivъ*. Supr. 365 – i u črъtoga sědiši izdavьna *sę trudę*. Supr. 355 – i još koji.

c) s ę *stoji podalje ispred glagola*. Na pr.: emuže *sę* vsěčьskaa *povinujǫtъ*. Euch. 102 – tebě *sę* mili *děemъ*. Euch. 113 – očju i dchu prěstuumu, eže *sę* prěstaa troica *rečetъ*. Euch. 123 – i ašte *sę* tako *pokaeši*. Euch. 130 – to vъskǫję *sę* i *rodili* bǫdemъ. Euch. 130 – i popove, vь nichъže *sę* estъ *pokaalъ*. Euch. 188 – da *sję* tebe *drьžimъ*. Kij. 48 –

těmьže *sę* i *otrěšaaše*. Cloz. 606 – prosmraždajǫtъ bo lica svoě, da *sję* bǫ *avili* člověkomъ postęšte. mat. 6.16 Asem. – ašte *sę* bi *ne rodilъ* čkъ tъ. mat. 26.24 Zogr. Mar. – prinošaachǫ že kъ n͡emu i mladěnьcę, da bi *sę* ichъ *kosnǫlъ*. luc. 18.15 Zogr. Mar. – juže bo *sę* běachǫ *složili* Ijudei. jov. 9.22 – i ne mogǫtъ *sę* kъnigy *razoriti*. jov. 10.35 Mar. – sъpovědavъšemъ že imъ, ježe *sę* imъ *sъby*. Supr. 39 – poně tъ *sę* mьně *oběštajetъ*. Supr. 60 – ašte cěsaru tvojemu ustęštu mene ne pokorichъ sę, kako mi *sę* jestъ tebě *pokoriti*. Supr. 61 – ne chotęšte *sę* otъ n͡ichъ *razlǫčiti*. Supr. 66 – něsmъ *sę* ješte *sъpodobilъ* blagoděti. Supr. 171 – samъ *sę* jestъ *prineslъ*. Supr. 265 – vьsěč'sky *sę* vьsěmъ *pokazaaše* mošti. Supr. 276 – čto *sę* proroky *veličaješi*. Supr. 334 – vьsь *sę* tamo *prěda*. Supr. 335 – ašte bo *sę* tebě ne *ispověmь*. Supr. 354 – ašte bo *sę* tebě ne *ispovědě*. Supr. 355 (više puta) – iskaaše, kako *sę* by sъ bratijǫ *poznalъ*. Supr. 367 – i dr.

Napose treba spomenuti ove primjere: tako že *sę* ubo *sъkonьčavъšu* stuumu Ioně. Supr. 269 – bogonosivъi sь otьcь bogu *sę* na učęstije *vъdavъ*. Supr. 279 –, gdje *sę* stoji podalje ispred partic. na *-vъ*.

d) s ę *stoji počesto i iza veznika* d a. Na pr.: *da sję* ne podvižǫ. Ps. sin. 15.8 – *da sę* ne postyždǫ. Ps. sl. 54 – nъ be sъblazna choštetъ, *da sę* poznaetъ. Supr. 28 – povelě . . ., *da sę* obręštǫtъ. Supr. 60 – ašte li k'to tvrьda uma ne imatъ, *da sę* otъlǫčitъ otъ nasъ. Supr. 64 – samъ sebe *da sę* plačetъ. Supr. 102 – ašte ne žьrǫtъ, *da sę* mǫčętъ. Supr. 133 – živъ *da sę* sъžežetъ. Supr. 142 – . . . *da sę* ostanetъ uzě k tomu Supr. 188 – ašte *da sę* obręštetъ kto otъ vasъ. Supr. 199 – . . . *da sę* sъbǫdetъ pisanoje. Supr. 326 – i mogy sę vьměstiti *da sę* vьměstitъ. Supr. 371 – *da sję* tebe drьžimъ. Kij. 48 – . . . *da sję* bǫ avili člověkomъ postęšte. mat. 6.16 Asem. – i dr. – pored: . . . *da* svętitъ *sę* imę tvoje. mat. 6.9 Asem. Zogr. Mar. – *da* otъvrъžetъ *sę* sebe. mat. 16.24 Zogr. Mar. – *da* pokaetъ *sę*. Euch. 188 i drugdje – *da* postitъ *sę*. Euch. 190 – *da* postite *sę* oba. Euch. 193 – i *da* vъseljǫ *sę* vъ domъ g͡nь. Ps. sin. 22.6 – *da* vъzveselitъ *sję* gora Sion. Ps. sin. 47.12 – *da* věčьnyję nasladimъ *sę* slavy. Supr. 63 – nъ i tъ sъmrьtijǫ *da* osǫditiъ *sę*. Supr. 66 – *da* ne otъlǫčimъ *sę* ubo otъ sebe. Supr. 72 – i lǫci ichъ *da* sъkrušętъ *sę*. Supr. 74 – *da* proslavitъ *sę* imę tvoje. Supr. 103 – *da* nasytętъ *sę* dobroty jeę. Supr. 135 – i imę tvoje *da* proslavitъ *sę*. Supr. 163 – *da* otъvrъzǫtъ *sę* nebesa. Supr. 254 – *da* upravьjajǫtъ *sę*. Supr. 375 – nъ *da* podvignemъ *sę*. Supr. 460 – i dr.

e) *Neobičan je ovaj primjer sa dva* s ę : kъto *sę* prikosno *sę* mně. marc. 5.31 Zogr. Mar. pored: kto prikosnǫ *sę* mně (: τίς μου ἥψατο). Asem. – Ako tu *sę* ne stoji jedan put griješkom, onda se može misliti, da se *sę* uzelo jedan put kao čestica bez osobitoga značenja. Tako se u ruskim spomenicima 15.–17. v. nalazi počesto dva puta *ся* i na pr.: а не можемъ *ся* вмѣстит*ся* в печерѣ (v. Sobolevskij, Lekc.[4] 256).

3. Ak. *mę, tę*

Za ak. *mę* i *tę* rekao sam naprijed da mogu biti često i neenklitični oblici, i zato njihov namještaj ne može biti odlučan za namještaj enklitikā, jer ne možemo znati, nije li prevodilac uzeo *mę* i *tę* na kojem mjestu kao neenklitične oblike, gdje bismo mi danas očekivali enklitične.

Evo, što se može reći o namještaju zamjenica *mę* i *tę*:

a) m ę *i* t ę *dolazi često iza glagola na kraju rečenice, premda bi moglo stajati i naprijed.* Na pr.: edinъ otъ vasъ *prědastъ mę* (: . . . παραδώσει με). mat. 26.21 Asem. Zogr. Mar. pored: tъ *mę prědastъ* (: οὗτός με παραδώσεί). mat. 26.23 Asem. Zogr. Mar. – sii ljudie ustъnami *čьtǫtъ mę* (: οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ). marc. 7.6 Zogr. pored: sii . . . *mę čьtǫtъ* (dakle zavisno o grč.). Mar. – ašte li rǫka tvoě li noga tvoě *sъblažněetъ tę*, otъsěci i (: εἰ δὲ ἡ χείρ σου ἢ ὁ πούς σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτόν). mat. 18.8 Zogr. Mar. – i utvrъdi ny. da *slavimъ tję*. Kij. 53 – i dr.

b) m ę *i* t ę *dolazi često iza glagola, ali ne stoji na kraju rečenice.* Na pr.: do kolě, gi, *zabǫdeši mę* do konьca. Euch. 134 – za ne rěchъ ti, ěko *viděchъ tę* podъ smokovьnicejǫ (: . . . ὅτι εἶδόν σε . . .). jov. 1.51 Zogr. Mar. – iže *privede mę* na razumъ tvoi. Supr. 31 – i dr.

c) m ę *i* t ę *dolazi veoma često izmedu participa i pomoćnoga glagola.* Na pr.: *prostranilъ mę esi.* Euch. 133 – ěko otъ v'seję pečali *izbavilъ mę esi.* Euch. 142 – i sъvětomь tvoimь *nastavilъ mję esi.* Ps. sin. 72.24 – ěko *vъzveličilъ mję esi.* Ps. sin. 91.5 – i vъ istinǫ *sъměrilъ mę esi.* Ps. sl. 54 – jako vъ nichъ *živilъ mę esi.* Ps. sl. 55 – i dr.

d) m ę *i* t ę *dolazi tik ispred glagola.* Na pr.: po čьto *mę ostavi.* Euch. 79 – těmь *tę zaklinajǫ.* Euch. 102 – nadъ mnogymi *tę postavljǫ.* Euch. 151 – i nakazanьe tvoe samo *mję naučitъ.* Ps. sin. 17.36 – posъli světъ tvoi i rěsnotǫ svojǫ: ta *mję nastaviste* i vъvěste mję vъ gorǫ. Ps. sin. 42.3 – ne rodiši li, ěko sestra moě edinǫ *mę ostavi* služiti (: . . . μόνην με κατέλιπεν). luc. 10.40 Zogr. Mar. – čьto *mę glagoleši* blaga. luc. 18.9 Asem. Zogr. Mar. – možeši *mę ištititi.* mat. 8.2 Asem. Zogr. Mar. (: δύνασαί με καθαρίσαι) – iže *mę sъtvori* cěla (: ὁ ποιήσας με ὑγιῆ). jov. 5.11 Asem. Zogr. Mar. – ibo (i) besěda tvoě avě *tę tvoritъ* (: . . . δῆλόν σε ποιεῖ). mat. 26.73 Zogr. Mar. – sǫdi *tę prědastъ* služeě. i sluga *tę vъsaditъ vъ* temьnicǫ (: καὶ ὁ κριτής σε παραδώσει τῷ πράκτορι, καὶ ὁ πράκτωρ σε βαλεῖ εἰς φυλακήν). luc. 12.58 Zogr. Mar. – ašte kto *tę uditъ* vъ desnǫjǫ lanitǫ (: ἐάν τις σε ῥαπίσῃ). mat. 5.39 Asem. Zogr. Mar. Cloz IIa, 32–3 – pored: i ašte kto *poimetъ tę* po silě popьrište edino (: καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει . . .). mat. 5.41 Zogr. Mar. – egda *mę naučiši* pravьdy. Ps. sl. 55 – i dr.

m ę *i* t ę *može doći i ispred perf.* Na pr.: da ljuby, ejǫže *mę* esi *vъljubilъ*, vъ nichъ bǫdetъ (: ἵνα ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με . . .). jov. 17 26 Asem. Zogr. Mar. – i dr.

e) **mę** *i* **tę** *dolazi samo kadšto podalje ispred glagola.* Na pr.: sъvlъkъše so mně čestьnǫjǫ tvojǫ odeždǫ, ejǫže *mę* bě *ukrasilъ*. Euch. 143 – sego radi *mę* otьcь *ljubitъ* (zavisno o grč.: διὰ τοῦτό με ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ). jov. 10.17 Asem. Zogr. Mar. – i gorě i dolu vrьtitъ sę da by *mę* kromě otъ sьna, ježe viděchъ, *sъtvorilъ*. Supr. 366.

Neobičan je ovaj primjer: tъštitъ sę, da i *boga mę kromě sъtvoritъ*. Supr. 366, gdje je *mę* ispred glagola, ali je umetnuto između *boga* i *kromě*.

A. Ak. *i*

a) *Ak.* i *stoji često iza glagola na kraju rečenice, gdje ne bi morao.* Na pr.: gljǫ vamъ, ěko nadъ vьsěmь iměniemь *postavity-i* (: . . . ὅτι ἐπὶ πᾶσιν τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν) mat. 24.47 Mar. (Zogr. ima: . . . *postavitъ i.*) – ěto choštete mi dati, i azъ vamъ *prědame i* (: . . . καὶ ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν) mat. 26.15 Mar. (Zogr. ima: . . . *prědamь i*) pored: iskaaše podobьna vrěmene, da *i prědastъ* (: . . . ἵνα αὐτὸν παραδῷ). mat. 26.16; luc. 22.6 Asem. Zogr. Mar. – iskaachǫ lьža sъvědětelě na Isa, ěko da *ubijǫtъ i* (: . . . ὅπως αὐτὸν θανατώσουσιν). mat. 26.59 Zogr. Mar. Sav. pored: . . . da *i pobijǫtъ* (: ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν). jov. 10.31 Zogr. Mar. – da *iždenǫtъ i* (: ἵνα ἐκβάλωσιν αὐτό). luc. 9.40 Zogr. Mar. Sav. – eliko že ichъ *prięt*ъ *i* (: ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν). jov. 1.12 Zogr. Mar. – chotěachǫ *jęti i* (: τινὲς δὲ ἤθελον ἐξ αὐτῶν πιάσαι αὐτόν). jov. 7.44 Asem. Zogr. Mar. Sav. – i ne věmъ, kъde *položišę i* (: καὶ οὐκ οἶδα, ποῦ ἔθηκαν αὐτόν). jov. 20.13 Asem. Mar. – pored: pověždъ mi, kъde *i* esi položilъ (: εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτόν). jov. 20.15 Asem. Mar.[33] – i azъ vamь *prědamь i*. Cloz. 216. 229 – vъ jednomь grobě *položi i*. Supr. 26 – ěto mi choštete dati, i azъ vamъ *prědamy i*. Supr. 407 – i dr.

b) *Ak.* i *dolazi često ispred glagola.* Na pr.: i prědastъ Isa tepъ, da *i raspьnǫtъ* (nezavisno o grč.: ἵνα σταυρωθῇ). marc. 15.15 Zogr. Mar. – moljǫ tę ubo, otьče, da *i posьleši* vъ domъ otьca moego (: ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον . . .). luc. 16.27 Asem. Zogr. Mar. – togda že *i prědastъ* imъ, da *i propьnǫtъ* (: τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς ἵνα σταυρωθῇ). jov. 19.16 Zogr. Mar. pored: togda že *prědastъ i* imъ, da *i raspьnǫtъ* (dakle zavisno o grč.). Sav. – jegda že *i postavišę* patriarchǫ. Supr. 121 – sьvětъ vьzšę, da *i pogubętъ*. Supr. 402 – i dr.

c) *Ak.* i *može doći izmedu partic. i pomoćnoga glagola.* Na pr.: i otъ tolě *sъtvorilъ i esi* aplъ tvoi. Euch. 63. – i dr.

Tako dolazi *i* i izmedu partic. na *-lъ* i impf. *běchъ;* na pr.: slugǫ *ustroilъ i bě*. Euch. 107.

d) *Ak.* i *može stajati i podalje ispred glagola.* Na pr.: i iskaaše, kako *i* vъ podobьno vrěmę *prědastъ* (: . . . πῶς αὐτὸν εὐκαίρως παραδοῖ)

[33] Ostr. ima: . . . kъde jesi položilъ *jego.*

marc. 14.11 Zogr. Mar. – iže *i* chotěaše *prědati* (: ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι). jov. 12.4 Zogr. Mar. pored: iže chotěaše *prědati i.* Asem. Sav.

Medu primjere, gdje *i* stoji podalje ispred glagola, mogu se spomenuti i primjeri, gdje *i* stoji ispred kondicionala; na pr.: da *i bi* pogubilъ (: ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν). marc. 9.22 Zogr. Mar. – sъvěštašę, da *i bǫ* ubili (: ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν). jov. 11.53 Asem. Zogr. Mar. – i iskaachǫ archierei i kъnižьnici, kako *i bǫ* ubili (: τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτόν). luc. 22.2 Zogr. Mar. pored: ne chotěaše, da *bi i* kъto čjulъ. marc. 7.24 Mar. – da *bǫ i* nizъrinǫli (: ὥστε κατακρημνίσαι αὐτόν). luc. 4.29 Asem. Zogr. Mar.

5. *n y, v y*

Kao što oblici *mę* i *tę* mogu biti i ortotonički oblici, tako mogu biti i ak. *ny* i *vy*, pa zato nije ni namještaj ovih oblika odlučan za namještaj enklitikā, jer ne možemo znati, nije li prevodiocu ak. *ny* ili ak. *vy* bio u kojem slučaju ortotonički oblik, gdje mi mislimo, da bi mogao biti enklitički.

O namještaju pomenutih oblika može se ovo reći:

a) *Oblici* n y *i* v y *dolaze veoma često iza glagola na kraju rečenice,* gdje ne bi morali. Na pr.: azъ *icěljǫ vy.* Euch. 122 – i azъ *pokojǫ vy.* Euch. 157 pored: i azъ *vy pokojǫ.* Euch. 164 – ubo voda bi *potopila ny.* Ps. sin. 123.4 – i azъ *pokojǫ vy* (: κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς). mat. 11.28 Zogr. Mar. – ašte *izgoniši ny,* poveli namъ ... (: εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς). mat. 8.31 Asem. Zogr. Mar. – doiždeže *uštedritъ ny.* Supr. 75 – da ne prěchodęšte grada našego *porazumějǫtъ ny.* Supr. 130 – i dr.

U primjerima kao: i ašte ljubite *ljubęšteję vy,* kaě vamъ chvala estъ. luc. 6.32 Zogr. Mar. – otъ vьsěchъ protivjęcichъ sję namъ *sъpasi ny.* Kij. 52 – ne bi mogao lako biti drugi namještaj.

b) *Oblici* n y *i* v y *dolaze često izmedu partic. i pomoćnoga glagola.* Na pr.: i krъvijǫ tvoejǫ *iskupilъ ny esi.* Euch. 72 – ěko ... *věnьčalъ ny esi.* Ps. sin. 5.13 – *dalъ ny esi* ěko ovьcję. Ps. sin. 43.12 – *napoilъ ny esi.* Ps. sin. 59.5 – i dr. – Tako dolazi *ny* i između partic. i kondic. u ovome primjeru: ubo živy *požrъli ny byšję.* Ps. sin. 123.3.[34]

c) *Oblici* n y *i* v y *dolaze često odmah ispred glagola.* Na pr.: pričęstьniky *ny avi.* Euch. 32 – da ašte *ny desitъ* denъ sъmrъtьnъi vъ grěšěchъ. Euch. 130 – i azъ *vy pokojǫ.* Euch. 164 – i pridi, da *ny spěši.* Ps. sin. 79.3 – i dr.

d) *Oblici* n y *i* v y *dolaze kadšto podalje ispred glagola.* Na pr.: eže *ny* vodojǫ *očisti.* Euch. 40 – ejǫže (sc. skvrъnojǫ) esi *ny* prěstǫpleniemь *oskvrъnilъ.* Euch. 97 – da *ny* sъpriimniky *sъtvoritъ.* Supr. 124.

[34] Tako i u Bol. dolazi: voda ubo *potopila ny bi.* 123.4 pored: ubo voda *bi potopila ny.* Ps. sin.

Ovdje se mogu spomenuti i primjeri, gdje *ny* i *vy* stoji ispred perf. Na pr.: ěkože *ny esi ubědilъ*. Euch. 150 – *spaslъ* bo *ny esi* otъ sъtǫžajǫštiichъ namъ. Ps. sin. 43.8 – i vъsplačimъ sję prědъ gmь, iže *ny estъ sǫtvorilъ*. Ps. sin. 94.6 – i dr. – Osobit je primjer prema tima: ejǫže (sc. skvrъnojǫ) *esi ny* prěstǫpleniemь oskvrъniłъ. Euch. 97, gdje je *ny* došlo između pomoćnoga glagola i partic., koji su rastavljeni još i drugom riječju.

6. Zamjenične enklitike zajedno

Sastanu li se dvije zamjenične e., onda u staroslov. jeziku dolaze uvijek po padežnom redu, tj. dat. dolazi ispred ak. Na pr.: ašte ključitъ *mi sę* sъ tobojǫ umьrěti. mat. 26.35 Asem. Zogr. Mar. – kako *mi sę* jestъ tebě pokoriti. Supr. 61 – dělitъ *mi sę* umъ. Supr. 343 – otъpuštajǫtъ *ti sę* grěsi tvoi. marc. 2.5 Mar. pored: otъpuštajǫtъ *sę tebě* grěsi tvoi. Zogr. – i otъpuštajǫtъ *sę ei* grěsi mnozi. luc. 17.47 Asem. Zogr. Mar. – kumiri li *ti sę* mьnętъ, a ne bozi. Supr. 7 – mrьtvьcь nъ esi prědalъ, živъ *ti i* vъzdaemъ. Cloz. 734 – moljǫ *vy sę*. Supr. 498 – i dr.

C. *Kondicional* bimь

Naprijed sam rekao (v. str. 86), da se za 2. i 3. sg. *bi* i 3. l. pl. *bǫ* može držati da su enklitični oblici; to se može nagađati i za ostala lica. Namještaj je kondicionalu ovakav:

1. Kondicional sam

a) *Kondic. dolazi na kraju rečenice, gdje ne bi morao.* Na pr.: ašte otъ (vьsego) mira biste byli, vesь mirъ ubo svoe *ljubilъ bi*. jov. 15.19 Asem. Zogr. Mar. (nezavisno o grč.: ... ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει) – i mьně nikoliže ne dalъ esi kozьlęte, da sъ drugy moimi *vъzveselilъ sę bimъ* (: ... ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ). luc. 15.29 Asem. Zogr. Mar. – i azъ prišedъ sъ lichvoję *istęzalъ e bimъ* (: κἀγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν αὐτὸ ἔπραξα). luc. 19.23 Zogr. Mar. pored: ... *istęzalъ bimъ je*. Asem. – ěko ašte vъ Iurě i Sidoně bǫ sily byly byvъšeję vъ vasъ, drevle ubo vъ vrětišti i popelě *pokaali sę bǫ* (: πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν). mat. 11.21 Mar. – ... *bišę*. Zogr. – ašte otъ sego mira bi bylo crstvo moe, slugy ubo moję *podvigaly sę bišę*, da ne prědanъ bimъ bylъ Ijuděomъ (: εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις). jov. 18.36 Asem. Zogr. Mar. – ašte čęda Avraamlě biste byli, děla Avraamlě *tvorili biste* (: εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα

τοῦ Ἀβραὰμ ἐπολεῖτε). jov. 8.39 Asem. Zogr. Mar. – ašte da ne byste chranili, mně vinǫ slovesьnǫjǫ *ostavili byste.* Supr. 439 - ašte li i zakonъ *prěstǫpili byše* . . . Supr. 441 – i dr.

b) *Kondic. dolazi često odmah ispred partic.* Na pr.: ašte otъ (vьsego) mira *biste byli,* vesь mirъ ubo svoe ljubilъ bi. jov. 15.19 Asem. Zogr. Mar. – . . . da ne prědanъ *bimъ bylъ* Ijuděomъ. jov. 18.36 Asem. Zogr. Mar. – ašte čęda Avraamlě *biste byli* . . . jov. 8.39 Asem. Zogr. Mar. – i dr.

c) *Kondic. dolazi često podalje ispred partic.* Na pr.: i obrati i na běžanie i zapověždi emu otiti otъ sǫdě, da *bi* k' tomu ničesože vrědьna na tělesechъ sichъ znamenovanъichъ *sъdělalъ.* Euch. 94 – i ašte *bi* nenavidjęi mne na mję *velъrečevalъ.* Ps. sin. 54.13 – ašte ne *bi* Mosi izbъranъi ego *stalъ* vъskrušenii prědъ nimь. Ps. sin. 105.23 – moleaše i besnovavъi sę, da *bi* sъ nimь *bylъ.* marc. 5.18 Zogr. Mar. – ne chotěaše, da *bi* i kъto *čjulъ.* marc. 7.24 Mar. pored: . . . da *bi* kъto *čjulъ.* Zogr. – moleaše že sę emu, da *bi* sь nimъ *bylъ.* luc. 8.38 Asem. Zogr. Mar. – dobrěemu bi bylo, ašte *bi* kamenь žrъnovьnъi *vъzloženъ* na vyjǫ ego i vъvrъženъ vъ more. luc. 17.2 Zogr. Mar. – prinošaachǫ že kъ ⁀ěmu i mladěnьcę, da *bi* sę ichъ *kosnǫlъ.* luc. 18.15 Zogr. Mar. – ašte ne *bi* otъ boga *bylъ* . . . jov. 9.33 Asem. Zogr. Mar. – ašte *bi* sьde *bylъ,* ne *bi* bratrъ moi *umrъlъ* (: εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἄν μου ἀπέθανεν ὁ ἀδελφός). jov. 11.32 Asem. Zogr. Mar. – da *bǫ sę avili* člvkomъ postęšte. mat. 6.16 Mar. – ašte *biste* slěpi *byli.* jov. 9.41 Asem. Zogr. Mar. – ašte bo *biste* věrǫ *imali* Moseovi . . . jov. 5.46 Asem. Zogr. Mar. – ěšte *bišję* ljudie moi *poslušali* mene iilju vъ pǫti moję ešte bi chodilъ. Ps. sin. 80.14 – ašte ne *bi* samъ *chotělъ.* Cloz. 164 – i tako ne *bi* lučii *bylъ.* Cloz. 195–6 – koliko stvori, da *bi* luči *bylъ.* Cloz. 203 – pričitajǫšte sьmrьti ego, da *bi* sъmrъtьnoe pričęštenьe nečьstъ *byla* konьčiny ego. Cloz. 657–9 – sъmatraše, koje bi primyšl⁀enije izobrěsti, da *bi* dlъgǫ i ljutǫ imъ *sъtvorilъ* sъmrьtь. Supr. 88/9 – i nasъ *by* ogn⁀ь tъ *požeglъ.* Supr. 23 – ašte bo *byšę* jego *věděli,* ne *byšę* kъ gluchu i nepodvižьnu kamyku toliko *tvorili* tьštanije. Supr. 27 – blažena bychově byla, ašte *bychově* raba jego *byla.* Supr. 211 – jaru da by obrělъ ljutěišę . . ., da *byšę* tažde i nama *sъdělaly.* Supr. 213 – ašte bo dělo čъstьno bylo, to slavьně ubo *by* otъ člověkъ služenije *priimalъ.* Supr. 262 – i gorě i dolu vrъtitъ sę, da *by* mę kromě otъ sьna, ježe viděchъ, *sъtvorilъ.* Supr. 366 – iskaaše, kako sę *by* sъ bratijǫ *poznalъ.* Supr. 367 – ašte ne by věrovalъ, ne *by* nasъ tako věrovati *naučil'.* Supr. 499 – ašte *by* dobrě *iziskalъ,* ne *by* tako zьlě *protlъkovalъ.* Supr. 512 – i staago na pomoženьe prizyvajǫšti, jako da *by* jǫ *izbavilъ* otъ ⁀ego. Supr. 559 – i dr.

d) *Kondic. može doći iza veznika* d a. Na pr.: i obrati i na běžanie i zapověždi emu otiti otъ sǫdě, *da bi* k' tomu ničesože vrědьna na tělesechъ sichъ znamenovanъichъ sъdělalъ. Euch. 94 – moleaše i běsnovavъi sę, *da bi* sъ nimь bylъ. marc. 5.18 Zogr. Mar. – prinošaachǫ že kъ ⁀ěmu i mladěnьcę, *da bi* sę ichъ kosnǫlъ. luc. 18.15 Zogr. Mar. –

koliko stvori, *da bi* luči bylъ. Cloz. 203 – sъmatraše, koje bi primyšlenije izobrěsti, *da bi* dlъgǫ i ljutǫ imъ sъtvorilъ sъmrъtь Supr. 88/9 – i gorě i dolu vrъtitъ sę, *da by* mę kromě otъ sьna, ježe viděchъ, sъtvorilъ. Supr. 366 – i staago na pomoženьe prizyvajǫšti, jako *da by* jǫ izbavilъ otъ negо. Supr. 559 – i dr.

e) *Kondic. dolazi često iza negacije* n e, *i ako ne stoji nikad na početku rečenice.* Na pr.: ašte *ne bi* Mosi izbъranъi ego stalъ vъ sъkrušenii prědъ nimь. Ps. sin. 105.23 – ašte *ne bi* otъ boga bylъ . jov. 9.33 Asem. Zogr. Mar. – ašte bi sьde bylъ, *ne bi* bratrъ moi umrъlъ. jov. 11.32 Asem. Zogr. Mar. – i ašte *ne bišę* prěkratili sę dьne ti, *ne bi* ubo sъpasla sę vьsěka plъtь. mat. 24.22 Mar. (Zogr. ima: . . ., ne ubo sъpasla sę . . .) – bъděl̀ъ ubo bi i *ne bi* ostavilъ podъryti chraminy svoeję. mat. 24.43 Asem. (Zogr. i Mar. ima: . . . chrama svoego) – i ašte *ne bi* gь prěkratilъ dьnii, *ne bi* byla sъpasena vьsěka plъtь. marc. 13.20 Zogr. Mar. – ašte *ne bi* rodilъ sę. marc. 14.21 Zogr. Mar. – bъděl̀ъ ubo bi i *ne bi* dalъ podъryti domu svoego. luc. 12.39 Asem. ašte *ne bimь* prišelъ i glagolalъ imъ, grěchъ *ne bo* iměli. jov. 15.22 Asem. Zogr. Mar. – ašte *ne bi* samъ chotělъ. Cloz. 164 – i tako *ne bi* lučii bylъ. Cloz. 195/6 – ašte bo byšę jego věděli, *ne byšę* kъ gluchu i nepodvižьnu kamyku toliko tvorili tьštanije. Dupr. 27 – ašte *ne by* nasъ tako věrovati naučil'. Supr. 499 – ašte by dobrě iziskalъ, *ne by* tako zьlě protlъkovalъ. Supr. 512 – i dr. – Kako se mogu taki primjeri razumjeti, rekao sam naprijed (v. str. 86).

f) *Evo nekoliko primjerā, gdje negacija stoji uz partic., a ne uz kondic.:* ašte sę *bi ne rodilъ*. mat. 26.24 Zogr. Mar. – bъděl̀ъ ubo bi i *ne dalъ bi* podъkopati domu svoego. luc. 12.39 Mar. (Zogr. ima samo: . . . i *ne dalъ* podъkopati) – ašte ne bi sь ot boga bylъ, *ne mogl̀ъ bi* tvoriti ničesože. jov. 9.33 Zogr. Mar. – ašte bo *bychъ ne vědělъ*. Supr. 165 – i molęštu mi paky, da *buchъ ne vъšelъ* vь tělo. Supr. 167 – nъ ašte *by* krъstъ *ne bylъ*, ne by sъpasla sę. Supr. 428 – da *aby ne bylъ* vlъchvъ. i nasъ by ogǹь tъ požeglъ, *abychomъ ne izběgli*. Supr. 23 – a *by* bo *ne molilъ* sę, ne by vъstavilъ mrъtvaago. Supr. 303 – i dr.

2. Kondic. sa zamjeničnim enklitikama

U današnjim slavenskim jezicima dolaze glagolske enklitike ispred zamjeničnih enklitikā (izuzetak čini samo 3. l. sing. prez. *je*). te bismo prema tome očekivali, da će i u staroslov. jeziku kond. dolaziti ispred zamjeničnih enkl. No kondic. u staroslov. jeziku dolazi iza zamjeničnih i ispred zamjeničnih enkl. Drugi je namještaj zacijelo mlađi, kao što je i u nas namještaj: *sam* + *ti*, *ću* + *ti* mlađi od namještaja: *ti* + *sam*, *ti* + *ću* (v. o tom dalje na str. 121 i d.).

a) *Kondic. dolazi iza zamjeničnih enkl.* Na pr.: ěko ašte *mi bi* vragъ ponosilъ, prětrъpělъ ubo bimъ. Ps. sin. 54.13 – ty bi prosila u nego, i dalъ *ti bi* vodǫ živǫ (nezavisno o gr.: καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν).

jov. 4.10 Zogr. Mar. – i ašte bi ... na mję velъrečevalъ, ukrylъ *sję bimъ* otъ nego. Ps. sin. 54.13 – ěko ašte ne bi gь pomoglъ mně, vъ malě vъselila *sję bi* vъ adъ dša moě. Ps. sin. 93.17 – ... da sъ drugy moimi vъzveselilъ *sę bimъ*. luc. 15.29 Asem. Zogr. Mar. – da *sję bo* avili člověkomъ postęšte. mat. 6.16 Asem. – drevle ubo vъ vrětišti i popelě pokaali *sę bo*. mat. 11.21 Mar. – ubo vъ vrětišti i popelě pokaali *sę bišę*. luc. 10.13 Zogr. Mar. – ašte *sę bi* ne rodilъ. mat. 26.24 Zogr. Mar. – ljubili *mę biste* (nezavisno o grč.: ἠγαπᾶτε ἄν ἐμέ). jov. 8.42 Asem. Zogr. Mar. – ne bo nъ ašte i zlatomъ sъstavьjena *ti byšę* usta byla i kameniimь čьstъnyimъ ne tolьma *sę byšę* svьtěla. Supr. 380 – iskaaše, kako *sę by* sъ bratijǫ poznalъ. Supr. 367 – otъ togo že dьne sъvěštašę, da *i bǫ* ubili. jov. 11.53 Asem. Zogr. Mar. – (nezavisno o grč.: ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν) – kako *i bǫ* ubili. luc. 22.2 Zogr. Mar.

b) *Kondic. dolazi ispred zamjeničnih enkl.* Na pr.: prinošaachǫ že kъ ⁀nemu i mladěnьcę, da *bi sę* ichъ kosnǫlъ. luc. 18.15 Zogr. Mar. – da *bǫ sę* avili člvkomъ postęšte. mat. 6.16 Mar. – da *by sę* poklonilъ toi tvari. Supr. 261 – i gorě i dolu vrъtitъ sę, da *by mę* kromě ot sьna ... sъtvorilъ. Supr. 366 – ne chotěaše, da *bi i* kъto čjulъ. marc. 7.24 Mar. – da *bǫ i* nizъrinǫli. luc. 4.29 Asem. Zogr. Mar.

D. *Više enklitika u istoj rečenici*

U nas je običaj, da se sve enklitike, što su u istoj rečenici, okupe (v. o tom dalje na str. 121). Tako ima i u staroslov. jeziku primjerā, gdje su enkl. okupljene, ali u staroslov. jeziku ima mnogo više primjerā, gdje su enkl. rastavljene. Ispor. na pr.: kako *ti sę* otvrěste oči. jov. 9.10 Asem. Zogr. Mar. – juže *bo sę* běachǫ sъložili Ijuděi. jov. 9.22 Zogr. Mar. – ne azъ *li tę* viděchъ vъ vrъtě sъ nimь. jov. 18.26 Asem. Zogr. Mar. – kumiri *li ti sę* mьnętъ, a ne bozi. Supr. 7 – žrъtvǫ *li mi* veliši ostaviti. Cloz. 502 – kako *mi sę* jestъ tebě pokoriti. Supr. 61 – ašte *mi sę* chošti izvěstiti. Supr. 65 – i dr. – pored:

ašte *li že* ne nasytjętъ *sję*. Ps. sin. 58.16 – ne dostoitъ *ti* krъstijanu *sę* naricati. Supr. 100 – tъmьna *bo ti* istina *sę* mnitъ. Supr. 104 – uněe *bo ti* jestъ otъvrěšti *sę* boga svojego. Supr. 265 – i dr.

2. NAMJEŠTAJ ENKLITIKĀ U HRV. ILI SRP. JEZIKU

Uvod

1. Namještaj je enklitikā u našem jeziku dosta slobodan (v. o tom u Maretića Gram. i stil. § 442). Iz daljega će se prikazivanja vidjeti, da je taki namještaj bio i u prošlosti našega jezika. Namještaj enklitikā nije bio uvijek jednak, a i danas nije svuda jednak (te ću razlike poslije spomenuti i pokušati da ih objasnim).

U nas teži enklitika tako jako prema početku rečenice, iza prve naglašene riječi, da često rastavlja i riječi, koje u kakoj tješnjoj svezi,[35] kao što je u ovim primjerima: *u velikom sam gradu* živio; – *jako je dugo* ostao ondje; – *deset je dánā* ostao ondje – i dr.

Iz take težnje izlaze i primjeri kao: *nasred ga je gore* sustigao –, za koje sam našao jednu paralelu i u staroslov. jeziku (v. naprijed str. 98). Takih primjera ima i u starijih naših pisaca. Tako na pr. u slavonskih pisaca nalazimo:

radi će se toga ožalostiti; – *zarad se slabe* suprotivnosti odbijem (v. Maretić, Jezik 210). Ta dva primjera treba tumačiti onako, kako sam rekao naprijed za primjere kao: *nasred ga je gore* sustigao (v. naprijed str. 64).

Iz pomenute težnje enklitika izlazi i to, da se riječ *-god* rastavlja u riječima kao: *dogod, gdjegod, kadgod, kojigod* i dr. (v. Akad. rječn. s. v. *god*). Na pr.: *dokole mi godi* rečeni knez . . . Ms. 447 (g. 1451); – *gde bi gode* došьlь. Ms. 535 (g. 1485); – pored: *koji godi se* na světu može reći. Ms. 447 (g. 1451); – i *ki godi bi* Vlah . . . zlo učinil. Hs. 133 (g. 1433) i dr.

2. PRIMJERI ZA SLOBODAN NAMJEŠTAJ

U starijih je pisaca sloboda nešto veća.

U starijih pisaca može enklitika stajati dalje prema kraju rečenice. Na pr.: i da esu vse strane *se* sedinili. Hs. 34 (g. 1275); – i po tom da otlučit *se*. Duš. 5; – da za niku nevolu bil *se* njih otac uprosil. Hs. 127 (1428); – a ono vse učinjeno *je*, da se isponi, što je rečeno. Vramec 1ª; – vsi moramo pred stol *se* Kristušev skazati. Vramec 5ª; – svi sad narodi u obrađenju svog jezika trude *se*. Maretić, Jezik 209; – ne može se iskazati, s kakvom željom Petar *je* obhodio. Maretić, Jezik 209 – i dr. Drukčiji je namještaj u primjerima kao: obrěte li se kto, i drьznetь *potvoriti se*, da mu jestь supьrnik bogь. Ms. 26 (g. 1234–40); – bi li ste se htjeli kratiti ne samo mjedim neg i krvi vašom *pomoći ga*? Zuzeri (Akad. rj. VI, 30ᵇ) – i dr.

Evo sad primjerā, iz kojih će se vidjeti težnja enklitike prema početku rečenice:

Što *mi* kьto da svoiovь volovь poklonь. Ms. 4 (g. 1189); – dokole *mi* godi rečeni knez i vlastele dubrovačci čine pravu prijazan. Ms. 447 (g. 1451); – Da se vazda tako meju njimi *obdržalo*. Hs. 14 (g. 1275); – i da *se* ima tako i napred *obdržat*. Hs. 20 (g. 1275); – u kojem *se* sele *nađe* tat ili gusar. Duš. 145; – i da *im se* rečena sela ni za edan uzrok nikadare ne imaju *odneti*. Hs. 97 (g. 1392); – ako li *bi* tko koe liste *uzdvigal*. Hs. 97 (g. 1392); – i podade mi, što mi *su* si ihь vlastelě *obětovali*. Ms.

[35] Iz prikazivanja će se namještaja enklitika u ostalim slav. jezicima vidjeti, da se to drugdje posve rijetko događa.

41 (g. 1253); – i gda *se* lubeznost v nas *povekšava* i zažiže. Vramec 1^b; – krotek i ponizen je prišel, da *bi se* od vseh ljudi *ljubiti* i nasleduvati mogel. Vramec 3^a – i dr.

Od pomenutih primjera treba istaći osobito ovaj: *u kojem se sele* nađe tat ili gusar. Duš. 145, gdje se *se* utisnulo između *kojem* i *sele*, jer će takih primjera u starini biti malo.

3. NAMJEŠTAJ POJEDINIH ENKLITIKA

A. *Enklitične partikule*

1. *l i*

Enklitika *li* dolazi obično na drugo mjesto, ali ima i ovakvih primjera: *ki bi li* te mise ne služil . . . Hs. 163 (1445). U takim primjerima stoji *li* obično iza riječi, s kojom se nekako tješnje veže, kao što je u ovim primjerima: nori i bespametni *mogu li* se krstiti? naručnik pleb. (Akad. rj. VIII., 228^b); – ah da je peču željesca, sad *bi li* ih u dvije peče učinio. M. Držić (Akad. rj. VI, 32^b); – dokle uzaznam, živ *jesi li*. Palmotić (Akad. rj. VI, 31^a); – vi isti *ne bi li* ste ovako sudili? Zuzeri (Akad. rj. VI, 31^b) – i dr.

li se može utisnuti u kondicional *bismo – biste*, kao što je u primjerima: vi isti *ne bi li ste* ovako sudili? Zuzeri (Akad. rj. VI, 31^b); – *bi li ste* se htjeli kratit ne samo mjedim neg i krvi vašom pomoći ga? Zuzeri (Akad. rj. VI, 30^b) – i dr. Kako se mogu taki primjeri tumačiti, reći ću kod kondicionala.

Kadšto se *li* može utisnuti i u prezentu između osnove i nastavka *-mo* i *-te;* na pr.: *ljubilimo* ga? Lastrić (Akad. rj. VI, 30^a). Takih primjerā ima i u slavonskih pisaca; na pr.: *ljubilimo*. Maretić, Jezik 210. I ja sam u današnjem posavskom govoru zabilježio na pr.: *znalte* (mjesto: znate li?), *čujelte* (mjesto: čujete li?) i dr. Primjere, gdje se *li* utiskuje u prezenat, treba drukčije tumačiti nego primjere, gdje se *li* utiskuje u kondicional. Primjeri su kao *čujelte* postali zacijelo prema 3. l. sing. *čuje l'*, kao što se prema 3. l. sing. *je l'* (mjesto: je li) govori i 2. l. *jelte*.

2. *b o*

bo stoji na drugom mjestu. Kako stoji *bo*, kad se sastane s drugim enklitikama, vidi se iz glave 4.

3. *ž e*

U današnjem jeziku nema te enklitike, ali nekad, kad je bila, dolazila je na drugo mjesto; na pr.: i semu *že* manastyr'u . . . sije daruju. Ms. 10 (g. 1222–1228). – Kadšto i *že* kao i *ili* ne stoji iza prve naglašene

riječi nego dalje od početka naslanjajući osobito na koju riječ; na pr.: i toj istino da ispitaet se s rasuždenijemь na vlastelěhь že i na vojničěhь. Ms. 15 (1222–1228).

4. Enklitične partikule zajedno i s drugim enklitikama

a) Od enklitičnih partikula najjača je partikula *li*, i zato imamo na pr.: ne mora *li bo* reći? Maretić, Jezik 208.[36]

b) Od svih su enklitika enklitične partikule najjače, te zato dolaze prije zamjeničnih i glagolskih enklitika; na pr.: verovati *li ga ću*? Duš. 51; – tuj *bo ti je* rekao gospodin živjeti. Akad. rj. I, 461[a].

No kadšto i enklitika *li* i (cf. Maretić 437) e. *bo* stoje iza druge koje enklitike. Tako etički dat. *ti* može stajati ispred e. *li*, na pr.: srjećni *ti l'* su oni! Kavanjin (Akad. rječn. VI, 32[b]); – veliku *ti l'* ćutim muku (ibid.) – pored: oh mnogo *li ti* i mnogo djavao dobiva po raskošju svitovnjemu. J. Filipović (Akad. rj. VI, 32[b]). Da etički dat. dolazi i pred druge enklitike, vidjet će se iz daljega razlaganja (v. str. 124).

Enkl. *bo* dolazi kadšto iza zamjeničnih i glagolskih enklitika; na pr.: u ovomu *se bo* razlikuju među sobom krstjanska filosofija i mudrost ovoga svijeta. J. Matović (Akad. rj. I, 461[b]); – zvati će se ime njegovo Jezus, on *će bo* učiniti spasen puk svoj (ibid.); – spominjem *se bo* obećanja; evo *sam bo* u nepravednosti začet; dovesti *će bo* vas u pogibil. Maretić, Jezik 208. – i dr. Možda pomenutoga namještaja enklitike *bo* nije imao nikad narodni govor, a u pisaca se nalazi zato, što im enklitika *bo* nije bila sasvim svoja, jer se ta enklitika u velikom dijelu našega naroda izgubila.

B. *Zamjenične enklitike*

1. *m i, t i, s i*

a) Posesivni dativi *mi, ti, si* dolaze obično iza svoje imenice; na pr.: toj je protivnikъ *carьstvu mi*. Ms. 3 (g. 1186–96); – što je povelelo *carstvo mi*. Duš. 138. – i dr. – Takav dat. može da se utisne i između pridjeva i imenice; na pr.: i također pravьda da bude našimь ljudьmь vь zemljahь *svetogo ti carьstva*. Ms. 37 (g. 1253); – brat Anьdrej i *svojimь si bratomь* Solomonь. Ms. 41 (g. 1253); – i dr. Na ta je dva primjera nalik i ovaj: kako ste žili v dьni *gospodina mi otьca* (mjesto: gospodina otьca mi). Ms. 46 (g. 1254). Za pomenute primjere ispor. u staroslov.

[36] Red *li* + *že*, koji je običan u staroslov. jeziku, imamo u primjeru: što *li že* mu jest polza neispovědajuštu se? Sava, tip. stud. (Akad. rj. VI, 31[b]) –, ali kako se *že* u nas rano izgubilo, tako nema ni primjera za svezu *li* + *že*.

jeziku: jegda prideši *vъ cěsarьstvije si*. Supr. 427; – vьzьrí na mę i podaždi *grešnyma mi očima* istočьnikъ slezъ. Euch. 142/3 (v. naprijed str. 101 i d.).

b) Dat. *mi* imamo iza participa u ovome dat. apsolutnom: i kako *šьdъšu mi* vь Svetuju Goru ... Ms. 125 (g. 1336–1347), gdje bi enklitika mogla stajati i ispred participa.

Vrijedno je spomenuti i ovaj primjer: *mudrostiju danovъ mi* otъ Boga. Ms. 4 (g. 1198–1199), gdje se *mi* nije uklopilo između imenice i pridjeva.

c) U starini dolazi često dat. *si*, koji nije baš potreban za smisao, rado naprijed; na pr.: godě *si* kъto hoke krěvati. Ms. 2 (g. 1189); – da *si* hodite svobodno. Ms. 33 (g. 1249); – da *si* ga ima kako svoje. Duš. 132; – razve ako *si* tko sam poljubi. Duš. 43; – i popove baštini da *si* imaju svoju zemlju baštinu. Duš. 31 – i dr.

2. *m e, t e, s e*

U namještaju enklitikā *me* i *te* nema ništa osobito, a za enklitiku *se* treba nešto više reći. Enklitika *se* može stajati daleko od glagola, kao što je u primjeru: da *se* vazda tako meju njimi *obdržalo*. Hs. 14 (g. 1275), ali u starini ne rastavlja pridjeva od imenice, te čitamo na pr.: i *vsa gospoda se* veselo meju sobu pozdraviše. Hs. 28 (g. 1275). – Tako *se* meće obično i iza participa na *-ći* i *-vši*, te se govori na pr.: ja sam *bojeći se*, da ne bih zakasnio, ... mjesto: ja sam *se bojeći* ... Prema tome nalazimo u starini na pr.: ašte li kto, boga *ne boje se* i člověkъ *ne sramljaje se*, drьznetь ... Ms. 124 (g. 1336–1347). Taj bismo primjer po današnjem jeziku okrenuli dobro i ovako: ako li se tko, boga *se ne bojeći* i ljudi *se ne stideći*, usudi ..., a tako se može kadšto *se* ispred participa naći i u starini; na pr.: tužna ostah tebi *se bojeći*. Vetranić (St. Pisci 2, 334). Naprijed sam spomenuo, da takih primjera ima i u staroslov. jeziku; na pr.: i u črъtoga sědiši izdavьna *sę trudę*. Supr. 355 (v. str. 104).

Pored primjerā kao: i da esu vse strane *se sedinili*. Hs. 34 (g. 1275); za ki parament jest *se obligal*. Hs. 161 (g. 1445) i dr., gdje *se* stoji neposredno ispred glagola, vrijedno je spomenuti, da ima i primjera, da *se* stoji ispred glagola podalje, ali ipak ne tako daleko, kako bi moglo; na pr.: da za niku nevolju bil *se* njih otac *uprosil*. Hs. 127 (g. 1428).

3. *g a, m u; j e, j o j, j u; i h, i m, j e*

a) Evo nekoliko primjera, gdje su se pomenute enklitike pomakle prema početku rečenice: a ne bude *ga* selo ubilo. Duš. 51; – kako *ju* su i u piskupa davali. Ms. 98 (g. 1330); – kako *ju* imь jestь i darovalo ... carьstvo mi. Ms. 165 (g. 1349); – da *joj* se ne more udrьžati. Ms. 387 (g.

1436); – da *jej* se imij moja ereditad dati. Hs. 222 (str. 1460); – kako što *imь* su bili zapisali prьva gospoda. Ms. 205 (g. 1385); – da *im* se rečena sela . . . ne imaju odneti. Hs. 97 (g. 1322) – da *je* (= ih) mi nasledujemo. Vramec 3^{b} – i dr.

b) Zanimljiv je ovaj primjer: a svita velika biserna i zlati pojas *da ima sin mu*, i *da mu car ne uzme*. Duš. 48, gdje prvi put stoji *mu* na kraju rečenice iza *sin*, a drugi put se *mu* našlo odmah iza *da*. Tu razliku treba tako tumačiti, što je *mu* u prvom slučaju dat. posesivni, koji rado stoji iza svoje imenice (ispor. o tom kod dat. *mi, ti, si*).

4. *nas, nam, ni, ne; vas, vam, vi, ve*

a) Evo nekoliko primjera, gdje su se pomenute enklitike pomakle prema početku rečenice: izvidate u srdašcijeh naše rane, koje *nam* su od vas dane. N. Nalješković (Akad. rj. IV, 379^{b}); – da *ny* Bog sьnne. Ms. 23 (g. 1234–1240); – da *ni* Bogь sepьně. Ms. 30 (g. 1243); – ako bi *ni* vlast dala čkolu u selu, bilo bi *ni* mnogo lašnje. Milićević (Akad. rj. IV, 379^{b}); – koja će *ni* jade zapijevat. Npj. (Akad. rječn. IV, 379^{b}); – da bježimo, sinko, po svijetu, đe *ne* care ni čuti ne more. Npj. (Akad. rj. IV, 380^{a}); – i jako *vi* ja pravinu ne činju. Ms. 33 (g. 1249); – ako *vi* tьko učini krivinu. Ms. 30 (g. 1240); – kako *vi* je bogь daalь veliku radostь. Ms. 555 (g. 1537) – i dr. pored: i ako nekьto odь mojihь kьmeti ili odь mojihь »ljudie« čine *vi* krivinu. Ms. 29 (g. 1234–40). 33 (g. 1249).

b) U primjeru: tymьže molju *vi*, bratye. Ms. 253 (g. 1404) – stoji *vi* na kraju rečenice zacijelo prema crkvenom jeziku (ispor. pomenute primjere pod *a*, gdje je *vi* podalje prema početku rečenice).

5. Zamjenične enklitike zajedno

a) Nađu li se dvije zamjenične enklitike jedna do druge, onda je pravilo, da gen. i dat. dolaze ispred ak. Za takav namještaj ima obilje primjerā. Evo samo dva tri primjera: da *mu se* uzme žena i deca, i da *im se* da del ot kuće. Duš. 9; – da *joj se* ne more udrьžati. Ms. 387 (g. 1436); – neću *vi ga* braniti. Ms. 501 (g. 1466); – bog *mu je* (tj. ih) plati. Hs. 237 (g. 1463) – i dr. Pored takih primjera ima i ovakih: kako *ju imь* jestь i darovalo . . . carьstvo mi. Ms. 165 (g. 1349); – i da *se im* nigdare to ne more z(a n)eviru položiti. Ms. 385 (g. 1422–35 u prijepisu iz 16. v.) –, gdje će *(j)im* biti još ortotonički oblik, te zato stoji dat. iza ak.

b) U Marulića čitamo na pr.: da *me se* svak boji (Akad. rj. IV, 377^{a}) –, gdje gen. *me* stoji ispred ak. *se*.[37] Tako se i u književnom jeziku govori

[37] Ispor. i: neć *me se* ti ostat? N. Nalješković (Akad. rj. IV, 377^{a}).

na pr.: bojim *ga se*, stidim *ih se* i dr., ali se dijalektički govori i: bojim *se ga*, stidim *se ih* i dr. Namještaj *se* + *ga* običan je osobito u kajkavskom narječju, ali se govori i u Slavoniji. Tako i u slavonskih pisaca ima primjera kao: svaki *se ga* fata. Maretić, Jezik 209; – da *se je* ne smijahu dotaknuti (ibid.) – i dr. Primjeri s namještajem *se* + *ga* mogu se dvojako tumačiti: 1) može se reći, da je *se* jača enklitika, koja se već i ne osjeća kao padež, nego kao enklitična partikula, te zato dolazi ispred ostalih zamjeničnih enklitika, kao što dolazi na pr. enklitična partikula *li;* – 2) namještaj *se* + *ga* u primjerima kao: ne bojim *se ga* – mogao bi biti zavučen iz primjera kao: ne bojim *se ga* buditi –, gdje je *ga* ak. zavisan o glagolu *buditi;* prema takim bi se onda primjerima s namještajem *se* + *ga* mogao razviti i namještaj *se* + *je*.

c) U primjerima kao: strah *me ga* je, – stid *te vas* je, – stid *ga ih* je – i dr., stoje gen. *ga, vas, ih* iza ak. *me, te, ga*. Takav se namještaj može lijepo protumačiti, kažemo li, da je prema primjerima kao: strah *me ga* je buditi, – stid *te nas* je pitati, – stid *ga ih* je moliti – i dr., gdje je *ga, nas, ih* ak. zavisan o glagolu.[38]

d) Mi govorimo samo: žao *mi ga* je, – žao *ti nas* je, – žao *mu ih* je – i dr., gdje gen. *ga, nas, ih* stoji iza dat. *mi, ti, mu*. Ti se primjeri mogu također lijepo protumačiti, kažemo li, da je tu namještaj *mi* + *ga* zavučen iz primjerā kao: žao *mi ga* je buditi, – žao *ti nas* je buditi, – žao *mu ih* je buditi –, gdje je *ga, nas, ih* ak. zavisan o glagolu *buditi*.

Tako mislim, da bi se reklo i: Jesi li mu dao dosta trešanja? – Dao sam *mu ih* dosta –, gdje gen. *ih* stoji iza dat. *mu* zacijelo prema primjerima: dao sam *mu ih* sve.

C. *Glagolske enklitike.*

1. *s a m – s i – j e – s m o – s t e – s u*

a) Evo nekoliko primjerā, iz kojih se vidi težnja enklitike prema početku rečenice: da *ste* odь toga svobodni. Ms. 20 (g. 1234); – i koju *su* otь prьvo drьžali kako svoju . . . baštinu. Ms. 523 (g. 1480); – ako li *su* vladalci opovedali. Duš. 147; – kako *su* njim to po veće krat navestili. Hs. 17 (g. 1275); – da mi se zaklьnete, kako se *sьmь* ja vam zaklelь. Ms. 174 (g. 1356–67); – koteroga *su* za mertva ostavili bili. Vramec 2ª – i dr. pored: to u tom po volji vi *je*. Ms. 42 (g. 1253); – jako i . . . dědь ti i . . . otьcь ti . . . praštala ny *sta*. Ms. 23 (g. 1234–40); – mi i naša opьkina pravo i verьno sьmo derьžali. Ms. 21 (g. 1238); – za te tri »kmečštine« vaš otac *je* bil nam za nje posilil. Hs. 67 (g. 1275) – i dr.

Pored primjerā kao: i *ta rota je* imala biti. Hs. 75 (g. 1309) dolazi i: ku *je polaču* dal. Hs. 106 (g. 1400). Za ovaj drugi primjer ispor.: u kojem *se* sele nađe tat ili gusar. Duš. 145.

[38] Prema tome bi valjalo reći, da je ak. *me* jači od ak. *ga, ga* od *ih* itd.

b) U primjeru: ni otъ koga da imь *ne e* zabava i dosada. Ms. 550 (g. 1517) i: i ni otъ koga da im ne *e* dosada i zabava. Ms. 551 (g. 1517) – stoji *je* iza zanijekanoga prezenta *ne* (: staroslov. *ně*) kao u *nije* (od: *ně* + *je*). Da u rečenim primjerima *ne* odgovara doista nekadašnjemu *ně*, posve je opravdano misliti, jer u ispravi, iz koje su pomenuti primjeri, ima i drugih ekavizama, na pr.: *dedu*, *vreme*, *svetlu* i dr. U pomenutim je primjerima napisano *ne e* mjesto *nee*, kao što je i *ne si* mjesto *nesi* u primjeru: *ne si* mi dalь. Ms. 208 (g. 1385) – i *ne su* mjesto *nesu* u primjeru: tko li su gostije i *ne su* se zabaštinili. Ms. 208 (g. 1385), gdje *nesi* i *nesu* stoji prema starijem *něsi* i *něsu*.[39] I u ispravi, iz koje su primjeri *ne si* i *ne su* ima dosta ekavizama, na pr.: *mestu*, *pobeći*, *svedokъ* i dr. 208; u njoj dolazi pače i 3. l. sing. *ne* (: *ně*): da *ne* volьnь nijednь pobeći. 208. Prema tome je svakako pogrješno reći, da je u primjeru: *ne si* mi dal – *si* enklitika i onda izvoditi nekaku razliku u namještaju enklitikā u starom i današnjem jeziku, kako čini Berneker (v. Wortfolge. str. 75).[40]

c) Za današnji su govor neobični ovi primjeri: *i je* posvećena. Hs. 4 (g. 1230); – *i je* dal crikvu ... Hs. 4 (g. 1230); – *i je* dalь našь gnь knez. Hs. 75 (g. 1309); – a to za protudarь ... Jakovъ, priurь cr(ь)kve rečene, *je* dal' i daroval Ivanu ... 12 dukata. *I je* on stal kun'ten'tь, da je prijalь, *i je* mu (bilo) plaćeno. Hs. 87 (g. 1375); – er mnogo ih *je*, ki se pišu. Hs. 197 (g. 1452) i dr. U tim primjerima može *je* biti na takome mjestu zato, što je tu *je* ortotonički oblik. A da u takim primjerima *je* može biti ortotonički oblik, dokazuje primjer: *jest* joj dal zemlje. Hs. 77 (g. 1321); ispor. i: i rekoše, da *jesu* slišali od svojih starijeh. Hs. 14 (g. 1275); – i *jesu* bili prišli Novogradci. Hs. 75 (g. 1309) i dr. – U pomenutim je primjerima *je* ortotonički oblik kao u svezi s *li* : *jě li*, gdje ne stoji enklitika *je* na početku, nego stariji ortotonički oblik *je*, kao što je na pr. *nas* i *vas* u svezi: *nâs li* je vidio? *vâs li* je vidio? ortotonički stariji oblik *nâs* i *vâs*, te kao što bi bilo pogrješno reći, da je *nâs li* postalo od enkl. *nas* + *li*, tako je naopako misliti, da je u svezi *jě li* e. *je* dobila akcenat ispred e. *li*.

d) U kajkavskom narječju mogu enklitički oblici *sem*, *si*, *smo*, *ste* i *su* biti i ortotonički, tj. mogu doći na mjesto punijih, te se govori na pr.: *sem* mu rekel –, i to ne bi bilo tako neobično (v. naprijed str. 89). No *sem* dolazi i ispred *ne*, te se govori na pr.: *sem ne* bil. To *ne* nije obična negacija *ne*, jer se *ne* u primjerima kao: sem ne bil – izgovara obično *nę (neⁱ)*, dakle je to *ne* isto koje imamo u *nesem* (< *něsmь*). Glagol *sem* bit će se počeo odvajati zbog utjecaja 3. l. sing., jer možemo misliti, da je u kajkav. narječju od: *on nę bil* (: onъ ně bylъ) nastalo: *on ne je bil* –, kao što je i u štokavskom narječju od: *on ně* + *je bio* – nastalo

[39] U staroslov. je jeziku bilo 3. l. pl. *ne sǫtъ* prema *něsmь* (od *ne* + *esmь*) – *něsi* – *něstъ* ..., te je prema tome u nas *něsu* analogija prema ostalim licima.

[40] Da je u pomenutim primjerima »*ne e*« i »*ne si*« mjesto *neje* i *nesi* (: *ně* – *je* i *něsi*), dokazuje i drugo mjesto u Ms., gdje u istoj prilici čitamo: *něsi* mi dalь. 435 (g. 1445) – i: kto li su gostije i *něsu* se ubaštinili. 435 (g. 1445).

nëje > *nije*. U kajkavskom se narječju *nę* shvatilo kao negacija, pa se onda: *on nę je bil* – moglo okrenuti u: *on je nę bil* –, a prema 3. l. sing. okrenulo se i: *ja nęsem bil, ti nęsi bil* – itd. u: *ja sem nę bil, ti si nę bil* – itd. Iz takih je primjera došlo napokon i: *sem* ne bil, *si* ne bil, *je* ne bil – itd. Tako se i u slovenskom jeziku govori na pr.: tvoj sad *je ne* za me –, nikakše pitvine *sam nej* pila –, sveta mati cerkev *je* nigdar *nej* to zapovejdala – i dr., gdje se iz izgovora *nej* vidi, da je tu nekadašnje *nĕ* (v. o tom u Murka I, 58).[41]

2. Kondic. *bih*

a) Evo nekoliko primjera, gdje se *bih* odvaja od participa i namješta na početku rečenice: onemzi, koji *bi* cara *poslušali*. Duš. 129: – ako li *bi* tko koje liste *uzdvigal*. Hs. 97 (g. 1392); – koji *bi* se onde *prěminĕli*. Ms. 248 (g. 1400); – ako *bi* vi se smrьtь *zgodila*. Ms. 251 (g. 1400); – ako *bi* božja vola *bila*, da *bi* moje hćere *preminule*. Hs. 109 (g. 1410); – jeda li *bismo* mi, velika vojevoda gospodinь Stěpanь, i naše natražьje i naši poslědnji ovo zgora rečenno i pisanno i obětovanno *potvorili* ... Ms. 383 (g. 1435); – kako *bi* ondi služba božija ne *pomankala*. Hs. 156 (g. 1444); – da *bi* Adam ne bil *pregrešil*. Vramec 184[b] – i dr. pored: da se predade onomu, koji za dobitkь prěpisanь mьrьca sь knigami gospodina kneza djubrovьčьkoga *bi bilь* poslanь. Ms. 37 (g. 1253).

Pored primjerā kao: gde *bi gode došlь*. Ms. 535 (g. 1485) – dolaze i primjeri kao: i ki godi *bi* Vlah naših općin zlo *učinil*. Hs. 133 (g. 1433). – *da ka koli stran bi* prestavili. Hs. 15 (g. 1275) – i dr.

b) Danas kondic. *bih* dolazi obično iza negacije, na pr.: ako *ne bih* bio –, ali nekad je običnije bilo, da je u takim primjerima negacija došla pred particip, dakle: ako *bih ne bio*. Evo nekoliko primjera, gdje *bih* dolazi ispred *ne*: kako *bi* ondi služba božija *ne* pomankala. Hs. 156 (g. 1444); – ako *bi* se *ne* služile. Hs. 124 (g. 1423); – ako li *bismo ne* došli na nihь zapovid. Ms. 452 (g. 1452): – dobro bi bilo, da *bi* »rogen« *ne* bil človek on, ki je zdal njega. Vramec 82[b] – i dr. – Namještaj *ako ne bih bio* – zacijelo je mlađi od namještaja: *ako bih ne bio*, a razvio se zacijelo prema *ne bih* u glavnoj rečenici; na pr. prema: *ne bih znao, ako bih ne bio* – razvilo se i: *ne bih znao, ako ne bih bio* (v. o tom naprijed na str. 86).

[41] Za primjere kao: ja *sem ne bil* – mogao bi tko misliti da su postali prema primjerima kao: ja *bih ne bil* –, ali to nije vjerojatno baš zbog izgovora *ne*. Tko bi sudio samo po pismu, mogao bi tako reći, jer su primjeri kao: ja *bih ne bil* – obični i u kajkav. narječju i u slov. jeziku. Tako na pr. ima Vramec: da *bi* Adam *ne bil* pregrešil. 184[b] *sem nę* mjesto *nę sem* nalazimo već u Vramcu, na pr.: ar *sem ne* ja Kristuš. 12[a].

3. *ću – ćeš – će...*

a) Evo nekoliko starijih primjera, gdje se *ću* odvaja od infinitiva i namješta prema početku rečenice: po čto *će* moj člověkъ *govoriti*. Ms. 42 (g. 1253); – da *ne te* s toga stupit. Hs. 25 (g. 1275); – koji *te* poslije *biti*. Ms. 106 (g. 1333); – i što *će* komu *učiniti*. Duš. 40; – a tko *će* sije *poreći*. Hs. 84 (g. 1366); – da imь *ću* na vsemь *stati*. Ms. 447 (g. 1451) – i dr.

b) Iza negacije *ne* ne može stajati enklitika, i zato u spomenutom primjeru: da *ne te* s toga stupit. Hs. 25 (g. 1275) – nemamo upravo enklitiku *te* (mjesto *hote*), koja bi prionula uz negaciju *ne*. Tako i u primjeru: jere ja *ne ću* poreći. Ms. 50 (g. 1265) – nije e. *ću* prionula uz negaciju *ne*. Taki primjeri postaju zacijelo od nekadašnjih: *ne (h)oću* > *nēću (néću), ne (h)otē, nētē*,[42] jer se samo tako može razumjeti razlika u akcentu *néću* i *nêćēš*, jer 2. l. *nêćēš* postaje od *ne (h)ȍćēš*, od čega bude *nēćēš*,[43] koje u novijem štokav. govoru bude *nêćēš*. Tako je i 3. l. sg. *nêćē* postalo od *ne (h)ȍćē*, a 1. l. pl. *néćemo* od *ne (h)oćȅmo* i 2. l. pl. *néćete* od *ne (h)oćȅte*. Tamo, gdje se govori *hȍćēmo – hȍćēte*, govori se i *nêćēmo – nêćēte*. Iz toga svega izlazi, da se ne može reći, da e. *ću* prianja uz negaciju *ne*.[44]

D. *Glagolske enklitike s drugima*

1. Glag. e. s enklitičnim partikulama

Glag. e. dolaze iza enklitičnih partikula. Samo u nekih pisaca može partikula *bo* doći iza glag. enklitike (v. o tom naprijed str. 115).

2. Glag. e. sa zamjeničnim e.

Razlika u namještaju enklitikā u današnjem i nekadašnjem jeziku najveća je baš u namještaju glag. enklitikā sa zamjeničnima. Danas je pravilo, da se glagolske e. namještaju ispred zamjeničnih, i od toga pravila imaju samo dva izuzetka: 1) etički dativ može doći ispred glag. e., na pr.: jedne *ti smo* sreće; teško *ti sam* gladan (v. Maretić, Gram. i stil. str. 437); – 2) 3. l. sg. *je* dolazi u knjiž. govoru uvijek iza zamjeničnih e. No nekad je bilo drukčije i to:

[42] Tako je danas još u čakv. narječju (na pr. u Novome).

[43] V. o tome u mome »Prilogu za slavenski akcenat« (v. »Rad« 187, 146).

[44] Prema tome ne valja naš primjer *néću* poreditі s grčkima kao: τίπτε γὰρ οὔ οἱ ἔειπες, κεῖσε δ' ἂν οὔ μιν, γήμασθ' οὔ με i dr., gdje negacija dobiva akcenat od enklitike, kako to čini Delbrück (v. Vergl. Syntax III, 55), jer *ne* nije odbilo akcenat od enklitike *ću* nego od punijega oblika *hoću (hȍću)*.

a) *kondicional* b i h *dolazi odvajkada ispred zamjeničnih* e. Na pr.: ako *bi vi se* smrьtь zgodila. Ms. 251 (g. 1400); – ako li *bi joj se* smrьtь zgodila. Ms. 387 (g. 1436); – ako li *bi se* klanal slncu. Hs. 196 (g. 1542); – ako *bim se* kdě premrsil. Hs. 237 (g. 1463) – i dr.

Neobično je samo, što se u 1. i 2. pl. *bismo* i *biste* može uklopiti zamjenična e., kao što je u primjerima: bez toga ne *bi ihъ smo* poslali. Spom. sr. (15. v. Akad. rj. I, 362[b]); – da *bi vi smo* dali. (ibid.) – i dr. Takvi se primjeri mogu lijepo protumačiti ovako: počevši od 14. v. upotrebljava se *bi* za sva lica (v. Akad. rj. I, 362[b]), i zato se *bi* shvatilo kao neka čestica; a kako uz partic. na *-lъ* dolazi često pomoćni glagol *sam*, tako je došao i u pomenutim primjerima, kako dokazuju i ovi primjeri: najsrećniji bi ti bio, kad *bi si se* svega tvoga dobra lišio. J. Rajić (Akad. rj. I, 363[a]); – sve *bi ti sam* svate ostavio. Npj. (Akad. rj. I, 363[a]) –, gdje je *si* i *sam* zacijelo poradi partic. *lišio* i *ostavio*. Za tako tumačenje primjera kao *bi vi smo* imam potvrdu u ruskom jeziku, u kome se *бы* upotrebljava kao čestica od 13. v., te zato i u rus. jeziku može uz kondicional *doći* i glagol *jesmь*; na pr.: аще Богъ отець вашь бы былъ, любили *бы* мя *iесте* (iz g. 1354) (v. Sobolevskij, Lekc.[4] 244). U pomenutim je primjerima kao *bi vi smo* pristupio kondicionalu pomoćni glagol *smo*, kao i u primjerima kao: vi isti ne *bi li ste* ovako sudili? Zuzeri (Akad. rj. VI, 31[b]) (v. naprijed str. 114). – V. i dalje (na str. 138) sličnu pojavhu u češ. jeziku.

b) *enklitični prez.* s a m – s i – j e . . . *i* ć u – ć e š – ć e . . . *dolaze u starini često iza zamjeničnih enklitika*. Na pr.: a vi *se ste* obećali i rekьli. Ms. 21 (g. 1238); – kako *si se ste* naučili. Ms. 21 (g. 1238); – da *ti smo* prьjateli pravy . . . Ms. 22 (g. 1234–40); – da *mu smo* prьjatele. Ms. 22 (g. 1234–40); – a takođe *ti se* i my klьnemo, kako *ti se su* i ty . . . kleli. Ms. 23 (1234–40); – ako mi stoite u siei kletьvě, u koju *mi se ste* kleli. Ms. 25 (g. 1234–40); – si (tj. ovi) *se su* kleli. Ms. 33 (g. 1249); – ki *se su* kleli. Ms. 39 (g. 1253); – što *imъ su* bili. Ms. 146 (g. 1347); – da vi *ni* (tj. nam) *ste* rekli. Ms. 7 (12. v.); – kako *mi se su* obećali. Ms. 41 (g. 1253); – se, što *mi ste* pisali i poručali. Ms. 42 (g. 1253); – da jere *mi ste* pisali. Ms. 42 (g. 1253); – i što *mi ste* uzeli. Ms. 42 (g. 1253); – u čto *se ste* obekali kraljevstvu mi. Ms. 46 (g. 1254); – u koji *se smo* kleli. Ms. 48 (g. 1254–56); jere *se smo* ogrěšili o sembzi člověcě. Ms. 53 (g. 1240–1272); – što *si su* drьžali. Ms. 56 (g. 1289); – što *mi si* ty dala. Ms. 68 (g. 1305–07); – kako *ju su* i u piskupa davali. Ms. 98 (g. 1330); – da vazvrate kristijane ot jeresi latinskije, koi *se su* obratili na veru latinsku. Duš. 7; – i kaluđerie, koi *se su* postrigli. Duš. 18; – i otroke, što imaju vlastele, da *im su* u baštinu. Duš. 44; – i koja *se su* zla činila doslei među nami. Ms. 174 (g. 1356–67); – da mi se zaklьnete, kako *se sbmъ* ja vamь zaklelь. Ms. 174 (g. 1356–67); – listь, koji *imъ smo* dali. Ms. 251 (g. 1400); – koje *mi su* vlastele dubrovačci daali. Ms. 370 (g. 1432); – kako se u nih zapisu nedrьži, koji *nam su* dali. Ms. 451 (g. 1451); – da *im ga smo* drьžali. Ms. 496 (g. 1466); – koju *mi si* uzeo. Ms. 501 (g. 1466); – što *ni ste* pisali i poručili. Ms. 535 (g. 1451–87); – i

za toi *mi su* do sьda plaćali. Ms. 523 (g. 1480); – verovati *li ga ću?* Duš. 51; – ni *se će* potvoritь za nijednu stvarь. Ms. 389 (g. 1435); – da *imь ću* na vsemь stati. Ms. 447 (g. 1451); – ovi haračь da se donesetь po prьvem haraču, koji *se će* plaćati. Ms. 523 (g. 1480); – i dr. I Zima ima obilje takih primjerā iz starije naše književnosti, na pr.: obujale *me su* muke paklene; – ki *mu su* jednako blizu; – ti *nas si* slobodil; – ča *mu si* zgrišio; – mila *mi s'* i draga; – k tomu *me si* potaknuo; – brzo *mi su* junaci brze konje pohitali, tere *mi su* poseli junačke dobre konje; – grād *mi će* pobiti vinograd; – oni *me će* sad popasti; – grih *ju će* ogrdit; – sram *ti će* zadat; – čto *ti ću* pobrajat puka mnoštva; – srića *ga će* prem zagrlit; – ti *jih ćeš* suditi – i dr. (v. Sintakt. razlike. 64 i d.).

U Hs. dolazi rijetko red kao *mi* + *sam;* na pr.: dok *imь smo* mi živi. 223 (g. 1460). U Hs. dolazi već veoma rano red kao *sam* + *mi;* na pr.: kada *su se* sedinili. 13 (g. 1275); – kada *su vam* gospoda dali. 30 (g. 1275); – da *ste ga* toliko čekali. 187 (1420–50) – i dr. Red kao *sam* + *mi* dolazi kadšto i u Ms.; na pr.: i da *smo se* odьrekli boga. 383 (g. 1435).

Primjerā dakako, gdje 3. l. sing. *je* stoji iza zamjenične e., ima veliko obilje; ispor. samo na pr.: da *mu je* supьrnica sveta bogorodica. Ms. 6 (g. 1198–99); – kako *vi je* drьžalь gospodinь mi otьcь. Ms. 46 (g. 1254); – kako *vam je* danas govoreno. Hs. 30 (g. 1275); – onzi, koji *ga je* predal. Duš. 51; – razve da *si je* voljan baštinik. Duš. 45; – što *se je* učinilo pređe sijega zakona. Duš. 186; – ki *mi je* bogь dalь. Hs. 221 (g. 1460); – vedomo da *vi je.* Ms. 545 (g. 1501); – kako *vi je* bogь daalь veliku radostь. Ms. 555 (g. 1537) – i dr.

U kajkav. narječju dolazi obično glag. e. ispred zamjenične; ispor. na pr.: kako *ste ga* videli iduči *na* nebesa. Vramec 6^b; – i strašci *su se* prestrašili. Vramec 3^a; – približil *se je* Jezuš. Vramec 2^a – i dr.

Pomenutu razliku u namještaju kao *mi* + *sam* i *sam* + *mi* mogli bismo ovako protumačiti: najstariji je namještaj bio zacijelo *mi* + *sam*, *me* + *si* itd., jer su enklitike *mi*, *me* starije od enklitikā *sam*, *si*, i zato nalazimo na pr.: se, što *mi ste* pisali i poručali. Ms. 42 (g. 1253); prema *mi* + *sam*, *me* + *si*, *se* + *sam* moglo je biti i: *mu* + *sam*, *joj* + *sam*, *ga* + *sam*, *ih* + *sam* itd. Kad se pak *sam* utvrdilo kao enklitika, onda je počelo dolaziti pred zamjeničnu enklitiku, jer glagolska enklitika dolazi ispred zamjenične (ispor.: on *bi mi*, ti *bi nam* itd.). Tako je i *ću* kao glagolska e. dobilo mjesto ispred zamjeničnih e. No sad se pita, zašto nije i 3. l. sing. *je* došlo ispred zamjeničnih e., jer se i danas kao nekad govori na pr. *mi* + *je*, *te* + *je*, *mu* + *je* itd. Na to se pitanje može odgovoriti ovo: 3. l. sg. *je* služi i danas za enklitički i ortotonički oblik (ispor. na pr.: *ôn je* došao – : *jȅ li* došao?), i zato je zadržalo svoje starinsko mjesto iza enklitičnih zamjenica. Tako je i u slov. jeziku prez. *bom* enklitički i ortotonički oblik, i zato i onda, kad je enklitika, a e. nije zacijelo odavna, dolazi iza zamjeničnih e., koje su vrlo stare e.

Gdjegdje se ipak u kajkav. narječju prema namještaju kao: *sam* + *mi* govori i *je* + *mi*; na pr.: neje je prala vodice, neg *je ju* prala v sozicaj;

njegov sin *je se* oženil, on *je ga* pojel – i dr. (v. Zima, Sintakt. razlike 68/9). – Tako sam i ja u Posavini zabilježio: sad *je se* misec svršil (Magića mala).[45]

3. glag. enklitika iza etičkoga dativa

Ispor. na pr.: mili Bože, lijepa *ti sam!* Tanka *ti sam* i visoka! – Jadna braćo, lude *ti ste* sreće. – Oči vrane, svakom *ti ste* drage! – i dr. (v. Zima, Sintakt. razlike 69/70); – Da *ni si* ti živ, gospodaru! (Akad. rj. IV, 379ᵇ).

Etički dativ nema pravoga smisla, te je tako nalik na enklitične partikule, i zato može doći ispred glagolske e. Tako i u poljskom jeziku ima etički dativ *ci*, koji se obično skraćuje u *ć*, te se piše zajedno s riječju, iza koje stoji, i dolazi obično i ispred glagolske enklitike. Za to sam našao jednu potvrdu već u 15. v.; ispor.: Jezus ... wiernie jem powiedział: *jaciem* ten jest, ktorego tak pilno szukacie. Nehring, Sprachd. 297.[46]

E. *Enklitike rastavljene u istoj rečenici*

Prema primjerima, što ih navodi Maretić u Gram. i stil. § 443. b), građeni su i ovi: ako *bi* prešal *se* moj rod (mjesto: ako *bi se* ...). Hs. 77 (g. 1321); – ako *bi* tko odъ nihъ koju neviru *namъ* učinil. Hs. 92 (g. 1380); – kako da *bi* to ... dopetilo *se* ali pripetilo bilo. Vramec 16ᵇ; – kad ositi, da *će* mladi misec ukazati *se*. Maretić, Jezik 209: – zapovidi, po kojima *se* svaki morao *bi* vladati. (ibid.)[47] – i dr.

U primjerima kao: što *je* povelelo carstvo *mi*. Duš. 138 – ne možemo reći da su enklitike podijeljene, jer dat. posesivni *mi* ne može doći na drugo mjesto, jer bi: »što mi je povelelo carstvo« značilo sasvim drugo od onoga, što je u pomenutom članku.

F. *Iza koje riječi može stajati enklitika*

E., dođe li na početak rečenice, stoji obično iza prve *naglašene* riječi, no e. može kadšto stajati i iza proklitike. Tako je na pr. veznik *da* često proklitika (ispor. na pr.: idem, *da* donèsēm), ali iza njega može stajati e. (tako je bilo već u staroslov. jeziku). Od riječi, iza kojih ne

[45] Red *je* + *se* dolazi i u Vukovim Npj.; na pr.: žalosne će glase donijeti, kako *je se* pomirio s Mujom. I, 427; – Davno *je se* Rade prestavio. III, 52 – i dr.

[46] Danas se dat. *ć* (od *ci*) upotrebljava često da se pojača koji izričaj; na pr.: *Tać* ci przecie łba nie utnie = ta neće ti valjada odsjeći glave.

[47] Posljednji je primjer posve neobičan, jer bismo očekivali red *bi* – *se* (mjesto *se* – *bi*).

može u nas (tako je ponajviše i drugdje) stajati e., spomenut ću napose veznike: *i, a*. Što iza *a* ne dolazi enkl., nije čudnovato, ali je neobično, što iza veznika *i* ne dolazi e., a iza veznika *te* dolazi; ispor. na pr.: *te bi* je učinil za hudobu. Hs. 197 (g. 1452). Držim, da je ta razlika između *i* i *te* zato, što je veznik *te* jači od veznika *i*, jer *te* veže često i rečenice, a *i* rijetko. Tako i *tь* (pokraćeno od *tere*) može stajati ispred e., na pr.: ali čiji godi *tr mu* vuk nji. Hs. 99 (g. 1395); ispor. i: *tere je* učinil ubistvo. Duš. 87; – *tere ih* potvori zakonik carstva mi. Duš. 105 – i dr.

Vrijedno je spomenuti, da e. dolazi i iza nekadašnjega veznika *nъ*; ispor. na pr.: *nъ mu* prědajte. Ms. 50. (g. 1265); – dogde nest bilo carevo, *na je* bilo inoga gospodara. Duš. 117.

3. NAMJEŠTAJ ENKLITIKA U SLOV. JEZIKU

Slov. se jezik u namještaju enklitika dosta razlikuje od našega:

1) Enklitike mogu u slov. jeziku veoma često zamijeniti punije oblike (v. naprijed str. 92); 2) nemaju tolike snage za rastavljanje tijesno povezanih dijelova (na pr. u slov. se jeziku e. obično ne uklapa između atributa i imenice, te se govori na pr.: in *z groznim smehom se je* združilo dvoje kipečih sil; *naši narodi so* bili kakor otroci. Lah; – ispor. i ove pr.: in *tuljenje valov je* bila njih vabeča pesem; *sto misli je* sijalo iz njegovih oči. Lah, gdje bi se po štokav. govoru kazalo: i *bučanje je valova . . .*; *sto je mísli . . .*); 3) u slov. je jeziku e. *se* najjača od svih zamjeničnih e. i zato dolazi ispred njih, na pr.: zazdelo *se mi* je (mjesto: *. . . mi se* je).

Što se tiče razlike pod 2), vidjet ćemo poslije, da se slov. jezik slaže s drugim slav. jezicima, u kojima e. ne rastavlja obično tijesno povezanih dijelova. No treba reći, da se u slov. pjesnika nalazi počesto namještaj enklitike kakav je u nas; ispor. na pr.: Na *starem so trgu* (mjesto: na *starem trgu so*) pod lipo zeleno Trobente in gosli in cimbale pele. Prešern (v. Murko II, 74).

Što se tiče razlike pod 3), treba reći, da je namještaj kao *se* + *mi* (mjesto *mi* + *se*) novotvorina slov. jezika (vidjeli smo, da je u staroslov. jeziku namještaj *mi* + *se*; v. str. 109), ali se u slov. knjigama 16. v. nalazi još i namještaj *mi* + *se* (na pr.: tako *ti se* je tukai godilo. Murko II, 78).[48] E. je *se* dobila tako mjesto u slov. jeziku, što je izgubila svoje prvo značenje, jer se ne osjeća već kao ak., nego kao partikula, pa se onda i u namještaju povodi za enklitičnim partikulama, tj. namještā se ispred svih ostalih enklitika. Ipak se i u današnjih slov. pjesnika nalazi i red *mi* + *se*, kao na pr.: o vrni *mi se* skoro opet. Aškerc (v. Murko II. 79).

[48] U frizin. sp. dolazi samo namještaj *mi* + *se*; ispor. na pr.: ili ježe *mi se* tomu chotelo.

Evo sad nekoliko primjerā za namještaj enklitikā:

a) *e. teži prema početku rečenice:*

tedaj *ga je* hudič sabo *pojel* v tu svetu mestu. (16. v. Murko II, 73); – če *ti* tista dosti ne bo, dala t' bom vervico zlato. Murko I, 19 – i dr.[49]

b) *kondic. dolazi često ispred partic. s negacijom:*

kakor da so mu bogovi dali zreti v svoj elizij in mu vzeli besedo, da *bi ne govoril* o njih elizijskih pojedinah. Lah 46; – da *bi* se ti na zemlje *ne bil* za nas rodil. Murko I, 59/60.[50]

U Štajerskoj dolazi i *sem* ispred *ne*, na pr.: vi *ste* pri kralju *ne* bili. Murko I, 58/9. Kako treba tumačiti takav namještaj, rekao sam naprijed (v. str. 119 i d.).

c) *zamjeničke e. zajedno*

Nađu li se dvije zamjenične e. jedna do druge, onda je pravilo, da se namjeste po redu padežnom; na pr.: jes *t' ga* nazaj na morъm dat; – dajte *mi jo;* – pa *ti jih* pripeljam domu – i dr. Murko II, 79. Ispor. i ovaj primjer: sram *me ga* je nositi. Murko II, 79, gdje je ak. *me* ispred ak. *ga*.

Kako sam već rekao, e. *se* dolazi ispred drugih zamjeničnih e., i zato imamo na pr.: Inu Jezus stegne roko inu *se ga* dotakne rekoč. (16. v. Murko II, 52); – bralo *se ji* je res na obličji. Murko II, 75; – zazdelo *se mi* je, da *se jej* je lice oživilo. Murko II, 76 – i dr.

d) *zamjenične e. s glagolskima*

Glag. e. dolaze ispred zamjeničnih kao u nas; samo 3. l. sg. *je* dolazi iza zamjeničnih e. Na pr.: o drago *si je* to telo, kotero *te je* nosilu (16. v. Murko II, 61); – oni *so ga* pak vzeli, inu *so ga* stepli (16. v. Murko II, 64); – misli *so se jej* podile po vroči glavici. Murko II, 73; – zatožili *so mu jih* bili. Murko II, 80; – zazdelo *se mi je*. Murko II, 78 i dr. – ni čakala, da *bi se ji* dvakrat reklo. Murko II, 76; – bolje *bi mu* bilo. Murko II, 76 – i dr.[51] – Gdješto se i 3. l. sg. *je* namješta ispred ostalih e., na pr.: ta fant *je se* plakau. Murko II, 77.

Enklitični prezenat *bom* dolazi često iza glag. e., na pr.: *to ga bo* zgubil; čini *se bo* solilu (16. v. Murko II, 78); – dejalo *se mi bo*. Murko II, 78 – i dr. Takav se namještaj tumači time, što je *bom* i ortotonički oblik, pa dolazi iza drugih e. kao i 3. l. sg. *je*, koje je također često ortotonički oblik.

[49] Ispor. i u frizin. sp.: Bože, gospodi milostivi, tebe *se* mil *tvorju;* – i da *bim* na sem svete takoga greha pokazen *vzel*.

[50] Ispor. u friz. spom.: emuže mi *bi ne dostalo* chotcti.

[51] U friz. spom. dolazi *bi* i iza zamjenične e. u primjeru: jemuže *mi bi* ne dostalo choteti – pored: da *bi ni* zlodeju otel (: ut nos malefactori eriperes).

e) *E. rastavljene u istoj rečenici*

Enklitike se rijetko rastavljaju, kao što je u primjeru: de *si* njo *mi* ti omožil. Prešern (Murko II, 75).

f) *E. iza veznika* i n *i iza drugih proklitika*

Spomenuo sam već (v. naprijed str. 67), da e. u slov. jeziku mogu doći i na početku rečenice; ispor. na pr.: *im* Jezus je stegnil roko, *se* ga je doteknil (16. v. Murko II, 52) – i zato u slov. jeziku dolazi e. i iza *in*, na pr.: kakor da so mu bogovi dali zreti v svoj elizij *in mu* vzeli besedo. Lah 46 – i iza drugih proklitika (osim iza prijedloga).

4. NAMJEŠTAJ ENKLITIKÄ U BUGARSKOM JEZIKU

Bugarski se jezik u namještaju enklitika razlikuje u ovome od našega:

1) Enklitični oblici u bugarskom jeziku dolaze i na početku rečenice i iza proklitika, iza kojih ne mogu doći u nas. Na pr.: *се* собрале юнаци отъ свекяде. Berneker 69; – въ тази книга, която прѣдлагамъ . . ., съмъ усвоилъ . . . Ivanov, Predg.; – царь Троянъ викналъ единъ берберинъ *и му* казалъ Weigand 135; – рипнали *и си* откяснали нѣколко листа *и си* заминали. Weigand 140; – той повикалъ берберина *и го* попиталъ. Weigand 140; – та да *не се* карате слѣдъ смъртьта ми. Ivanov 96; – *ne mu* znajme imeto kък jè. Miletič 278.

2) E. nema u bug. jeziku toliko snage za rastavljanje tijesno vezanih dijelova, koliko je ima u nas. Na pr.: *Това изхождане ми се* вижда. Ivanov, Predg. – *крилѣтѣ на щъркела ся* доста дълги. Ivanov 104; – *най-хубавъ споменъ ми* остави пятуването. Ivanov 113; – *всѣка нощъ те* сънува. Ivanov 120; – *въ сящото врѣме ми* дойде. Weigand 144 i dr. pored: казвай, *от коіа си земьа*. Berneker 67.

Evo napose nekoliko primjera za namještaj enklitika:

a) *E. teži prema početku rečenice*

Na pr.: сичкате да думаме, че *ме іе* он *намерилъ*. Berneker 69; – освѣнъ да *му се изпълни* волята. Weigand 136. – Ipak dat. posesivni ostaje iza svoje imenice, na pr.: той всѣкога скривалъ *ушитѣ си* подъ калпака. Weigand 135; – пуснали *конетѣ си* да пасатъ, и *тѣ си* легнали подъ листатото дърво. Weigand 139; – та да не се карате слѣдъ *смъртьта ми*. Ivanov 96 – i dr.

b) *Zamjenične e. dolaze po padežnom redu*

Na pr.: това изхождане *ми се* вижда. Ivanov, Pregd. – освѣнъ да *му се* изпълна волята. Weigand 136 – който въ това врѣме нѣкакъ *си се* бѣше вслушалъ въ това пѣене. Weigand 141 – i dr.

c) *Glag. enklitike dolaze ispred zamjeničnih osim 3. l. sg. e, koje dolazi poslije z. e.*

Na pr.: или *ще ми* кажешь истината, или сега *ще ти* взема главата. Weigand 140; – кому *ще ги* оставимъ? Weigand 48; – казватъ, че вие *сте си* купили нова кяща. Weigand 45; – гдѣ *бихме те* посвѣтвали? Weigand 61 – i dr. pored: Богъ *ми е* далъ голѣма хубость. Weigand 136; – разболѣлъ *се е* младъ Стоянъ. Weigand 141 – i dr.

Kako se može ta razlika u namještaju glag. enklitikā tumačiti, rečeno je naprijed.

5. NAMJEŠTAJ ENKLITIKĀ U RUSKOME JEZIKU

U današnjem su se rus. jeziku izgubile nekadašnje e. do *ли, же, бо* i *ся*. Od tih se i *бо* često upotrebljava na početku rečenice (tako je i u maloruskom govoru i u poljskom jeziku), a *ся* je prionulo danas sasvim uz glagol, te dolazi iza njega. I kondic. *бы* je sačuvan, ali je u književnom jeziku kao čestica svezano s nekim riječima (ispor. na pr. *чтобы, чтобъ*). Zato se o namještaju enklitika u današnjem rus. jeziku ne može mnogo govoriti, i zato ću pokazati, kakav je namještaj enklitikā bio u staroruskom jeziku.

A. *Enklitične partikule*

1. *Enklitična part.* l i. *ли* dolazi obično iza prve riječi, ili iza riječi, koje se tiče. Na pr.: аще *ли* убѣжить. Nestor 17; – нѣ ту *ли* быка велика и сильна? Nestor 75; – да луче *ли* ны помрѣти? Nestor 78 – i dr.

No *ли* može biti kadšto i naglašeno (u rastavnim pitanjima), na pr.: еда както вѣсть, както одолѣеть, мы *ли*, они *ли*? *ли* съ моремъ както съвѣтенъ? Nestor 25 – аще ли отъ нея възьметь както чьто, *ли* человѣка пороботить, или убиеть. Nestor 28 – а иже прѣступить се отъ страны нашея, *ли* князь, *ли* инъ както, ли крещенъ или некрещенъ . . . Nestor 29 – и не съвѣмы, на небѣ ли есмы были, *ли* на земли. Nestor 66 – богатъ ли, *ли* убогъ или нищь, *ли* работьнъ. Nestor 71 – i dr.

Tako se upotrebljava *li* i u staroslov. jeziku (v. naprijed str. 97).[52]

2. *Enklitična part.* ж е. *же* dolazi veoma često na drugom mjestu; na pr.: си *же* ся зълоба съключи въ дьнь. Nestor 137.

3. *Enklitična part.* б о. *бо* dolazi veoma često na drugom mjestu; na pr.: аще *бо* бы былъ прѣвозьникъ Қый, то не бы ходилъ . . . Nestor 5; – Галичь *бо* бѣ ся затворилъ. Ogonovskij, Vol.-gal. lj. 229.

[52] Prema tome je pogrješno u Bernekera, kad piše: »Ganz einzig in ihrer Art ist die Stelle: ли съ моремь както съвѣтьнъ? 25 . . ., wo ли nicht enklitisch ist« (str. 61), jer takih primjera ima mnogo u Nestora.

B. *Zamjenične enklitike*

1. *м и, т и, с и; м я, т я, и; н ы, в ы*

a) ***Pomenute e. dolaze često prema početku rečenice;*** **na pr.:** аще *ти* подасть Богъ прияти. **Nestor 134 –** ти *ми* братъ ѥсь. **Ogonovskij, Vol. -gal. lj. 251 –** на чьто *мя* ѥсте привабили. **Nestor 174 –** аще бы *мя* бысте вѣдали. **Sobolevskij 244 (g. 1339) –** да послѣте *ны* учителя, иже *ны* могуть съказати. **Nestor 13 –** се бо *ны* ся по дань яли. **Nestor 41 i dr.**

b) ***Enklitična zamjenica počesto stoji na kraju rečenice;*** **na pr.:** нъ суди *ми*! **Nestor 87 –** многи дары прислю *ти*. **Nestor 35 –** ищрѣва прѣжде дьньница родихъ *тя*. **Nestor 58 –** азъ дьнь сь родихъ *тя*. **Nestor 60 –** тъ обратить и ущедрить *ны*. **Nestor 73 –** и хотяше убити *и*. **Nestor 53 –** искаху убити *и*. **Nestor 62 – i dr.**

U primjerima kao: и тако прочии възвратиша ся въ *своя си*. **Nestor 24 –** и приде къ Кыѥву въ *своя си*. **Nestor 25 –** и призри на церкъвь *твою си*. **Nestor 76 – i dr. dolazi *си* na kraju kao u staroslov. jeziku (v. naprijed str. 102).**

Enklitična zamjenica može doći i između partic. i pomoćnoga glagola, kako je u primjerima: *прѣклюкала мя ѥси*. **Nestor 35 –** яко *избавилъ ны ѥсть*. **Nestor 73 –** ты мене ни на полону ялъ, ни копьемь *мя ѥси* добылъ, ни изъ городовъ моихъ *выбилъ мя ѥсь*. **Ogonovskij, Vol.-gal. lj. 251 – i dr.**

2. *с я*

Nekad je *ся* bilo slobodno. Sobolevskij veli, da je *ся* bilo slobodno još u drugoj poli 18. v. (v. Lekc.[4] 256). U Nestora *ся* stoji češće iza glagola, ali ima dosta primjera, gdje stoji ispred njega; na pr.: аще *ся крестиши*. **Nestor 67 –** зълъ чловѣкъ ни Бога боить *ся*, ни чловѣкъ *ся стыдить*. **Nestor 83 – i dr. – *ся* može doći i podalje ispred glagola; na pr.:** се бо ны *ся* по дань *яли*. **Nestor 41 –** си же *ся* зълоба *съключи* въ дьнь. **Nestor 137 – i dr.**

Sloboda se enklitike *ся* u starorus. jeziku razabira i otud, što se između glagola i *ся*, koje stoji iza glagola može uklopiti enklitična partikula, kao što je u primjerima: *крести же ся* въ церкъви. **Nestor 68 –** *раздѣляѥть бо ся*. **Nestor 68 –** *хвалящю же ся ѥ*му. **Ogonovskij, Vol.-gal. lj. 238 – i dr.**

C. *Glagolske enklitike*

Od glag. enklitika imao je starorus. jezik samo kondicional. Evo kaki mu je namještaj:

a) ***kondic. dolazi podalje ispred partic.*** **Na pr.:** аще *бы* Богъ *любилъ* васъ и законъ вашь, то не бысте расточени по чюждимъ землямъ.

Nestor 50/1 – аще *бы* человѣкомъ Богъ *рекл*ъ на небо столпъ дѣлати, то повелѣлъ бы самъ Богъ словомь. Nestor 54 – аще бо *быхъ*, брате мой, *вид*ѣлъ лице твоѥ. Nestor 84 – аще *бы* Левъ и людьѥ мои сдѣ *были* вси, то уразъ велий быша земли сей учинили и градъ сь ачесь приятъ бы былъ. Ogonovskij, Vol.-gal. lj. 246 – просяху ся, *дабы* къ нимъ *прислалъ*. 228 – Кондратъ *бы* радъ милость *учинилъ* вамъ. 229 – аще *быхомъ* исперва вѣдали мѣсго се, то градъ приятъ бы былъ. 228 – *абы* ты, господине, здоровъ *былъ*. 251 i dr.

b) *Kondic. dolazi odmah ispred partic.* Na pr.: аще Богъ отець вашъ *бы былъ*, любили бы мя ѥсте. Sobolevskij, Lekc.[4] 244 (iz g. 1354); – . . . то градъ приятъ *бы былъ*. Ogonovskij, Vol.-gal lj. 228 – i dr.

c) *Kondic. dolazi na kraju rečenice.* Na pr.: а нашу братию *проводилъ бы* . . . Sobolevskij, Lekc.[4] 244 (iz g. 1300).

d) *Kondic. dolazi iza negacije* n e. Na pr.: аще бы лихъ законъ грѣчьскый, то *не бы* баба твоя приняла. Nestor 66 – i dr. U zavisnoj rečenici stoji kondic. obično ispred negacije, te se i danas govori na pr.: если бы я не боялся вас обеспокоить, то . . .

D. *Više enklitika u rečenici*

a) Dođu li dvije ili više enklitika jedna do druge, onda na prvome mjestu stoji enklitična partikula, onda glagolska e. i onda zamjenična. Na pr.: да луче *ли ны* помрѣти? Nestor 78 – луче *бы ми* съде умрѣти. Nestor 67 – да *бы ти* помоглъ. Nestor 136 – i dr. – Neobično je: луче *ны бы* ѥсть прияти я на чюжей землѣ. Ogonovskij, Vol.-gal. lj. 223.

Dođu li dvije zamjenične e. jedna do druge, onda stoje padežnim redom; na pr.: се бо *ны* (= dat.) *ся* по дань яли. Nestor 41.

b) Enklitike u istoj rečenici mogu stajati zajedno, na pr.: убо вода *бы ны* потопила. Nestor 147,[53] ali mogu biti i rastavljene, kao što je u ovom primjeru: ѥще *бо* не бяху *ся* утвердилы вѣрою. Nestor 72.

6. NAMJEŠTAJ ENKLITIKĀ U POLJSKOM JEZIKU

Za proučavanje namještaja enklitikā nalazimo u poljskom i u našem jeziku najviše građe. Iz daljega će se prikazivanja vidjeti, da se namještaj enklitikā u poljskom i u našem jeziku ponajviše slaže, a ovdje ću napomenuti, da enklitike u poljskom jeziku nijesu tako jake kao u našem

[53] Ispor.: *бѣ бо ся* ѥму въ вѣрилъ льстию. Nestor 89.

jeziku, jer u poljskom jeziku e. rijetko rastavlja riječi, koje su kakogod tješnje povezane. Rijetki su primjeri, kaki su ovi: *grożb się twych* nie boję; – *z siły się waszej* i grozb waszych śmieją. Krasnowolski 121, 136.[54]

Evo, što treba napose reći o namještaju enklitikā.

A. *Enklitične partikule*

1. *l i, ž e*

a) l i *dolazi na drugom mjestu.* Već u Ps. flor. čitamo na pr.: gospodzin z neba wesrzal iest na sini luczske, bi widzal, *iestly* rozumny albo szukaiøczi boga. 13.3 – i rzecli sø: kaco bogwe? y *iestli* wedzene na wysocosci? 72.11 i dr. Ispor. i.: *chemly* do krolefstwa nebeskego prycz. Nehring, Sprachd. 253 (iz g. 1420) – alle *chcecyely*, bychom sye gym modliły. Nehring, Sprachd. 254 (oko g. 1420) – *søły* to bogowye. Nehring, Sprachd. 254 (oko g. 1420) i dr.

b) ž e *dolazi na drugo mjesto, te se piše zajedno s prednjom riječju;* na pr.: *przestańże, piszże, niechże* pisze i dr. To *że* (ili *ż*) prianja i uz upitne zamjenice pojačavajući im značenje; na pr.: *któż, cóż, czyjże* i dr. To se *że* spaja i s pokaznom zamjenicom *ten*, te onda *tenże* znači 'isti'.

2. *b o*

b o nije već u Ps. flor. enklitika i zato *dolazi na početku rečenice,* na pr.: *bo* ne w gich vsczech prawdy. 5.10 – *bo* ne iest we smerczi. 6.6 – *bo* powiszono iest welmnoszstvo tvoie na nebosa. 8.2 – i dr.

B. *Zamjenične enklitike*

1. *m i, c i, s i, m i ę, c i ę;* ak. sg. *(j) i; m u; g o*

a) Evo nekoliko primjera, iz kojih će se vidjeti *težnja pomenutih enklitikā prema početku rečenice:* te yesm nigdi ne popelnil ya, co *mi* moj tforzecz kazal. Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – *bocz* (= bo – ci) se ieszcze spowadacz *bødø*. Ps. flor. 42.6 – *tać ci* przecie łba nie utnie. Košutić 67 – żeli (= jeżeli) *mi* najjaśniejszy król da córkę za żonę. Berneker 85 – jeśliże *cię* Pan Bóg kiedy w jakie postronne kraje . . . obroci. Berneker 82 – isz *mu* czønsze ne dal. Nehring. Sprachd. 245 (g. 1389) – abycz *go* sły duch przesz ne f gego duszy ne byl vlowil. Nehring, Sprachd. 252 (g. 1420) – miecz *mu* schować kazal. Nehring, Sprachd. 298 (g. 1488) – a motlamy *gy* bycz. Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420) – yest gyeden potoczek, czo *gy* zowa szucha rostoka. Nehring, Sprachd. 262 (oko g. 1455) – i dr.

[54] Rijetki su i ovaki primjeri, kaki je ovaj iz Reja: co się kolariek na świecie dzieje, to się wszystko marnemu ciału dzieje kwoli. Krasnowolski 243.

b) *Često se pomenute enklitike ne pomiču prema početku rečenice.* Na pr.: syn moy ies ti, za dzisia porodzil iesm *cze.* Ps. flor. 2.7 – y wstal iesm, bo gospodzin w nadzegi postawil ies *me.* Ps. flor. 4.10 – jensze powiszasz *me* z wrot smetnich. Ps. flor. 11.3 – y strumene lichot zamøczily sø *me.* Ps. 17.5 – ja za prawdø iesm gospodzin bog twoy, iensze wiwodł iesm *cze* we skriezy burze. Ps. flor. 80.7 – bo za dar scrili sø *mi* spadnene sidla swoiego. Ps. flor. 34.8 – tedy vøcz pothem ony szø *gy* bily sczøly. Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420) – a cdisz vøcz ony sø *mu* tho byly vczynily. Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420) – przez chwilę przysła *mi* głowy. Sienkiewicz (Berneker 88) – i dr.

2. *s i ę*

a) *E.* s i ę *stoji često na početku rečenice.* Na pr.: bo sø *se wzmogli* na mø. Ps. flor. 17.20 – y tego *sse kaiø.* Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – ale mne *sza* tako *vidzi.* Nehring. Sprachd. 246 (g. 1395) – gdis *szø* on chce *odmlodzycz.* Nehring. Sprachd. 251 (oko g. 1420) – gdis *szø* sz naszim neprzygaczelem, tocz gest se sliim duchem chemy *valczycz.* Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420) – isbi *szø* s milim xprem f krolefstwo nebeskem na veky *veszelil.* Nehring, Sprachd. 252/3 (oko g. 1420) – tylko *się* ojca *boję.* Sienkiewicz (Berneker 86) – i dr.

b) *E.* s i ę *stoji kadšto ispred glagola,* ali podalje od početka rečenice. Na pr.: tedy vøcz tentho gisty krol gest *sø* byl nam *roszneual.* Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420) – tey istey nocy Cristus swøtemu *sye* Blaszeyu *pokazal.* Nehring, Sprachd. 253 (oko g. 1420) – i dr.

c) *E.* s i ę *stoji počesto iza glagola.* Na pr.: bo *zmalili sø* se prawdi od sinow ludzskich. Ps. flor. 11.1 – iako woda *wilil iesm se.* Ps. flor. 21.14 – zamotcowe sercza mego *rozplodzili se* sø. Ps. flor. 24.18 – bo *rozplodzili se* sø. Ps. flor. 24.20 – chłopay *biją się.* Krasnowolski 101 – ludzie *tratują się* wzajemnie. Sienkiewicz (Krasnowolski 101) – dziś *otwiera się* nowa dla mnie epoka. Mickiewicz (Krasnowolski 102) – jeńcy na wozie *rozbudzili się.* Sienkiewicz (Krasnowolski 103) – nagle *rozsypali się.* Sienkiewicz (Krasnowolski 103) – i dr.

C. *Zamjenične enklitike zajedno*

Nađu li se dvije zamjenične e. jedna do druge, namještaju se po padežnom redu. Na pr.: spowadacz *czi* (= dat.) *se* (= ak.) bødø w gøsloch. Ps. flor. 42.5 – nikt nigdy nie śmiał mu się sprzeciwić. Sienkiewicz, Krasnowolski 215 – Ipak ak. *się* dolazi ispred gen. *go,* na pr. boję *się go.* Tako se nalazi već u odlomku jednoga psaltira 15. v.: firmament moczni yest pan tym, ktorzy *szya go* boya. 24.15. Nehring, Ps. flor. str. 167., a u Ps. flor. pomenuto mjesto glasi ovako: twardoscz iest gospodzin tim, isto *se iego* boiø. – Tako sam i u jednoj pjesmi iz početka druge pole

15. v. našao: boze *sza go* poszalny (Nehring, Sprachd. 267), gdje je ak. *się* ispred gen. *go*. U jednom i u drugom primjeru može se namještaj: *się* + *go* tumačiti primjerima, gdje je *go* bilo isprva ak. (ispor. na pr. boję się go budzić).[55] – Ispor. i ovaj primjer: wpływu takiego starzec by najmniej mie szukał, owszem chciał *się go* pozbyć. Mickiewicz (Krasnowolski 231).

D. *Glagolske enklitike*

1. *s m (-e m, -m)* ...

a) *Dolazi često prema početku rečenice.* Na pr.: ... kaiø se ... mich wsech grzechow, *czom* (= co-m) se gich *dopusczil*. Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – *iacosm* co czøsto *sgrzessil*. Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – *iacosm* cole coli mego tworcza *roznewal*. Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – a *czom uczinil, tom* na swem *uczinil*, y gotowem to ukazacz. Nehring, Sprachd. 247 (g. 1399) – *genszes* naas *wywvodl*. Nehring, Sprachd. 255 (oko g. 1420) – gdy *szem* vmrzecz *ymyal*. Nehring, Sprachd. 261 (oko g. 1455) – gdysz *szla*. Nehring, Sprachd. 273 (15. v.) – *alesz* od naboznych nyewyasth zathrzymana. Nehring, Sprachd. 274 (15. v.) – i dr. Tako se i danas govori na pr.: *żem* często *dumał*; – *bom* go *lubiła*; – *pocóżeś* tak paskudnie *robiła*? – *wszyscyśmy* dobrze *widzieli* – i dr. Košutić 151.

Zanimljivi su primjeri, gdje se u prezentu *jestem* može *-em* odvojiti od *jest* i pomaći naprijed, te se govori na pr.: *bom* ciekawa *jest* nad miarę (mjesto: bo *jestem* ...); – *boś* ty *jest* moim natchnieniem (mjesto: bo ty jesteś ...); – *alem jest* jako człowiek (mjesto: ale *jestem* ...) – i dr. Košutić 150. Jedan sam takav primjer našao već u 15. v.: *jaciem* ten *jest*, ktorego tak pilno szukacie. Nehring, Sprachd. 297 (g. 1488) mjesto: ja ci *jestem* ten ...

b) -e m ... *dolazi često iza participa.* Na pr.: Raz *musiałem* iść w drogę ubogi i bosy. Krasicki (Krasnowolski 210) – o godzinie piątej *mieliśmy* wyjechać. Sienkiewicz (Krasnowolski 211) – już słyszałem (pored: *jużem* słyszał). Košutić 151 – i dr.

U starom poljskom jeziku 3. l. prez. *są* može biti i ortotonički oblik (ispor. na pr.: *søły* to bogowie? Nehring, Sprachd. 254. (oko g. 1420) i zato se nalazi često dalje prema kraju rečenice, nego što bi bilo, da je samo enklitika. Na pr.: tedi go *sø* pitali. Nehring, Sprachd. 246 (g. 1395). – Tako i u Ps. flor. nalazimo često prez. *iesm, ies* ... iza

[55] Zanimljiv je i ovaj primjer iz Kochanowskoga: Racz-że się mię użalić i dziś, wieczny Panie! (Krasnowolski 217), gdje *się* stoji ispred *mię*, jer se *się* veže s glagolom *racz*, kojemu pripada, a *mię* s glagolom *użalić*, kojemu je objekat.

participa, kao što je u primjeru: syn moy ies ti, ia dzisa *porodzil iesm* cze. 2.7. To je zato, što u Ps. flor. i nema od toga prez. enklitičnih oblika osim 1. l. pl. *śmy*: to wszistko przislo iest na nas. *anismi zapomneli* czebe. 43.19 – ale my wstali iesmi y *wzclonilismi* se. 19.9 i drugdje.

2. Kondic. *bych (bym)*...

a) *Kondic. dolazi često prema početku rečenice odvojivši se od partic.* Na pr.: bo ne iest we smerczi, iensze *bi* czebe *pomnal.* Ps. flor. 6.5 – sødzy sirocze y cychemu, isz *bi* wøcey ne *smal* wiszicz se czlowek na zemi. Ps. flor. 9.41 – ani iest, ien *by* se *scril* od gorøczoscy iego. Ps. flor. 18.7 – a *bi* ten, iensze me nenawidzal, na mø welike rzeczi *molwil*, scril by se bil snadz od nego. Ps. flor. 54.13 – *kakoczby* ony na themtho svecze medzy xpiami bydlicz *mely*. Nehring, Sprachd. 251 (oko g. 1420) – *isbichom* na themto svecze nektorø møkø prze milego xpa *cirpely*. Nehring, Sprachd. 251 (oko g. 1420) – *zeby* tho mey dusszy nye *zostalo*. Nehring, Sprachd. 261 (oko g. 1455) – doconay chodzena moia we sczach twogich; isz bichø se ne poruszili sladowe mogi; Ps. flor. 16.6 – *gdybyś* pan *widzial*, mie mówiłbyś. Košutić 67 – *cóżby* o tym starzy *mówili* myśliwi? Mickiewicz (Krasnowolski 200) – *gdybym* tę twierdzę *posiadł*. we dwa miesiące wojnę skończę. Sienkiewicz (Krasnowolski 262) – głupi niedźwiedzni! *gdybyś* w mateczniku *siegzial*, *nigdyby* sie o tobie Wojski nie *dowiedzial*. Mickiewicz (Krasnowolski 263) – *żebi* co *bylo*, *toby* mój mąż najpierwszy *wiedzial*. Sienkiewicz (Krasnowolski 263) – i dr. – Rijetki su primjeri kao ovaj: śmierć tylko *mogłaby mię* zatrzymać. Krasnowolski 201.

b) *Kondic. obično ne stoji iza negacije, koja stoji ispred partic.* Na pr.: sødzy sirocze y cychemu, isz *bi* wøcey *ne smal* wiszicz se czlowek na zemi. Ps. flor. 9.41 – Radziwiłł-*by* się *nie miał* na co ośmielić? Sienkiewicz (Krasnowolski 201) – *któżby nie usłuchał* tak rozumnego doradźcy? Krasnowolski 201 – gdybyś pan widział, *nie mówiłbyś*. Košutić 67 – i dr. – Kako se iz pomenutih primjera vidi, negacija ne dolazi pred kondic. ni u glavnim rečenicama, kako dolazi u staroslov. jeziku i u nas.

c) *Kondic. dolazi često već u starom polj. jeziku na početku rečenice.* Na pr.: jensze powiszasz me . . ., *bich* wipowedzal yszitco chwalene twoie. Ps. flor. 11.13 – sedzi we scriczi s bogatimi w tayniczach, *by* vbil przezwinnego. Ps. flor. 9.29 – *bi* ne zpomnal vbogich. Ps. flor. 9.34 – *bichø* ne bili iaco oczczowe gich. Ps. flor. 77.10 – otewroczy oczy moy, *bysta* ne wydzely prozno sczy. Ps. flor. 118.37 – y prossø . . ., *bi* me raczil rosdrzessicz. Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – *by* waszy balwanowye bogowye byly. Nehring, Sprachd. 254 (g. 1420) – przykazał im, *by* (= aby) pracowali. Košutić 166 – i dr. – U svim takim primjerima stoji kondic. sam na početku mjesto u svezi s kojim veznikom.

E. *Glagolske enklitike s drugima*

Glag. e. dolaze i u polj. jeziku iza enklitičnih partikula, a ispred zamjeničnih e. Na pr.: Czø*stom si* ne gneual mich grzechow. Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – Czo*sm sse* gich dopusczil. Nehring, Sprachd. 243 (g. 1375) – czemuś *mie* opuścil? Nehring, Sprachd. 300 (g. 1488) – i dr.

Dat. etički može doći ispred glag. en., na pr.: *kakoczby* (= kako-č-by) ony na themtho svecze medzy xpiami bydlicz mely. Nehring, Sprachd. 251 (oko g. 1420) – *jaciem* ten jest, ktorego tak pilno szukacie. Nehring, Sprachd. 297 (g. 1488) – i dr.

Što se pored primjerā kao: a do brata tego gystego krola *szø go* ony bily przynedly. Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420) – a cdisz vøcz ony *sø mu* tho byly vczynily. Nehring, Sprachd. 252 (g. 1420) – tedy vøcz pothem ony *sø gy* bily sczoly. Nehring, Sprachd. 252 (g. 1420) – i dr. nalazimo na pr.: tedi *go sø* pitali. Nehring, Sprachd. 246 (g. 1395) –, to je zato, što tu *są* nije enklitika, pa je *go* moglo doći prije *są*. No *są* nije enklitika ni u primjeru: a do brata tego gystego krola *szø go* ony bily przynedly. Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420) –, nego se tu enklitika prislonila na ortotonički oblik *są*, kao što se enklitika *się* prislonila na ortotonički oblik *jest* u ovome primjeru: tedy vøcz tentho gisty krol *gest szø* byl nan roszneual. Nehring, Sprachd. 252 (oko g. 1420).

F. *Enklitike rastavljene u istoj rečenici*

Nadu li se dvije ili tri e. u istoj rečenici, namjeste se obično zajedno, na pr.: bo *bi me* bil poclol neprzyaczel moy. Ps. flor. 54.12 – cobym był za krewniak, *żebym cię* nie miał ratować? Sienkiewicz. No ima primjerā, gdje su e. i rastavljene, na pr.: tu *mi* o dzieciach słodko *się* marzyło. Krasnowolski 127.

7. NAMJEŠTAJ ENKLITIKĀ U ČEŠKOM JEZIKU

Namještaj je enklitikā i u češkom jeziku veoma slobodan, no enklitike u češ. jeziku nemaju ipak toliko snage za rastavljanje tijesno povezanih riječi, koliko je imaju u našem jeziku. Rijetki su zato primjeri, kao što je ovaj: ani vždy zalévají, *když sě kolivěk* vzechce. Hus, Postila 200. U češkom jeziku može enklitika doći daleko prema početku rečenice, i u Husa dolazi enklitika češće prema početku rečenice nego prema kraju rečenice, no u današnjih čeških pisaca dolazi enklitika nešto češće prema kraju rečenice. U Husa nalazimo na pr.: aby *sě* židóv *nebáli*, a jeho *sě*, že k nim prišel pozdě, *nelekali*, a aby *ho* poznali. Postila 156 – a že *je* (= ak. pl.) jako pán a mistr prvé *spravoval*. Postila 156 – neb *sem* již *prodlil*. Postila 165 – ja *tě* do pekla *pošli*. Postila 163 – že *sě*

najprvé *ukázal* Mari Magdaléně. Postila 156 – když sú *ho* učedlnici jini v koši přes zeď *spustili*. Postila 172 – jakož *sem* jinde v knihach latinských o cierkvi svaté o tom *psal*. Postila 175 – a oni by *sě* byli po jeho vstúpení posty, modlitbami a svatým mišlenim *nesposobili*. Postila 184 – a tak lépe jest apoštolu bylo, že *ho* v tom bóh *neuslyšal*. Postila 193 – i dr. pored: a když ty věci *sě počnú*. Postila 8 – že své milé materi najprvé *sě ukázal*. Postila 156 – když biechu *sě* učedlníci *sešli*. Postila 156 – jenž ve dne byly sú *sě rozběhli*. Postila 156 – aby od židóv *sě vystřiehli*. Postila 156 – v tom věríme, že od boha *si vyšel*. Postila 188 – neb tiem viece člověk od nebeského milovánie *sě odchyluje*, čím viece v zemských věcech *sě kochá*. Postila 209 – i dr. – No u Husa ima i podosta primjerā, gdje se enklitika nalazi na kraju rečenice, gdje bi je današnji pisci metnuli naprijed; na pr.: lid tvój a biskupové tvoji dali sú *mi tě*. Postila 79 – ali já poznal *sem ho*. Postila 116 – aby poznali *ho*. Postila 156 (i: a aby *ho* poznali. Postila 156) – protož jistě měl si i ty smilovati *sě*. Postila 388 – i dr. – Dosta ima u Husa i takih primjerā, gdje se enklitika odvaja od glagola prema početku rečenice, ali ipak ne tako daleko, dokle bi mogla; na pr.: též nemóž *ho* ani hriechóv ani muk *zbaviti*. Postila 161 – že by on najlépe *sě* potom hodil otci. Postila 172 – a tak sú ti vlcie *sě* s najemníky rozmnožili. Postila 170 i dr.

U namještaju enklitikā u češkom i u našem jeziku imaju dvije osobite razlike, i to: 1) od zamjeničnih enklitikā najača je u češ. jeziku e. *se* i zato *se* dolazi i ispred dat. *mi, ti, si* . . ., gen. *ho* itd. Takav se namještaj nalazi već u Husa; na pr.: dotekl *sě ho*, rka. Postila 41 – ani by *sě ho* dotekl. Postila 164 – aby již *sě ho* varoval. Postila 202 – pored: jenž sú *mu sě* vždy protivili. Postila 1. – Danas e. *se* dolazi uvijek ispred ostalih zamjeničnih e.; na pr.: zdá *se mi*; líbí *se mi*. Gebauer, Mluvnice[3] 271 – ke komu štěstí jede, dobre *se mu* vede. Gebauer, Mluvnice[3] 195 – bojím *se ho*. Gebauer, Mluvnice[3] 91 – prijdou lepší časové, ale kdo *se jich* dočká. Gebauer, Mluvnice[3] 192 – i dr. – Isti se namještaj nalazi i u slovenskom jeziku a kako se može protumačiti, rekao sam naprijed (v. str. 125). – 2) u češkom su jeziku kao i u našem glagolske e. jače od zamjeničnih e., te zato dolaze ispred ovih; no u nas ipak glag. e. *je* dolazi iza zamjeničnih, a u češ. jeziku dolazi i *je* ispred zamjeničnih e., na pr.: to *je mi* vhod. Gebauer, Mluvnice[3] 183 – všecko *je mu* špatně. Gebauer, Mluvnice[3] 183 – i dr.

Evo sad, što treba napose reći o namještaju enklitika u češkom jeziku.

A. *Enklitična partikula* l i

E. *li* dolazi ispred svih drugih e., obično iza prve naglašene riječi; na pr.: i nezdá *li-t' sě* dobrý pastýř. Hus. Postila 176.

B. *Zamjenične enklitike*

K onom, što sam već rekao o namještaju e. *se*, treba dodati, da etički dativ dolazi ipak ispred *se;* ispor. na pr.: i nezdá li-*ť sě* dobrý pastýř. Hus, Postila 176 – pored zdá *se mi* (obično).

C. *Glagolske enklitike*

1. *(j) s e m . . .*

a) Kao što *(j)sem* može biti ortotonički i enklitički oblik, tako može biti i 3. l. sg. *je* i ortotonički[56] i enklitički oblik, i zato se može razumjeti, kako *je* stoji u primjerima, kao što je ovaj: město, v němž bydlíme, *je* těsné. Gebauer, Mluvnice[3] 198.

b) U češ. jeziku dolazi *(j)sem* ispred ili poslije partic. na *-l* s negacijom, te se govori na pr.: *já jsem nemluvil* – ili: *nemluvil jsem.*[57] U prvom slučaju nije red *jsem nemluvil* nikakav germanizam. Takav se red nalazi i u polj. jeziku; ispor. na pr.: *jam nie mówił* – ili: *nie mówił-em.* Pomenuti red riječi treba tumačiti ovako: i u češ. i u polj. jeziku izostavlja se obično kopula u 3. l. sg., te se govori na pr.: češ. *on mluvil* – i polj. *on mówił.* Prema takima se onda primjerima govori i zanijekano na pr.: češ. *on nemluvil* – i polj. *on nie mówił*, i prema takim je primjerima negacija *ne* tješnje prionula uz particip, te se onda govori i na pr.: češ. já *jsem nemluvil* – i polj. *jam nie mówił* – ili: *nemluvil jsem* – i: *nie mówiłem.* Da je tako tumačenje opravdano, potvrđuje i to, što se i u češ. i polj. jeziku izgubio nekadašnji zanijekani prez. *něsm*,[58] te se danas govori češ. *nejsem* prema *jsem* i polj. *nie jestem.*

c) Kao što se u polj. jeziku govori na pr.: *bom* ciekawa *jest* nad miarę (mjesto: *bo jestem . . .*) (v. naprijed), tako se i u češkim narječjima govori já *(j)sem je*, na pr.: už *sem* ja *je* opuščeny. Gebauer, Hist. mluvnice III, *2*, 419/20.

2. K o n d i c. *b y c h*

a) Kondic. dolazi i u češ. jeziku ispred ili iza zanijekanoga partic. na *-l*, a ne veže se s negacijom; na *aby sě* židóv *nebáli.* Hus, Postila 156 – riekate: bychome byli za těch dní našich otcóv, *nebyli bychom* jich tovarišie. Gebauer, Hist. mluvnice III, *2*, 431 – i dr.

[56] Ispor. u Husa na pr.: jenž *je nemohl* mieti krápě vody. Postila 82.

[57] – i: *nenalezl sem* tak veliké viery. Postila 51.

[58] Prema nekadašnjem ***něsmь*** i našem *nijèsam* trebalo bi da imamo u češ. jeziku **nísem* (ispor. češ. *nítiti;* hs. *nijètiti*).

b) Kondic. može stajati i na početku zavisne rečenice (kao u polj. jeziku); na pr.: mniechu, *by* ducha viděli. Hus, Postila 144 – *byste* milovali mě, radovali byste sě jistě. Hus, Postila 207 – *by* t' nejměl viny na sobě, newodili bychomy jeho k tobě. Gebauer, Hist. mluvnice III, 2, 430/1 – *by* osla vedl do Paříže, komoň z něho nebude. Gebauer, Mluvnice[3] 295 – i dr. – U svim takim primjerima stoji kondic. sam mjesto u svezi s kojim veznikom, i zato može biti na početku rečenice.

D. *Glagolske enklitike sa zamjeničnim e.*

Rekao sam već, da i u češ. jeziku glagolske e. dolaze ispred zamjeničnih e. Tako nalazimo u Husa na pr.: a naplnili *sú je* až do vrchu. Postila 33 – a nepoznali *ste ho*. Postila 116 – i lekly *sú sě*. Postila 133 – i kto *by je* (ak. pl.) z nás zčetl. Postila 169 – i dr. – Ipak glagolska e. stoji iza zamjenične, i to u ova dva slučaja:

a) iza etičkoga dativa, na pr.: neboj se, vždyť *jsem* s tebou. Gebauer, Mluvnice[3] 192 – i dr.;

b) pokraćeni prez. *s* (= si, jsi) stoji iza zamjenične enklitike, na pr.: co *sis* nadrobil, vyjez. Gebauer, Mluvnice[3] 195 – ty *ses* modlil. Gebauer, Mluvnice[3] 163 – i dr. – Na te su primjere nalik ovi: nemučil by *ses*, netrápil by *ses*, proč by *ses* nepokořil, ty by *se s'* divil, ty by *si s'* ublížil i dr. Gebauer, Hist. mluvnice III, 2, 430. U tim primjerima imamo 2. l. kondic. *by*, kojem je prema primjerima kao *nemučil si se* ili *nemučil ses*, pristupio pomoćni glagol *si* (*s*); kao što pomoćni glagol *sam* pristupa i u nas kondicionalu, te se govori *bisam* došao. *bisi* došao i dr. prema *došao sam*, *došao si* itd. (v. naprijed str. 122). Da je u pomenutim češ. primjerima doista *si* (*s*) pristupilo kondicionalu *by*, može se posve pouzdano tvrditi, jer ima dosta potvrda za kondic. *bysi*; ispor. na pr.: *aby gfy* nezaneprázdnoval, *kdybyfy* mínil, *aby fy* se radowala, i dr. Gebauer, Hist. mluvnice III, 2, 430.

E. *Enklitike postavljene u istoj rečenici*

Nađu li se u istoj rečenici dvije ili tri e. stoje obično jedna do druge, ali ima dosta primjerā, gdje su rastavljene. Tako u Husa nalazimo na pr.: že *si* viděl *mě*, Tomáši, uvěril si. Postila 164 – neb vy *mě* milovali *ste*, a věrili ste, že od boha sem vyšel. Postila 188 – a tak *sú* ti vlcie *sě* s najemníky rozmnožili. Postila 170 – protož jistě měl *si* i ty smilovati *se*. Postila 388 – což *by* jeho očima *sě* nelíbilo. Postila 209 – i dr.

F. *Iza koje riječi može stajati enklitika*

U češ. jeziku može e. *se* doći i za veznika *a*; na pr.: prostredí, v němž vznikal *a se* rozvíjel epos. Máchal, Časopis pro moderní filol. III, str. 98.

U Husa nalazimo i ovakav primjer: neb ukazuje otcě, i ducha svatého, *i sě* syna božieho. Postila 187, no tu ne stoji enklitika *sě* iza veznika *i* nego ortotonički ak. sing. kao u staroslov. jeziku u primjerima kao: iny estъ sъpasлъ, da sъpasetъ *i sę* (: . . . σωσάτω ἑαυτόν). luc. 23.35 Asem. Zogr. Mar. – Tako u Husa dolazi *sě* i na početku rečenice; na pr.: *sě i lid svodie*. Postila 185, otkud se vidi, da je *sě* i ortotonički oblik.

8. NAMJEŠTAJ ENKLITIKĀ U LUŽIČKOM SRPSKOM JEZIKU[59]

U namještaju enklitikā prislanja se luž. srpski jezik na češki jezik, jer i u luž. srp. jeziku enklitika *së* (*so*) dolazi ispred drugih zamjeničnih e.; na pr.: tón *so mi* lubi. Berneker 89. Tako i glagolska e. *je* dolazi i u luž. srp. jeziku kao u češ. jeziku ispred zamjeničnih e.; na pr.: welk *je mi* wójnu pšipowedł. Berneker 89.

U luž. srp. jeziku može enklitički oblik doći mjesto duljega (kao u bugarskom jeziku); na pr.: *mi* je so hišće wele hóre šło. Berneker 89.

IV. ENKLITIKE U AKCENATSKOM POGLEDU

1. Kako enklitika s riječju, na koju se naslanja, čini jednu govornu cjelinu, to je obično i ta cjelina podložna istim akcenatskim zakonima kao i druge nesastavljene cjeline. Tako na pr. u nas ima mnogo govórā, gdje se govori na pr. *donèsi* pored *donesîte*. Kad pak na 2. l. sg. *donesi* prione enklitika, onda se govori i *donesî*, na pr. *donesî mi*, jer je *donesi* + *mi* taka govorna cjelina, kako je *donesite*. – Tako ima i slov. govórā, gdje se prema imper. *nesîta*, *tepêmo*, *ženîte* govori: *nesî me*, *tepî ga*, *ženî se* (v. Murko I, 13).

Tako se i u polj. *narodnom* govoru enklitika s prednjom riječju sastavila u taku cjelinu, koja je podložna poljskom akcenatskom zakonu, po kome je drugi slog naglašen, te se pored: *czytałem*, *widziałem*, *chodziłem* itd. govori i: *czytaliśmy*, *widzieliśmy*, *chodziliście* itd. prema književnom *czytaliśmy*, *widzieliśmy*, *chodziliście* itd. Tako se u poljskom narodnom govoru čuje i na pr.: *godzién-eś* (= *goděneś*) prema književnom *gódzien-eś* itd.

[59] Riječima »*lužički srpski jezik*« zovem srpski jezik, koji se govori u Gornjoj i Donjoj »Lužici«. Zvati taj jezik samo »lužički« ne čini mi se opravdano, jer je »lužički« samo geografički naziv, a jeziku se ne daje ime prema geografičkim nazivima nego prema narodnom imenu. Budući da se slavenski narod u G. i D. Lužici zove *Srbi*, treba i jezik toga naroda zvati srpski. No kako bismo tako za dva jezika imali jednako ime, to možemo doskočiti neprilici, kažemo li lužički srpski.

U bugar. jeziku ima dijalekata, u kojima se akcenat u riječima tipa *mêso* i *nĕbo* (iskonski ^ i ˝) premješta, te se govori *месó* i *небé*. Prema tome se jednako govori i *градъ(ъ)* prema *грáд(ъ)* jer od *градъ* + *тъ* postaje dvosložna riječ tipa *mêso* pored *прáвът(ъ)* (ispor. hs. grâd i *prăg*).

2. U nas u književnom govoru dobiva proklitika ispred enklitike akcenat ˝, na pr.: rekao je, *dȁ ću* doći – prema: dobro bi bilo, *da dôđē* (ili: *dȁ dōđē*), no u govorima ima razlika. Tako sam ja u Posavini zabilježio i ovakih primjera: kȁžĕ *dȁ ću* dõć – kaže, *da ću ga* odvest, *da mĭ ti je* salomiti grane i dr. Tako sam u Posavini zabilježio i: *kȍ je*, *kȍ ću*, *tko tȅ je*, *šta jȅ*, *šta ću mu*, *što tĭ ću* i dr. (v. više takih primjera u mojoj radnji »Današnji posavski govor« u »Radu« *196*., 160/1).

3. Mi imamo u književnom govoru na pr.: *ná me*, *zá te*, *ú se* i dr., ali tu akcenat ´ ne postaje zacijelo u svezi prijedlog + enklitika *me*, *te*, *se*. Primjeri kao: *na me*, *za te* potječu još iz praslav. vremena, kad su ak. *mę*, *tę* bili ortotonički oblici, kako su u nekim prilikama još i u staroslov. jeziku. Prema književnom akcentu kao *ná me* govori se u čakav. narječju i *nā me* (na pr. u Bakru), a u Posavini obično *nâ me*. Ponajprije treba reći, zašto je *nā* u svezi sa *me*, *te*, *se*. Ja mislim, da bi *nā* moglo biti iz velike starine. Nekad je bilo *nā*, ali to se *nā* u primjerima kao: **nā selȍ* moralo pokratiti, i iz takih se primjera moglo *na* generalizirati, te se danas govori i na pr. *nȁ grād*, premda je nekad moglo biti **nā gôrd*, koje bi po zakonu moglo dati **nā grād* (ispor. na pr. *pītā* od *pītâ*: rus. пытáетъ). Tako je nekad bilo po svoj prilici i **nā mē* (ovdje mi ˏ znači uopće dugi akcenat bez naznake akcenatske kvalitete), prema čemu se *nā* moglo sačuvati. Sveza **nā mē* odgovara sasvim složenim riječima kao *nālòg*. Prema primjerima kao *ná me*, *zá te* i dr. moglo je onda nastati i *pó me*, *ú me* itd. Ovdje ću samo spomenuti, da se prema različnom akcentu kao *ná me*, *nā me* i *nā me* nalazi i različan akcenat u imenica kao *nálog*, jer sam u čakavskom narječju zabilježio na pr. i *nārod*: knjiž. *národ* i u Posavini *zâton*: knjiž. *záton* i dr., no zadatak ove radnje nije da tumači take razlike.

Pavao Tekavčić

DANAŠNJI ISTROROMANSKI DIJALEKT VODNJANA

UVOD

Ova je radnja pokušaj opisa, u duhu strukturalističke metode, današnjeg autohtonog istroromanskog govora mjesta Vodnjana kraj Pule, na na osnovi materijala sakupljenog prilikom istraživanja u mjestu.

a. PODACI O ISPITIVANJIMA

1. *Predmet rada.* Cilj ovih ispitivanja bio je sakupljanje građe o današnjem govoru toga mjesta.

Zajedno s rovinjskim, balskim i galežanskim, vodnjanski govor predstavlja posljednje ostatke istroromanskih dijalekata, tj. predvenecijanskog romanskog sloja u jugozapadnoj Istri. Unutar toga sloja opaža se podvojenost, jer vodnjanski, rovinjski i već izumrli fažanski govor pokazuju nasuprot balskom i galežanskom neke osobitosti, kao npr. diftonge *ey*, *ow* od lat. Ī, Ū: vod. *jeyla*, *dowra* prema bal. *fila*, *dura* (od lat. FĪLA, DŪRA) i prijelaz lat. vokala Ē, Ō, odnosno Ĭ, Ŭ u *i*, *u*, nasuprot *e*, *o* u balskom i galežanskom: vod. *vila*, *sula* prema bal. *vela*, *sola*, (od lat. UĒLA, SŌLA), vod. *pil. buka*, prema bal. *pel*, *boka* (od lat. PĬLU, BŬCCA), (rov. i faž. odnosno galež. primjeri su analogni). Obje karakteristike odvajaju vodnjansko-rovinjsku grupu od venecijanske koiné jugozapadne Istre više negoli balsko-galežansku grupu, odnosno dijalekti prve grupe (vodnjansko-rovinjske) pružaju više osobitosti nasuprot venecijanskom govoru nego dijalekti druge grupe. Zato sam koncentrirao svoj interes na vodnjansko-rovinjsku grupu istroromanskih govora. Kako je rovinjski govor poznat i pristupačan javnosti zaslugom prof. M. Deanovića, a, s druge strane, nemamo još iscrpnog prikaza vodnjanskog dijalekta, posvetio sam njemu ovaj rad.

2. *Vrijeme i mjesto ispitivanja.* Sakupljanje građe i ispitivanja na terenu vršio sam u kolovozu 1957, u srpnju i kolovozu 1961, u veljači 1962. godine i u kolovozu 1963. godine.

Ispitivanja sam vršio u Vodnjanu, i nastojao da za ispitanike odaberem autohtone stanovnike. Vodnjan nije selo u kontinentalnom smislu riječi, no ipak većina mojih ispitanika ima posjede u okolici mjesta i bavi se zemljoradnjom i uzgojem domaćih životinja. Na taj način, iako su ankete bile vršene u Vodnjanu, koji je urbanizirana sredina, u građi se nalaze svi sektori leksika: terminologija zemljoradnje, stočarstva, vinogradarstva, kućanskih poslova itd. Neke od tih materijala sakupljao sam i provjeravao na samom mjestu za vrijeme vršenja radova, npr. terminologiju vinogradarstva i vinarstva sakupio sam i provjerio u gospodarskim zgradama porodice Biasiol, gdje se nalazila vinogradarska i vinarska oprema.

3. *Način ispitivanja i sakupljanja građe.* U radu sam kombinirao dvije metode: sakupljanje tekstova što su ih ispitanici spontano pričali, i sakupljanje leksičke građe prema unaprijed utvrđenom kvestionaru. Mnogo sam se više služio prvom metodom, jer cilj anketa nije bilo utvrđivanje leksičkog blaga u pojedinim sektorima, nego prikupljanje što većeg broja spontanih tekstova u svrhu proučavanja fonematskog, morfematskog i sintagmatskog sistema današnjeg govora. Nastojao sam da tekstovi obuhvate osim spomenutih sektora vokabulara, i folklor, uspomene, anegdote itd.

Poseban je problem bilo pitanje jezika na kojem ću ispitanicima postavljati pitanja i uopće razgovarati s njima. Talijanskim književnim jezikom služio sam se vrlo malo, jer sam ubrzo uvidio da djeluje suviše distancirano, onemogućuje stvaranje prisnijeg kontakta između ispitivača i ispitanika i – što je još gore – pobuđuje u ispitanicima makar i nesvjesnu tendenciju imitacije književnoga govora. U toku boravka u Vodnjanu naučio sam mjesni dijalekt onoliko koliko mi je bilo potrebno za postavljanje pitanja, a to je pomoglo bržem uspostavljanju kontakta.

Metodom ispitivanja prema kvestionaru služio sam se samo prilikom sakupljanja određene terminologije, ili provjeravanja već sakupljenog leksičkog blaga u pojedinim sektorima (npr. terminologija vinogradarstva i vinarstva, terminologija rodbinskih naziva, atmosferskih nepogoda, nazivi stabala odnosno biljaka itd.). Kvestionar za ispitivanje vinogradarske terminologije pripremio sam prema studijama E. Ghirlanda, *La terminologia viticola nei dialetti della Svizzera italiana,* Romanica Helvetica, Bern 1956; L. Heilmann, *La parlata di Portalbera e la terminologia viticola nell'Oltrepò pavese,* Saggi linguistici dell'Istituto di glottologia, I, Bologna 1950. i E. Zappacosta, *La terminología vitivinícola a Mendoza,* Anales del Instituto de Lingüística de la Universidad de Cuyo, Facultad de filosofía y letras, Cuyo 1957. Za ostala leksička područja služio sam se uglavnom kvestionarom prof. M. Deanovića za Lingvistički atlas Mediterana, *Questionario dell'Atlante Linguistico Mediterraneo,* Venezia 1958. Veći dio materijala dao mi je Giuseppe Moscheni, ali sam rezultate dobivene od jednog ispitanika provjeravao uvijek barem na još jednome ili po mogućnosti na više ispitanika.

4. *Ispitanici.* Kako sam već spomenuo, uspostavljanje kontakta sa stanovnicima Vodnjana nije u početku išlo lako. Vodnjanci, naime, u svakodnevnom životu, a pogotovu sa strancima, govore jednu od dvije koiné koje postoje u tom dijelu Istre: venecijanski talijanski dijalekt ili hrvatski dijalekt (čakavski), već prema nacionalnoj pripadnosti, dok se autohtonim vodnjanskim govorom vrlo rijetko služe, ponajviše još u intimnim krugovima (u obiteljskom životu, stari prijatelji međusobno itd.), i to većinom starije generacije. Iz vlastitoga iskustva znam da je strancu teško postići da pred njim govore u tom dijalektu, jer ga osjećaju kao govor bez prestiža, nedostojan da pred stranom osobom govore njime. Teško shvaćaju da se stranac, uz to učen čovjek, može zanimati za njihov »dyalēto bòwmbaro«, pa sam nerijetko, nagovarajući mještane da govore vodnjanski preda mnom i uvjeravajući ih da me baš to zanima, čuo i ovakve primjedbe: »Oh, kako je to sm'ješno!« ili »Stid me je ovako govoriti pred profesorom!« ili »Čini mi se da sam još mlada kada ovako govorim« itd. Ova posljednja primjedba čini mi se osobito značajnom, jer ukazuje na odumiranje vodnjanskog govora kod mlađih generacija.

4.1. Moj glavni pomagač, koji mi je dao najveći broj tekstova i koji mi je pomogao pri traženju pogodnih ispitanika i pri uspostavljanju kontakta s njima, jest Vodnjanac Giuseppe Moscheni, po nadimku Bepi Belisa ('Beppe Bellezza'), rođen 26. IV 1891. u Vodnjanu. Polazio je školu do jedanaest i pol godina, zatim je bio mehaničar, mornar od 1913. do 1918, kasnije je putovao po Sjedinjenim Američkim Državama, od 1933. do 1939. bio je u Španjolskoj i sudjelovao u građanskom ratu na strani republikanaca, poslije toga je dvije godine bio interniran u Francuskoj, a od 1945. dalje stalno živi u Vodnjanu. Daje povremeno satove iz muzike, a neko je vrijeme surađivao i u zadruzi i u mjesnom domu kulture.

Iako je mnogo putovao po svijetu i, prema tome, bio izložen brojnim aloglotskim utjecajima, nije zaboravio vodnjanski govor, za koji se i danas zanima i surađuje s prof. M. Deanovićem i sa mnom. Bolje nego ijedan drugi ispitanik razumije problematiku istroromanskih govora. Jedino u realizaciji vokala nije posve pouzdan i pokazuje neke venecijanske utjecaje, a i u nekim pitanjima sintakse (npr. slaganje vremena), čini se, podliježe istim utjecajima. Zato sam građu koju mi je on dao iskorištavao prvenstveno u morfematskom i leksičkom smislu, dok sam fonematsku i sintaktičku stranu provjeravao bar na još jednom autohtonom Vodnjancu.

4.2. Drugi ispitanik bila je starica Antonia Giacometti, rođena Gropuzzo, po nadimku Melōta, rođena 22. V 1879. u Vodnjanu, umrla 1963. godine u dobi od 84 godine. Svršila je osnovnu školu, putovala je samo u mladosti u Štajersku, Beč i Rim, a inače se čitav život bavila kućanskim poslovima. Obavljala je i radove u polju. Prilikom prvoga anketiranja 1957. imala je 78 godina, ali je duševno bila još potpuno svježa i sačuvala odlično pamćenje. Prilikom druge ankete 1961. znatno je popustila,

tako da nisam od nje dobio više nikakav tekst. Njezina se artikulacija vokala razlikuje od Moschenijeve, a i nasuprot govoru ostalih Vodnjanaca odlikuje se npr. frekvencijom diftonga *ey*, *ow* ispred implozivnoga nazala.

4.3. Za utvrđivanje fonematskoga sistema najpouzdaniji ispitanik bio je starac Nicola Palin, po nadimku Gréynta, rođen 1896. u Vodnjanu. Završio je osnovnu školu, kasnije se bavio poljodjelstvom, a povremeno je bio i nekvalificirani radnik u Puli. Godine 1961, kada sam ga ispitivao, živio je kao penzioner u Vodnjanu. Njegova je kultura najoskudnija, nije nikamo putovao, i nije slučajno da je njegova realizacija vokala najdosljednija i da najviše odudara od venecijanske.

4.4. Ispitanik Giovanni Zuccarich, po nadimku Nane dela kavra ili Skàkoro (izgovor [skàkoro] i [skàkɔro]), rođen 8. IX 1900. u Vodnjanu, poslužio mi je pri utvrđivanju i provjeravanju fonematskoga sistema vokala prilikom drugoga boravka u Vodnjanu 1961. I on je završio samo 6 razreda osnovne škole, kasnije je bio zatvaran u Rimu zbog antifašističke djelatnosti, a poslije rata je bio namješten. Obavljao je uglavnom poljodjelske poslove (i kao nadničar). Poslije Moschenija on najbolje razlikuje vodnjanski autohtoni govor od venecijanske koiné. Duševno je još svjež, a sistem, fonematski i morfematski, posjeduje potpuno, tako da sam prema njegovom izgovoru kontrolirao – po mogućnosti neprimjetno – građu dobivenu od nekih drugih ispitanika. Na žalost, nije mi znao ispričati nikakav duži tekst.

4.5. Nekoliko anegdota i »bâsi« dobio sam od mještanina Francesca Forlanija, po nadimku Kēko, prilikom prve ankete 1957. Drugi i treći put nisam, na žalost, više od njega mogao ni riječi dobiti, jer je u međuvremenu bio operiran na grlu i potpuno izgubio mogućnost bilo kakve artikulacije. Usprkos tome prisustvovao je anketi i, kako vrlo dobro poznaje vodnjanski govor, ravno sam se djelomično i po njegovoj reakciji kada su bili u pitanju pojedini autohtoni izrazi vodnjanskoga leksika.

4.6. *Ostali ispitanici.* – Pored navedenih u razgovorima su sudjelovali i drugi mještani, od kojih sam zabilježio manje tekstove, odnosno samo dijaloge, nevezane rečenice i odlomke razgovora, ili tek po koji duži fragment. To su u prvom redu tri žene, Angela Biasiol, Domenica Stocco i Eufemia Zuccarich, sve tri Vodnjanke; prve dvije imale su godine 1957. pedesetak godina, posljednja oko šezdeset. Sve tri obavljaju kućanske poslove, a pored toga rade i na polju. Zabilježio sam i jedan dijalog dvaju mještana: Giovannija Bonassina, nadimkom Martorēlo i Biagia Gortana, nadimkom Byâzo. Tema dijaloga bile su uspomene iz života, radovi u polju itd., a sâm su dijalog improvizirali na moj prijedlog. Napokon, kao prvoga (po kronološkom redu) ispitanika treba da spomenem Vodnjanca Lorenza Malusà, po nadimku Muryown. I on je završio samo osnovnu školu, nikamo nije putovao, bavio se zemljoradnjom kao i ostali ispitanici. Od njega nisam uspio dobiti nikakav duži tekst, već samo odlomke dijaloga i nekoliko »bâsi«. U tekstovima koje je on dao vrlo se često vokali /e/, /o/ realiziraju kao diftonzi [ye], [wo] u položajima kada

ih ostali ispitanici realiziraju kao [ē], [ō], a isto tako pojavljuju se i kao neki venecijanizmi, tako npr. 3. l. prez. ind. od glagola *ēsi* 'biti' glasi kod njega vrlo često *ze*, dok autohtoni vodnjanski oblik glasi *zi*.

Vinogradarsku i vinarsku terminologiju dali su mi uglavnom, pored spomenutoga L. Malusà i G. Moschenija, supruzi Biasiol (po nadimku Browno i Browna), koji posjeduju vlastiti vinograd i podrum sa spravama.

5. *Primjedbe o radu s ispitanicima.* Kao što se može očekivati kada se radi o govoru nagriženom s dvije strane srodnijim venecijanskim i nesrodnim hrvatskim dijalektima, građa koju su dali ispitanici nije jedinstvena, jer ispitanici nisu dosljedni u svom lingvističkom uzusu. Razlike katkada mogu biti znatne. I ovdje se može konstatirati već poznata činjenica da ispitanici manje izloženi kulturi i aloglotskim utjecajima pokazuju jezični sistem koji je u određenim pojedinostima dalji od venecijanske koiné nego što je to sistem »kulturnijih« ispitanika, tj. onih koji poznaju i druge jezike ili dijalekte ili imaju širu kulturu. Tako npr. dok Nicola Palin realizira svako naglašeno *a*, osim ispred implozivnoga nazala i redovito osim u direktno finalnom položaju, kao [å], u govoru M. Moschenija ta se realizacija susreće znatno rjeđe i manje dosljedno. Isto tako Moscheni realizira sekvenciju *on* u finalnom položaju kao [oŋ] ili u najboljem slučaju kao [owŋ], dok u govoru drugih ispitanika stupanj aperture prvog člana ovoga diftonga dosiže [ǫ], ili čak [å]. Otvorena fakultativna varijanta fonema /e/, tj. [ɛ], karakteristična za Vodnjan, znatno je otvorenija u govoru ostalih ispitanika nego kod G. Moschenija. A. Giacometti realizira fonem /e/ i /o/ u položaju ispred implozivnog nazala najčešće kao diftonge [ęy], [ǫw], što je u govoru drugih ispitanika znatno rjeđe i manje uočljivo. Nedosljednost se ne opaža samo usporedivanjem tekstova različitih ispitanika već i unutar građe jedne te iste osobe.

Nesigurnost nije ograničena samo na fonematski sistem. Jednom kada su me u Vodnjanu već dobro poznavali (veljača 1962) prisustvovao sam u jednoj gostionici prepirci triju mještana o tome kako treba da glasi pravi, autohtoni vodnjanski oblik imperativa za 2. l. sg. od glagola *petenâse* 'češljati se'. Svatko je od njih branio svoju tezu i nastojao me uvjeriti da je njegov oblik ispravan. Prvi je dao oblik *petènete*, drugi *peteníete*, a treći je dao svoju »varijantu« *petènete*. Do kraja prepirke nije mi uspjelo utvrditi koji se oblik općenito smatra autohtonim i pravilnim. (Danas mislim da je to prvi od triju spomenutih oblika, jer sam i inače kao prezent dobio analogni oblik, *al se petèna.*) Drugom prilikom G. Moscheni je, pripovijedajući mi anegdotu *Al mänzo e al samèr*, dugo oklijevao prije nego što mi je dao oblik *duba* u rečenici *la bēšča la duba sta poko beŋ* 'životinja mora da je bolesna'.

Oscilacije se opažaju i u formantima za 1. i 2. lice imperf. ind. i konj. i kondicionala: Moscheni daje za 1. lice *-ondo*, katkada *-undo*, odnosno za 2. lice *-ovo*, *-uvo*, a drugi ispitanici također osciliraju između vokala *o* i *u*, ali nemaju kons. grupu *nd* u formantu za 1. lice, već samo *n* (*-ono*, *-uno*). Moschenijev oblik predstavlja vjerojatno stariju fazu.

Eklatantni su primjeri nedosljednosti i nesigurnosti u sintaktičkom sistemu razlike u konstrukciji pogodbene rečenice, razlike u upotrebi načina, a posebno oscilacije u slaganju vremena (str. 142–148).

Iako nije cilj ove radnje da objasni evoluciju vodnjanskoga dijalekta, treba ipak naglasiti da ovakvi i ovako brojni primjeri osciliranja u svim sektorima sistema (realizacija fonema, pojedini morfemi, upotreba pojedinih oblika) upozoravaju na stanje odumiranja u kome se ovaj govor danas nalazi (to vrijedi i za ostale istroromanske govore). Zato naučno tačan i vjeran prikaz toga govora danas, umjesto da pokušava dati čvrst sistem tamo gdje ga više nema, treba da registrira stanje kakvo jest, s pojavama koegzistencije različitih elemenata i kaotičnosti govora u raspadanju; a razlučivanje pojedinih nanosa tokom vjekova i utvrđivanje autohtone komponente stvar je budućih, dijakrono impostiranih radova.

b. IMPOSTACIJA PROBLEMA

1. Polazeći od onoga što sam iznio u tački a.1, postavio sam svoj rad izričito sinkronički.

Svjestan sam da je iscrpan pregled, nekakva inventarizacija materijala, nužna i osnovna predradnja za bilo kakvu studiju o genezi i evoluciji ovoga govora. Pored toga, proučavanje današnje faze tih dijalekata čini tako važnim još jedna okolnost. To je odsutnost tekstova na tim dijalektima, koji nikada nisu imali toliki prestiž da bi poslužili kao jezik pismenosti, književnosti ili kulture (malobrojna građa, što je spominje prof. M. Deanović u svojim *Istroromanskim studijama*, 303. knjiga Rada JAZU, većinom je plod svjesnog interesa pojedinaca koji se zanimaju za te govore u njihovoj posljednjoj, odumirućoj fazi, kada oni predstavljaju zanimljiv jezični i lokalni kulturno-historijski relikt). Stoga će svaka buduća rekonstrukcija razvojnih faza istroromanskih dijalekata, njihove stratigrafije i interferencije sa srodnim romanskim i nesrodnim slavenskim elementima morati nužno polaziti u prvom redu od jedine faze u kojoj su nam ti govori poznati, a to je njihova posljednja, ogromnim dijelom venecijanizirana, današnja faza.

Napokon, budući da su ti dijalekti posljednji ostaci jednog autohtonog romanskog sloja koji se razvio direktno od latinskoga govornoga jezika, unesenoga u Istru (cfr. M. Deanović, *Istroromanske studije*, str. 61–62), već samim tim, i bez obzira na buduće genetičko-historijske radove kojima će suvremeni materijali poslužiti kao baza, oni zaslužuju da budu zabilježeni i time osigurani za nauku.

Svoj rad sam, dakle, impostirao kao pokušaj deskripcije jednog od tih govora danas, jer to shvaćam kao prvu od tri etape, u kojima će se, po mom mišljenju, odvijati rad na istroromanskim dijalektima. Te etape možemo rezimirati trima pitanjima: 1. kakvom građom o tim dijalektima

raspolažemo danas? – 2. kakve su bile međusobne veze, lingvistički kontakti i interferencije na tom području? – 3. kakva je bila evolucija istroromanskih govora od kasne Antike do njihove današnje faze? Treće pitanje predstavlja u neku ruku sintezu proučavanja naših dijalekata.

2. Prikaz današnjeg vodnjanskog govora ograničio sam na sistem, ispuštajući leksik. Pored toga, budući da sintaktički sistem pruža najmanje osobitosti u usporedbi s talijanskim, a pogotovu venecijanskim sintaktičkim sistemom, iznosim iz sintakse vodnjanskog djalekta samo značajnije osobitosti.

U iznošenju građe sačuvao sam tradicionalnu podjelu na fonematski, morfematski i sintaktički dio, iako sam svjestan njene neadekvatnosti, posebno u romanskom govoru kao što je vodnjanski, gdje su morfematika i sintaksa upravo nerazdvojno povezane. Učinio sam to, ipak, iz razloga preglednosti i jasnoće, iz obzira prema tradiciji a i zato što je u pitanju dijalekt u stanju odumiranja, nesiguran i nedosljedan, izložen okolnim aloglotskim utjecajima i velikim dijelom upravo dezintegriran.

Fonematski sistem prikazan je u duhu praške fonološke škole. Mislim da je ta metoda do danas dala najviše i najplodnijih rezultata, da je najsigurnija i najperspektivnija (cfr. također L. Heilmann, *Origini, prospettive e limiti dello strutturalismo*, Convivium 5, god. XXVI (n. s.), str. 523).

Nisam prihvatio Jakobsonovu binarističku metodu, jer nisam imao prilike za eksperimentalnu analizu vodnjanskih glasova, kako to pretpostavlja i zahtijeva ta metoda. Pored toga, radi se o dijalektu koji, kako smo vidjeli, izumire, pa je realizacija fonema, a naročito vokalskih, nesigurna.

Što se morfematskoga sistema tiče, budući da vodnjanski govor pripada zapadnoj Romaniji koja je, osim neznatnih ostataka, izgubila nominalnu fleksiju, prirodno je da se pažnja koncentrirala na verbalni dio fleksije koji je tako u ovom radu ispao znatno opsežniji nego nominalni dio. U interpretaciji vodnjanskih glagolskih oblika proveo sam formalni studij distribucije i alternacije alomorfskih varijanata, po uzoru na američku školu (cfr. Sol Saporta, *Morpheme Alternants in Spanish*, u zborniku *Structural Studies on Spanish Themes*, Salamanca 1959).

Nisam ispuštao iz vida niti funkcionalni kriterij. Na taj način, postigao sam kombinaciju formalnog i funkcionalnog kriterija.

Sintaksa nije obrađena strukturalnom metodom. Jedan od razloga je svakako, kao što je već spomenuto, razmjerno siromaštvo sintakse na osobitostima, u usporedbi s talijanskom. Pored toga niti sama strukturalistička nauka nije se, na području sintakse, još iskristalizirala u jednu pouzdanu i općeprihvaćenu metodu.

3. Na kraju želio bih objasniti neke terminološke inovacije, koje ovdje unosim. One su ograničene uglavnom na morfematski sistem. Termin *zamjenica* zadržavam samo za lične zamjenice koje stvarno zamjenjuju

imenicu (cfr. Pottier, o. c., str. 56., § 169,2.), ali ga ne upotrebljavam za ostale kategorije, posebno ne za funkciju tzv. »relativne« zamjenice (jer tu se zaista ništa ne *zamjenjuje* već samo *veže*). – Pod *morfemom* podrazumijevam, u općeprihvaćenom značenju, najmanju funkcionalnu jedinicu tzv. prve artikulacije jezika. Ako takav morfem donosi i semantički sadržaj (»substance prédicative«, Pottier, o. c., str. 11., § 8.), nazivam ga *leksemom*.

Morfem koji ima semantički sadržaj samo utoliko što može modificirati leksem, nazivam *infiksom*. Ovaj termin čini mi se prikladnijim od tradicionalnoga izraza *sufiks* kada se radi o flektivnim kategorijama riječi, jer se takav morfem u stvari *umeće između* leksema i *formanta* (v. niže).[1]

Termin *formant* upotrebljavam za morfem bez semantičkog sadržaja, odnosno bez sposobnosti modifikacije toga sadržaja, tj. morfem čija je funkcija u izražavanju morfematskih opozicija roda, broja, lica itd. (cfr. eng. termine »gender-number morpheme«, »case-marker« itd.). Posebni infiks susrećemo kod glagola. On izražava vremenski nivo radnje odnosno subjektivno gledanje agensa na akciju (dakle, »vrijeme« odnosno »način«), pa ga stoga, u pomanjkanju boljeg i kraćeg termina, nazivam *vremensko-načinskim morfemom (VNm)*. Taj naziv ujedno izražava i dvostruku funkciju toga morfema, jer on stvarno, osim na nivou budućnosti, izražava u isto vrijeme i »vrijeme« i »način« (budući da u sadašnjosti i u prošlosti opozicije »vremena« i »načina« interferiraju).

4. Primjere kojima ilustriram pojedine dijelove vodnjanskog jezičnog sistema uzeo sam ponajviše iz tekstova koje sam sâm sakupio u Vodnjanu. Transkripcija je fonetska, koliko to dopuštaju ograničene tehničke mogućnosti. Primijenio sam sistem bilježenja prof. M. Deanovića uz neke nadopune za specifično vodnjanske glasove (npr. različite realizacije fonema /e/, varijante [ä] i [å] fonema /a/). Također iz tehničkih razloga bilježim poluvokale i polukonsonante jedinstvenim znakovima, tj. *y* i *w*.

Budući da vodnjanski govor nema različitih tipova akcenta, fonematski distinktivnih, a nema ni vlastiti grafijski sistem (dakle niti ono što se u tal. ortografiji naziva »accento fonico«), bilježim mjesto akcenta uvijek jedinstvenim znakom, tzv. *gravisom* (`), jer je samo *mjesto* akcenta relevantno. U skladu s ovom činjenicom označavao sam mjesto akcenta uvijek kada sam smatrao da je to potrebno zbog njegove distinktivne uloge (npr. inf. *kantà* i 3. l. prez. *kànta*). Akcent nisam bilježio na paroksitonama, već samo na oksitonama i na proparoksitonama. U izvjesnim, vrlo rijetkim, slučajevima akcent služi za razlikovanje homonima (u pismu): *sti* 'ovi' i *stì* 'stojte, budite' (od *sta* 'stajati, biti'), *zi* 'jest' i *zì* 'idite', itd.

[1] Termin *sufiks* zadržavam samo za adverbni morfem – *mente*, koji stvarno dolazi *na kraj* i iza kojega ne dolazi nikakav formant (jer adverb nije flektivna kategorija riječi).

Svi su primjeri koji se sastoje od rečenica, odnosno koji su navedeni u poglavlju posvećenom sintaksi, kao i u odsječku o upotrebi posvojnih pridjeva, prevedeni na talijanski književni jezik i na hrvatskosrpski književni jezik. Na taj se način bolje ističu specifičnosti vodnjanskoga jezičnog sistema. Gdje god sam to smatrao potrebnim, dodao sam u zagradama, iza prijevoda u duhu talijanskoga književnog jezika, također i doslovni prijevod u duhu vodnjanske sintakse da jače istaknem razliku. Kratica *lit.*, u tim dodacima znači »ad litteram«.

LITERATURA

G. I. Ascoli: *Sagi ladini*, Archivio glottologico italiano, I, 1873.

M. T. Atzori: *Analisi strutturalistica del dialetto campidanese*, Orbis, IX, 2.

Ch. Bally: *Linguisaique générale et linguisaique française*, Bern 1950.

M. G. Bartoli: *Das Dalmatische*, I–II, Beč, 1906.

M. G. Bartoli – G. Vidossi: *Alle porte orientali d'Italia*, Torino 1945.

E. Bourciez: *Eléments de linguistique romane*, Pariz 1946.

G. A. Dalla Zonca: *Talijansko-vodnjanski rječnik* (u rukopisu).

M. Deanović: *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria*, Zagreb 1954.

M. Deanović: *Istroromanske studije*. Rad JAZU. knj. 303, Zagreb 1955.

M. Deanović: *Questionario per l'Atlante Linguistico Mediterraneo*, Venezia 1960.

M. Deanović: *Remarques sur le système phonologique de l'istroroman*. Bulletin de la Société de Linguistique de Paris. sv. 48.

M. Deanović: *Voci slave nell'istrioto*. Ricerche slavistiche, 3, Rim 1954.

E. Ghirlanda: *La terminologia viticola nei dialetti della Svizzera italiana*. Romanica Helvetica. Bern 1956.

W. Giese: *Lentoformen und Allegroformen*. Orbis, VII, 2.

P. Guberina: *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes*, Zagreb 1954.

L. Heilmann: *La parlata di Portalbera e la terminologia viticola dell'Oltrepò pavese*. Saggi linguistici dell'Istituto di Glottologia, I. Bologna 1950.

L. Heilmann: *Origini, prospettive e limiti dello strutturalismo*, Convivium, 5, god. XXVI, n .s.

L. Heilmann: *La parlata di Moena fra Fiemme e Fassa*. Bologna 1955.

L. Heilmann: *Strutturalismo e storia nel dominio linguistico italiano: Il vocalismo di una parlata tipica pavese*, Quaderni dell'Istituto di Glottologia. VI (1961), Bologna.

L. Heilmann: *Per una dialettologia strutturale*. Quaderni dell'Istituto di Glottologia, IV (1959), Bologna.

A. Hull: *A Note on the Development of the Modern French Vowel System*, Word, 13.

A. Ive: *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Strasbourg 1900.

A. Ive: *Istriotsko-talijanski rječnik* (u rukopisu).

K. Jaberg – J. Jud: *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, I–VIII, Zofingen 1928–1940.

E. A. Llorach: *Fonología española*. Madrid 1954.

H. Lüdtke: *Il sistema consonantico del sardo logudorese*, Orbis, II, 2.

G. Malusà: *Terminologia agricola istriota di Rovigno, Valle e Dignano*, (seminarska radnja, u Talijanskom seminaru Filozofskog fakulteta, god. 1954).

W. Meyer-Lübke – M. G. Bartoli: *Grammatica storico della lingua italiana e dei dialetti toscani*, Torino 1941.

Ž. Muljačić: *Dalmatinski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st.*, Rad JAZU, knj. 327, Zagreb.

H. Nilson-Ehle: *Syntaxe dialectale: Points de vue*, Studie Neophilologica, XXVIII, 2, Uppsala 1956.

B. Pottier: *Introduction à l'étude de la philologie hispanique*, I–II, Bordeaux 1957–1958.

Raven J. MacDavid, jr.: *Structural Linguistics and Linguistic Geography*, Orbis, X, 1.

M. Regula: *Sprachliche Unvollkommenheit und Luxuserscheinungen*, Vox Romanica, XV, 1.

D. Rismondo: *Dignano nei ricordi*, Pagine istriane, 12 (1914), 1. serija.

E. Rosamani: *Vocabolario giuliano*, Bologna 1958.

G. Rohlfs: *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*. I–III, 1949–1954.

S. Saporta: *Morph. Morpheme, Archimorpheme*, Word, 12.

S. Saporta: *Morpheme Alternants in Spanish*, u: *Structural Studies on Spanish Themes*, Salamanca 1959, str. 15–162.

P. Skok: *Osnovi romanske lingvistike*, I–III, Zagreb 1940.

P. Skok: *Contributions à l'étude de l'istriote prévénitien*, Mélanges Haškoves. Brno 1936.

M. Ulleland: *L'uso del pronome ogli come pronome neutro e come soggeto anticipate nell'italiano antico*, Studia Neophilologica, XXXIII, 2, Uppsala 1961.

H. Weinrich: *Phonologische. Studien zur romanischen Sprachgeschichte*, Münster 1958.

E. Zappacosta: *La terminología vitivinícola a Mendoza*, Anales del Instituto de Lingüística de la Universidad de Cuyo, Facultad de Filosofía y Letras, Cuyo 1957.

A. FONETSKI REPERTOAR I FONEMATSKA ANALIZA

a. Fonetski repertoar

1. *Vokali*

Vodnjanski govor ima ove vokale:

a – vokal najveće aperture, odgovara srpskohrvatskom i talijanskom *a*, dolazi u nenaglašenim i često u naglašenim slogovima: *balà* 'plesati', *kantà* 'pjevati', *za* 'već';

å – velarno *a*, odgovara francuskom »a postérieur«, ali je jače velarizirano; u izgovoru N. Palina svako *a* u nagl. slogu, osim ispred implozivnoga nazala i redovito osim u finalnom položaju, ima taj timbre: *bâso* 'nizak', *âltri* 'drugi', *mâńa* 'jedi' itd.;

ä – palatalizirano *a*, odgovara francuskom »a antérieur«, dolazi samo ispred implozivnog nazala i samo u naglašenom slogu: *päŋ* 'kruh', *kwänta* 'kolika'; realizacija je i ovdje najdosljednija kod N. Palina;

e – vokal srednjeg stupnja aperture, podudara se u svemu sa srpskohrvatskim *e* odnosno talijanskim *e* u nenaglašenim slogovima; dolazi najčešće u nenaglašenim slogovima: *vedendo* 'videći', *spetà* 'čekati', *treno* 'vlak';

o – paralelni vokal u velarnoj grani: *otanta* 'osamdeset', *dolùr* 'bol';

ē – izrazito dugo i zatvoreno *e*, podudara se s talijanskim *e* u riječima *tela*, *seta*, i sl. i dolazi samo u naglašenim slogovima: *bēla* 'lijepa', *vēčo* 'star';

ō – paralelni vokal u velarnoj grani; *pōrta* 'vrata', *nōto* 'noć';

ę – otvoreno *e*, kao u talijanskom *sempre*, *ferro*, samo u naglašenim slogovima, najčešće ispred implozivnoga nazala, ali i inače: *vęnto* 'vjetar', *sęmpro* 'uvijek', *barbyęr* 'brijač';

ǫ – paralelni vokal u velarnoj grani, dolazi najčešće kao prvi dio diftonga *ow*: *pǫwnto* 'tačka' i 'most' (talijanski *punto*, *ponte*), *nisǫwna* 'nijedna' itd.;

ɛ – karakteristični vodnjanski vokal, vrlo velikoga stupnja aperture, ograničen na naglašeni položaj, ali uglavnom ne dolazi ispred implozivnog nazala: *fɛsta* 'svečanost', *sɛna* 'večera', *mɛti* 'staviti', *mɛyo* 'bolje', *zuvarɛ̀ri* 'radni dani' itd.;

i – vokal najmanje aperture u palatalnoj grani, podudara se sa srpskohrvatskim i talijanskim *i*: *mis* 'mjesec', *kwila* 'ona';

u – paralelni vokal u velarnoj grani: *bus* 'glas', *sula* 'sama';

ů – vokal između *u* i *o*, dolazi gotovo samo u direktno finalnom položaju, vrlo rijetko u protonici; iz razloga jednostavnosti nisam ga u tekstovima bilježio posebnim znakovima: pr.: *kwistů* 'ovaj', *zůgàtůli* 'igračke';

ə – reducirani vokal, kao francuski »e muet« ili indoevropski »šva«, ograničen na intertonički položaj, a u brzom govoru može ispasti: *pòvəro* 'siromašan', *fimənа* 'žena', *zùvəno* 'mlad'.

Primjedbe

1. Vokali *e*, *o* realiziraju se često kao diftonzi *ey*, *ow*, osobito ispred implozivnoga nazala. Stupanj aperture prvoga elementa je to veći što je veći afektivitet onoga koji govori, a isto tako u obrnutom je razmjeru s kulturom i aloglotskim utjecajima.

2. I vokali ē, ō katkada se realiziraju tako da akustički dojam budu diftonzi *ye*, *wo*, s manje ili jače reduciranim prvim dijelom.

2. *Poluvokali*

y – palatalni poluvokal (u »silaznim« diftonzima): *mây* 'nikada', *despoy* 'poslije',
– palatalni polukonsonant (u »uzlaznim« diftonzima): *pyâs* 'svida se', *pyova* 'kiša';
w – velarni poluvokal (u »silaznim« diftonzima): *low* 'on', *mownto* 'brdo',
– velarni polukonsonant (u »uzlaznim« diftonzima): *kwâl* 'koji', *kwila* 'ona'.

Iz tehničkih razloga, a i zbog njihove komplementarne distribucije, bilježim palatalni poluvokal i palatalni polukonsonant jedinstvenim znakom *y*, a isto tako velarni poluvokal i velarni polukonsonant znakom *w*. Za fonemski status tih glasova v. str. 15.

3. *Diftonzi*

Vodnjanski diftonzi mogu biti »uzlazni« i »silazni«, već prema tome da li vokalski element zauzima drugo, odnosno prvo mjesto.

Uzlazni diftonzi s palatalnim poluvokalom jesu:

ye: pyena 'puna',
yä: pyänto 'plač' (rijetko),
ya: pyaziva 'sviđalo se',
yå: pyâs 'svida se',
yō: pyōvo 'kiša pada',
yo: pyoviva 'kiša je padala',
yu: fyurinteyŋ 'fiorentinski'.

Uzlazni diftonzi s velarnim poluvokalom jesu:

wi: kwila 'ona' (autoht.),
we: kwela 'ona' (tal.),
wä: kwänto 'kolik, -o',
wa: kwalità 'vrsta',
wå: kwâl 'koji'.

Diftong *wo* nastaje katkada kao varijanta u realizaciji fonema /o/. Čini se da ta realizacija nije autohtono vodnjanska.

Silazni diftonzi s palatalnim poluvokalom jesu:

ey: key 'tko', *åy: måy* 'nikada', *oy: voy* 'vi', 'hoćeš', *uy: aŋkuy* 'danas'.

Silazni diftonzi s velarnim poluvokalom jesu:

aw: kawza 'uzrok', 'zbog', *ow: lowmo* 'svjetlo'. Diftong *ew* ne dolazi.

Silazni diftonzi ne dolaze u protoničkom ni postoničkom položaju.

Kako se vidi, isključene su kombinacije *yi, *iy, *wu, *uw, upravo zato što su poluvokali *y*, *w* asilabičke varijante fonema /i/, /u/, cfr. str. 15.

U položaju ispred implozivnog nazala stupanj aperture vokalskog elementa u diftonzima *ey*, *ow* znatno se povećava, osobito u afektivnom govoru i kod ispitanika bez veće kulture. U ekstremnim slučajevima realizira se kao [ɛ], odnosno [å]. U istom se položaju diftong većinom malo nazalizira.

4. *Triftonzi*

U vodnjanskom se govoru triftonzi uvijek sastoje od vokalskog elementa koji zauzima drugo (centralno) mjesto i od dvaju poluvokala koji zauzimaju prvo i treće mjesto. Postoje ovi triftonzi:

a. oba su poluvokala palatalna: *yey: impyey* 'napuniti'; *yoy: fyoy* 'djeca';

b. prvi poluvokal je palatalan, drugi je velaran: *yow: pyow* 'više';

c. prvi poluvokal je velaran, drugi je palatalan: *wey: kweynto* 'peti'; u govoru nekih ispitanika svaki diftong *ey* iza labijala postaje triftong *wey* (*fweyla* = *feyla* 'niz'); ta pojava je redovita u rovinjskom dijalektu; *woy: despwoy* (vjerojatno pod tal. utjecajem; u autohtonom vodnjanskom nema *wo* ni *woy*);

d. nema kombinacije dvaju velarnih poluvokala s vokalom kao centralnim elementom.

5. *Konsonanti*

Ovi konsonanti odgovaraju srpskohrvatskim odnosno talijanskim odgovarajućim glasovima:

p, t, k, b, d, g, f, s, v, z, m, n, ń (talijanski *gn*, srpskohrvatski *nj*), ĺ (talijanski *gl* u *gli*, srpskohrvatski *lj*), r.

č – palatalna bezvučna afrikata, podudara se s talijanskim *c* u *cento, cigno*, odnosno stoji između srpskohrvatskog ć i č.

ǧ – paralelna zvučna palatalna afrikata, kao talijanski *g* u *gente, giro;* između srpskohrvatskog *đ* i *dž;*

l – izrazito palatalno, kao na cijelom venecijanskom području;

ŋ – velarni nazal, kao u talijanskom *dunque, lingua*, odnosno engleski *to sing;* dolazi u položaju ispred velara *k, g*, i u apsolutnoj pauzi;

š, ž – odgovaraju srpskohrvatskim glasovima š, ž, ali u autohtonom vodnjanskom dolaze samo kao varijante fonemâ /s/, /z/ u konsonantskim grupama, u kojima je drugi član /č/ odnosno /ǧ/, i to u brzom govoru: npr. *ščōpo* 'puška', *žǧomfåse* 'naduti se'. Nema ih izvan ovih grupa.

Dentalne afrikate (*ts, dz*) nepoznate su u autohtonom vodnjanskom govoru.

Vodnjanski dijalekt ima dakle:

14 vokala:
a, å, ä, e, o, ē, ō, ɛ, ę, ǫ, i, u, ů, ə;

2 poluvokala:
y, w;

18 diftonga:
ye, yä ya, yå, yo, yō, yu, wi, we, wä, wa, wå, ey, åy, oy, uy, ow, åw; ako uzmemo u obzir i diftong *wo.* ima ih 19;

4 triftonga:
yey, yoy, yow, wey; ako brojimo i woy, onda ih ima 5;

21 konsonant:
p, t, k, b, d, g, f, s, š, v, z, ž, č, ǧ, m, n, ŋ, ń, l, ĺ, r;

b. Fonematska analiza

1. *Vokalski sistem*

a. U naglašenom položaju

Niže navodim vokalske foneme, opozicije iz kojih oni rezultiraju kao i njihovu fonološku definiciju.

/i/ /i/ ~ /u/: *vila* 'jedro' ~ *vula* 'gdje';
zi 'jest' ~ *zu* 'dolje';
/i/ ~ /e/: *sira* 'večer' ~ *sera* 'zatvori';
si 'žed' ~ *se* 'znam' itd.

Iz ovih opozicija izlazi da je /i/ prednji nezaobljeni i nenazalni vokal prvoga (najmanjeg) stupnja aperture.

/u/ /u/ ~ /i/: cfr. gore; pored toga:
luvi 'vukovi' ~ *livi* 'dižem';
/u/ ~ /o/: *(s)purko* 'prljav' ~ *porko* 'svinja', itd.

Iz navedenih opozicija izlazi da je /u/ stražnji zaobljeni nenazalni vokal prvoga (najmanjega) stupnja aperture.

Fonemi najmanjeg stupnja aperture, /i/ i /u/, realiziraju se i kao tzv. poluvokali, odnosno polukonsonanti, tj. asilabičke varijante od /i/ odnosno /u/. Razlikujemo dvije varijante [i̯] odnosno [y] od /i/, [u̯] odnosno [w] od /u/. Prva varijanta pojavljuje se kad je asilabička varijanta tih fonema drugi dio diftonga, a druga se nalazi kao prvi dio diftonga: drugim riječima, u prvoj varijanti, sa fonetske tačke gledišta, prevladava vokalski karakter, a u drugoj konsonantski karakter. Sa fonološke tačke gledišta [i̯] i [y] su varijante fonema /i/, jer je njihova distribucija komplementarna; isto vrijedi i za [u̯] i [w] kao varijante fonema /u/. Pored toga u kombinacijama vokalskih fonema koje stvaraju diftonge sistem ne poznaje kombinacije *ii̯, *yi, *uu̯, *wu.

Prema tome fonem /i/ se realizira u tri kombinatorne (pozicione) varijante: [i], [i̯], [y]; isto tako fonem /u/ realizira se u tri kombinatorne (pozicione) varijante: [u], [u̯], [w]. Primjeri:

$$\left.\begin{matrix}[\mathrm{i}]\\[\mathrm{u}]\end{matrix}\right\}$$: primjere vidi gore.

i̯: *mai̯* 'nikada', *poi̯* 'poslije', *voi̯* 'vi', 'hoćeš', *dei̯* 'dan' itd.

u̯: *kau̯za* 'uzrok', *nisou̯na* 'nijedna', *lou̯na* 'mjesec' itd.

y: *yâso* 'led', mraz'. *yerba* 'trava', *pyâs* 'sviđa se', *pyova* 'kiša' itd.

w: *kwal* 'koji', *kwila* 'ona', *kwisto* 'ovaj', *kwèyndeze* 'petnaest' itd.

Posebne grafičke znakove za svaku od dviju varijanata fonema /i/ odnosno /u/ upotrebljavam samo ovdje zbog jasnoće izlaganja, inače, iz razloga pojednostavljivanja, upotrebljavam za obje varijante fonema /i/ znak *y*, odnosno za obje varijante fonema /u/ znak *w*.

/e/ U današnjem dijalektu ovaj se fonem realizira u više varijanata, čija se distribucija može samo djelomično i približno odrediti. Pojas realizacija ide od izrazito dugog i zatvorenog [ē], preko srednje otvorenog [e] i [ę] do veoma otvorenog [ɛ] (specifičan za vodnjanski govor). Varijante koje predstavljaju različite realizacije fonema /e/ u vodnjanskom govoru jesu fakultativne varijante, koje katkada primaju karakter socijalnih varijanata (npr. stupanj aperture kod realizacija fonema /e/ u izgovoru Moschenija znatno je manji nego u izgovoru neškolovanih seljaka). Iz primjera koje ovdje dajem vidi se da su sve varijante moguće praktički u svim položajima; no realizacija [ɛ] pojavljuje se ipak najčešće u vezi s nazalom ili labijalom, dok se realizacija [ę] odnosno [ęy] (konzekventna realizacija npr. u govoru A. Giacometti) pojavljuje redovito u kontaktu s implozivnim nazalom. Primjeri:

[ē]: *lēto* 'krevet', *vēčo* 'star', *tēndi* 'brinuti se', *prēsto* 'brzo', *(a)dēso* 'sada', *bēla* 'lijepa', *insēmbro* 'zajedno', *rēsta* 'ostaje', *pēsa* 'komad';

[e]: *treno* 'vlak', *meno* 'manje', *koryera* 'autobus', *mureda* 'djevojka', *insembro* 'zajedno', *pyera* 'kamen', *veŋ* 'dolazi', *teŋ* 'drži', *beŋ* 'dobro';

[ę]: *zęnto* 'ljudi, narod', *vęnto* 'vjetar', *sęnto* 'sto', *sęmpro* 'uvijek', *dęnto* 'zub', *insęmbro* 'zajedno', *vęnko* 'vrba'; u svim ovim primjerima moguća je i realizacija [ey];

[ɛ]: *mɛti* 'stavljam', *mulɛna* 'sredina kruha', *sɛna* 'večera', *mɛni* 'vodim', *bɛni* 'dobra, imetak', *fɛsta* 'svečanost', *sɛmpro* 'uvijek', *pɛrdi* 'gubim', *mɛyo* 'bolje', *vɛsti* 'oblačim', *skɛna* 'leđa', *skɛrso* 'šala' itd.

Primjeri koje sam ovdje naveo predstavljaju samo mali izbor najkarakterističnijih i – koliko je moguće – dosljednih realizacija; no oscilacije između različitih realizacija, kao i unutar izgovora jednog te istog ispitanika, tolike su da se ne može odrediti distribucija varijanata.

Postoje u do sada sakupljenom materijalu samo tri primjera opozicija otvorenog prema zatvorenom timbru fonema /e/, dakle /ɛ/ ~ /ē/, koje ovdje dajem:

mēyo 'moj' ~ *mɛyo* 'bolje',
lēto 'krevet' ~ *lɛto* 'pročitan',
prēsto 'brzo' ~ *prɛsto* 'zajam'.

Međutim, valja naglasiti da ti primjeri nisu sigurni, ne samo zato što i u njima realizacija fonema oscilira već i stoga što je duži oblik posvojnog pridjeva *(mēyo)* razmjerno rijedak, što je *lɛto* part. perf. pas. od glagola *lɛzi* 'čitati', koji je bar djelomično učenog porijekla, te napokon zato što u trećem primjeru dvije riječi u opoziciji potječu od dva razna ispitanika (resp. Moscheni i Palin) čiji se vokalski sistemi znatno razlikuju. Stoga smatram da ova tri primjera nemaju dokaznu moć za uvođenje posebnog fonema /ɛ/, u opoziciji s /ē/, odnosno da su to vjerojatno tek počeci, pokušaji sistema da iskoristi dvije ekstremne realizacije fonema /e/ – najzatvoreniju i najotvoreniju – u distinktivne svrhe, tj. za stvaranje opozicije /ē/ ~ /ɛ/.

Opozicije kojima možemo izolirati fonem /e/ jesu:

/e/ ~ /o/: *meto* 'stavlja' ~ *moto* 'gesta, mig',
ferma 'zaustavlja' ~ *forma* 'oblik',
ye 'imam' ~ *yo* 'ima',
/e/ ~ /i/: cfr. opoz. navedene za fonem /i/; pored toga:
teńa konj. od *tińey* 'držati' ~ *tińa* 'škrtac',
/e/ ~ /a/: *meto* 'stavlja' ~ *mato* 'lud',
leto 'krevet' ~ *lato* 'mlijeko'.

Prema ovim opozicijama /e/ je prednji nezaobljeni i nenazalni vokal drugoga (srednjeg) stupnja aperture, s vrlo širokim pojasom realizacija, koje sistem u nekim slučajevima nastoji iskoristiti za stvaranje nove opozicije /e/ ~ /ɛ/.

/o/: I kod ovoga fonema pojas realizacija stvara nekoliko fakultativnih varijanata, no njihov je broj manji nego broj varijanata paralelnog palatalnog fonema /e/, a pored toga nema nikakvih opozicija in statu nascendi koje bi odgovarale opozicijama /e/ ~ /ɛ/, koje sam gore iznio.

/o/ ~ /e/: cfr. opoz. navedene za /e/; pored toga:
noto 'noć' ~ *neto* 'nećakinja, unuka';
/o/ ~ /u/: *porko* 'svinja' ~ *(s)purko* 'prljav',
zogo 'igra' ~ *zugo* 'jaram';
/o/ ~ /a/: *goto* 'čaša' ~ *gato* 'mačka',
sona 'sviraj' ~ *sana* 'zdrava'.

Izlazi da je /o/ stražnji zaobljeni i nenazalni vokal drugoga (srednjega) stupnja aperture, koji se također realizira u obliku nekoliko fakultativnih – odnosno socijalnih – varijanata, koje sistem međutim ne iskorištava ni za kakve opozicije.

/a/ Ovaj se fonem realizira u dvije varijante, koje su međusobno u komplementarnoj distribuciji: [ä] ispred implozivnoga nazala, [å] u svim ostalim položajima. Primjeri:

[ä]: *päŋ* 'kruh', *käŋ* 'pas', *säŋka* 'lijeva', *fräŋko* 'iskren, slobodan', *mänzo* 'vol, govedo', *täŋto* 'toliko, mnogo', *fäŋ* 'glad' itd.;

[å]: *låto* 'mlijeko', *åltro* 'drugi', *spåla* 'leđa', *pyådena* 'zdjela', *kåza* 'kuća', *måto* 'lud', *båti* 'tući, udarati', *fåbro* 'kovač', *såna* 'zdrava' itd.

Stupanj velarizacije varijante [å] također varira, pa je to socijalna varijanta, a osim toga velarizacija te varijante u direktnom je razmjeru i s afektivnošću onoga koji govori, odnosno s afektivnošću teksta; dakle, u neku je ruku to i stilistička (afektivna) varijanta.

Primjeri opozicija:

/a/ ~ /e/: *lato* 'mlijeko' ~ *leto* 'krevet',
sa 'zna' ~ *se* 'znam',
sana 'zdrava' ~ *sena* 'večera';
/a/ ~ /o/: *gato* 'mačka' ~ *goto* 'čaša',
sana 'zdrava' ~ *sona* 'sviraj' i sl.

Prema tome /a/ je nenazalni vokal trećeg (najvećeg) stupnja aperture, realiziran kao [ä] ispred implozivnog nazala, a kao [å] u ostalim položajima.

Sistem koji izlazi iz navedenih analiza ima dvije grane: palatalnu i velarnu, čija se opozicija nalazi na svim stupnjevima aperture osim najvećega; tri stupnja aperture, od kojih srednji stupanj dopušta razmjerno širok pojas realizacija; dva načina artikulacije (zaobljeni i nezaobljeni). Budući da nema neutralizacije opozicije lokalizacije (prednji ~ stražnji) a niti neutralizacije opozicije načina artikulacije (zaobljeni ~ nezaobljeni), ne možemo utvrditi koja je od dviju opozicija relevantna, a koja je tzv. popratna pojava (fenomeno accessorio).[2]

[2] Cfr. M. T. Atzori: »Analisi strutturalistica del dialetto campidanese«, *Orbis* IX, 2.

Sistem ima, dakle, pet vokalnih fonema, koji su ovako raspoređeni:

i	u
e	o
a	

Jedino ako bismo uzeli u obzir ona tri primjera za opoziciju in statu nascendi /e/ ~ /ɛ/, sistem bi izgledao ovako:

i	u
e	o
ɛ	
a	

Ovaj sistem ima šest fonema i tri, odnosno četiri, stupnja aperture. Takav sistem pruža različite mogućnosti sređivanja i uspostavljanja simetrije.

Opozicije i distinktivne crte vokala mogu se pregledno ovako prikazati:

/i/ : najmanji stupanj aperture (/i/ ~ /e/), prednji (/i/ ~ /u/),
/u/: najmanji stupanj aperture (/u/ ~ /o/), stražnji (/u/ ~ /i/),
/e/: srednji stupanj aperture (/i/ ~ /e/ ~ /a/), preduji (/e/ ~ /o/),
/o/: srednji stupanj aperture (/u/ ~ /o/ ~ /a/), stražnji (/o/ ~ /e/),
/a/: najveći stupanj aperture (/a/ ~ /e/ ~ /i/, /a/ ~ /o/ ~ /u/).

Distinktivna crta nenazalnosti nije uzeta u obzir, jer ona izlazi iz činjenice da vodnjanski sistem ne poznaje nazalnih vokala. Također nisu uzete u obzir opozicije /e/ ~ /ɛ/ zbog njihovog neznatnog funkcionalnog opterećenja i nesigurnosti realizacija fonema /e/ u izgovoru različitih ispitanika.

Što se tiče tipova opozicija, mogu ovdje dati istu shemu koju je naveo E. A. Llorach (*Fonología española*, str. 126), jer je sistem jednak:

Primjer opozicija	*Tip opozicija:*	*Distinktivna crta:*
a ~ e a ~ o a ~ i a ~ u	gradualne izolirane	apertura
e ~ o i ~ u	ekvipolentne proporcionalne	lokalizacija
e ~ u o ~ i	gradualne proporcionalne	lokalizacija i apertura
e ~ i o ~ u	gradualne proporcionalne	apertura

Ove opozicije dolaze u naglašenom i nenaglašenom položaju.

β. U nenaglašenom položaju

U tom položaju moramo razlikovati tri mogućnosti:

a. protonički položaj (svejedno da li inicijalni ili protoničko-intertonički),

b. intertonički postonički položaj.

c. finalni (postonički) položaj.

a. Protonički položaj. U ovom položaju ne postoji opozicija *o* ~ *u*, jer dolazi samo fonem /u/:

rompi 1. l. sg. prez.: *rumpey* inf.
rùduli 1. l. sg. prez.: *rudulà* inf.
mostri 1. l. sg. prez.: *mustrà* inf.
pudi 1. l. sg. prez.: *pudà* inf.

Nije mi poznat nijedan slučaj opozicije *o* ~ *u* u protoničkom položaju; upravo zbog nepostojanja takve opozicije realizacija kod pojedinih ispitanika oscilira između [o] [ů] i [u].

Opozicije:

/a/ ~ /e/: *lavà* 'prati ~ *levà* 'dignuti',
/a/ ~ /u/: *varì* 'imat ćete' ~ *vurì* 'htjeti ćete', 'hoćete',
/e/ ~ /u/: *pedada* 'udarac nogom' ~ *pudada* 'obrezana' (o lozi),
/e/ ~ /i/ : *sperà* 'nadati se' ~ *(re)spirà* 'disati',
/i/ ~ /u/: *mìrà* 'ciljati' ~ *murà* 'zidati'.

Sistem je dakle ovakav:

i u
e
a

b. Intertonički položaj zauzima posebno mjesto utoliko što u njemu sistem ima dva moguća oblika, koje možemo interpretirati kao »lento-formu« i »allegro-formu«, odnosno »lento-sistem« i »allegro-sistem«. U prvom slučaju realizacije vokalskih fonema jednake su onima u naglašenom položaju, i nije potrebno navoditi opozicije. U drugom slučaju, tj. u bržem govoru, svi vokali osim dvaju najzatvorenijih, /i/, /u/, realiziraju se kao [ə], koji je dakle zajednička varijanta vokala /a/, /e/, /o/.

Primjeri:

»Lento-forme«:	»Allegro-forme«:
i: *lèymido* 'poljski put'	*lèymido* 'id.'
stùmigo 'želudac'	*stùmigo* 'id.'
/u/: *mòwsuli* 'školjke'	*mòwsuli* 'id.'
rùdula 'kotrlja'	*rùdula* 'id.'

/e/: *pòvero* 'siromašan'	*pòvəro* 'id.'
/o/: *rùvoro* 'hrast'	*rùvəro* 'id.'
/a/: *zùvano* 'mlad'	*zùvəno* 'id.'

Treba priznati, doduše, da realizacije vrlo često osciliraju, npr. između [a] i [o]: *zùvano/zùvono*, odnosno *rùvaro/rùvoro*, ali realizacije koje sam dao najčešće su i, prema mojem mišljenju, karakteristične.

Prema ovim i drugim sličnim primjerima (upr. *fimena/fiməna* 'žena'), *nòwmero/nòwməro* 'broj') intertonički sistem je ovaj:

»Lento-forma« sistema

i	u
e	o
a	

»Allegro-forma« sistema:

i	u
ə	

NB. U svim navedenim primjerima realizacija [ə] dolazi u neposrednom dodiru s labijalima.

c. Finalni položaj. U ovom položaju također nema opozicije /o/ ~ /u/, samo što je ovdje jedini predstavnik velarne grane /o/.

Opozicije:

/a/ ~ /e/: *kwista* 'ova' ~ *kwiste* 'ove',
/a/ ~ /o/: *kwista* 'ova' ~ *kwisto* 'ovaj',
/e/ ~ /o/: *kwiste* 'ove' ~ *kwisto* 'ovaj',
/e/ ~ /i/ : *kwiste* 'ove' ~ *kwisti* 'ovi',
/i/ ~ /o/: *kwisti* 'ovi' ~ *kwisto* 'ovaj'.

Kako vidimo, opozicije vokalskih fonema u direktnom finalnom položaju iskorištene su u morfematskom sistemu. Sistem:

i	
e	o
a	

I ovdje realizacija fonema /o/ kao jedinog fonema velarne grane oscilira između [o], [ů] i [u] zato što nema opozicija /o/ ~ /u/.

Prema tome, opozicija stupnja aperture u velarnoj grani postoji samo u naglašenom položaju, a u nenaglašenim položajima ona se najčešće neutralizira. To se objašnjava asimetrijom ljudskih govornih organa, koji pružaju manje prostora za realizaciju velarnih nego za realizaciju palatalnih vokalskih fonema.

Pregledno:

Naglašeni položaj:	*Protonički položaj:*	*Intertonički položaj:*	*Finalni položaj:*
i	i	i	i
e	e	e } ə	e
a	a	a } ə	a
o } u	u	o } ə u	o

D i s t r i b u c i j a v o k a l s k i h f o n e m a. Iz gore navedenih opozicija izlaze mogućnosti distribucije vokalskih fonema. Ovdje treba još samo dodati da od različitih realizacija vokalskih fonema srednjeg stupnja aperture praktički nisu moguće:

a. u finalnom položaju [ɛ̄]; [ē] dolazi rijetko,

b. također u finalnom položaju realizacija [ō],

c. rijetko se susreće također u tom položaju realizacija [å] za arhifonem /A/.

U direktnom finalnom položaju svi su vokali realizirani nešto kraće nego u naglašenom položaju.

2. *Konsonantski sistem*

Pomoću komutacija možemo izolirati ove konsonantske foneme:

/p/: bilabijal: *peŋ* 'krugovi' ~ *teŋ* 'drži',
pâka 'udarac' ~ *tâka* 'upreže, spaja',
bezvučan: *pâto* 'ugovor, pakt' ~ *bâto* 'tuče',
pây 'noge' ~ *bây* 'lijepi',
oralan: *pâto* 'id.' ~ *mâto* 'lud',
pownto 'most', 'tačka' ~ *mownto* 'brdo'.

Iz gornjih opozicija izlazi da je */p/ bezvučni oralni bilabijal.*

/b/: bilabijal: *ârbo* 'drvo' ~ *ârdo* 'gori',
bâto 'tuče' ~ *gâto* 'mačka',
zvučan: *beŋ* 'dobro' ~ *peŋ* 'kruhovi',
bây 'lijepi' ~ *pây* 'noge', 'kolci',
oralan: *bâto* 'tuče' ~ *mâto* 'lud',
bowzi 'rupe' ~ *mowzi* 'njuške', 'lica'.

Prema navedenim opozicijama */b/ je zvučni oralni bilabijal.*

/m/: bilabijal: *inseyma* 'navrh' ~ *inseyna* 'bez',
maŋka 'manjka' ~ *ńaŋka* 'niti, ni',
nazalan: *mâto* 'lud' ~ *bâto* 'tuče'.

Budući da su u vodnjanskom sistemu svi nazali zvučni, a osim toga nema nazalnih spiranata, dovoljne su ove dvije opozicije da izoliramo karakteristike fonema /m/: on je *labijalni nazal.*

/v/: labiodental: *fà* 'činiti' ~ *sà* 'ovamo',
(b)arowfa 'svađa' ~ *(M)arowsa* hipokor. od *Marìa*
bezvučan: *feŋ* 'činimo' ~ *veŋ* 'doći',
feyle 'nizovi' ~ *veyle* 'podle, kukavičke'.

Fonem /f/ je, prema navedenim opozicijama, *bezvučni labiodental.*

/f/: labiodental: *vęynto* 'vjetar' ~ *zęynto* 'ljudi',
vi 'imati' ~ *zi* 'jest, je',
zvučan: *veŋ* 'doći' ~ *feŋ* 'činimo',
varì 'gledajte' ~ *farì* 'činit ćete'.

Prema ovim opozicijama, /v/ je *zvučni labiodental.*

/t/: dental: *teŋ* 'drži' ~ *peŋ* 'kruhovi',
tey 'ti' (nagl.) ~ *key* 'tko',
bezvučan: *tey* 'ti' (nagl.) ~ *dey* 'dan', 'reći',
kwanto 'koliko' ~ *kwando* 'kada',
oralan: *mɛti* 'stavljaš' ~ *mɛni* 'vodiš',
seyta 'tiha' ~ *(in)seyna* 'bez'.

Iz gornjih opozicija izlazi da je /t/ *bezvučni oralni dental.*

/d/: dental: *dowta* 'sva' ~ *bowta* 'pupa', 'baca',
vardeŋ 'gledamo' ~ *vargeŋ* 'plug',
zvučan: *kwando* 'kada' ~ *kwanto* 'koliko',
oralan: *dâsi* konj. impf. od *dà* 'dati' ~ *nâsi* 'roditi se',
(v)eyda 'loza' ~ *(b)eyna* 'razmak između 2 reda loze'.

Pomoću gornjih komutacija možemo ustanoviti da je /d/ *zvučni oralni dental.*

/n/: dental: *inseyna* 'bez' ~ *inseyma* 'navrh',
manɛra 'sjekira' ~ *mańɛra* 'način',
nazalan: *nâsi* 'roditi se' ~ *dâsi* konj. impf. od *dà* 'dati',
(b)eyna 'razmak između 2 reda loze' ~ *(v)eyda* 'loza'.

Iz dviju spomenutih opozicija izlazi da je /n/ *dentalni nazal.* Ispred /k/, /g/ i u apsolutnoj pauzi /n/ se realizira kao [ŋ], npr. [*päŋ*] 'kruh', [mäŋka] 'fali', [lōŋgo] 'dug', itd.

/s/: dental: *sà* 'ovamo' ~ *fà* 'činiti', 'čini',
feyna 'sve do' ~ *seyna* 'bez',
bezvučan: *sęynto* 'sto', 'čuje, -u' ~ *zęynto* 'ljudi',
sey 'da' (afirm.) ~ *zey* 'ići'.

Na osnovi tih opozicija zaključujemo da je /s/ *bezvučni sibilant.*

/z/: dental: *zęynto* 'ljudi' ~ *vęynto* 'vjetar',
zà 'već' ~ *và* 'idi', 'ide, -u',
zvučan: *zęynto* 'ljudi' ~ *sęynto* 'sto', 'čuje, -u',
zey 'ići' ~ *sey* 'da',
(t)âzi 'šutjeti' ~ *(n)âsi* 'roditi se'.

Prema navedenim opozicijama /z/ je *zvučni sibilant.*

/k/: velar: *ḱeŋ* 'psi' ~ *teŋ* 'drži',
skȁle 'stepenice' ~ *spȁle* 'leđa',
bezvučan: *sikà* 'sušiti' ~ *sigà* 'vikati'.

Budući da u vodnjanskom sistemu nema velarnih spiranata, a velarni nazal je varijanta dentalnog nazala, dovoljne su ove dvije opozicije da bismo iz njih izolirali /k/ kao *bezvučni velar.*

/g/: velar: *gȁrba* 'kisela' ~ *bȁrba* 'brada', 'stric',
vargeŋ 'plug' ~ *vardeŋ* 'gledamo',
zvučan: *sigà* 'vikati' ~ *sikà* 'sušiti'.

Prema gornjim opozicijama /g/ je *zvučni velar.*

/č/: palatal: *čȁro* 'svjetlo' ~ *kȁro* 'drag',
bezvučan: *čize* 'crkve' ~ *ǧize* 'deset',
oralan: *vẽči* 'stari' ~ *veńi* 'dolaziš'.

Budući da sistem ne poznaje palatalnih spiranata, možemo na osnovi ovih opozicija izolirati /č/ kao *bezvučni oralni palatal.*

/ǧ/: palatal: *ǧeyro* 'okrug' ~ *geyro* 'puh',
zvučan: *ǧize* 'deset' ~ *čize* 'crkve',
oralan: *ǧan(d)a* 'žir' ~ *ńaŋ(k)a* 'niti, ni'.

Iz citiranih opozicija izlazi da je /ǧ/ *zvučni oralni palatal.*

/ń/: palatal: *ńaŋka* 'niti, ni' ~ *maŋka* 'fali',
mańɛra 'način' ~ *manɛra* 'sjekira',
nazal: *ńaŋ(k)a* 'niti, ni' ~ *ǧan(d)a* 'žir'.

Iz gornjih opozicija izlazi da je /ń/ *palatalni nazal.*

Dosada utvrđeni konsonantski fonemi mogu se prikazati u ovoj tabeli:

p	**f**	**t**	**s**	**k**	**č**
b	**v**	**d**	**z**	**g**	**ǧ**
m		**n**			**ń**

Budući da u sistemu nema /ts/, /dz/, a niti okluziva koji bi po seriji lokalizacije odgovarali fonemima /f/, /v/, to se opozicije /p/ ~ /f/, /b/ ~ /v/, /t/ ~ /s/, /d/ ~ /z/ sastoje od samo jedne relevantne crte, tj. lokalizacije, dok distinktivna crta okluzije nije relevantna u sistemu. Zato je ne treba uzimati u obzir, pa se fonemi mogu razvrstati u tabelu kako je gore učinjeno.

Konsonantski sistem poznaje još i likvide /l/ i /r/, koji tvore zasebnu korelaciju. Oni se mogu individualizirati iz opozicija sa svim ostalim konsonantskim fonemima:

a. /r/ /r/ ~ /p/ : *sarà* 'zatvoriti' ~ *sapà* 'kopati',
/r/ ~ /b/ : *rȁzo* 'vrsta tkanine' ~ *bazo* 'poljubac',
/r/ ~ /t/ : *sperà* 'nadati se' ~ *spetà* 'čekati',

/r/ ~ /d/ : *sira* 'večer' ~ *sida* 'svila',
/r/ ~ /k/ : *(p)iro* 'kruška' (plod) ~ *(b)iko* 'kljun',
/r/ ~ /g/ : *(t)eyra* 'vuče' ~ *(d)eyga* 'neka kaže' (konj. od *dey*),
/r/ ~ /f/ : *mowra* prez. 3. l. od *murà* ~ *mowfa* 'plijesan',
/r/ ~ /v/ : *čåro* 'svjetlo' ~ *čåvo* 'ključ',
/r/ ~ /č/ : *viro* 'istina' ~ *(ka)vičo* 'posuda za grožđe',
/r/ ~ /ǧ/ : nema primjera
/r/ ~ /m/: *ri* 'kralj' ~ *mi* 'ja' (uz glagol),
/r/ ~ /n/ : *sera* 'zatvoriti' ~ *sena* 'večeraj',
/r/ ~ /ń/ : *piro* 'kruška' (plod) ~ *piño* 'zalog',
/r/ ~ /s/ : *viro* 'istina' ~ *viso* 3. l. sg. konj. impf. od *vi* 'imati',
/r/ ~ /z/ : *råzi* pl. od *råzo* 'vrsta tkanine' ~ *zåzi* 'ležati' (o životinjama).

b. /l/ /l/ ~ /p/ : *bēla* 'lijepa' ~ *Bēpa* hipokor. vlast. imena,
/l/ ~ /b/ : *låto* 'mlijeko' ~ *båto* 'tuče',
/l/ ~ /t/ : *tila* 'tkanina' ~ *tita* 'sisa',
/l/ ~ /d/ : *låsi* 'puštam' ~ *dåsi* 1. l. sg. konj. impf. od *dà* 'dati',
/l/ ~ /g/ : *låto* 'mlijeko' ~ *gåto* 'mačka',
/l/ ~ /č/ : *lo* 'ga, njega' ~ *čo* 'uzeti',
/l/ ~ /ǧ/ : *leyra* 'lira' ~ *ǧeyra* 'obilazi, šeće',
/l/ ~ /f/ : *la* 'nju, ju' ~ *fà* 'činiti',
/l/ ~ /v/ : *là* 'tamo' ~ *va* 'ide, -u', 'idi',
/l/ ~ /k/ : *sulo* 'sam' ~ *suko* 'cjepanica',
/l/ ~ /s/ : *là* 'tamo' ~ *sà* 'ovamo',
/l/ ~ /z/ : *mowli* 'mazge' ~ *mowzi* 'njuške, lica',
/l/ ~ /m/: *le* 'njih, ih' (ž. rod) ~ *me* 'mene, me',
/l/ ~ /n/ : *låsi* 'puštam' ~ *nåsi* 'roditi se',
/l/ ~ /ń/ : *malà* 'bolestan' ~ *mańà* 'jesti'.

Iz međusobne opozicije fonema /r/ i /l/, npr.:

rombo 'komad zida' ~ *lombo* 'plećka' (dio goveda),
vurì 'hoćete' ~ *vulì* 'maslina' (plod)

izlazi da je /r/ vibrant, a /l/ lateral. Prema tome, potpuna definicija fonema /r/ glasi: *likvid (prema svima ostalima osim /l/), vibrant (prema /l/).*

Isto tako za /l/: *likvid (prema ostalima osim /r/), lateral (prema /r/).*

Ako sada uključimo i ova dva fonema u grafički prikaz konsonantskoga sistema, njegova će potpuna slika biti:

p	f	t	s	k	č
b	v	d	z	g	ǧ
m		n			ń
				l	r

Prema tome, vodnjanski sistem ima tri korelacije:

1. korelaciju zvučnosti:
   /p/ ~ /b/ : /t/ ~ /d/ : /č/ ~ /ǧ/ : /k/ ~ /g/ : /f/ ~ /v/ : /s/ ~ /z/;
2. korelaciju lokalizacije:
   /p/ ~ /f/ ~ /t/ ~ /s/ ~ /č/ ~ /k/ : /b/ ~ /v/ ~ /d/ ~ /z/ ~ /ǧ/ ~ /g/;
3. korelaciju nazalnosti:
   /b/ ~ /m/ : /d/ ~ /n/ : /ǧ/ ~ /ń/.

Likvidi čine zasebnu korelaciju u opoziciji sa svima ostalima.

Primjedba

Fonem /l̀/ dolazi u samo dvije riječi, koje su import iz talijanskog literarnog jezika, a to su *buteỳla* 'boca' (s augmentativom *butìlowɥ*) i *yuɥkeỳla* (tal. *giunchiglia*). I sam je fonem /l̀/, dakle, import u sistemu. Njegova funkcionalna važnost je tako neznatna da ga nisam unio u shemu.

Pregledna sistematizacija opozicija iz kojih rezultira fonološki identitet pojedinih konsonantskih fonema:

p : bilabijal (~ t ~ k ~ č), bezvučan (~ b), nenazalan (~ m),
b : bilabijal (~ d ~ g ~ ǧ), zvučan (~ p), nenazalan (~ m),
m: bilabijal (~ n ~ ń), nazal (~ b),
f : labiodental (~ s), bezvučan (~ v),
v : labiodental (~ z), zvučan (~ f),
t : dental (~ p ~ k ~ č), bezvučan (~ d), nenazalan (~ n),
d : dental (~ b ~ g ~ ǧ), zvučan (~ t), nenazalan (~ n),
n : dental (~ m ~ ń), nazal (~ d),
s : dental (~ f), bezvučan (~ z),
z : dental (~ v), zvučan (~ s)
k : velar (~ p ~ t ~ č), bezvučan (~ g),
g : velar (~ b ~ d ~ ǧ), zvučan (~ k),
č : palatal (~ p ~ t ~ k), bezvučan (~ ǧ), nenazalan (~ ń),
ǧ : palatal (~ b ~ d ~ g), zvučan (~ č), nenazalan (~ ń),
ń : palatal (~ m ~ n), nazal (~ ǧ),
r : likvid (~ p ~ b ~ m ~ f ~ v ~ t ~ d ~ n ~ s ~ z ~ k ~ g č ~ ǧ ~ ń), vibrant (~ l),
l : likvid (~ p ~ b ~ m ~ f ~ v ~ t ~ d ~ n ~ s ~ z ~ k ~ g č ~ ǧ ~ ń), lateral (~ r).

3. *Konsonantske grupe*

Prije nego što ispitamo sastav konsonantskih grupa u sistemu, dat ćemo pregled distribucije konsonantskih fonema.

a. Distribucija konsonanata

Konsonanti mogu u vodnjanskom zauzimati jedan od ova tri položaja:
inicijalni položaj,
interni položaj,
finalni položaj (vrlo ograničen broj konsonanata).

aa. Inicijalni položaj

U tom su položaju mogući svi autohtoni vodnjanski konsonantski fonemi. Isključen je jedino importirani fonem /l̇/.

Primjeri:
/p/ : *pownto* 'most', *peyčo* 'malen',
/b/ : *bōna* 'dobra', *bivi* 'piti',
/t/ : *tuko* 'komad', *tita* 'sisa',
/d/ : *dęynto* 'zub', *dowro* 'tvrd',
/k/ : *kantà* 'pjevati', *key* 'tko',
/g/ : *gamba* 'noga', *geyro* 'puh',
/č/ : *čåro* 'svjetlo', *čèykara* 'šalica',
/ǧ/ : *ǧanda* 'žir', *ǧeyro* 'okrug',
/f/ : *fumà* 'pušiti', *feyo* 'sin',
/v/ : *vardà* 'gledati', *vidi* 'vidjeti',
/s/ : *sęynto* 'sto', *suta* 'šepava',
/z/ : *zålo* 'žut', *zey* 'ići',
/l̇/ : *lōmbo* 'plećka', *lasà* 'pustiti',
/m/: *mownto* 'brdo', *mey* 'ja',
/n/ : *nåsi* 'roditi se', *ney* 'gnijezdo',
/ń/ : *ńente* 'ništa', *ńaŋka* 'niti',
/r/ : *reydi* 'smijati se', *rombo* 'komad zida'.

ab. Interni položaj

Svi su fonemi mogući, pa i importirani /l̇/.

Primjeri:
/p/: *sapà* 'kopati', *šč̄opo* 'puška',
/b/: *rubà* 'krasti', *såbo* 'subota',
/t/ : *gōto* 'čaša', *katà* 'naći',
/d/: *reydi* 'smijati se', *Nadål* 'Božić',
/k/: *sowka* 'tikva', *ameyko* 'prijatelj',
/g/: *dowgo* 'glup', *pagowra* 'strah',
/č/: *rič̄a* 'uho', *ōčo* 'oko',
/ǧ/: *damiǧēle* 'dvorske gospođice'.

(Ovo je jedini primjer iz živog govora; ostali kao *altilǧareiǧa* 'artiljerija' potječu iz pisanih izvora, npr. rukopisnog rječnika istroromanskih dijalekta A. Ive.)

/f/ : *mowfa* 'plijesan', *stowfo* 'sit čega',
/v/ : *duvì* 'morati', *lavà* 'prati',
/s/ : *piso* 'riba', *nåsi* 'roditi se',
/z/ : *ğize* 'deset', *zåzi* 'ležati' (o stoci),
/l/ : *ğila* 'ona', *bålo* 'ples',
/l̀/ : *yuŋkeyl̀a* 'vrsta cvijeta', *buteyl̀a* 'boca',

(Jedini primjeri za taj fonem; obje riječi potječu iz talijanskoga, a dao ih je Moscheni.)

/m/: *preyma* 'prije', *låma* 'bara',
/n/ : *owno* 'jedan', *kuzeyna* 'kuhinja',
/ń/ : *vińey* 'doći' *mańà* 'jesti',
/r/ : *viro* 'istina', *sarà* 'zatvoriti'.

ac. Finalni položaj

Broj fonema ograničen je na svega četiri: osim dvaju likvida /l/ i /r/, u tom položaju dolazi još samo /n/. koji se realizira kao velarna varijanta [ŋ], i /s/. koji je u ovom slučaju predstavnik /s/ i /z/, jer u finalnom položaju nema opozicije /s/ ~ /z/.

Ovo što je rečeno za realizaciju fonema /n/ i za opoziciju /s/ ~ /z/, vrijedi za apsolutnu pauzu. Inače, u govornom nizu, realizacija fonema /n/ u finalnom položaju ovisi o idućem fonemu ([m] ispred labijala, [n] ispred dentala i vokala, [ŋ] ispred velara). Što se tiče fonema /s/ odnosno /z/, njihov zajednički predstavnik /s/ u tom slučaju realizira se kao [s] ako je idući fonem bezvučni konsonant, a kao [z] ako je idući fonem zvučni konsonant ili vokal.

Primjeri:

/l/ : *mål* 'loše, zlo', *pil* 'kosa, vlas'.

/r/: *profesùr* 'profesor', *duvìr* 'dužnost' (italijanizam s vodnjanskim vokalizmom, cfr. *duvì* 'morati', autohtoni oblik, jer je uključen u paradigmu; cfr. u toskanskom *potere* i *podere*),

/n/: *paŋ* 'kruh', *beŋ* 'dobro',
pan byänko [pämbyäŋko],
pan dowr [pändowr],
pan kåro [päŋkåro],
pan amåro [panamåro],

/s/ : *pyås* 'sviđa se', *bows* 'rupa',
bows peyčo [bowspeyčo],
bows grändo [bowzgrändo],
pyås åltro [pyåzåltro].

b. Klasifikacija i sastav konsonantskih grupa

Od položaja koje konsonantske grupe u sistemu mogu zauzimati dolaze u obzir inicijalni i interni položaj. *U finalnom položaju ne dolaze nikakve konsonantske grupe.* U tome je vodnjanski (i istroromanski sistem uopće) paralelan s venecijanskim i talijanskim, za razliku od veljotskoga, koji dopušta konsonantske grupe i u finalnom položaju (*juolb* < a l b ŭ, *kuinč* < q u a n t i itd.).

Konsonantske grupe u vodnjanskom sistemu mogu biti sastavljene od dva ili tri konsonanta.*Grupe od četiri ili više konsonanata ne dolaze.*

Konsonantske grupe podijelit ćemo prema položajima, razlikujući u svakom grupe od dva odnosno tri konsonantska fonema.

ba. Inicijalni položaj

ba *1. Grupe od dva konsonanta*

Te grupe mogu imati jedan od ovih sastava:

α – zvučni ili bezvučni okluziv + /r/ ili /l/;

β – labiodentalni zvučni ili bezvučni spirant + /ɪ/, rjeđe /l/;

γ – dentalni spirant + bilo koji fonem osim /s/, /z/, /r/, /n/, /ń/, /l̀/.

Dentalni spirant se realizira kao [s] ispred bezvučnih konsonanata, a kao [z] ispred zvučnih. Ispred /č/, /ǧ/ dentalni se spirant realizira kao [š] odnosno [ž].

Primjeri:

pr: *pròstimo* 'pašnjak',
br: *bråso* 'ruka',
tr: *tridaze* 'trinaest',
dr: *dreyo* 'natrag',
kr: *kridi* 'vjerovati',
gr: *grando* 'velik',
pl: *Plowča* nadimak (< hrv. *pluća*),
kl: *kluka* 'kvaka' (AIS 886)

(Kako se vidi, riječ s *okl.* + *l* nisu autohtone; te su grupe veoma rijetke.);

fr: *frisko* 'svježe',
vr: *vrìgula* 'svrdlo' (AIS 227),
fl: *flyema* 'zadnja, najslabija rakija',
sp: *spurko* 'prljav',
zb: *zburåča* 'tikva',
st: *stanōto* 'noćas',
zd: nema primjera (case vide),
sk: *skaldà* 'grijati',
zg: *zgurńa* 'kanal, žlijeb' (AIS 867),
sf: *sfalsà* 'kositi' (AIS 1392),
zv: *zveya* AIS 655,

sč (real. [šč]): *ščōpo* 'puška',
žǧ: (real. [žǧ]): *žǧomfo* 'otečen' (AIS 867),
zl: *zlayf* 'kočnica na kolima' MAL (< njem. *Schleif*),
zm: *zmir* 'kolomaz' MAL (< njem. *Schmier*).

bа *2. Grupe od tri konsonanta*

Prvi član u ovim grupama uvijek je dentalni spirant, koji se realizira kao [s] ili [z], već prema tome da li je idući fonem bezvučan ili zvučan. Drugi i treći član tvore grupu tipa »muta + liquida«; treći član je uvijek /r/; za /l/ u tom položaju nema primjera.

Primjeri:

str: *strẹnto* 'stisnuti, zagrljen',
zdr: *zdrayase* 'ispružiti se' (AIS 659),
skr: *skreyvi* 'pisati',
zgr: *zgranadura* 'muljača za grožđe',
zbr: *zbrisà* 'sklizati se'.

Grupa *spr-* je također jedno prazno mjesto u sistemu; prema paralelizmu u sistemu ona je moguća.

bb. Interni položaj

bb *1. Grupe od dva konsonanta*

Ove grupe mogu imati ove sastave:

– zvučni ili bezvučni okluziv + /r/, mnogo rjeđe /l/,
– nazal + zvučni ili bezvučni okluziv,
– nazal + zvučni ili bezvučni spirant,
– likvid /r/ + bilo koji fonem osim /r/ i /l̓/,
– likvid /l/ + bilo koji fonem osim /l/, /l̓/, /n/, /ń/, /r/,
– labijalni spirant, zvučni ili bezvučni + /r/ ili /l/ (osim grupe *vl*, koja ne postoji),

U grupama s nazalom kao prvim elementom ne postoji opozicija artikulacije s time da se ispred /p/, /b/ nazal realizira kao [m], ispred /t/, /d/, /č/, /ǧ/, /f/, /v/ kao [n], a ispred /k/, /g/ kao [ŋ].

U grupama s dentalnim spirantom kao prvim članom nema opozicije zvučnosti, pa se spirant realizira kao [s] ispred bezvučnih konsonanata, a kao [z] ispred zvučnih (u ove se ubrajaju i »sonanti« /l/, /m/, /n/, /ń/).

Primjeri:

pr: *april* 'april' (AIS 319),
br: *fåbro* 'kovač',
tr: *kwåtro* 'četiri',
dr: *adran* 'phillyrea latifolia' (Ive, *Dialetti*, p. 121; jedini primjer),
kr: *Frowstakreysti* nadimak (grupa dolazi samo na spoju morfema),
gr: *nigro* 'crn',

pl: *sòwplika* 'molba' (evidentni italijanizam; jedini primjer);
mp: *tampɛsta* 'tuča',
mb: *lōmbo* 'plećka',
nt: *tanto* 'toliko',
nd: *vindow* 'prodan',
nk: *aŋkuy* 'danas',
ng: *saŋgo* 'krv',
nč: *inčodà* 'prikovan',
nǧ: *ownǧa* 'nokat';
nf: *infɛrno* 'pakao',
nv: *invɛrno* 'zima',
ns: *pensà* 'misliti',
nz: *manzo* 'govedo',
rp: *kōrpo* 'tijelo',
rb: *årbo* 'stablo',
rt: *pōrta* 'vrata',
rd: *årdo* 'gori',
rk: *pōrko* 'svinja',
rg: *vargeŋ* 'plug',
rč: *sirčo* 'obruč',
rǧ: *orǧo* 'ječam' (AIS 1447);
rf: *fōrfeze* 'škare',
rv: *sɛrva* 'služavka',
rs: *fōrsi* 'možda',
rz: *vɛrzi* 'otvoriti',
rl: *matowrlo* 'luckast',
rm: *durmey* 'spavati',
rn: *turnà* 'vratiti se',
rń: *Kurńaluza* toponim;
lp: *bulpo* 'lisica',
lb: *zulba* 'četvrtak',
lt: *ålto* 'visok',
ld: *kåldo* 'topao';
lk: *kwålko* 'neki',
lg: nema primjera,
lč: nema primjera
lǧ: *syelǧi* 'birati' (AIS 1584; jedini primjer),
lf: *sùlfero* 'sumpor',
lv: *pùlvəro* 'prah',
ls: *sfwålsa* 'kosa' (oruđe),
lz: *kolzi* 'brati' (DI),
lm: *inkalmà* 'cijepiti' (mladicu),
ln: samo na spoju morfema, npr. *Kalnova*, *Valnida* (toponimi);
fr: *rafredùr* 'prehlada' (AIS 694),
vr: *kavriolo* 'kozlić' (Ive, o. c., p. 194),
fl: *aflèiǧese* 'rastužiti se' (DI);
sp: *despoy* 'poslije',

zb: *dezbotonà* 'raskopčati',
st: *restà* 'ostati',
zd: *dizdōto* 'osamnaest',
sk: *busko* 'šuma',
zg: *de resgul* 'di rivolo' (DI; jedini primjer),
sč: (real. [šč]): *beščemà* 'psovati',
zǧ: (real. [žǧ]): *dežǧomfà* 'naduti',
sf: *desfâse* (= disfarsi);
zv: *dezverdunà* 'raskrčiti' (MAL),
zl: *dezloubio* 'potop' (DI),
zm: *dezmentegà* 'zaboraviti',
zn: *diznà* 'objed',
zń: *dizńove* 'devetnaest'.

bb *2. Grupe od tri konsonanta*

Prvi elemenat grupe može biti dentalni spirant, koji se realizira kao [s] ili [z], već prema tome da li slijedi bezvučni ili zvučni konsonant, ili nazal koji se realizira kao [m], [n] ili [ŋ], u ovisnosti o idućem konsonantu, ili likvid /r/ ili /l/. Drugi i treći dio čine zajedno gotovo uvijek grupu »muta + liquida«; samo vrlo rijetko, i to na spoju morfema, drugi i treći član zajedno tvore grupe drugih tipova. Primjeri:

spr: *vɛspro* 'večer',
zbr: *dezbratà* 'odvojiti' (DI),
str: *mōstro* 'čudovište',
zdr: nema primjera
skr: *deskrisyoŋ* 'opis',
zgr: *dezgrasyà* 'nesretnik',
sfr: *desfraskà* 'skinuti suvišno lišće na lozi',
mpr: *sęympro* 'uvijek',
mbr: *insēmbro* 'zajedno',
ntr: *intrɛgo* 'čitav',
ndr: *indreyo* 'nazad',
nkr: nema primjera
ngr: *iŋgrintà* 'naboran',
nvr: *invrizilide* 'ukočene od zime' (AIS 389; jedini primjer),
ltr: *âltro* 'drugi',
rtr: *artričoko* 'artičoka' (DI; jedini primjer),
ldr: *Valdregaldo*, toponim.
Samo na spoju morfema:
lsk: *Valskuriña*, toponim.

Iz pregleda konsonantskih grupa možemo izvesti ove zaključke:

1. izvjestan broj grupa nije zastupan, a prema paralelizmu u sistemu morao bi postojati; to su: lg, lč, spr-, -ŋkr-, -zdr-;
2. grupe s /l/ kao drugim odnosno trećim elementom su vrlo rijetke i uvijek ukazuju na strano (učeno, importirano) porijeklo riječi;

3. neke su grupe moguće samo na spoju morfema, npr.: -ln-, -kr-, -lsk-, -ldr-, itd.;
4. u svim grupama s nazalom kao prvim elementom njegova realizacija ovisi o idućem fonemu jer nema opozicije mjesta artikulacije;
5. u svim grupama s dentalnim spirantom kao prvim elementom nema opozicije zvučnosti, te realizacija (zvučna odnosno bezvučna) ovisi o idućem fonemu;
6. vodnjanski sistem konsonantskih grupa pokazuje nedvojbeni paralelizam s venecijanskim, odnosno talijanskim sistemom konsonantskih grupa.

c. Inventar konsonantskih grupa

Dentalni spirant čija zvučna, odnosno bezvučna realizacija, ovisi o idućem konsonantskom fonemu, označavam sa S.

Isto tako nazal čija realizacija (lab.-dent.-vel.) ovisi o idućem konsonantskom fonemu, označavam sa N.

a. Inicijalni položaj

2 konsonanta:

pr, br, tr, dr, kr, gr, fr, vr, fl;
Sp, St, Sk, Sč, Sf, Sb, Sd, Sg, Sğ, Sv, Sl, Sm;

3 konsonanta:

Str, Skr, Sbr, Sdr, Sgr.

b. Interni položaj

2 konsonanta:

pr, br, tr, dr, kr, gr, pl;
Np, Nb, Nt, Nd, Nk, Ng, Nč, Nğ;
Nf, Nv, Ns, Nz;
rp, rb, rt, rd, rk, rg, rč, rğ, rf, rv, rs, rz, rl, rm, rn, rń;
lp, lb, lt, ld, lk, lg, lč, lğ, lf, lv, ls, lz, lm, ln;
fr, fl, vr;
Sp, St, Sk, Sč, Sf, Sb, Sd, Sg, Sğ, Sv, Sl, Sm, Sn, Sń;

3 konsonanta:

Spr, Str, Skr, Sbr, Sgr;
Npr, Nbr, Ntr, Ndr, Nkr, Ngr, Nvr;
ltr, rtr;
na spoju morfema: ldr, lsk.

4. *Akcent*

Mogući položaji akcenta u vodnjanskom govoru:

1. posljednji slog: *kantà* 'pjevati', *azì* 'ocat',
2. pretposljednji slog: *vìrdo* 'zelen', *sena* 'večera',
3. treći slog od kraja: *mòwsuli* 'školjke', *lèymido* 'poljski put'.

Akcent ne dolazi na četvrtom slogu od kraja, jer glagolski oblici kao talijanski *ordinano*, *pubblicano* itd. ne postoje, budući da je 3. pl. = 3. sg., gerund nije popularan niti bez pripojenih oblika zamjenice, a kamoli s njima; isto tako su samo teoretski mogući imperativi s pripojenim oblicima zamjenice, npr. *màndamele*, koje u živom govoru nikada nisam čuo.

Ni kvantitet nije relevantan, već se pojavljuje samo kao afektivna varijanta.

Mjesto akcenta može biti distinktivno. Razlikujemo uglavnom dva tipa:

1. Opozicija oksitoničkog i paroksitoničkog akcenta:
   bùsi pl. od *buso* 'Buxus sempervirens' ~ *Busì* toponim u okolici Vodnjana;
   pōrta 'nosi' ~ *portà* 'nositi'.
   (Osim opozicije mjesta akcenta ovdje nalazimo i alternaciju *ō* : *o*).
2. Opozicija oksitoničkog i proparoksitoničkog akcenta:
   rùdula 'kotrlja' ~ *rudulà* 'kotrljati'.

5. *Intonacija*

Intonacija također može imati distinktivnu funkciju, jer uzlazna intonacija, za razliku od normalne, označuje upitnu rečenicu:

Al yo vindow dowto. 'Sve je prodao.':

Al yo vindow dowto? 'Sve je prodao?':

Uzlazna je intonacija također karakteristična za zavisnu rečenicu koja stoji ispred glavne, jer zavisna rečenica u tom slučaju nije potpuna, nego očekuje dopunu u glavnoj rečenici:

Kwando k' al yo fåto dowto stu lavùr, al turna a kåza.

('Quando ebbe fatto tutto questo lavoro, tornò a casa.' – 'Kad je svršio čitav taj posao, vratio se kući.')

6. *Struktura sloga*

Vodnjanski slog može biti otvoren i zatvoren. Iako su otvoreni slogovi češći, ne može se konstatirati neka izrazita tendencija prema otvaranju slogova, osim možda u tome što su finalni slogovi većinom otvoreni (kao u venecijanskim dijalektima i u talijanskom književnom jeziku).

Slog može biti građen od:

1. vokala: *ē-si* 'biti', *ow-va* 'grožđe' (svagdje mjesto vokala može stajati i diftong);
2. konsonanta i vokala: *bå-so* 'nizak'; *dow-ra* 'tvrda';
3. vokala i konsonanta: *å̄l-to* 'visok', *own-ğa* 'nokat';
4. konsonanta, vokala i konsonanta: *kōr-po* 'tijelo', *dęyn-to* 'zub';
5. dva konsonanta i vokala: *fri-do* 'hladno', *skow-ra* 'mračna';
6. dva konsonanta, vokala i konsonanta: *skal-dà* 'grijati', *skowr* 'mračan';
7. tri konsonanta i vokala: *zgra-fyà* 'grepsti', *skrey-vi* 'pisati';
8. tri konsonanta, vokala i konsonanta: *zbròm-bu-la* 'žutanjak'.

Slog dakle ne može završavati s više nego jednim konsonantom. Ako iza vokala slijede dva ili tri konsonanta, samo prvi se priključuje prvom slogu, i granica sloga je uvijek između prvog i drugog konsonanta. To se posve podudara sa strukturom talijanskoga sloga.

Mogućnosti strukture sloga prikazane shematski:

V , CV , VC , CVC , CCV , CCVC , CCCV , CCCVC.

Kako se vidi iz primjera, diftonzi *ey*, *ow* dolaze u otvorenim i u zatvorenim slogovima.

Broj slogova u riječi teoretski može varirati od jedan do ∞, no u praksi se susrećemo riječi s najviše šest (eventualno sedam) slogova, ali to nisu nomina communia, već nadimci humorističkog karaktera: *Sparneysabuåse.*

Ima svega nekoliko jednosložnih riječi koje se sastoje samo od jednog vokala ili diftonga, i to nisu nikada nomina communia, već gramatičke partikule, npr. *a* prijedlog, *e* sastavni veznik, *o* alternativni veznik, *i* član ili vezani alomorf lične zamjenice uz glagol, *ay* oblik člana za dativ itd.

7. *Delimitacioni kriteriji*

Kriteriji delimitacije mogu u vodnjanskom biti: I sastavljeni od fonema odnosno varijanata i II od prozodema.

I delimitacioni kriteriji ove grupe dijele se na:

a. fonematske i b. afonematske.

a. Fonematski kriteriji mogu biti α jednostavni i β kompleksni, a jedni i drugi mogu biti 1. pozitivni i 2. negativni.

a α 1. Fonematskih jednostavnih pozitivnih kriterija *nema* (nema fonema koji stoje isključivo na kraju riječi i nigdje drugdje).

aα 2. Fonematski jednostavni negativni kriteriji, tj. fonemi koji pokazuju da na dotičnom mjestu ne može biti granica riječi, jesu svi konsonanti osim /r/, /l/, /N, /S/.

aβ 1. Fonematski kompleksni pozitivni kriteriji jesu:

– svi dugi kosonanti koji se stvore u govornom nizu: *own nostro* 'jedan naš', *kwil lēto* 'onaj krevet', *par reydi* 'za smijeh' itd.;

– konsonantske grupe, koje su inače nemoguće u sistemu, a to su: sve četveročlane grupe: *kun strukolo* 's prešom', *par skreyvi* 'za pisanje', *al skreyvo* 'on piše' itd.;

tročlane konsonantske grupe sastava:

/N/ }
/r/ } + /S/ + bilo koji konsonant: *parown speta* 'gazda čeka', *kasadur zbara* 'lovac puca', *kul zmir* 's kolomazom' itd.
/l/ }

dvočlane grupe ovog sastava:

Nm, Nń, Nl, Nr, lń lr, npr.:

parown mɛto 'gazda stavlja', *matown ruso* 'crvena opeka' itd.

Ponešto poseban položaj zauzimaju grupe /r/ + »muta + liquida«, jer je primjer *artričoko* 'artičoka' zabilježen u tekstovima; no kako je to jedini primjer, a riječ je sasvim sigurno import iz talijanskoga, možemo i spomenute grupe ubrojiti u fonematske kompleksne pozitivne kriterije. Primjer:

par brudo 'za juhu', *perèr kriso* 'kruška raste' itd.

aβ 2. Fonematski kompleksni negativni kriteriji su sve konsonantske grupe osim onih navedenih u aβ 1, jer one pokazuju da na dotičnom mjestu ne može biti granica riječi.

Napomena. Konsonantske grupe koje su nemoguće u sistemu siguran su znak upravo za granicu riječi, a ne tzv. »spoj morfema«, jer ih u ovom drugom položaju sistem pojednostavljuje:

Varonko[3] (top.) < *Val ronko, maruso* 'bolest lozinog lišća' < *mal ruso.*

bα 1. Afonematskih jednostavnih pozitivnih kriterija *nema* (nema varijanata koje bi stajale isključivo na kraju riječi).

bα 2. Afonematski jednostavni negativni kriteriji su realizacije fonema /e/ kao [ɛ] i [ē] i fonema /o/ kao [ō], jer one ne stoje na kraju riječi.

bβ 1. i 2; Afonematskih kompleksnih, bilo pozitivnih bilo negativnih, kriterija *nema.*

II Delimitaciona funkcija akcenta može se karakterizirati kao prozodijski kompleksni pozitivni kriterij, jer se sastoji u tome da sekvencija od *dva* akcenta neposredno jedan iza drugoga pokazuje da je na tom mjestu granica riječi, npr.: *kantà bàso* 'pjevati tiho', *mañà dowto* 'pojesti sve'.

Govorni jezik i ovdje premješta akcent, kako bi dobio normalnu sekvenciju ˋ ˊ ; cfr. primjer iz dijaloga sa L. Malusà: »I mukaròy zi pìka 'l mùr' (*pìka* = *pikà*, particip perf. pas. od glag. *pikà* 'objesiti, okačiti') 'Posude su obješene na zidu'.

[3] A. Ive, o. c., § 65.

B. MORFEMATSKI SISTEM

U redukciji imeničkog dijela fleksije vodnjanski i ostali istroromanski dijalekti potpuno se poklapaju s cijelom zapadnom Romanijom. Ostaci fleksije – fosilizirani i neproduktivni – očuvani su samo u ličnim zamjenicama, jer su ti oblici upravo funkcionalni supstituti imenice u njenim padežima. Naprotiv, glagolska fleksija je očuvana, pa čak i djelomično obogaćena, i opet u skladu s ostalom zapadnom Romanijom.

Morfematske opozicije, očuvane u vodnjanskom, jesu:

1. Opozicija roda: *muški rod ~ ženski rod*
   (budući da se m. rod upotrebljava i generički, kad se ne insistira na opoziciji rodova, izlazi da je ženski rod «terme marqué« opozicije);
2. Opozicija broja: *jedan (singular) ~ više od jedan (plural);*
3. Opozicija lica: *prvo (koje govori) ~ drugo (kome se govori) ~ treće (o kome se govori);*
4. Opozicija vremena: *sadašnje ~ prošlo ~ buduće* (tri vremenska plana ili nivoa);
5. Opozicija međusobnog odnosa dviju radnji:
   istovremenost ~ anteriornost.
   (Nema posebne kategorije za posteriornost, jer ona izlazi iz anteriornosti: ako je B anteriorno A, onda je A posteriorno B.)
6. Opozicija načina: *indikativ ~ konjunktiv ~ kondicional*
   (imperativ, kao forma direktne alokucije, odgovara u verbalnoj sferi onome što je vokativ u nominalnoj, pa je izraz naše afektivnosti i u sistemu stoji po strani, odnosno nalazi se izvan sistema, cfr. Pottier, o. c. p. 72). U prošlosti, i to samo na stupnju simultanosti, jezik ima dvije forme od kojih je jedna (imperfekt) »terme marqué«, jer je karakterizirana funkcijom *izražavanja trajanja,* dok je druga (složeni perfekt) »terme non marqué«, jer može izražavati kako trajanje tako i svršenu raduju. U sadašnjosti i budućnosti nema opozicije: *nesvršenost ~ svršenost.*

Anteriornost u prošlosti izražava se pluskvamperfektom; u budućnosti izražava se složenim futurom. Ta dva oblika, dakle, ne izražavaju vremenski nivo, već samo međusobni odnos dviju radnji.

Naprotiv, anteriornost s obzirom na prezent izražava se perfektom, koji tako u sebi objedinjuje dvije funkcije:

a. anteriornost prema prezentu, b. prošlost s obzirom na vremenski nivo prezenta.

Vodnjanski sistem glagolskih vremena izgleda dakle ovako:

			Prošlost	
	Budućnost	*Sadašnjost*	*netrajanje*	*trajanje*
Simult.	portarè	pōrti	ye portà	portåvi
Anter.	varè portà	ye portà	vivi portà	

Složeni perfekt stavio sam dva puta pod »anteriornost prema sadašnjosti« i pod »prošli vremenski nivo« da time označim njegovu dvostruku funkciju.

Vrijednosti načina identične su u glavnim crtama i u većini detalja s onim što je poznato iz ostalih jezika i dijalekata zapadne Romanije. O tome i o formalnoj redukciji konjunktiva govorit ću opširnije u sintaksi.

Vrste riječi

Polazeći od osnovne podjele rečenice na nominalnu i verbalnu sferu, mogli bismo podijeliti riječi ovako:

a. *Nominalna sfera:*
   1. imenice, tj. centri nominalne sfere;
   2. determinanti imenice: pridjevi, član;
   3. supstituti imenice: lične zamjenice, pridjevi u funkciji supstituta;
   4. upitni supstituti imenice: upitne zamjenice (zamjenjuju imenicu »provizorno«, očekujući precizaciju u odgovoru, cfr. Pottier, o. c. § 191, str. 62).

b. *Verbalna sfera:*
   5. glagoli, tj. centri verbalne sfere,
   6. determinanti glagola: adverbi (adverbi su u ogromnoj većini u vodnjanskom determinanti glagola, dok se njihova funkcija determinacije pridjeva svodi na neznatnu manjinu).
   7. Zajednički su objema sferama tzv. *vezivni elementi* (»mots outils«), koji se dijele u dvije grupe:
      a. prijedlozi,
      b. veznici.
      (Uzvici su među vrstama riječi ono što je vokativ u imeničkoj fleksiji, odnosno imperativ u glagolskoj, tj. direktni izraz afektivnosti, tako da nisu uključeni u sistem.)

Naprijed navedene opozicije izražavaju samo vrste riječi pod br. 1, 2, 3 i 5; one pod br. 4, 6 i 7 ne izražavaju ih; to su tzv. invarijabilne vrste riječi.

a. Imenice

Imenice su građene od ovih sastavnih dijelova:

1. *leksema*, tj. neophodnog sastavnog dijela svake imenice koji donosi semantički sadržaj i dolazi na prvo mjesto u linearnom redu;
2. *infiksa* (tradicionalno: »sufiksa«), koji modificira značenje leksema; on je fakultativni sastavni dio imenice, i dolazi na drugo mjesto;
3. *formanta*, tj. morfema koji izražava opozicije roda i broja, može se pojaviti na stupnju »zero«, a u linearnom redu dolazi na treće, zadnje mjesto.

Primjer: *kasadùri* 'lovci': k a s – a d ù r – i
leksem infiks formant

Morfematska građa pridjeva u biti je identična, pa ćemo ih ispitati zajedno s imenicama.

Imenice izražavaju:

a. opoziciju roda,

b. opoziciju broja.

Prije nego što iznesem čime su te opozicije u vodnjanskom jezičnom sistemu izražene, prikazat ću 1. formante, 2. alternacije leksema i infiksa.

1. *Formanti*

1a. U muškom rodu formanti su:

singular: *-o: kōrp-o* 'tijelo', *kwist-o* 'ovaj',
ø: kas-adùr (zapravo: *kas-adùr-ø*),
-a: kumuneyst-a 'komunist',
-e: rijetko; npr. u »formule de politesse« *sarpår-e* (uljudna formula za obraćanje ocu), *kumpår-e* 'kum', itd.

plural: *-i: kōrp-i, kwist-i,*
ø: bây 'lijepi', *kwi* 'oni'.

1b. U ženskom rodu nalazimo ove formante:

singular: *-a: kōg-a* 'kuharica', *kwist-a* 'ova',
-o: čåv-o 'ključ', *but-o* 'bačva',
-e: vrlo rijetko, u »formule de politesse« *namår-e* (uljudna formula za obraćanje majci); *kumår-e* 'kuma',[4]
ø: samo u imenici *mäŋ* 'ruka';

plural: *-e: kōg-e, but-e, kwist-e,*
ø: samo u imenici *mäŋ* 'ruka',
-åne: samo u imenici *netåne* 'nećakinje', pl. od *nēt-o*,
-ure: samo u imenici *sorure* 'sestre', pl. od *sōr-o*.

Posljednja su tri formanta neproduktivni; *-åne* i *-ure* su fosilizirani ostaci prethodnih sistema u sistemu modernog vodnjanskog govora.

Na osnovi ovog prikaza vidimo da su jednoznačni samo ovi formanti:

-i, karakterističan za muški rod plurala; u singularu praktički ne dolazi, jer nadimci kao *Čiği, Bepi*, ne mogu se sa gledišta današnjeg sistema analizirati,

-åne, -ure karakteristični za ženski rod plurala.

Ostali su formanti (*-a, -o, -e, ø*) višeznačni.

[4] Osim u ovim slučajevima, formant *-e* za m. rod sing. dolazi u talijanizmima, odnosno venecijanizmima.

2. *Alternacije leksomskih alomorfa i alomorfa infiksa*

U skladu s terminologijom Sola Saporte u članku »*Morpheme Alternants in Spanish*« (u: *Structural Studies on Spanish Themes*), nazivam *leksemskim* (odnosno *infiksnim*) alomorfima dvije ili više varijanata jednog morfema u komplementarnoj distribuciji; njihov uzajamni odnos nazivam *alternacijom*. Alternacija može biti mehanička, uvjetovana fonetski; u tom slučaju nije morfematski distinktivna; a može biti i uvjetovana morfematski, u kom slučaju ima distinktivnu funkciju u izražavanju opozicija roda i broja. U prikazu morfematike imenica uzimam u obzir samo ovu drugu vrstu alternacije.

2a. Alternacija alomorfa u funkciji izražavanja ili anticipacije opozicije roda

Prvi alomorf anticipira muški rod, drugi anticipira ženski rod. Tipovi su:

Primjeri za:

sheme:	lekseme:	infikse:
s : *z*	*murùs* 'momak' ~ *muruz-a* 'djevojka'	*raby-ùs* 'bijesan' ~ *raby-uz-a* 'bijesna',
ŋ : *n*	*visèyŋ* 'susjed' ~ *viseyn-a* 'susjeda'	*fyurint-èyŋ* 'fiorent' ~ *fyurint-eyn-a* 'fiorentinska',
ø : *d*	*murē* 'momak ~ *murēd-a* 'djevojka'	*muzun-à* 'namrgođen' ~ *muzun-àd-a* 'namrgođena'
own : *ōn*	*bown* 'dobar' ~ *bōn-a* 'dobra',	
ay : *ēl*	*bảy* 'lijepi' ~ pl. m. *bēl-e* 'lijepe',	
ø : *l*	*kwi* 'oni' ~ *kwil-e* 'one',	

Iz gornje sheme vidljivo je da se samo prva tri tipa odnose i na infikse. Prva četiri tipa dolaze u singularu, posljednja dva u pluralu.

2b. Alternacija alomorfa u funkciji izražavanja ili anticipacije opozicije broja

Prvi alomorf anticipira singular, drugi anticipira plural. Tipovi su ovi:

Primjeri za:

sheme:	lekseme:	infikse:
s : *z*	*mis* 'mjesec' ~ *miz-i* 'mjeseci',	*raby-ùs* ~ *raby-uz-i*,
ŋ : *n*	*viseyŋ* ~ *viseyn-i*	*fyurint-eyn* ~ *fyurint-eyn-i-*

ø : d	*tapì* 'ćilim' ~ *tapid-i* 'ćilimi',	*muzun-à* ~ *muzun-àd-i*,
ow : oy	*parowŋ* 'gazda' ~ *paroyŋ* 'gazde',	*sap-owŋ* 'motika' ~ *sap–oyŋ* 'motika',
l : y	*kavål* 'konj' ~ *kavåy* 'konji',	*natur-ål* ~ *natur-åy*,
ēl : åy	*kurtēl* 'nož' ~ *kurtåy* 'noževi',	*karat-ēl* 'vrst posude' ~ *karat-åy*,
ä : e (fak.: [ey])	*päŋ* 'kruh' ~ *peŋ* (peyŋ) 'kruhovi'[5]	
	käŋ 'pas' ~ *keŋ* (keyŋ) 'psi'[5]	
l : ø	*kwil* 'onaj' ~ *kwi* 'oni'.	

Iz pregleda je vidljivo da su posljednja dva tipa alternacije ograničena na lekseme.

Sve su alternacije ograničene na muški rod; ženski rod nema alternacije leksema, odnosno infiksa u funkciji opozicije broja.

Zajedničke za obje opozicije su alternacije *s : z, ŋ : n i ø : d*.

Alternacije *ēl : åy* i *l : ø* međusobno su u paralelnom odnosu: distribucija *ēl* odgovara distribuciji *l*, a distribucija *åy* odgovara distribuciji *ø*.

3. *Izražavanje opozicija roda i broja imenica*

Sredstva kojima navedene opozicije mogu biti izražene u teoriji su:

1. formanti,
2. alternacije leksema odnosno infiksa,
3. oba sredstva,
4. nijedno od dva sredstva.

Praktički se susreću:

a. za opoziciju roda tipovi 1. i 3,
b. za opoziciju broja tipovi 1, 2, 3. i 4.

3a. Izražavanje opozicije roda

Ova opozicija može biti izražena:

formantima:

α) *-o ~ -a: kōg-o* 'kuhar' ~ *kōg-a* 'kuharica',
α) *Ø ~ -a: bēl* 'lijep' ~ *bēl-a* 'lijepa',
β) *-i ~ -e: kōg-i* 'kuhari' ~ *kōg-e* 'kuharice'.

[5] Ovakvi »unutarnji plurali«, gdje je opoz. sing. ~ plur. izražen samo leksemom, rijetki su u vodnjanskom govoru, jer sistem raspolaže za izražavanje tih opozicija finalnim vokalima u »desinenzama«, koji u vodnjanskom nisu reducirani. Drukčije bi bilo da su reducirani, cfr. Ž. Muljačić, o. c., str. 313–314.

formantima i alternacijom leksema:

α) form. *Ø ~ -a*	altern.	*s : z: murùs ~ muruz-a,*
		ŋ : n: visèyŋ ~ viseyn-a,
		Ø : d: murē ~ murēd-a.
β) *form. Ø ~ -e*		*åy : ēl: båy ~ bēl-e,*
		Ø : l: kwi ~ kwil-e.

Tipovi *α*) vrijede za singular, tipovi *β*) za plural.

3b. Izražavanje opozicije broja

Opozicija broja može biti izražena:
formantima:
-o ~ -i: kōg-o ~ kōg-i,
Ø ~ -i: dowr 'tvrd' ~ *dowr-i* 'tvrdi',
-a ~ -e: kōg-a ~ kōg-e,
-o ~ -e: but-o 'bačva' ~ *but-e* 'bačve'
(izolirane su opozicije: *-o ~ -åne* i *-o ~ -ure*);

alternacijom leksema, odnosno infiksa:
l : y: kavål ~ kavåy, l : Ø: kwil ~ kwi,
ēl : åy: kurtēl ~ kurtåy,
ä : e (fak. [*ey*]): *käŋ ~ keŋ (keyŋ),*
päŋ ~ peŋ (peyŋ),
ow : oy: timowŋ 'rudo' ~ *timoyŋ* 'ruda';

formantima i alternacijom leks. inf.:
form. *Ø ~ -i* altern. *s : z: murùs ~ muruz-i,*
ŋ : n: viseyŋ ~ viseyn-i,
Ø : d: tapì ~ tapid-i;

ni jednim ni drugim sredstvom:
samo u imenici ž. roda *mäŋ* 'ruka'
mäŋ sg. ~ *mäŋ* pl.

Alternacija leksema je dakle uvijek popraćena formantom *Ø* barem u jednom članu opozicije; obratno ne vrijedi uvijek, jer ima slučajeva da je formant *Ø* u jednom članu opozicije, a da ipak nema alternacije, npr. u infiksu *-εr ~ -εra: mulin-ὲr* 'mlinar' ~ *mulin-εr-a* 'mlinarica'.

Slučajevi alternacije leksema (infiksa), bilo same i popraćene opozicijom formanta, ograničeni su u funkciji opozicije broja na muški rod.

Za infikse vrijede svi navedeni tipovi osim:
form. *Ø ~ -e*, altern. *åy : ēl* i *Ø : l*,
form. *Ø ~ Ø*, altern. *ä : e (ey), l : Ø*,
form. *Ø ~ Ø*, altern. *Ø : Ø*.

Na kraju dajem pregledne tabele formanata u funkciji opozicije roda (I) i opozicije broja (II).

I. Formanti u funkciji izražavanja opozicije roda

Muški r. \ Ženski r.	*-a* (sing.)	*-o* (sing.)	*-e* (plural) (sing. rijetko)
-o (sing.)	kōg-o ∿ kōg-a bås-o ∿ bås-a		
-a (sing.)	kumuneyst-a (neutr. op. roda)		
ø (sing.)* (plur.)**	*murùs ∿ muruz-a *bēl ∿ bēl-a		**båy ∿ bēl-e
-e (sing.) (rijetko)			
-i (plur.)			kōg-i ∿ kōg-e bås-i ∿ bås-e

II. Formanti u funkciji izražavanja opozicije broja

Singular \ Plural	*-i* (M)	*-e* *-åne* (Ž) *-ure*	*ø* (M, Ž)
-o (M, Ž)	kōg-o ∿kōg-i vird-o ∿ vird-i	but-o ∿ but-e sōr-o ∿ sor-ure nēt-o ∿ net-åne	
-a (M, Ž)	kumuneyst-a ∿ kumuneyst-i	pōrt-a ∿ pōrt-e kumuneyst-a ∿ kumuneyst-e vird-a ∿ vird-e	
ø (M, Ž)	murùs ∿ muruz-i raby-us ∿ raby-uz-i	muyìr ∿ muyir-e	M: timowŋ ∿ timoyŋ Ž: mäŋ ∿ mäŋ
-e (M, Ž)			

Iz gornjeg je pregleda vidljivo da se u snop korelacija mogu unijeti samo ovi formanti – zajednički i produktivni za obje opozicije:

	Muški rod	Ženski rod
singular	-o/Ø	-a
plural	-i/Ø	-e

b. Imenički determinanti

Vodnjanski dijalekat, kao i svi romanski jezici, poznaje slaganje pridjeva u rodu i broju s imenicom koju determiniraju (sa strukturalnoga gledišta redundancija). Budući da je morfematika pridjeva i imenice identična, ograničavam se u ovom poglavlju na:

1. broj *jedan (owŋ, -a)*, koji jedini od brojeva ima sposobnost izražavanja opozicije roda i broja,
2. *posvojne pridjeve*, koji imaju posebne kombinatorne varijante u zavisnosti od položaja i
3. *član* odnosno aktualizator, koji također ima u izvjesnim funkcijama kombinatorne varijante.

1. Broj *jedan (owŋ, -a)*.

U funkciji pridjeva *owŋ* izražava samo opoziciju roda u singularu, jer sam semantički sadržaj riječi eo ipso isključuje plural. Opozicija roda je redundantna, izražena formantom i leksemom:

owŋ 'jedan' ~ own-a 'jedna'.

Kad je riječ za 'jedan' supstitut imenice, a ne determinant, tada ima puni oblik *owno* i izražava i opoziciju broja *(jedni i drugi: i owni e i åltri)*. Obje su opozicije tada izražene samo formantima:

owno — owna
owni — owne.

Prema tome su *owŋ* i *owno* dvije varijante u komplementarnoj distribuciji.

2. *Posvojni pridjevi*

Oblik posvojnih pridjeva ovisi o njihovoj funkciji, koja može biti trostruka:

2 a. determinant imenice: *me buto* 'moja bačva',
2 b. dio imenskog predikata: *kwista buto zi me (mēya)*, 'ova bačva je moja',
2 c. supstitut imenice: *la mēya zi pyown peyča* 'moja je manja'.

U zavisnosti od tih funkcija posvojni pridjevi imaju dva alomorfa, kraći i duži. Kraći alomorf dolazi u predikativnoj i determinativnoj funkciji, duži u determinativnoj, predikativnoj i supstitutivnoj. Primjer:

kwista buto zi me	*kwista buto zi mēya*
me buto	*buto mēya*
	la mēya zi peyča

U determinativnoj funkciji moguća su dakle oba alomorfa, ali uz razliku u redu riječi; u predikativnoj funkciji distribucija je indiferentna, a u supstitutivnoj funkciji moguć je samo duži alomorf.

Pored spomenute dvije serije alomorfa kod posvojnih pridjeva razlikujemo još:

1. opoziciju vlasnika: *jedan vlasnik* ~ *više nego jedan vlasnik*,
2. opoziciju lica: *prvo* ~ *drugo* ~ *treće*,
3. opoziciju broja: *singular* ~ *plural*,
4. opoziciju roda posjedovanog predmeta: *muški* ~ *ženski*.

(Opozicija roda *vlasnika*, koju srpskohrvatski izražava u 3. l. sg., npr. *njegov* ~ *njezin*, ne postoji u vodnjanskom dijalektu.)

Kraći alomorfi postoje u sing. i u 3. l. pl., duži u svim licima. Dakle u 1. i 2. l. pl. nema razlike između kraćih i dužih alomorfa.

Kraći su alomorfi:

me 'moj, -a, -i, -e',
to 'tvoj, -a, -i, -e',
so 'njegov, -a, -i, -e', svoj, -a, -i, -e',
'njezin, -a, -i, -e',
'njihov, -a, -i, -e',

Prema tome, opozicije roda i broja nisu izražene, opozicija lica uvijek je izražena, a opozicija broja vlasnika nije izražena samo u 3. licu.

Duži su alomorfi:

mēyo, -a, -i, -e 'moj, -a, -i, -e',
tōyo, -a, -i, -e 'tvoj, -a, -i, -e',
sōyo, -a, -i, -e 'svoj, -a, -i, -e',
'njegov, -a, -i, -e',
'njezin, -a, -i, -e',
'njihov, -a, -i, -e',
nōstro, -a, -i, -e 'naš, -a, -i, -e',
vōstro, -a, -i, -e 'vaš, -a, -i, -e'.

Ovi alomorfi izražavaju uvijek opozicije lica, roda i broja; opozicije broja vlasnika nema samo u 3. licu.

Drugim riječima:

me izražava:
opoziciju lica *(~ to ~ so)*,
opoziciju broja vlasnika: *me ~ nōstro;*
isto vrijedi i za *to;*

so izražava samo
opoziciju lica *(~ me ~ to,* odn. *nōstro ~ vostro),*

mēyo izražava:
opoziciju roda *(~ mēya)*,
opoziciju broja *(~ mēyi)*,
opoziciju lica *(~ tōyo ~ sōyo)*,
opoziciju broja vlasnika *(~ nōstro);*
isto vrijedi i za *tōyo, nōstro* i *vōstro;*

sōyo izražava:

opoziciju roda *(~ sōya)*,
opoziciju broja *(~ sōyi)*,
opoziciju lica *(~ mēyo ~ toyo)*;

Prema opozicijama koje izražavaju, oblici posvojnog pridjeva mogu se podijeliti u tri grupe:

1. grupu oblika za 1. i 2. l. plur., koji uvijek izražavaju sve četiri opozicije: *nōstro, vōstro;*
2. grupu oblika za 1. i 2. l. sing., koji u dužoj alomorfnoj varijanti izražavaju sve četiri opozicije, a u kraćoj samo opoziciju lica i broja vlasnika: *me, to* resp. *mēyo, tōyo.*
3. grupu oblika za 3. lice, koji u dužoj alomorfnoj varijanti izražavaju sve opozicije osim opozicije broja vlasnika, a u kraćoj samo opoziciju lica: *so,* resp. *sōyo.*

Pregledna tabela za 1. i 2. lice sing. i plur.

Jedan vlasnik:

		Singular:		Plural:	
		M:	Ž:	M:	Ž:
1.	duži:	mēyo	mēya	mēyi	mēye
	kraći:	me			
2.	duži:	tōyo	tōya	tōyi	tōye
	kraći:	to			

Više vlasnika:

		Singular:		Plural:	
		M:	Ž:	M:	Ž:
1.	duži:	nōstro	nōstra	nōstri	nōstre
	kraći:	nōstro	nōstra	nōstri	nōstre
2.	duži:	vōstro	vōstra	vōstri	vōstre
	kraći:	vōstro	vōstra	vōstri	vōstre.

Pregledna tabela za 3. l. (sing. i plur.)

	Singular:		Plural:	
	M:	Ž:	M:	Ž:
duži:	sōyo	sōya	sōyi	sōye
kraći:	so.			

Opozicije roda i broja, tamo gdje postoje, izražene su samo formantima, te se uklapaju u sheme opozicija iznesene za imenice *(-o, -a, -i, -e);* naprotiv, opozicija lica i broja vlasnika izražene su različitim leksemima.

Napomene:

1. U kraćoj varijanti za 3. lice izgovor fonema /o/ oscilira od [o] preko [ů] do [u].

2. Pored oblika *tōyo, sōyo,* postoje i fakultativne varijante *tōvo, sōvo,* u kojima je hijat ispunjen homorganim konsonantom /v/; stoga su oblici *tōyo, sōyo,* s palatalnim 'punjenjem hijata' *(y)* analogički prema 1. licu (atrakcija 1. lica, koje je u lingvističkoj svijesti »najjače«).

Primjeri upotrebe posvojnog pridjeva

(Primjeri su uzeti iz tekstova: BBT, PBS, KBK, KB, MDB te nekih anegdota i sjećanja ispitanika; za kratice v. str. 148).

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Stamiteyna al me murè al zi zey in vyâyo . . .	Questa mattina il mio ragazzo è andato in viaggio . . .	Jutros je moj momak krenuo na put . . .
. . . una famìa de pòvera zento vula k'a viviva duy fraday kun so måro vẽča.	. . . una famiglia di povera gente, dove vivevano due fratelli con la loro vecchia madre.	. . . jedna obitelj siromašnih ljudi gdje su živjela dva brata sa svojom starom majkom.
. . . i katâva la sena k'a ge pruntâva so måro.	. . . (tornavano e) trovavano la cena che la loro madre preparava loro.	. . . (vraćali bi se i) nalazili večeru koju bi im pripremala njihova majka.
. . . al ge dà da mańà a so måro . . .	egli dà da mangiare a sua madre . . .	. . . dade svojoj majci da jede . . .
Kwando ke stu fra al vido su måro mõrta . . .	Quando questo fratello vide (litt.: vede) sua madre morta . . .	Kad taj brat ugleda svoju majku mrtvu . . .
. . . al spẽta k'a veńa so fra.	. . . aspetta che venga suo fratello.	. . . čeka da dođe njegov brat.
. . kuntändo sula nõstra miseysya i soyn viñow . . .	. . . contando sulla nostra amicizia sono venuto . . .	. . . računajući na naše prijateljstvo došao sam . . .
. . . i pudaràvuvo sta sigowro kumo s'al samεr saravo võstro.	. . . potreste essere sicuro come se l'asino fosse vostro.	. . . mogli biste biti sigurni kao da je magarac vaš.
Zi kayow al me samerito.	E' caduto il mio asinello.	Pao je moj magarčić.
Lesto . . . al me portâva le me; robe oñi miteyna.	Lesto . . . esso mi portava le mie robe ogni mattina.	Brzo . . . mi je donosio moju robu svakog jutra.
Kuisto źi mé (Ive, o. c., 158., str. 118.)	Questo è mio.	Ovo je moje.
A zi tu ameygo, ti lu ye invità k'al veyn a kaza tõya . . .	E' tuo amico; tu lo hai invitato a venire a casa tua . . .	To je tvoj prijatelj; ti si ga pozvao u svoju kuću . . .
. . . aŋkuy a yo da viñey kwatro me ameysi . . .	oggi devono (lit.: hanno da) venire quattro miei amici . . .	. . . danas treba da dođu četiri moja prijatelja . . .

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Alura i suńeyn zeyde a katà i nōstri paręỹnti...	Allora siamo andate a trovare i nostri parenti...	Onda smo pošle u posjet svojim rođacima...

Namåre mēya, mey ye fåto la mowfa
Parki iŋ kaza vōstra mey si stowfa. (rugalica)

La me muruza la la yo peluza,
La vå là dal barbyèr k'al ge la tuza. (također rugalica).

La me muruza yera kåra kåra,
La yera sul kazål ke la kagåva... (početak jedne druge rugalice).

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Ki te par k'i soyn sul tōyo? Adeso i soyn sentà sul mēyo!	Che ti pare che io sia sul tuo? Adesso sono seduto sul mio!	Što misliš da sam na tvojem? Sad sjedim na svojem!
»Lasa k'al mańa! Ki ze roba to?«	»Lascia che mangi (il gatto)! Che, è roba tua?«	»Pusti neka jede! Zar je to tvoje?«
»Murē, pòrtege duy brezöle al me kavål!«	»Giovanotto, porta due bracciole al mio cavallo!«	»Mladiću, odnesi dva odreska mom konju!«
»Tey ke ti soyn la veysta di me ōči, al säŋgo dal me kōrpo...«	»Tu che sei la vista dei miei occhi, il sangue del mio corpo...«	»Ti koji si vid mojih očiju, krv moga tijela...«
Alura, kumpåre, zoyn a kaza mēya k'i bevareyn owna bukalita...	Allora, compare, andiamo a casa mia (e là) berremo una »bukalita«...	Onda, kume, hajdemo k meni, pa ćemo popiti jednu »bukalitu«...

U živom govoru nisam nikada čuo kraće alomorfe u predikativnoj funkciji; primjere za tu upotrebu našao sam samo u pisanim tekstovima, npr. A. Ive, o. c., § 158, str. 118.

3. *Član (aktualizator)*

Funkcije člana poklapaju se s onima u susjednim venecijanskim dijalektima, u talijanskom jeziku i u zapadnoj Romaniji uopće. One se dadu podijeliti u tri osnovne grupe.

1. *aktualizacija imenice*, tj. izražavanje »terme marqué« opozicije aktualizirano ~ virtualno;
2. *supstantivacija*, odnosno transpozicija riječi drugih kategorija u kategoriju imenica (cfr. za taj termin Ch Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, pass.);
3. *izražavanje opozicije roda i broja*, samo kod imenica kod kojih opozicije inače formalno nisu izražene, npr. imenice na *-eysta* (op. roda), imenice *rì* 'kralj', *mäŋ* 'ruka' (op. broja) itd.

Član ima neke oblike koji se pojavljuju u više alomorfa, međusobno u komplementarnoj distribuciji.

3 a. U muškom rodu sing.:

al iza konsonantskog završetka prethodne riječi,
l iza vokalskog završetka prethodne riječi
Iza apsolutne pauze, tj. na početku govornog niza, također dolazi *al.*

3 b. U muškom rodu plur.:

i, realiziran kao y, ako je uključen u tzv. »preposizione articolata« *day, kuy*, itd.;

3 c. U ženskom rodu sing.:

la ispred konsonanta iduće riječi,
l ispred vokala iduće riječi;

3 d. U ženskom rodu plur.:

le, jedini alomorf bez obzira na fonetski kontekst.

Opozicija roda nije izražena u singularu, ako prethodna riječ završava vokalom a iduća počinje vokalom, dakle shematski u kontekstu *V – član – V*. No takvi su slučajevi razmjerno rijetki, a opozicija roda je osim iz člana vidljiva u ogromnoj većini slučajeva i iz imenice, njenog determinanta, kao i u kontekstu rečenice.

Opozicija broja uvijek je jasna.

Budući da realizacija alomorfa člana zavisi od fonetskog konteksta mnogo više u singularu nego u pluralu, dajem ovdje sheme tog konteksta s alomorfima koji su u njemu mogući.

muški rod:	V *l* V	C *al* V	C *al* C	V *l* C
ženski rod:	V *l* V	C *l* V	C *la* C	V *la* C.

Primjeri:

kul ameygo par al ameygo par al mowr kul mowr
kul ameyga par l' ameyga par la kåza kula kåza.

Oblici, koji nastaju stapanjem člana s padežnim prijedlozima (»case-markers«, tal. *segnacaso*) jesu:

a+al=*al*	de+al=*del*	da+al=*dal*	kon+al=*kul*
a+la=*ala*	de+la=*dela*	da+la=*dala*	kon+la=*kula*
a+i =*ay*	de+i =*di*	da+i =*day*	kon+i =*kuy*
a+le=*ale*	de+le=*dele*	da+le=*dale*	kon+le=*kule*.

Treba osobito istaći da u brzom govoru, posebno u protoničkom položaju (a član je gotovo uvijek protoničan), zbog opće tendencije otvaranja protoničkog *e* u *a* (koja je još izrazitija u rovinjskom), realizacija vokala u *del, dela* i *dele* jako varira, pa može biti i [ə] (dəl, dəla, dəle) ili [a] *(dal, dala, dale)*.

Isto tako varira i realizacija postkonsonantskog alomorfa člana u singularu muškog roda: pored [al] može biti i [el] i [ɔl].

Realizacija spomenutog alomorfa kao [al] dovodi do nemogućnosti razlikovanja funkcije subjekta i dativne dopune (complemento di ter-

mine), no ta je nejasnoća samo teoretska, jer u praksi kontekst uvijek osigurava potpunu jasnoću u izražavanju funkcija.

Od prijedloga koji se stapaju sa članom jedino *in* 'u' pokazuje u toj funkciji alomorf, koji se jače razlikuje od oblika bez člana, tj.

inde sa oblicima člana ženskog roda,
ind sa oblicima člana muškog roda;

na primjerima:

indela kâza 'u kuću', 'u kući',
indele kâze 'u kuće', 'u kućama',
indal mowr 'u zid', 'u zidu',
indi kämpi 'u polja', 'u poljima'.

Realizacija i ovdje znatno oscilira, tako da se katkada svi oblici osim m. pl. realiziraju s [a] *(indal, indala, indale)*, katkada s [e] *(indel, indela, indele)*, a u brzom govoru i kao [ə] *(indəl, indəla, indəle)*.

Primjedba

Studij ostalih determinanata imenice koji se tradicionalno zovu 'neodređeni pridjevi' ili 'neodređene zamjenice' ne pripada u područje morfematike nego leksikologije. Treba spomenuti napose samo pokazne determinante. Vodnjanski ovdje ne izražava opoziciju između tri člana (prvobitno tri lica) kao talijanski *(questo, codesto, quello)* ili srpskohrvatski *(ovaj, taj, onaj)* ili latinski *(hic, iste, ille)*, već se zadovoljava grubljom opozicijom *blizu* ~ *daleko*, kao francuski *(celui-ci* ~ *celui-là)*. Za blizinu služi *kwisto* 'ovaj', koji izražava opoziciju roda i broja formantima kao i ostali pridjevi, a pored punog oblika ima i fakultativnu varijantu (s nešto oslabljenim pokaznim značenjem) *sto, sta, sti, ste*. Za daljinu služi *kwil*, koji pored opozicije izražene formantima, ima i alternaciju leksema u opoziciji broja (m. rod) i opoziciji roda (plural).

c. Imenički supstituti

Ovamo spadaju sve riječi koje u rečenici zamjenjuju imenicu. To su:

1. lične zamjenice,
2. ostale riječi ako ne determiniraju imenicu, nego stoje mjesto nje; drugim riječima ako su transponirani iz kategorije determinanata u kategoriju supstituta.

1. *Lične zamjenice* su funkcionalni supstituti imenica i bez transpozicije. I one razlikuju dvije serije oblika:

1. slobodni alomorfi (»naglašene forme«), koji mogu stajati samostalno,
2. vezani alomorfi (»nenaglašene forme«), koji su vezani uz glagol.

Njihova je distribucija dakle komplementarna.

Lične zamjenice izražavaju ove opozicije:

1. opozicija lica: *prvo ~ drugo ~ treće;*
2. opozicija broja: *singular ~ plural;*
3. opozicija roda, samo u trećem licu, jer u 1. i 2. licu rod je vidljiv iz stvarnog konteksta (prisustva osoba): *muški ~ ženski;*
4. vezani alomorfi izražavaju i sintaktičke funkcije supstituirane imenice: *subjekt, dativna dopuna, direktni objekt,*

U seriji slobodnih alomorfa te su funkcije izražene analitički, tj. pomoću prijedloga, a ne oblikom samih alomorfa.

U idućoj tabeli dajem u pregledu oblike obiju serija ličnih zamjenica u vodnjanskom dijalektu.

Prvi oblik po redu je slobodni alomorf, drugi je vezani alomorf.

	Singular:			Plural:		
	Subjekt:	Dat. dop.:	Objekt:	Subjekt:	Dat. dop.:	Objekt:
1. l.	mey i	a mey me	mey me	noy i	a noy nde	noy nde
2. l.	tey ti	a tey te	tey te	voy i	a voy ve	voy ve
3. l. m.	low al	a low | ge	low lo	luri i	a luri | ge	luri li
ž.	ğila la	a ğila |	ğila la	lure le (ğile)	a lure | (ğile)	lure le (ğile)

Lure i *ğile* su fakultativne varijante: prva je izazvana analogijom prema ostalim tvorbama ž. roda od m. roda u plur. *(nigri ~ nigre),* druga je stvorena od sing. ž. roda po analogiji ostalih tvorbi plurala *(porta ~ pōrte).* Pored *ğila* postoji i rjeđa fak. varijanta *yila.*

Iz tablice izlazi:

1. Opozicije lica nema jedino u seriji vezanih alomorfa u pluralu, i to u funkciji subjekta: sva tri lica glase *i;* praktički je distinkcija osigurana glagolskim oblikom;
2. opozicija roda ne izražava se u seriji vezanih alomorfa, u funkciji dativne dopune, kako u sing. tako i u plur.: sva četiri oblika glase *ge.* Ovdje je distinkcija osigurana općim kontekstom; ako treba, precizira se rod ili broj eksplicitnim dodatkom, tj. slobodnim alomorfom uvedenim prijedlogom: *a low, a ğila* itd.;
3. opozicija broja nije izražena u gore spomenutom obliku *ge,* a pored toga, također u seriji vezanih alomorfa, u prvom licu, u funkciji subjekta: *i* 'ja' *i* 'mi'. I ovdje glagolski oblik osigurava distinkciju;
4. opozicije sintakt. funkcija nema u seriji vezanih alomorfa, između funkcije dativne dopune i direktnog objekta, u 1. i 2. licu sing. i plur.: *me, te, nde, ve* mogu biti i dativna dopuna i direktni objekt.

U seriji slobodnih alomorfa jedino nema opozicije između funkcija subjekta i direktnog objekta, ali se ona nadomještava sintaktičkim sredstvima (redom riječi, kontekstom).

Opozicije su dakle slabije izražene u seriji vezanih alomorfa, a to je i razumljivo zbog njihovog reduciranijeg »foničkog materijala« i nenaglašenog položaja.

Ispred vokalnog početka iduće riječi elidiraju se finalni vokali vezanih alomorfa u funkciji dativne dopune i direktnog objekta. Oblici u funkciji subjekta, kao ni oblici serije slobodnih alomorfa, ne elidiraju se nikada.

2. *Ostali supstituti imenice*

Kod ostalih supstituta imenice osim lične zamjenice moramo razlikovati dva slučaja:

1. pokazni pridjevi *kwisto* i *kwil* mogu se transponirati iz kategorije determinanta u kategoriju supstituta bez člana (inkompatibilnost pokaznih pridjeva i člana zbog ostatka pokazne vrijednosti člana); jednako se tako mogu transponirati bez člana tzv. 'neodređeni' pridjevi, jer je njihovo neodređeno značenje u suprotnosti s aktualizirajućom (dakle precizirajućom) funkcijom člana. Upravo zbog te precizacije član je moguć ispred transponiranog pridjeva *owno* i *åltro* u pluralu, ako oni izražavaju međusobnu opoziciju *(i owni e i åltri);*
2. ostali determinanti imenice, transponirani u kategoriju supstituta (posvojni i kvalitativni pridjevi) obavezno su uvedeni, bilo određenim članom (funkcija aktualizacije), bilo neodređenim (funkcija prezentacije). Kao primjer neka bude dovoljno navesti dvije transpozicije, koje u najvećoj pripovijesti »*Kwil k'a g'o tukà a bara Bùrtolo Tiña*« dolaze na svakom koraku: *al sâvio* 'pametni' (sc. brat) i *al måto* 'ludi' (sc. drugi brat).

d. Upitni supstituti imenice

Postoje samo dva oblika upitnih supstituta:

key 'tko' (za osobe),
ki 'što' (za životinje, stvari i apstraktne pojmove).

Dakle, opozicija: *osobe* ~ *ne-osobe*. Ne izražavaju opozicije roda ni broja. Sintaktičke funkcije izražene su kao i kod imenica analitički: *de key, de ki; a key, a ki; kuŋ key, kuŋ ki* itd.

Napomene

1. Zbog potpunosti spominjem ovdje i upitne pridjeve: *kwål* 'koji' i *kwänto* 'kolik'. Oba izražavaju opoziciju roda i broja; u prvom, pored opozicije formanta *(Ø ~ -a, Ø ~ -e* za rod, *Ø ~ Ø, -a ~ -e* za broj) postoji i alternacija leksema *(tip l : y)* u muškom rodu; u drugom je opozicija roda odnosno broja izražena samo opozicijom formanata.

2. Oblik *ki* za »sve što nisu osobe« jedini je u vodnjanskom; perifraze kao *che cosa, cosa* ne postoje, jer ne postoji ni riječ *cosa* (nego *rōba*).

e. Glagol

Glagol je centar verbalne sfere, kao što je imenica centar nominalne sfere, u vodnjanskom dijalektu kao i u ostaloj Romaniji. Funkcija glagola je dakle poznata iz općeromanske lingvistike, pa stoga prelazim odmah na analizu morfematske građe glagola.

U vodnjanskom govoru glagoli izražavaju ove opozicije:

1. opoziciju lica: *prvo ~ drugo ~ treće;*
2. opoziciju broja: *singular ~ plural;*
3. opoziciju vremenskog nivoa: *sadašnjost ~ budućnost ~ prošlost;*
4. opoziciju međusobnog odnosa: *anteriornost ~ neanteriornost;* međutim, ova je opozicija samo u prošlosti i budućnosti autonomna; na vremenskom nivou sadašnjosti ona je uključena u opoziciju vremenskog nivoa *sadašnjost ~ prošlost* (kako znamo, perfekt ujedinjuje funkcije vremenskog nivoa i međusobnog odnosa.
5. opoziciju načina: *indikativ ~ konjunktiv ~ kondicional;*
6. opoziciju glagolskog stanja (»diatesi«): *aktiv ~ pasiv,* no ta je opozicija izražena u vodnjanskom (u skladu s cijelom zapadnom Romanijom) analitički, tj. složenim oblicima.

Građa glagola. Glagoli su, kao i imenice, građeni od ovih sastavnih dijelova (koji se u suštini podudaraju):

a. *leksema,* koji je, kao i kod imenica, neophodni sastavni dio svakog glagola; može se pojavljivati u obliku dvije ili više varijanti, a u linearnom redu dolazi na prvo mjesto;

b. *infiksa derivacije odnosno alteracije,* fakultativnog sastavnog dijela glagolskog oblika koji modificira semantički ili afektivni sadržaj leksema; dolazi odmah iza leksema;

c. *morfema vremena odnosno načina,* koji karakterizira pojedine glagolske oblike (paradigme), može također kao i leksem, imati dvije ili više varijanti, a može se pojaviti i na stupnju »zero«; u linearnom redu stoji između leksema (odnosno infiksa) i formanata;

d. *formanata,* tj. morfema lica i broja, koji dolaze u linearnom redu na zadnje mjesto, a mogu također imati više varijanti, pa i stupanj »zero«.

Prije nego pređem na sistematsko iznošenje morfematske građe, dajem u pregledu mogućnosti izražavanja opozicija spomenutim sastavnim dijelovima glagola.

Gore nabrojene opozicije mogu biti izražene:

1. formantima: *pōrt-i 'nosiš' ~ port-ęyŋ 'nosimo';*
2. vremensko-načinskim morfemom: *port-åv-i* (ind. impf. 1. sg.) ~ *port-ås-i* (konj. impf. 1. sg.);
3. leksemom: *poy 'mogu' ~ pol 'može';*
4. formantima i vremensko-načinskim morfemom: *pōrt-i ~ port-ar-è 'nosit ću';*
5. formantima i leksemom: *vēń-i 'dolazim' ~ viń-ęyŋ 'dolazimo';*
6. leksemom i vremensko-načinskim morfemom: *vēń-i ~ viń-iv-i 'dolažah';*
7. formantima, vremensko-načinskim morfemom i leksemom: *vēń-i ~ viń-ar-è 'doći ću'.*

1. *Formanti glagolskih oblika*

Preliminarne napomene

1. Opozicija između 1. i 2. lica singulara nigdje i nikada nije izražena.

2. Opozicije broja nema također nikada u 3. licu. Stoga ću od sada uvijek zajedno iznositi 1. i 2. lice singulara, odnosno 3. lice singulara i plurala.

(Isto to vrijedi i za vremensko-načinske morfeme i lekseme; vidi napomene u dotičnim odsječcima.)

a. Finitni oblici

a. Prezent indikativa

1. i 2. lice: formant je *-i* kod svih glagola osim:
   kod *vi* 'imati' i *savì* 'znati', gdje je *-e: y-è, s-è;*
   kod *ēsi* 'biti', *pudì* 'moći', *vulì* 'htjeti', gdje je *Ø: soyŋ, poy, voy.*
1. lice plur.: formant je *-ęyŋ* kod svih glagola osim *zey* 'ići', gdje glasi *-oyŋ (zoyŋ)*, u brzom govoru realiziran i *-oŋ (zoŋ);*
2. lice plur.: formant je *-ì* kod *svih* glagola;
3. lice: formant je *-a* kod svih glagola na *-à, savì* i *zey:*
   port-a, s-a, v-a;
   Ø kod *vińey* 'doći', *tińey* 'držati', *dey* 'reći', *pudì* 'moći', *vulì* 'htjeti', *ēsi* 'biti':
   ven, ten (fakult. *veyŋ, teyŋ*), *dey* (fakult. *deys*), *pol, vol, zi;*
   -o kod ostalih

Primjedba:

Rastavljanje oblika *yè* i *sè* na lekseme *y-* resp. *s-* i formant *-è*, bilo je potrebno zato što bismo inače dobili leksemske alomorfe *yè* odnosno *sè* u jedinstvenoj distribuciji; s druge strane, leksemi *y-* odnosno *s-* dolaze i u 3. licu, gdje je jasno da se mora dijeliti oblike *yo* odnosno *sa* na dva morfa, budući da formanti *-o* odnosno *-a* dolaze još u cijelom nizu drugih glagola.

b) Prezent konjunktiva

U 1. i 2. licu singulara je *-i* za sve glagole koji imaju konjunktiv;
u 1. i 2. licu plurala formant je beziznimno jednak onome u indikativu;
u 3. licu formant je *-a* za sve glagole na *-à* i sve »nepravilne« glagole,
-o za sve ostale glagole (one na *-ì -i* i *-ey*).

Iz ovog pregleda izlazi važna činjenica: »pravilni« glagoli nemaju konjunktiv kao morfematski jasno označenu kategoriju. Samo »nepravilni« glagoli čuvaju konjunktiv kao kategoriju formalno u opoziciji s indikativom.

c) Imperfekt indikativa

Svi glagoli imaju zajedničke formante:

u 1. i 2. licu sing. *-i: port-åv-i pud-iv-i, vend-iv-i, durm-eyv-i,* itd.;

u 3. licu *-a: port-åv-a, pud-iv-a, vend-iv-a, durm-eyv-a,* itd.:

u 1. licu plur. dolazi formant koji kod različitih ispitanika poprima različite oblike, jer se realizira kao: *'ono, ˈuno, ˈondo, 'undo* (ovaj red označava ujedno i njihovu frekvenciju), dakle: *port-åv-ono, pud-ìv-ono* itd.

u 2. licu plur. dolazi formant koji se pojavljuje također u dvije realizacije kod različitih ispitanika: *'ovo, ˈuvo* : *port-åv-ovo, pud-ìv-ovo* itd.

d) Imperfekt konjunktiva

Formanti za 1. i 2. lice sing. i 1. i 2. lice plur. beziznimno su jednaki onima u imperfektu indikativa. Jedino u 3. licu za razliku od imperfekta indikativa, u konjunktivu je formant kod svih glagola *-o* (< *-e* latinskog, jer finalno *-e* > *-o* u većini istroromanskih dijalekata).

Treba istaći da je imperfekt konjunktiva vrlo nepopularan i rijedak, i da su ispitanici katkada nesigurni u oblicima i u upotrebi.

e) Futur

U 1. i 2. licu plurala formant je zajednički s prezentom, s time da i glagol *zey* ima u futuru *ęyŋ: port-ar-ęyŋ, pud-ar-ęyŋ, viń-ar-ęyŋ, z-areyŋ* 'ići ćemo' itd.; odnosno:

za 2. lice: *port-ar-ì, pud-ar-ì, viń-ar-ì, z-ar-ì* itd.

u 1. i 2. licu singulara futura je zajednički s formantom u prezentu glagola *vi* i *savì*, tj. *-è: port-ar-è, viń-ar-è* itd.;

u 3. licu kod svih glagola formant je *-ò*, dakle zajednički s glagolom *vi: port-ar-ò, viń-ar-ò, pud-ar-ò* itd.

Porijeklo futura od infinitiva + glagola HABĒRE (vodnjanski *vi*) očituje se dakle i u strukturalnoj povezanosti formanata prezenta glagola *vi* s formantima futura svih glagola.

f) Kondicional

Formanti su identični s onima u imperfektu konjunktiva:

-i, -o, -ono, -ovo: port-arâvi, port-arâv-o, port-arâv-ono, port-arâv-ovo itd.,

pud-arâv-i, pud-arâv-o, pud-arâv-ono, pud-arâv-ovo itd.

Realizacija formanata za 1. i 2. lice plurala oscilira i ovdje, kako je to navedeno kod imperfekta indikativa.

g) Imperativ

U 2. licu singulara formant je *-a* za sve glagole na *-à* i *zey;* ako je s imperativom spojena zamjenica, formant se realizira kao *-e,* u brzom govoru i kao *-ə: čâpete, mòvəte, mɛtəte* itd.;

– glagoli *vińey, tińey, dey* i *čo* 'uzeti' imaju formant *Ø: veŋ, teŋ, dey, čo;*

– svi ostali glagoli imaju *-i* (i on se ispred pripojene zamjenice realizira kao *-e* ili *-ə;* v. gore primjer *mòvəte, mètəte*).

U 2. licu plurala formant je beziznimno identičan s onim u prezentu, dakle *-ì.*

Iz pregledanih se formanata vidi da su zajednički dvjema ili više kategorija. To su tzv. *ambimorfi.* Evo ih u pregledu:

-i: za indikativ i konjunktiv prezenta,
za indikativ i konjunktiv imperfekta,
za kondicional;

-è: za 1. i 2. lice singulara prezenta *vi, savì,*
za 1. i 2. lice futura svih glagola.;

-a: za 3. lice imperfekta svih glagola,
za 3. lice prezenta glagola na *-à,* i *savì,*
za 2. lice imperativa glagola na *-à* i *zey;*

-ò: za 3.lice prezenta *vi* i *čo* 'uzeti',
za 3. lice futura svih glagola;

-o: za 3. lice prezenta glagola osim glagola na *-à,* i »nepravilnih« glagola,
za 3. lice imperfekta kunjunktiva,
za 3. lice kondicionala;

-ęyŋ: za 1. lice plurala prezenta svih glagola osim *zey,*
za 1. lice plurala futura svih glagola;

-ì: za 2. lice plurala prezenta,
za 2. lice plurala futura,
za plural imperativa;

'ono: za 1. lice plurala imperfekta konjunktiva i indikativa,
za 1. lice plurala kondicionala;

'ovo: za 2. lice plurala imperfekta konjunktiva i indikativa,
za 2. lice plurala kondicionala.

U vodnjanskom glagolskom sistemu nema, dakle, formanta koji bi bio karakterističan odnosno rezerviran isključivo za jednu funkciju, već je svaki od njih zajednički bar dvjema ili većem broju funkcija. Stoga formanti nikada ne izražavaju sve opozicije (prema starijoj terminologiji uvijek je barem jedna opozicija neutralizirana), npr.:

1. za opozicije *lica i broja* znamo već iz uvoda u kojim slučajevima se dosljedno ne izražavaju;
2. formanti ne izražavaju opoziciju *vremena* između prezenta i imperfekta u 1. i 2. licu singulara, odnosno opoziciju prezent ~ futur u 1. i 2. licu plurala;
3. opozicija *načina* indikativ ~ konjunktiv nije izražena kod pravilnih glagola u prezentu i formanti su zajednički; u 1. i 2. licu plurala imperfekta nema opozicije formanata između indikativa, konjunktiva i kondicionala (formanti su zajednički); nadalje, zajednički su formanti za 2. lice plurala indikativa prezenta i za plural imperativa, tako da ni tu opoziciju načina nije formalno izražena; opozicija imperfekta konjunktiva i kondicionala nije formantima nigdje izražena itd.

Evo formanata glagola u grafičkom pregledu:

1. *Tabela za 1. i 2. lice, gdje opozicija broja postoji:*

	Singular:				Plural:			
	prez.:	imperf.:	kond.:	fut.:	prez.:	imperf.:	kond.:	fut.:
1. l. 2. l.	-i/è/Ø	-i	-i	-è	-ęyŋ, -oyŋ -ì	ˈono ˈovo		-ęyŋ -ì

Specijalno za konjunktiv:

prezent: *-i*, imperfekt *-i* u singularu,
prezent: *-eyŋ/-oyŋ*, *-ì*, u pluralu,
imperfekt: *ˈono*, *ˈovo* u pluralu.

2. *Tabela za 3. lice bez opozicije broja:*

prezent:		imperfekt:		kondicional:	futur:
indikativ	konjunktiv	indikativ	konjunktiv		
-a/-o/Ø	-a/-o	-a	-o		-ò

β. Pored finitnih oblika, sistem vodnjanskog glagola sadržava i *nefinitne oblike*, koji su identični s onima što ih nalazimo u talijanskom jeziku. To su:

a) infinitiv,
b) gerund,
c) particip perfekta pasiva.

Particip prezenta aktiva, kao dio glagolske paradigme, ne postoji u vodnjanskom. Oblici odnosno riječi koji etimološki potječu od latinskog participa prezenta danas su mahom determinanti imenice ili čak imenice.

a) *Infinitiv* u vodnjanskom sistemu ima pet alomorfa formanata:

-à: *port-à, sparań-à* 'štedjeti' itd.;

-ì: *pudì, savì;*

'i: *lɛzi* 'čitati', *vìdi* 'vidjeti'; ispred pripojene zamjenice realizira se kao *-e* ili *-ə: vìdete* 'vidjeti te';

-ey: *durmey* 'spavati', *vińey* 'doći';

Ø: samo u glagolu *čo* 'uzeti'. Što se tiče ovoga zadnjeg alomorfa, moguće su dvije interpretacije, obje jednako prihvatljive:

1. *čo* je jedan morf: u tom slučaju dobili bismo leksemski alomorf *čo*, koji stvarno dolazi još i u imperativu singulara, dok bi formant bio *Ø*, i to u jedinstvenoj distribuciji, jer bi taj alomorf dolazio *samo* u tom glagolu;
2. *čo* se sastoji od dva morfa, *č-* (leksema) i *-o* (formanta); leksemski alomorf *č-* dolazi još doduše u 3. licu prezenta indikativa *(čo)*, ali formant *-o* za infinitiv bi bio u jedinstvenoj distribuciji, jer inače više nigdje ne dolazi.

Obje su interpretacije prema tome moguće.

b) *Gerund* je karakteriziran formantima *-ando* (glagoli na *-à*), odnosno *-ēndo* (svi ostali). To se do kraja poklapa s talijanskom distribucijom, pa mislim da nije potrebno navoditi primjere.

c) *Particip perfekta pasiva.* Kao i finitni oblici, particip perfekta pasiva (kratica: PPP) građen je od: leksema, infiksa i formanata. Linearni red isti je kao i kod finitnih oblika. Infiks i formanti mogu biti na stupnju »zero«, leksem naravno nikada.

Kod iznošenja građe PPP iznimno moram prikazati i infikse, jer je distribucija jednih vezana uz distribuciju drugih.

Infiksi su ovi:

-à/-åd- za glagole na *-à* osim *fa* 'činiti';
-ey/-eyd- za glagole na *-ey* osim *vińey, tińey, dey;*
-is- pretežno za glagole na *-i: pudì, vulì, savì;*
-ow/-owd- za glagole na *'i* i *vińey, tińey;*
Ø za glagole na *'i, dey* i *fa.*

Treba napomenuti i naglasiti da je distribucija jasno ograničena samo za prva dva tipa infiksa, dok u osatala tri ima kolebanja (jedna grupa glagola ima jedan infiks, druga drugi, dakle su fakultativne varijante i ne može se uvijek izvesti pravilo za distribuciju).

To se stanje podudara sa distribucijom u zapadnoj Romaniji, barem u glavnim crtama. Da to ilustriram primjerom, poslužit ću se susjednim venecijanskim dijalektom i prikazati gotovo potpuni strukturalni paralelizam u distribuciji i građi PPP. Evo primjera za usporedbu:

	vodnjanski:	venecijanski:
glagoli na *-a(r):* osim:	part. na *-à, -ådda ...* *få:* part. *fåto, -a ...*	part. na *-à, -ada ...* *far:* part. *fato, -a ...*
glagoli na *-ey:* glagoli na *-ir:* osim:	part. na *-ey, -eyda* *vińey:* part. *vińow, -da ...* *tińey:* part. *tińow, -da ...* *dey:* part. *deyto, -a ...*	part. na *-io (-ì), -ida ...* *vegnir:* part. *vegnu(o), -da ...* *tegnir:* part. *tegnu(o), -da ...* *dir:* part. *dito, -a ...*
glagoli na *-i:* glagoli na *-er:*	part. s inf. *ø: lɛzì : lɛto* ili na *-ow, -owda ...*	part. s inf. *ø: lezer : leto,* ili na *-ù(o), -udo, -uda* itd.

Distribucija je predvidiva (tradicionalno: »pravilna«) samo za glagole na *-à* (osim *fa*) i donekle na *-ey* (osim 3 navedene iznimke); u ostalim je glagolima nepredvidiva, tj. »nepravilna«.

Formanti participa imaju ove alomorfe:

	muški rod	ženski rod
singular	Ø /-o/ -to	-a/-ta
plural	-i/-ti	-e/-te.

Uglavnom imamo dvije serije:

α. iza infiksa *-å/-åd-, -ey/-eyd-, -ow/-owd-* dolazi formant *Ø/-a/-i/-e,*

β. iza infiksa *Ø* ili *-is-* dolazi formant *-to/-ta/-ti/-te.*

Formant *-o* u muškom rodu singulara dolazi samo kod glagola *mɛti* staviti: *mis-o.* On se može smatrati alomorfom formanta *Ø* u muškom rodu singulara.

Podjela *mi-so* nije moguća, jer bismo tako dobili dva morfema u jedinstvenoj distribuciji, budući da niti *mi-* niti *-so* nigdje više ne dolaze.

Primjeri:

ad *α.*: *port-å, port-åd-a, port-åd-i, port-åd-e;*
spart-ey, spart-eyd-a, spart-eyd-i, spart-eyd-e;
bat-ow, bat-owd-a, bat-owd-i, bat-owd-e;

ad *β.*: *lɛto, lɛ-ta, lɛ-ti, lɛ-te;*
få-to, få-ta, få-ti, få-te;
sav-is-to, sav-is-ta . . .

(Glagoli na *-ì* su uglavnom neprelazni i nemaju slaganje roda i broja u PPP.)

Primjer za iznimku *mis-o, -a, -i, -e* već sam dao gore.

Kako želim iznijeti potpunu strukturu vodnjanskoga participa, i to pregledno na jednom mjestu, moram ovdje anticipirati i alternacije leksemskoga alomorfa. Uz formante *-to, -ta, -ti, -te,* odnosno *-o, -a, -i, -e,*

ukoliko je infiks Ø, leksem pokazuje uvijek specijalni alomorf osim kod glagola *dey* 'reći' (particip: *dey-to*). U svim ostalim slučajevima, ako infiks nije Ø, a uz iste formante, alternacija leksemskog alomorfa je fakultativna, nepredvidiva: neki glagoli imaju specijalni alomorf, drugi nemaju. U tablici to ovako izgleda:

leksem:	infiks:	formant:
specijalni alomorf	Ø	-to/-ta/-ti/te -o/-a/-i/-e (za *mis-o*).
fakultativno specijalni alomorf	-is- -å/-åd- -ey/-eyd- -ow/-owd-	-to/-ta/-ti/-te, Ø/-a/-i/-e.

Alternacija infiksa *-å/-åd-* itd. vezana je uz alomorf formanta i obratno:

kad je formant *O*, infiks je *-à*, odnosno *-ey*, odnosno *-ow* i obratno;
kad je formant *-a*, *-i* i *-e*, infiks je *-åd-*, odnosno *-eyd-* odnosno *-owd-*.

2. *Vremensko-načinski morfemi glagolskih oblika* (kratica: VN morfem)

a. Finitni oblici

1. Prezent indikativa i koniunktiva

U ogromnoj većini glagola VN morfem se pojavljuje na stupnju »zero«; samo neki glagoli na *-à* – a da ne možemo predvidjeti koji – imaju VN morfem *-ì-* u 1. i 2. licu singulara i u 3. licu: *desfrask-ì-i*, *desfrask-ì-a*, od *defraskà* 'čistiti lozu'; – napokon u nekim glagolima na *-ey* – iz kojih su isključeni *viñey*, *tiñey*, *zey*, *dey*, *durmey*, *sintey* 'čuti', 'osjećati' itd. – VN morfem je *-eys-*, također u 1. i 2. licu singulara i 3. licu: *spart-eys-i*, *spart-eys-o* od *spart-ey* 'dijeliti'.

Prvi od tih VN morfema odgovara infiksu *-e-* koji dolazi u nekim sjevernotalijanskim i južnotalijanskim (Abruzzi) dijalektima (Rohlfs, o. c. II, p. 285) i infiksu *-ez-* u rumunjskom, čija je distribucija također nepredvidiva. Drugi se po distribuciji poklapa u potpunosti s talijanskim infiksom *-isk-/-išš-* (i istoga je porijekla).

2. Imperfekt indikativa

VN morfemi su:

-åv- za glagole na *-å: port-åv-i* 'nošah' itd.;
-iv- za glagole na *-ì* i *-ì: pud-iv-i* 'mogah',
vend-iv-i 'prodavah';
-eyv- za glagole na *-ey: durm-eyv-i* 'spavah'

(ispitanici nisu konsekventni u distribuciji tog infiksa, pa ga neki zamjenjuju s *-iv-*, očito pod utjecajem susjednog venecijanskog dijalekta);

Ø samo u glagolu *ēsi* 'biti': *yer-i* itd.

3. Imperfekt konjunktiva

VN morfemi { *-âs-* za glagole na *-à: port-âs-i;*
-is- za ostale glagole (osim glagola *ēsi*); *pud-is-i, vend-is-i;*
Ø za *ēsi: fōsi.*

Glagoli na *-ey* bi zapravo morali imati VN morfem *-eys-*, no s obzirom na opću i konsekventnu nepopularnost konjunktiva imperfekta nisam mogao dobiti za to sigurne primjere.

4. Futur

VN morfem ima dva alomorfa:

-ir- za glagole na *-ey*, osim *vińey, tińey, zey;*
-ar- za sve ostale glagole.

Primjeri:

sent-ir-è (sint-ir-è) 'čuti ću', *spart-ir-è* 'podijelit ću',
port-ar-è, pud-ar-è, lez-ar-è, viń-ar-è, tiń-ar-è, z-ar-è.

5. Kondicional

VN morfem kondicionala složen je od:

a) VN morfem futura, čija je distribucija u ovom slučaju beziznimno identična s onom u futuru,

b) od VN morfema imperfekta indikativa u obliku *-âv-*;
dakle
-irâv- za glagole na *-ey* osim *vińey, tińey, zey,*
-arâv- za sve ostale glagole.

Primjeri:

sent-irâv-i (*sint-irâv-i*, v. dolje napomenu) 'čuo bih' itd.,
port-arâv-i 'nosio bih', *pud-arâv-i* 'mogao bih', *lez-arâv-i* 'čitao bih', *viń-arâv-i* 'došao bih', ... *z-arâv-i* 'išao bih'.

Napomena: U glagolu *sintey* 'čuti', 'osjećati' protonički se slog realizira kao *sint-* samo u infinitivu, imperfektu indikativa i konjunktiva i PPP; u gerundu preteže realizacija *sent-;* vjerojatno zbog asimilacije idućem (e); u oblicima gdje prvi slog ima sporedni akcent (futur, kondicional), realizira se više kao *sent-* nego kao *sint-*: *sentirè, sentirâvi,* upravo zbog sporednog akcenta (i pod glavnim akcentom realizacija je [ę], tj. *sęnt-*).

6. Imperativ

VN morfem (u 2. licu singulara) identičan je s onim u 2. licu singulara prezenta i njegova je distribucija jednaka.

β Nefinitni oblici

Od nefinitnih oblika dolazi u obzir samo PPP, no njegove sam VN morfeme – pod nazivom *infiksi,* jer nemaju funkciju niti vremena niti načina, već sasvim morfematsku ulogu u građi PPP – iznio već u prethodnom odsječku (str. 197–199).

Pregled strukture vodnjanskih glagolskih oblika

Zbog preglednosti navodim još jednom VN morfeme i formante u preglednoj tablici. Ograničavam se na njih, jer je njihov broj konačan. Naprotiv, broj leksema je praktički beskonačan i ne može ih se sve nabrojiti. Tipove alternacije alomorfa iznijet ću u idućem odsječku.

	VN morfem:	Formanti:
1. Prezent indikativa:	Ø/-eys/-ì-	-i/-è/Ø, -a/-ò/Ø, -ęyŋ/-oyŋ, -ì,
2. Prezent konjunktiva:	isti VN morfemi	-i, -a/-o, -ęyŋ/-oyŋ, -ì,
3. Imperfekt indikativa:	-åv-/-iv-/-eyv-/Ø	-i, -a, -ono -ovo,
4. Imperfekt konjunktiva:	-ås-/-is-/(-eys?)/Ø	-i, -o, -ono, -ovo,
5. Futur:	-ar-/-ir-	-è, -ò, -ęyŋ, -ì,
6. Kondicional:	-aråv-/-iråv-	-i, -o, -ono, -ovo,
7. Imperativ:	kao pod 1.	-a/-i/Ø, -ì.

8. Uzajamne odnose VN morfema (odnosno infiksa) i formanta kod PPP već sam iznio u odsječku o PPP (str. 197–199) .

Iz cijele dosadašnje analize morfematske građe vodnjanskog glagola mogu se izvući nizovi alomorfa (»chains of allomorphs«, prema terminologiji S. Saporte, o. c., pass.) prikazani u ovoj tablici:

Infin.	3. l. prez. ind.	3. l. prez. konj.	Imperf. ind.	Imperf. konj.	Fut.	Kond.	Imperat.	Ger.	PPP.
-à	-a -i -a	-a -i -a	-åv-	-ås-	-ar-	-arâv-	-a -i -a	-ando	-å/-åd-
-i	-o ø	-o -a	-iv- (ø: *esi*)	-is- (ø: *esi*)			-i ø	-ēndo	-is- ø -ow/-owd-
-ey	-o -eys -o ø	-o -eys-o -a	-eyv-	-is- (-eys-?)	-ir-	-irâv-	-i -eys-i (-a : zey)		većinom: -ey/-eyd.

Glagol *čo* 'uzeti' pripada u seriju alomorfa infinitiva *-i.*

Iz ovog se pregleda odmah vidi koji su alomorfi zajednički u dva ili više nizova.

3. *Leksem i alternacije leksemskih alomorfa*

Kao što je glagolska fleksija neusporedivo bogatija od imeničke, tako su i alternacije leksema brojnije i funkcionalno važnije nego one kod imenica. Alternacije su doduše rijetko samostalne, obično su popratna pojava opoziciji formanata, VN morfema ili jednog i drugog, tako da su opozicije u tom slučaju redundantne, no ima i slučajeva izražavanja opozicija isključivo alternacijom leksema.

I kod glagola alternacije leksema mogu biti uvjetovanje fonološki, u kom su slučaju automatske i većinom nisu distinktivne, a mogu biti i uvjetovane morfematski, tj. s distinktivnom funkcijom. Iznijet ću oba tipa alternacija. U skladu s principima strukturalizma uspoređivat ću oblike uvijek na osnovi jedne od mogućih opozicija, tj. poštujući princip minimalnog kontrasta.

3a. Alternacije leksema uvjetovane fonološki

U vodnjanskom su to samo alternacije uvjetovane akcentom. Razlikujemo dva tipa:

aa. alternant pod akcentom je diftong, onaj bez akcenta je monoftong;

bb. oba su alternanta monoftonzi.

ad aa. Obrasci (»patterns«):

ey : *i* npr. *feyli, feyla* : *filâvi, filarè, filando* itd.;
seygi, seyga : *sigâvi, sigarè, sigando* itd.;

ow : *u* npr. *mowyi, mowya* : *muyâvi, muyarè, muyando* itd.;
rowsi, rowsa : *rusâvi, rusarè, rusando* itd.

ad bb. Obrasci

ɛ : *e* npr. *mɛti, mɛto* : *metivi, metarè, metēndo* itd.;
ē : *e* npr. *rēsti, rēsta* : *restâvi, restarè, restando* itd.;
i : *e* npr. *livi, liva* : *levavi* itd.;
vidi, vido : *vedivi, vedarè, vedēndo* itd.;
ō : *u* npr. *rōmpi, rōmpo* : *rumpivi, rumparè, rumpēndo* itd.;
ō : *o* npr. *pōrti, pōrta* : *portâvi, portarè, portando* itd.;
e : *u* samo u: *devi, devo* : *duvivi, duvarè, duvēndo.*

Posljednji obrazac alternacije je isto što i u talijanskom alternacija *e* : *o* (*devo* : *dovevo*). Paralelizam je potpun.

Oblici citirani za alternant pod akcentom iscrpljuju ujedno rizotoničke oblike; naprotiv, od arizotoničkih uzeo sam tri tipična primjera: jedno prošlo vrijeme, jedno buduće i jedan nefinitni oblik kao predstavnike svih arizotoničkih oblika.

3b. Alternacije leksema uvjetovane morfematski

Iznoseći alternacije leksema koje su u funkciji izražavanja morfematskih opozicija ujedno ćemo ispitati i koje opozicije izražavaju te alternacije.

U svim alternacijama koje su uvjetovane morfematski razlikujemo dva glavna tipa:

a) alternacija se sastoji u djelomičnoj zamjeni jednog alternanta drugim (kratica: DZ),
b) alternacija se sastoji u potpunoj zamjeni jednog alternanta drugim; te je tzv. *supletivizam* (kratica: PZ).

Ogledat ćemo alternacije prema opozicijama koje anticipiraju.

1. *Opozicija lica*

Kako već znamo, u singularu opozicija *1 ~ 2. lice* ne postoji

Što se tiče leksema, te opozicije nema ni u pluralu, jer je u 1. i 2. licu singulara beziznimno alomorf leksema uvijek zajednički.

Pored toga, funkcija altenacija leksema u izražavanju opozicije lica svodi se na prezent, jer su u paradigmama ostalih vremena leksemi beziznimno uvijek jednaki.

1 a. Tip DZ:

1 aa. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara, drugi 3. lice singulara i plurala.

Obrasci:

ag : *Ø* pr.: *dâg-i* : *d-a, fâg-i* : *f-a,*
stâg-i : *st-a, vag-i* : *v-a.*

Interpretacija oblika *dâgi* itd. kao *dâ-gi* nije prihvatljiva jer stvara alomorf *dâ-*, koji inače nigdje ne dolazi i formant *-gi* koji bi dolazio u još samo nekoliko glagola (*fa-gi- sta-gi- čo-gi, dey-gi*). U svim ovim oblici-

ma leksem bi bio u jedinstvenoj distribuciji. Naprotiv, leksemski alomorf *dåg-* dolazi i u konjunktivu prezenta, a formant *-i* još u cijelom nizu slučajeva:

og : *Ø* pr.: čōg-i : č-o,

(Oblik *čo* rastavljam u 2 morfa, zbog velike frekvencije formanta *-o*)

ń : *ŋ* pr.: vēń-i : veŋ, tēń-i : teŋ;
y : *l* „ poy : pol, voy : vol;
g : *Ø* „ deyg-i : dey.

Oblik *dey* interpretiram kao jedan morf, odnosno s formantom *Ø*, jer bismo razdvajanjem dobili formant *-ey*, koji inače nigdje više ne dolazi; naprotiv leksem *dey* još dolazi u imperativu, a formant *Ø* u cijelom nizu glagola.

Pored *dey* postoji i fakultativna realizacijska varijanta *deys*.

1 ab. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice plurala, drugi 3. lice (singulara) plurala.

Obrasci:

ud : *ol* pr.: pud-ęyŋ : pol;
u : *o* „ vul-ęyŋ : vol;
iz : *ey* „ diz-ęyŋ : dey;
ul : *Ø* „ čul-ęyŋ : č-o;
iń : *en* „ vin-ęyŋ : veŋ, tiń-eyŋ : teŋ;
av : *Ø* „ sav-ęyŋ : s-a.

Ovdje *sa* dijelim na dva morfa, jer *s-* kao leksem još dolazi u 1. i 2. licu *s-è*, a *-a* kao formant kod svih glagola na *-à*.

Napomena. Budući da je leksem u 1. i 2. licu plurala uvijek zajednički, primjeri navedeni za 1. lice plurala vrijede i za 2. lice.

1 ac. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice plurala prezenta konjunktiva, drugi 3. lice (id.), (u singularu nema nikada alternacije leksema između pojedinih lica u konjunktivu).

Obrasci:

Ø : *åg* pr.: d-ęyŋ : dåg-a; f-ęyŋ : fåg-a,
„ st-ęyŋ : stag-a;
ul : *ōg* „ čul-ęyŋ : čōg-a;
i : *e* „ viń-ęyŋ : vēń-a, tiń-ęyŋ : tēń-a;
uń : *ey* „ suń-ęyŋ : sey-a;

(oblici *suńeyŋ*, *suńì* imaju fakultativne varijante *sińeyŋ*, *sińi*)

ud : *os* pr.: pud-ęyŋ : pōs-a;
ul : *oy* „ vul-ęyŋ : voy-a.

1 b. Tip PZ:

1 ba. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara prezenta indikativa, drugi 3. lice singulara (plurala).

Obrasci: *soyŋ* : *zi̯*.

Kad bismo oblike *soyŋ* i *zi* dijelili na po dva morfa, tj. *s-oyn* odnosno *z-i*, dobili bismo samo jedan alomorf leksema, koji dolazi i inače, tj. *s-* (dolazi još u futuru *sarè* itd. i u kondicionalu *saravi* itd.). Drugi alomorf leksema, *z-*, ne dolazi više nigdje, a isto tako niti oba formanta, *-oyn* ni *-i*, ne dolaze više nigdje u funkciji izražavanja 1. i 2. lica singulara odnosno 3. lica. Stoga smatram prikladnijim i ispravnijim interpretirati oblike *soyŋ* i *zi* kao sastavljene od po jednoga morfa.

1 bb. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice plurala prezenta, indikativa, drugi 3. lice (id.).

Obrasci:

v : *y* pr.: v-ęyŋ : y-o;
suń : *zi* „ suń-ęyŋ : zi; fak. var.: *siń* : *zi*.

1 bc. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice plurala prezenta konjunktiva, drugi 3. lice (id.).

Obrasci:

v : *åby* pr.: v-ęyŋ : åby-a.

2. *Opozicija broja*

I ovdje je leksem zajednički u 1. i 2. licu plurala.

U 3. licu nema *nikada* opozicije broja.

Pored svega toga, alternacije dolaze samo u prezentu indikativa i konjunktiva i u imperativu.

Zbog toga ograničit ću se na ove opozicije:

– 1. i 2. lice singulara ~ 1. i 2. lice plurala u prezentu indikativa i konjunktiva;
– singular imperativa ~ plural imperativa.

I ovdje razlikujemo dva tipa: DZ i PZ.

2 a. Tip DZ:

2 aa. U okviru gore navedenih opozicija prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara indikativa, drugi 1. i 2. lice plurala indikativa.

Obrasci:

åg : *Ø* pr.: dåg-i : d-ęyŋ, fåg-i : f-ęyŋ, ståg-i : st-ey;
ōg : *ul* „ čōg-i : čul-ęyŋ;
oy : *ul* „ voy : vul-ęyŋ;
oy : *ud* „ poy : pud-ęyŋ;
Ø : *av* „ s-è : sav-ęyŋ;
eyg : *iz* „ deyg-i : diz-ęyŋ;
ē : *i* „ vēń-i : viń-ęyŋ, tēń-i : tiń-ęyŋ;
oyn : *uń* „ soyn : suń-ęyŋ; fak. varijanta: *oyn* : *iń*.

I ovdje alternacija između 1. lica singulara i plurala vrijede i za 2. lice sigulara i plurala.

2 ab. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara konjunktiva, drugi 1. i 2. lice plurala konjunktiva.

Obrasci:

åg : *Ø* pr.: dåg-i : d-ęyŋ, ståg-i : st-ęyŋ;
„ fåg-i : f-ęyŋ;
ōg : *ul* „ čōg-i : čul-ęyŋ;
ōs : *ud* „ pōs-i : pud-ęyŋ;
py : *v* „ såpy-i : sav-ęyŋ;
eyg : *iz* „ deyg-i : diz-ęŋy;
ē : *i* „ vēń-i : viń-ęyŋ, tēń-i : tiń-ęyŋ;
ey : *uń* „ sey-i : su-ńęyŋ; fakultativna varijanta: *ey* : *iń*.

2 ac. Prvi alomorf anticipira singular imperativa, drugi plural imperativa.

Obrasci:

eŋ : *iń* pr.: veŋ : viń-ì, teŋ : tiń-ì:
py : *v* „ såpy-i : sav-ì;
o : *ul* „ čo : čul-ì.

Oblik *čo* ne dijelim na dva morfa, jer bismo tako dobili leksemski alomorf č-, koji dolazi, osim imperativa, još samo u 3. licu prezenta indikativa, dok formant -*ò*, koji bi tako nastao, ne dolazi nigdje više u toj funkciji.

2 b. Tip PZ:

2 ba. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara indikativa, drugi 1. i 2. lice plurala indikativa.

Obrasci:

våg : *z* pr.: våg-i : z-oyŋ (fak.: z-oŋ);
y : *v* : y-è : v-ęyŋ.

2 bb. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara konjunktiva, drugi 1. i 2. lice plurala konjunktiva.

Obrasci:

våg : *z* pr.: våg-i : z-oyŋ (fak.: z-oŋ);
åby : *v* „ åby-i : v-ęyŋ;

(realizacija oblika konjunktiva u singularu oscilira između *åbyi i åbi*).

2 bc. Prvi alomorf anticipira singular imperativa, drugi plural imperativa.

Obrazac:

åby : *v* pr.: åby-i : v-i.

Realizacija oscilira i ovdje (*åbyi – åbi*).

3. *Opozicija vremena*

Iznijet ću samo tzv. »prosta« vremena, dakle opozicije: *prezent* ~ *imperfekt, prezent* ~ *futur, imperfekt* ~ *futur* i *prezent konjunktiva* ~ *imperfekt konjunktiva.*

3/1. Opozicija prezent indikativa ~ imperfekt indikativa.

3/1 a. Tip DZ:

3/1 aa. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara prezenta, drugi 1. i 2. lice singulara imperfekta.

Obrasci:

åg : *Ø* pr.: dåg-i : d-åv-i, ståg-i : st-åv-i, fåg-i : f-åv-i;
ōg : *ul* „ čōg-i : čul-iv-i;
eyg : *iz* „ deyg-i : diz-iv-i;
ē : *i* „ vēń-i : viń-iv-i, tēń-i : tiń-iv-i;
oy : *ul* „ voy : vul-iv-i;
Ø : *av* „ s-è : sav-iv-i;

3/1 ab. Prvi alomorf anticipira 3. lice indikativa prezenta, drugi 3. lice indikativa imperfekta.

Obrasci:

Ø : *ul* pr.: č-o : čul-iv-a;
ey : *iz* „ dey (fak. deys) : diz-iv-a;
ol : *ud* „ pol : pud-iv-a;
o : *u* „ vol : vul-iv-a;
Ø : *av* „ s-a : sav-iv-a.

Kako se vidi, izostavljam oblike 1. i 2. lica plurala, jer je u njima leksemski alomorf uvijek jednak onome u imperfektu.

3/1 b. Tip PZ:

3/1 ba. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara prezenta indikativa, drugi 1. i 2. lice singulara imperfekta indikativa.

Obrasci:

y : *v* pr.: y-è : v-iv-i;
våg : *z* „ våg-i : z-iv-i;
soyn : *yer* „ soyn : yer-i.

3/1 bb. Prvi alomorf anticipira 3. lice prezenta indikativa, drugi 3. lice imperfekta indikativa.

Obrasci:

y : *v* pr.: y-ò : v-iv-a;
v : *z* „ v-a : z-iv-a;
zi : *yer* „ zi : yer-a.

3/1 bc. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice plurala prezenta indikativa, drugi 1. i 2. lice plurala imperfekta indikativa.

Obrazac:

suń (fak. var.: *siń*): *yer*, pr.: suń-ęyŋ : yèr-ono.

Prema tome, kod potpune zamjene (supletivizma), ima razlike u alternantima leksema i na području 1. i 2. lica plurala.

Primjeri za 2. lice plurala (jasno, s odgovarajućim formantima) analogni su onima za 1. lice plurala.

3/2. Opozicija prezent ~ futur

3/2 a. Tip DZ:

3/2 aa. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara prezenta, drugi 1. i 2. lice singulara futura.

Obrasci:

åg : *Ø* pr.: dåg-i : d-ar-è, fåg-i : f-ar-è, ståg-i : st-eyn;
ō : *u* „ čōg-i : čug-ar-è;
eyg : *Ø* „ deyg-i : d-ir-è,

(Oblik *dirè* interpretiram kao d-ir-è, jer bismo drugačijim podjelama (di-rè odnosno dir-è) dobili ili leksemski alomorf u jedinstvenoj distribuciji (di-) ili VN morfem *Ø*, što u futuru *nikada* inače nije slučaj, ili formant *-rè*, također u jedinstvenoj distribuciji.)

oy : *ud* pr.: poy : pud-ar-è;
oy : *ul* „ voy : vul-ar-è;
oyn : *Ø* „ soyŋ : s-ar-è.

3/2 ab. Prvi alomorf anticipira 3. lice prezenta, drugi 3. lice futura.

Obrasci:

Ø : *ug* pr.: č-o : čug-ar-ò;
ey : *Ø* „ dey (fak.: deys) : d-ir-ò;
ol : *ud* „ pol : pud-ar-ò;
o : *u* „ vol : vul-ar-ò.

3/2 ac. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice plurala prezenta, drugi 1. i 2. lice plurala futura.

Obrasci:

l : *g* pr.: čul-ęyŋ : čug-ar-ęyŋ;
iz : *Ø* „ diz-ęyŋ : d-ir-ęyŋ;
uń : *Ø* „ suń-ęyŋ : s-ar-ęyŋ; fak. var.: *iń* : *Ø*).

3/2 b. Tip PZ:

3/2 ba. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara prezenta, drugi 1. i 2. lice singulara futura.

Obrasci:

våg : *z* pr.: våg-i : z-ar-è;
y : *v* „ y-è : v-ar-è.

3/2 bb. Prvi alomorf anticipira 3. lice prezenta, drugi 3. lice futura.

Obrasci:

v : *z* pr.: v-a : z-ar-ò;
y : *v* „ y-ò : v-ar-ò;
zi : *s* „ zi : s-ar-ò.

3/3. Opozicija imperfekt ~ futur

Alternacije su ovdje vrlo malobrojne i osim toga zajedničke svim licima dvaju vremena, tako da uzimam prvo lice kao predstavnika cijele paradigme.

3/3 a. Tip DZ:

3/3 aa. Prvi alomorf anticipira imperfekt, drugi anticipira futur.

Obrasci:

l : *g* pr.: čul-iv-i : čug-ar-è;
iz : *Ø* „ diz-iv-i : d-ir-è.

3/3 b. Tip PZ:

Prvi alomorf anticipira imperfekt, drugi anticipira futur.

Obrasci:

yer : *s* pr.: yer-i : s-ar-è.

3/4. Opozicija prezent konjunktiva ~ imperfekt konjunktiva

3/4 a. Tip DZ:

3/4 aa. Prvi alomorf anticipira singular konjunktiva prezenta, drugi singular konjunktiva imperfekta. (U konjunktivu prezenta nema razlike u leksemu između triju lica singulara.)

Obrasci:

åg : *Ø* pr.: dåg-i : d-ås-i, f-åg-i : f-ås-i, st-åg-i : st-ås-i;
ōg : *ul* „ čōg-i : čul-is-i;
eyg : *iz* „ deyg-i : diz-is-i;
ōs : *ud* „ pōs-i : pud-is-i;
oy : *ul* „ voy-i : vul-is-i;

(Citirani oblik konjunktiva prezenta dobio sam od Moschenija, i to u pregledu konjugacije glagola *vuli*, a ne u spontanom govoru; inače nikada.)

ē : *i* pr.: vēń-i : viń-is-i, tēń-i : tiń-is-i;
py : *v* „ såpy-i : sav-is-i.

Treće lice plurala jednako je 3. licu singulara, a u 1. i 2. licu plurala u obje paradigme nema alternacije leksema.

3/4 b. Tip PZ:

3/4 ba. Prvi alomorf anticipira singular prezenta konjunktiva, drugi singular imperfekta konjunktiva.

(Vrijedi također za sva tri lica singulara, i za 3. lice plurala.)

Obrasci:

våg : *z* pr.: våg-i : z-is-i;
åby : *v* „ åby-i : v-is-i;
sey : *fōs* „ sey-i : fōs-i

(fakultativna varijanta glasi *fusi*).

3/4 bb. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice prezenta konjunktiva, drugi 1. i 2. lice imperfekta konjunktiva.

Obrazac:

suń : *fos* pr.: suń-ęyŋ : fōs-ono
(var.: fùs-ono).

Prvi alternant ima fakultativnu varijantu *siń*, drugi fakultativnu varijantu *fus*.

4. *Opozicija načina*

Ispitat ću ulogu leksema u anticipaciji ovih opozicija:

4/1. indikativ prezenta ~ konjunktiv prezenta,
4/2. indikativ imperfekta ~ konjunktiv imperfekta,
4/3. indikativ prezenta ~ kondicional,
4/4. konjunktiv prezenta ~ kondicional,
4/5. imperativ ~ indikativ prezenta,
4/6. imperativ ~ konjunktiv prezenta i
4/7. imperativ ~ kondicional.

Kao i prije, i ovdje razlikujemo tipove DZ i PZ (supletivistički).

4/1. Opozicija indikativ prezenta ~ konjunktiv prezenta

4/1 a. Tip DZ:

4/1 aa. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice singulara indikativa, drugi 1. i 2. lice singulara konjunktiva.

Obrasci:

y : *s* pr.: poy : pōs-i;
oyn : *ey* „ soyŋ : sey-i.

4/1 ab. Prvi alomorf anticipira singular prezenta indikativa, drugi singular prezenta konjunktiva (vrijedi i za 3. lice plurala).

Obrazac:

Ø : *åpy* pr.: s-è : såpy-i

(s odgovarajućim formantima i za ostala citirana lica).

4/1 ac. Prvi alomorf anticipira 3. lice prezenta indikativa, drugi 3. lice prezenta konjunktiva.

Obrasci:

Ø : *åg* pr.: d-a : dåg-a, f-a : fåg-a, st-a : ståg-a;
Ø : *åy* „ v-a : våy-a;

Ø : *ōg* „ č-o : čŏ̄g-a;
Ø : *g* „ dey (fak.: deys) : deyg-a;
ŋ : *ń* „ veŋ : vēń-a, teŋ : tēń-a;
l : *s* „ pol : pōs-a;
l : *y* „ vol : voy-a.

4/1 b. Tip PZ:

4/1 ba. Prvi alomorf anticipira singular indikativa, drugi singular konjunktiva (vrijedi i za 3. plurala).

Obrazac:

y : *åby* *(åb)* pr.: y-è : åb(y)-i.

(Alternacioni obrazac *y* : *åby* (*åb*) spadao bi zapravo zbog zajedničkoga elementa *y* u tip 4/1 a. DZ; no zbog fakultativne varijante *ab* stavljam ga ovamo.)

4/1 bb. Prvi alomorf anticipira 3. lice indikativa, drugi 3. lice konjunktiva.

Obrazac:

zi : *sey* pr.: zi : sey-a.

4/2. Opozicija indikativ imperfekta ~ konjunktiv imperfekta

Jedina alternacija u funkciji ove opozicije jest tipa PZ.

Prvi alomorf anticipira indikativ, drugi konjunktiv (za sva lica.)

Obrazac:

yer : *fōs* (fak.: *jus*) pr.: yer-i : fōs-i.

4/3. Opozicija indikativ prezenta ~ kondicional

Alternacije su beziznimno jednake onima u opoziciji *prezent* ~ *futur*.

4/4. Opozicija konjunktiv prezenta ~ kondicional

4/4 a. Tip DZ:

4/4 aa. Prvi alomorf anticipira singular prezenta konjunktiva, drugi singular kondicionala (vrijedi i za 3. lice plurala).

Obrasci:

åg : *Ø* pr.: dåg-i : d-aråv-i, fåg-i : f-aråv-i, ståg-i : st-aråv-i;
ō : *u* „ čōg-i : čug-aråv-i;
ōs : *u* „ pōs-i : pud-aråv-i;
oy : *ul* „ voy-i : vul-aråv-i;

(Postoji i fakultativna varijanta *vuråvi*, tj. leksem *vur-*, koji još dolazi i u fakultativnoj varijanti nekih drugih oblika, kondicionalni infiks *-åv-* – jedinstveni primjer – i formant kao u paradigmama drugih glagola.)

eyg : *Ø* pr.: deyg-i : d-iråv-i;
ē : *i* „ vēń-i : viń-aråv-i, tēń-i : tiń-aråv-i;
py : *v* „ såpy-i : sav-aråv-i;
ey : *Ø* „ sey-i : s-aråv-i.

4/4 ab. Prvi alomorf anticipira 1. i 2. lice plurala prezenta konjunktiva, drugi 1. i 2. lice plurala kondicionala.

Obrasci:

iz : *Ø* pr.: diz-ęyŋ : d-iråv-ono;
uń : *Ø* „ suń-ęyŋ : s-aråv-ono (fak. *ińi* : *Ø*);
l : *g* „ čul-ęyŋ : čug-aråv-ono.

4/4 b. Tip PZ:

Prvi alomorf anticipira singular prezenta konjunktiva, drugi singular kondicionala (vrijedi i za 3. lice plurala).

Obrasci:

åb(y) : *v* pr.: åb(y)-i : v-aråv-i;
våg : *z* „ våg-i : z-aråv-i.

4/5. Opozicija imperativ ~ indikativ prezenta

Alternacije dolaze samo u singularu, u pluralu je alomorf indikativa i imperativa beziznimno jednak.

4/5 a. Tip DZ:

Prvi alomorf anticipira imperativ, drugi indikativ prezenta.

Obrasci:

Ø : *åg* pr.: d-a : dåg-i, f-a : fåg-i, st-a : ståg-i;
Ø : *g* „ čo : čōg-i, dey : deyg-i;
ŋ : *ń* „ veŋ : vēń-i, teŋ : tēń-i;
åpy : *Ø* „ såpy-i : s-è.

4/5 b. Tip PZ: anticipacija alomorfa kao gore.

Obrazac:

åb(y) : *y* pr.: åb(y)-i : y-è.

4/6. Opozicija imperativ ~ kondicional

4/6 a. Tip DZ:

4/6 aa. Prvi alomorf anticipira 2. lice singulara imperativa, drugi 2. lice singulara kondicionala.

Obrasci:

ey : *Ø* pr.: dey : d-iråv-i;
py : *v* „ såpy-i : sav-aråv-i;
o : *ug* „ čo : čug-aråv-i;
eŋ : *ińi* „ veŋ : viń-aråv-i, teŋ : tiń-aråv-i.

4/6 ab. Prvi alomorf anticipira 2. lice plurala imperativa, drugi 2. lice plurala kondicionala.

Obrasci:

iz : *Ø* pr.: diz-ì : d-iråv-ovo;
l : *g* „ čul-ì : čug-aråv-ovo.

4/6 b. Tip PZ:

Prvi alomorf anticipira 2. lice singulara imperativa, drugi 2. lice singulara kondicionala.

Obrasci:

åb(y) : *v* pr.: åb(y)-i : v-aråv-i;
v : *z* „ v-a : z-aråv-i.

4/7. Opozicija imperativ ~ konjunktiv prezenta

4/7 a. U funkciji anticipacije ove opozicije dolazi samo tip DZ.

4/7 aa. Prvi alomorf anticipira 2. lice singulara imperativa, drugi 2. lice singulara prezenta konjunktiva.

Obrasci:

Ø : *åg* pr.: d-a : dåg-i, v-a : våg-i, f-a : fåg-i, st-a : ståg-i;
ŋ : *ń* „ veŋ : vēń-i, teŋ : tēń-i.

4/7 ab. Prvi alomorf anticipira 2. lice plurala imperativa, drugi 2. lice plurala prezenta konjunktiva.

Obrazac:

ii : *uń* : pr.: sii : suń-i: fak.: *ii* : *iń*.

Oblik *sii* smatram jednim morfemom, jer bismo njegovom diobom dobili dva morfema u jedinstvenoj distribuciji (*si-* i *-i*). Taj oblik dao mi je samo Moschen, i to u pregledu konjugacije glagola *ēsi*, ne spontano.

5. *Opozicija aspekta*

U skladu s ostalim romanskim jezicima, aspekt se u vodnjanskom izražava sintaktičkim sredstvima (perifrazama, glagolskim determinantima). Jedino bismo mogli vidjeti opoziciju nesvršenog i svršenog aspekta u nefinitnim oblicima, gerundu (trajni aspekt) i PPP (svršeni aspekt), prema postupku S. Saporte (o. c.).

U vodnjanskom sistemu dolaze ove alternacije:

5 a. Tip DZ:

prvi alomorf anticipira gerund, drugi anticipira PPP:

Obrasci:

et : *is* pr.: met-ēndo : mis-o;
omp : *u* „ romp-ēndo : ru-to;
d : *ys* „ ved-ēndo : veys-to;
iv : *ey* „ skriv-ēndo : skrey-to;
Ø : *å* „ f-ando : få-to;
iz : *ey* „ diz-ēndo : dey-to;
Ø : *t* „ s-ēndo : st-a;
z : *Ø* „ verz-ēndo : vɛr-to, lez-ēndo : lɛto.

(Ovdje je alternacija [*e*] : [*ɛ*] popratna pojava.)

5 b. Tip PZ: prvi alomorf anticipira gerund, drugi PPP:
Obrazac:
v : *b* pr.: v-ēndo : b-ow.

6. Na kraju iznijet ću prikaz građe infinitiva sa gledišta alternacije leksema.

a. U velikoj većini primjera leksem infinitiva koincidira s leksemom svih ostalih arizotoničkih oblika:

fil-à, kao fil-åv-i, fil-ar-è, fil-ando, fil-åd-a itd.
rus-à, kao rus-åv-i, rus-ar-è, rus-ando, rus-åd-a itd.
d-a, kao d-åv-i, d-ar-è, d-ando, d-åd-a itd.; isto: *sta;*
z-ey, kao z-iv-i, z-ar-è, z-ēndo, z-eyd-a itd.
viń-ey, kao viń-iv-i, viń-ar-è, viń-ēndo, viń-owd-a, isto: *tińey;*
pud-ì, kao pud-iv-i, pud-ar-è, pud-ēndo (fak.: pod-ēndo), pud-is-to (fak.: pod-is-to);
vul-ì, kao vul-iv-i, vul-ar-è, vul-ēndo (fak.: vol-ēndo), vul-is-to;
sav-ì, kao sav-iv-i, sav-ar-è, sav-ēndo, sav-is-to;
v-i, kao v-iv-i, v-ar-è, v-ēndo itd.

b. Ako svi arizotonički alomorfi nisu jednaki, alomorf infinitiva koincidira barem s jednim od njih:

d-ey, kao d-ir-è, d-irår-i (nasuprot diz-iv-i, diz-ēndo itd.).

c. Ako je infinitiv rizotoničan (s formantom -i), njegov se alomorf leksema poklapa s alomorfom rizotoničkih finitnih oblika:

veyv-i, kao veyv-i (1–2. l.), veyv-o (3. l.);
skreyv-i, kao skreyv-i (1–2. l.), skreyv-o (3. l.);
mōv-i, kao mōv-i (1–2. l.), mōv-o (3. l.);
rōmp-i, kao rōmp-i (1–2. l.), rōmp-o (3. l.),
vid-i, kao vid-i (1–2. l.), vid-o (3. l.) itd.

d. U sistemu postoje još dva izolirana slučaja:

1. Kod glagola *čo* alomorf leksema infinitiva koincidira s alomorfom imperativa: *čo*. Oblik infinitiva *čo* ne dijelim u dva morfa, jer bismo tako dobili leksem *č-*, koji istina dolazi još u 3. licu prezenta indikativa, ali bismo stvorili novi formant *-o* za infinitiv, koji bi bio u jedinstvenoj distribuciji; smatrajući infinitiv *čo* jednim oblikom, ne opterećujemo sistem nikakvim novim alomorfom;
2. Glagol *ēsi* ima u infinitivu alomorf *ēs-*, koji ne dolazi više ni u jednom drugom obliku.

7. *Leksem participa perfekta pasiva*

Kod svih glagola s jednim jedinim alomorfom leksema (»pravilnih«), leksem PPP naravno koincidira s leksemom svih arizotoničkih formi:

port-åd-a, kao port-à, port-åv-i itd.;
spart-eyd-a, kao spart-ey, spart-eyv-i itd.;
bat-owd-a, kao bat-iv-i, bat-ēndo itd.

U izvjesnim slučajevima PPP ima specijalni alomorf koji ne koincidira s drugima. Slučajevi nisu predvidivi, distribucija nije pravilna. Npr.:

lęzi, lez-iv-i, lez-ar-è- lez-ēndo, PPP: *lęto;*
skreyvi, skriv-iv-i, skriv-ar-è, skriv-ēndo, PPP: *skrey-to;*
vidi, ved-iv-i, ved-ar-è, ved-ēndo, PPP: *veys-to;*

amo spada i glagol:

fa, f-åv-i, f-ar-è, f-ando, PPP: *fâ-to* itd.

8. *Pregled glagola s dva ili više leksema (»nepravilnih«):*

da: dva alomorfa: d-/dåg-; isto za *sta;*
fa: tri alomorfa: f-/fåg-/få-;
zey: tri alomorfa: z-/v-/våg-;
vulì: tri alomorfa: voy/vul-/vul-; u nekim formama fak. varijanta *vur-;*
savì: tri alomorfa: s-/sav-/såpy-;
vińey: tri alomorfa: veŋ/vēń-/viń; isto za *tińey;*
vidi: tri alomorfa: vid-/ved-/veys-;
męti: tri alomorfa: męt-/met-/mis-;
rumpey: tri alomorfa: rōmp-/rump-/ru-;
pudì: četiri alomorfa: poy/pol/pōs-/pud-, fak. var.: pod-;
dey: četiri alomorfa: dey (fak. var.: deys), deyg-/diz-/d-;
vi: četiri alomorfa: y-/v-/åb(y)-/b-;
čo: šest alomorfa: čog-, čug-, čul-, čol-, čo, č-;
ēsi: deset alomorfa: ēs- (inf.), sey- (konj. prez.), s- (fut., kond.), soyŋ (1. 2. lice sg. prez.), soń- (1. 2. lice plur. prez.), zi (3. l. prez.), st- (PPP), yer- (impf. ind.), fōs- (fak.: fus-) (impf. konj.), sìi (imperativ).

4. *Pregled mogućnosti izražavanja opozicija*

U pregledima iznosim:

1. opozicije koje izražavaju formanti,
2. opozicije izražene VN morfemima,
3. na kraju pregled sveukupnih izražajnih mogućnosti opozicija,
4. pregled oblika za glagole s alternacijom leksema, dobivenih na osnovi morfematskih komutacija.

Opozicije izražene, odnosno anticipirane leksemima već sam iznio u odsječku o alternacijama leksema.

1. Opozicije izražene formantima

(Neutralizacija opozicije 1. i 2. lica u singularu i opozicija broja u 3. licu pretpostavlja se kao poznata.)

1 a. Opozicije lica

1 aa. Prezent indikativa:

singular: 1. i 2. l. ~ 3. l. *-i/e/Ø ~ -a/-o/Ø;*
plural: 1. l. ~ 2. l. *-ęyŋ/-oyŋ ~ -ì,*
1. l. ~ 3. l. *-ęyŋ/-oyŋ ~ -a/-o/Ø,*
2. l. ~ 3. l. *-ì ~ -a/-o/Ø.*

1 ab. Prezent konjunktiva:

singular: 1–2. l. ~ 3. l. *-i ~ -a/-o,*
plural: 1. l. ~ 2. l. kao gore za indikativ,
1. l. ~ 3. l. *-ęyŋ/-oyŋ ~ -a/-o,*
2. l. ~ 3. l. *-ì ~ -a/-o.*

1 ac. Imperfekt indikativa:

singular: 1–2. l. ~ 3. l. *-i ~ -a,*
plural: 1. l. ~ 2. l. *ˈono ~ ˈovo,*
1. l. ~ 3. l. *ˈono ~ -a,*
2. l. ~ 3. l. *ˈovo ~ -a.*

1 ad. Imperfekt konjunktiva:

singular: 1–2. l. ~ 3. l. *-i ~ -o,*
plural: 1. l. ~ 2. l. kao za ind. imperf.,
1. l. ~ 3. l. *ˈono ~ -o,*
2. l. ~ 3. l. *ˈovo ~ -o.*

1 ae. Futur:

singular: 1–2. l. ~ 3. l. *-è ~ -ò,*
plural: 1. l. ~ 2. l. *-ęyŋ ~ -ì,*
1. l. ~ 3. l. *-ęyŋ ~ -ò,*
2. l. ~ 3. l. *-ì ~ -ò.*

1 af. Kondicional:

singular: } isto kao za imperfekt konjunktiva.
plural: }

(1 ag. Imperativ: nema opozicije lica.)

1 b. Opozicija broja

1 ba. Prezent indikativa:

1. lice: *-i/-è/Ø ~ -ęyŋ/-oyŋ,*
2. lice: *-i/-è/Ø ~ -ì.*

1 bb. Prezent konjunktiva:

1. lice: *-i ~ -ęyŋ/-oyŋ,*
2. lice: *-i ~ -ì* (distinktivna uloga akcenta).

1 bc. Imperfekt indikativa:

1. lice: *-i ~ ˈono,*
2. lice: *-i ~ ˈovo.*

1 bd. Imperfekt konjunktiva: kao za imperf. indikativa.

1 be. Futur:

1. lice: *-è ~ -eyŋ*,
2. lice: *-è ~ -ì*.

1 bf. Kondicional: kao imperf. indikativa.

1 bg. Imperativ: *-a/-i/Ø ~ -ì*.

1 c. Opozicija vremena

1 ca. U 1–2. licu singulara:

prez. ind. ~ imperf. ind.: *-è/Ø ~ -i*; nema opozicije: *-i ~ -i*;
prezent ~ futur: *-i/Ø ~ -è*; nema opozicije: *-è ~ -è*;
imperfekt ~ futur: *-i ~ -è*,
prez. konj. ~ imperf. konj.: nema opozicije (*-i ~ -i*).

1 cb. U 1. licu plurala:

prez. ind. ~ imperf. ind.: *-ęyŋ/-oyŋ ~ ˈono*;
prezent ~ futur: opozicija izražena samo u glagolu *zey* : *z-oyŋ ~ z-ar-eyŋ*;
imperfekt ~ futur: *ˈono ~ -eyŋ*;
prez. konj. ~ imperf. konj.: kao za prez. ind. ~ imperf. ind.

1 cc. U 2. licu plurala:

prez. ind. ~ imperf. ind.: *-ì ~ ˈovo*;
prezent ~ futur: nema opozicije (*-ì ~ -i*);
imperfekt ~ futur: *ˈovo ~ -ì*;
prez. konj. ~ imperf. konj.: kao za prez. ind. ~ impf. ind.

1 cd. U 3. licu:

prez. ind. ~ imperf. ind.: *-o/Ø ~ -a*;
nema opozicije: *-a ~ -a*;
prezent ~ futur: *-a/-o/Ø ~ -o*;
nema opozicije: *-o ~ ò*;
imperfekt ~ futur: *-a ~ -ò*;
prez. konj. ~ imperf. konj.: *-a ~ -o*; nema opozicije: *-o ~ -o*.

1 d. Opozicije načina

1 da. U 1–2. licu singulara:

prez. ind. ~ prez. konj.: *-e/Ø ~ -i*; neutr. *-i ~ -i*;
impf. ind. ~ impf. konj.: nema opozicije (*-i ~ -i*);
prez. ind. ~ kondicional: kao za ind. prez. ~ konj. prez.
prez. konj. ~ kondicional: nema opozicije: (*-i ~ -i*);

samo za 2. lice:

imperativ ~ prez. ind. *-a/Ø ~ -i;* nema opozicije: *-i ~ -i;*
imperativ ~ prez. konj. kao imp. ~ prez. ind.;
imperativ ~ kondicional: kao imp. ~ prez. ind.

Kao formant za 2. lice singulara prezenta indikativa uzimam samo *-i;* formant *Ø* ili *-è* nema u ovom slučaju distinktivne vrijednosti, jer glagoli koji ga imaju u 2. licu singulara prezenta ili nemaju uopće imperativ kao *vulì, pudì,* ili je vrlo rijedak, kao od *ēsi, vi, savì.*

1 db. U 1. licu plurala:

prez. ind. ~ prez. konj.: ne postoji opozicija (oba: *-ęyŋ/-oyŋ*);
impf. ind. ~ impf. konj.: ne postoji opozicija (oba: *-ono*):
prez. ind. ~ kondicional: *-ęyŋ/-oyŋ ~ -ono;*
prez. konj. ~ kondicional: kao prez. ind. ~ kondicional;

1 dc. U 2. licu plurala:

prez. ind. ~ prez. konj.: nema opozicije (oba: *-ì*);
impf. ind. ~ impf. konj.: nema opozicije (oba: *-ovo*);
prez. konj. ~ kondicional: kao prez. ind. ~ kondicional;
imperativ ~ prez. ind.: nema opozicije (oba: *-ì*);
imperativ ~ prez. konj.: nema opozicije (oba: *-ì*);
imperativ ~ kondicional: *-ì ~ -ovo;*

1 dd. U 3. licu:

prez. ind. ~ prez. konj.: *-ò/Ø ~ -a;* bez opozicije: *-a ~ -a,* *-o ~ -o;*
impf. ind. ~ impf. konj.: *-a ~ -o;*
prez. ind. ~ kondicional: *-a/-ò/Ø ~ -o;* bez opozicije: *-o ~ -o;*
prez. konj. ~ kondicional: *-a ~ -o;* bez opozicije: *-o ~ -o.*

1 e. Opozicija aspekta

Bogatstvo formanata je neusporedivo manje:

opozicija *gerund ~ part. perf. pasiva:*
-ando/-endo ~ -Ø/-o/-a/-i/-e, -to/-ta/-ti/-te.

2. Opozicije izražene vrem. nač. morfemima

Te su opozicije rijetko samostalne, npr.: *pōrt-a ~ port-åv-a;* u velikoj većini slučajeva su popratna pojava zajedno s opoz. izraženima formantima, odnosno alternacijama leksema.

2 a. Opozicija lica

Ograničena je na one glagole, koji imaju u singularu i 3. licu plurala prezenta indikativa i konjunktiva VN infikse *-ì-,* odnosno *-eys-.* Prema tome:

prez. ind. i konj. 1. lice plur. ~ 3. lice plur.: *Ø ~ -ì-/-eys-;*
2. lice plur. ~ 3. lice plur.: *Ø ~ -ì-/-eys-.*

2 b. Opozicija broja

Ograničena na glagole sa spomenutim VN infiksom u prez. konj. ind., i imperat., i to na 1. i 2. l. sg. pl. Dakle:

prez. ind. i konj. { 1. lice sing. ~ 1. lice plur.: *-ì/-eys-* ~ *Ø;*
2. lice sing. ~ 2. lice plur.: *-ì/-eys-* ~ *Ø;*

imperativ: sing.: *-ì-/-eys-* ~ *plur.: Ø.*

2 c. Opozicije vremena

2 ca. Prezent ind. ~ imperfekt ind.:

Ø ~ *-åv-/-iv-/-eyv-;*
-ì- ~ *-åv-* (dakle, glagoli na *-à*);
-eys- ~ *-iv-* (*-eyv-*?) (glagoli na *-ey*);

Opozicija nije izražena samo kod *ēsi:* VN morfem oba puta Ø (*soyŋ* ~ *yeri*);

2 cb. Prezent ~ futur:

Ø ~ *-ar-/-ir-;*
-ì- ~ *-ar-* (glagoli na *-à*);
-eys- ~ *-ir-* (glagoli na *-ey*);

2 cc. Imperfekt ~ futur:

-åv- ~ *-ar-;*
-iv- ~ *-ar-;*
-eyv- ~ *-ir-.*

2 cd. Prezent konj. ~ imperfekt konj.:

Ø ~ *-ås-/-is-;*
-ì- ~ *-as-* (glag. na *-à*);
-eys- ~ *-is-* (glag. na *-ey*).

I ovdje opozicija nije izražena kod *ēsi:* VN morfem oba puta *Ø*. (*seyi* ~ *fōsi*).

2 d. Opozicija načina

2 da. Prezent indikativa ~ prezent konjunktiva:
VN morfem identičan; neutralizacija.

2 db. Imperf. indikativa ~ imperf. konjunktiva:

-åv- ~ *-ås-;*
-iv- ~ *-is-;*
-eyv- ~ *-is-;*
(kod *ēsi* nema opozicije: *yeri* ~ *fōsi*).

2 dc. Prezent indikativa ~ kondicional:

Ø ~ *-aråv-/-iråv-;*
-i- ~ *-aråv-* (glagol na *-à*);
-eys- ~ *-iråv-* (glagol na *-ey*).

2 dd. Prezent konjunktiva ~ kondicional – kao 2 dc.

2 de. Imperativ ~ prezent indikativa
2 df. Imperativ ~ prezent konjunktiva
2 dg. Imperativ ~ kondicional
} opozicija VN morfema ne dolazi.

2 e. Opozicija aspekta

VN morfemi (odnosno VN infiksi) ne izražavaju je, jer gerund nema nikada nikakvih VN morfema (VN infiksa).

5. *Pregled svih izražajnih sredstava za pojedine opozicije*
(L = leksem, VNm = vrem.-način. morfem, F = formant)

3 a. *Opozicija lica* (osim 1. ~ 2. l. sg.)

3 aa. Indikativ prezenta:

Singular: *1 ~ 3. lice:* opoz. izražena formantima (F); glagoli bez alternacije, *vi, savì*; leksemom (L); *pudì, vulì, ēsi;* F i L: *da, sta, fa, dey, zey, čo, viñey, tiñey;*

Plural: *1 ~ 2. lice:* opoz. izražena formantima, L dosljedno isti;
1 ~ 3. lice: opoz. izražena F: glagoli bez alternacije, *da, sta, fa,* VN morfemom (VNm): kod glagola koji ih imaju;
L i F: kod svih glagola s alternacijom osim *da, sta, fa.*
2 ~ 3. lice: opoz. izražena kao za opoz. *1 ~ 3. lice.*

3 ab. Indikativ imperfekta:

opozicije su izražene samo *formantima:*

Singular: *1 ~ 3.* lice: *-i ~ -a,*
Plural: *1 ~ 2.* „ *-ono ~ -ovo,*
1 ~ 3. „ *-ono ~ -a,*
2 ~ 3. „ *-ovo ~ -a.*

3 ac. Futur:

opozicije su i ovdje izražene samo formantima:

Singular: *1 ~ 3.* lice: *-è ~ -ò,*
Plural: *1 ~ 2.* „ *-ęyŋ ~ -ì,*
1 ~ 3. „ *-ęyŋ ~ -ò,*
2 ~ 3. „ *-ì ~ -ò.*

3 ad. Kondicional:

opozicije izražene samo formantima:

Singular: *1 ~ 3.* lice: *-i ~ -o,*
Plural: *1 ~ 2.* „ *-ono ~ -ovo,*
1 ~ 3. „ *-ono ~ -o,*
2 ~ 3. „ *-ovo ~ -o.*

NB. Alomorf leksema je uvijek beziznimno jednak onome u futuru.

3 ac. Prezent konjunktiva:

Singular: 1 ~ 3. lice: opoz. izražena svagdje samo formantom;

Plural: 1 ~ 2. „ opoz. izražena formantom (*-ęyŋ/-oyŋ* ~ *-i*),

1 ~ 3. „ opoz. izražena F: glagoli bez alternacije; VNm: kao u prez. ind.;

2 ~ 3. „ opoz. izražena kao za opoz. *1 ~ 3. lice.* L i F: svi glagoli s alternacijom;

3 af. Imperfekt konjunktiva:

Opozicije su izražene samo formantima koji su jednaki onima u kondicionalu.

(3 ag. *Imperativ* nema opozicije lica, jer ima samo 2. l. sg. i pl.)

3 b. Opozicija broja (osim 3. lica)

3 ba. Prezent indikativa:

1. lice: opoz. izražena: F: svi glagoli bez altenacije, VNm: kod glagola koji ih imaju, L i F: svi glagoli s fonol. i morfol. alternacijom;
2. lice: opozicija je izražena istim sredstvima kao u prethodnoj opoziciji (naravno, uz odgovarajuće formante).

3 bb. Imperfekt indikativa:

opozicija izražena samo formantima:

1. lice: *-i ~ -ono;*
2. lice: *-i ~ -ovo.*

3 bc. Futur:

opozicija je izražena samo formantima:

1. lice: *-è ~ -ęyŋ;*
2. lice: *-è ~ -i.*

3 bd. Kondicional:

opozicija izražena samo formantima, koji su jednaki onima u imperfektu indikativa;

3 be. Prezent konjunktiva:

sredstva izražavanja opozicije identična s onima u prezentu indikativa;

3 bf. Imperfekt konjunktiva:

opozicija izražena samo formantima koji su jednaki onima u kondicionalu;

3 bg. Imperativ:

opozicija broja je izražena: F: glagoli bez alternacije, *da, sta, fa;* VNm: kod glagola koji ih imaju; F i L: kod svih glagola s alternacijom osim *da, sta, fa.*

3 c. Opozicije vremena

Opća napomena: sve su opozicije vremena izražene VN morfemima, osim kod glagola *ēsi*, gdje je VNm u imperfektu indikativa i konjunktiva **Ø**.

3 ca. Prezent indikativa ~ imperfekt indikativa:
Za sva lica zajednička opozicija izražena VNm:
Ø ~ -åv-/-iv-/-eyv-,
-ì- ~ -åv-,
-eys- ~ -eyv-.

3 caa. U 1. licu singulara opozicija izražena:
F: glagoli koji u prezentu imaju formant *-è* ili *Ø-;*
VNm: glagoli koji ih imaju u prezentu;
F i L: svi glagoli s alternacijom.

3 cab. U 1. licu plurala opozicija izražena:
F: kod svih glagola osim *ēsi;*
F i L: samo kod *ēsi*.

3 cac. U 2. licu plurala opozicija izražena po istom principu kao u 1. licu plurala.

3 cad. U 3. licu plurala opozicija izražena:
F: ako je u prezentu formant *-o, -ò* ili *Ø;*
L i F: kod glagola s alternacijom osim *da, sta, fa.*

3 cb. Prezent ~ futur:
opozicija je stalno izražena VN morfemima:
Ø ~ -ir-/-ar-,
-i- ~ -ar-,
-eys- ~ -ir-;
osim toga:

3 cba. U 1. licu singulara opozicija izražena:
F: ako u prezentu formant *-i* ili *Ø;*
F i L: glagoli s alternacijom.

3 cbb. U 1. licu plurala opozicija izražena:
F: samo *zey: z-oyŋ ~ z-ar-ęyŋ;*
F i L: *dey- čo, ēsi;* (inače samo VNm).

3 cbc. U 2. licu plurala opozicija izražena:
L: *dey, čo, ēsi;* (inače samo VNm).

3 cbd. U 3. licu plurala opozicija izražena:
F: glagoli bez alternacije, *da, sta, fa;*
F i L: ostali glagoli.

3 cc. **Imperfekt ~ futur:**
opozicija stalno izražena VN morfemima:
-âv-/-iv- ~ *-ar-*,
-eyv- ~ *-ir-;*
osim toga:

3 cca. **U 1. licu singulara opozicija izražena:**
F: svi glagoli osim *dey, čo, ēsi;*
F i L: *dey, čo, ēsi.*

3 ccb. **U 1. i 2. licu plurala opozicija izražena:**
F: svi glagoli osim *dey, čo, ēsi;*
F i L: *dey, čo, ēsi.*

3 ccc. **U 3. licu opozicija izražena:**
F: svi glagoli osim *dey, čo, ēsi;*
F i L: *dey, čo, ēsi.*

3 cd. **Prezent konjunktiva ~ impefekt konjunktiva:**
opozicija stalno izražena VN morfemima:
Ø ~ *-âs-/-is-*,
-ì- ~ *-âs-*,
-eys- ~ *-is-;*
osim toga:

3 cda. **U 1. licu singulara opozicija izražena:**
samo leksemom kod glagola s alternacijom;
kod ostalih samo VNm (formant zajednički: *-i*).

3 cdb. **U 1. i 2. licu plurala opozicija izražena:**
F: glagoli bez alternacije, *da, sta, ja;*
F i L: ostali glagoli s alternacijom leksema.

3 cdc. **U 3. licu opozicija izražena:**
F: glagoli koji u prezentu konjunktiva imaju formant *-a;*
F i L: kod glagola s alternacijom.

3 d. **Opozicija načina**

3 da. **Prezent indikativa ~ prezent konjunktiva**

Opozicija nije nigdje izražena VN morfemima, jer je njihova distribucija u oba načina identična.

3 daa. **U 1. i 2. licu singulara izražena:**
F: ako je u prezentu indikativa formant *-è* ili *Ø;*
nije izražena s *-i;*
L i F: glagoli *savì, vi, pudì, ēsi.*

3 dab. U 3. licu opozicija izražena:
F: ako je u prezentu indikativa formant *Ø;* nema opozicije s *-a* i *-o;*
L: glagoli *da, sta, fa, zey, savì;*
F i L: kod ostalih glagola s morfološkom alternacijom.

3 dac. Opozicija u 1. i 2. licu plurala nikada ne postoji.

3 db. Imperfekt indikativa ~ imperfekt konjunktiva

3 dba. Opozicija je u svim licima izražena VN morfemima:
-åv- ~ *-ås-,*
-iv-/-eyv- ~ *-is-;*
pored toga:

3 dbb. Samo formantima.

3 dbc. Leksemom samo kod *ēsi* (*jer-* ~ *fōs-*);
ovdje nema opozicije VN morfema (*Ø* ~ *Ø*).

Strukturalna je povezanost dakle očita:
1. kod svih glagola osim *ēsi* postoji opozicija VN morfema, a nema alternacije;
2. jedino kod *ēsi* nema opozicije VN morfema, ali postoji alternacija leksema.

3 dc. Prezent indikativa ~ kondicional
Opozicija je stalno izražena VN morfemima:
Ø ~ *-arâv-/-irâv-,*
-ì- ~ *-arâv-,*
-eys- ~ *-irâv-;*
pored toga:

3 dca. U 1. licu singulara opozicija izražena:
F: ako je u prezentu indikativa formant *-è* ili *Ø;*
nema opozicije sa *-i;*
L: glagoli s alternacijom osim *ēsi;*
F i L: *ēsi.*

3 dcb. U 1. licu plurala opozicija izražena:
F: glagoli bez alternacija, glagoli s alternacijom osim *dey, čo, ēsi;*
F i L: *dey, čo, ēsi.*

3 dcc. U 2. licu plurala opozicija izražena: po istom sistemu kao u 1. licu plurala (uz odgovarajuće formante).

3 dcd. U 3. licu opozicija izražena:
F: ako je u prezentu indikativa formant *-a* ili *Ø;*
neutralizacija s *-o;*
osim toga kod: *da, fa, sta;*
F i L: ostali glagoli s alternacijom osim *da, fa, sta.*

3 dd. Prezent konjunktiva ~ kondicional

Opozicije VN morfema su jednake onima pod br. 3 dc.

3 dda. U 1. licu singulara opozicija izražena:
F: nigdje;
L: glagoli s alternacijom.

3 ddb. U 1. licu plurala opozicija izražena:
F: glagoli bez alternacije, glagoli s alternacijom osim *dey, čo, ēsi.*

3 ddc. U 2. licu plurala opozicija izražena: po istom sistemu kao u 1. licu plurala (uz odgovarajuće formante).

3 ddd. U 3. licu opozicija izražena:
F: kod svih glagola koji u prezentu konjunktiva imaju formant *-a,*
F i L: kod glagola s alternacijom.

3 de. Imperativ ~ prezent indikativa

VN morfem, ako ga ima, zajednički je i ne izražava opozicije.

3 dea. U singularu opozicija izražena:
F: osim ako je u obje paradigme formant *-i* ili *Ø;*
dakle ove sheme:
Ø ~ *-i,*
-i ~ *-a,*
-i ~ *-è,*
-i ~ *Ø;*
F i L: glagoli s morfološkom alternacijom .

3 deb. U pluralu opozicije nigdje nema.

3 df. Imperativ ~ prezent konjunktiva

Distribucija VN morfema je u obje paradigme identična.

Kod glagola *ēsi, savì* i *vi* nema nikakve opozicije, jer oblici konjunktiva služe i za imperativ.

3 dfa. U singularu opozicija izražena:
F: ako je u imperativu formant *-a* ili *Ø;*
nema je s *-i* u obje paradigme;
F i L: *da, sta, fa, čo, zey, dey, vińey, tińey.*

3 dfb. U pluralu opozicije ima samo kod glagola *ēsi,* gdje 2. lice plurala imperativa ima poseban oblik *sìi,* no taj oblik nije siguran,

3 dg. Imperativ ~ kondicional

Opozicija VN morfema jednaka je kao u opoziciji *prezent indikativa ~ kondicional.*

3 dga. U singularu opozicija izražena:
F: ako je u imperativu formant *-a* ili *Ø;*
kod ostalih formanata nije izražena;
F i L: glagoli *dey, čo, vi, savì,vińey, zey.*

3 dgb. U pluralu opozicija izražena:
F: svi glagoli osim *dey, čo;*
F i L: *dey, čo.*
Ovamo bi spadao i glagol *ēsi*, no njegov je imperativ nesiguran.

6. *Pregled oblika »nepravilnih« glagola dobivenih na osnovu morfematskih komutacija*

U pregledu koji slijedi uzeti su u obzir:

a. pravilni glagoli, tj. glagoli bez alternacije (radi potpunosti slike); predstavnik tih glagola bit će *portà;*

b. glagoli s fonološkom alternacijom; kao uzorak služit će *filà;*

c. glagoli s morfološkom alternacijom, od kojih glagol *da* može u svim oblicima predstavljati i glagol *sta*, a isto tako *vińey* može poslužiti kao uzorak za paradigme *tińey;* prema tome ovi glagoli: *da, ja, zey, dey, vińey, pudì, vulì, savì, ēsi, čo, vi.*

Napomene

1. Glagoli iz grupe c. bit će poredani drukčije da bi se jače istakle strukturalne povezanosti njihovih paradigmi.
2. Svaki od oblika gore navedenih glagola bit će izoliran na osnovi komutacija, po principu minimalnog kontrasta, tj. bit će uzeta u obzir uvijek samo jedna opozicija.
3. Alternacije leksema uvjetovane fonološki, kao npr. ona kod glagola *portà*, neće u ovom pregledu biti uzete u obzir, ne samo iz razloga pojednostavljenja već i za to što su njihove realizacije nedosljedne i bez distinktivne važnosti.

1. Pregled oblika glagola portà 'nositi'

pōrt-i: 1. l. (~ port-a), sg. (~ port-ęyŋ), prez. (~ port-åv-i, port-ar-è), ind. (~ port-årav-i);

pōrt-a: 3. l. (~ pōrt-i, port-ęyŋ, port-ì), prez. (~ port-åv-a), ind. (~ port-arâv-o),

port-ęyŋ: 1. l. (~port-ì), pl. (~ pōrt-i), prez. (~ port-åv-ono), ind. (~ port-arâv-ono),

port-ì: 2. l. (~ port-ęyŋ), pl. (~ pōrt-i), prez. (~ port-åv-ovo), ind. (~ port-arâv-ovo),

port-åv-i: 1. l. (~ port-åv-a), sg. (~ port-åv-ono), impf. (~ pōrt-i, port-ar-è), ind. (~ port-âs-i),

port-âv-a: 3. l. (~ port-åv-i, port-åv-ono, port-åv-ovo), impf. (~ pōrt-a, port-ar-ò), ind. (~ port-ås-o).

port-âv-ono: 1. l. (~ port-åv-ovo), pl. (~ port-åv-i), impf. (~ port-ęyŋ, port-ar-ęyŋ), ind. (~ port-ås-ono),

port-âv-ovo: 2. l. (~ port-åv-ono), pl. (~ port-åv-i), impf. (~ port-ì, port-ar-ì), ind. (~ port-ås-ovo),

port-âs-i: 1. l. (~ port-ås-o), sg. (~ port-ås-ono), impf. (~ pōrt-i), konj. (~ port-åv-i),

port-âs-o: 3. l. (~ port-ås-i, port-ås-ono, port-ås-ovo), impf. (~ port-a), konj. (~ port-åv-a),

port-âs-ono: 1. l. (~ port-ås-ovo), pl. (~ port-ås-i), impf. (~ port-ęyŋ), konj. (~ port-åv-ono),

port-âs-ovo: 2. l. (~ port-ås-ono), pl. (~ port-ås-i), impf. (~ port-ì), konj. (~ port-åv-ovo),

port-ar-è: 1. l. (~ port-ar-ò), sg. (~ port-ar-ęyŋ), fut. (~ pōrt-i, pōrt-åv-i),

port-ar-ò: 3. l. (~ port-ar-è, port-ar-ęyŋ, port-ar-ì), fut. (~ pōrt-a, port-åv-a),

port-ar-ęyŋ: 1. l. (~ port-ar-ì), pl. (~ port-ar-è), fut. (~ port-ęyŋ, port-åv-ono),

port-ar-ì: 2. l. (~ port-ar-ęyŋ), pl. (~ port-ar-è), fut. (~ port-ì, port-åv-ovo),

port-arâv-i: 1. l. (~ port-årav-o), sg. (~ port-årav-ono), kond. (~ pōrt-i),

port-arâv-o: 3. l. (~ port-arâv-i, port-arâv-ono, port-arâv-ovo), kond. (~ pōrt-a),

port-arâv-ono: 1. l. (~ port-arâv-ovo), pl. (~ port-arâv-i), kond. (~ port-ęyŋ),

port-arâv-ovo: 2. l. (~ port-arâv-ono), pl. (~ port-arâv-i), kond. (~ port-ì),

pōrt-a: sg. (~ pōrt-ì), imperat. (~ pōrt-i),

port-ì: pl. (~ pōrt-a); opozicija načina nije izražena formalno, već intonacijom, mimikom itd.

Infinitiv: *port-à,*
Gerund: *port-ando,*
Particip perfekta pasiva:

port-à: m. rod (~ port-åd-a)), sg. (~ port-åd-i),
port-åd-a: ž. rod (~ port-à), sg. (~ port-åd-e),
port-åd-i: m. rod (~ port-åd-e), pl. (~ port-à),
port-åd-e: ž. rod (~ port-åd-i), pl. (~ port-åd-a).

2. Pregled oblika glagola filà 'presti'

Budući da se oblici bez alternacije leksema podudaraju u morfematskoj građi s oblicima *portà*, dajem samo oblike u kojima dolazi alternacija leksema.

feyl-i: 1. l. (~ feyl-a), sg. (~ fil-ęyŋ), prez. (~ fil-åv-i, fil-ar-è), ind. (~ fil-aråv-i),

feyl-a: 3. l. (~ feyl-i, fil-ęyŋ, fil-ì), prez. (~ fil-åv-a, fil-ar-ò), ind. (~ fil-aråv-o),

feyl-a: sing. (~ fil-ì), imperativ (~ feyl-*i*).

3. Pregled oblika glagola skreyvi 'pisati'

Dajem samo oblike koji su građeni od alternanta *skreyv-*, tj. tzv. »nepravilne« oblike:

skreyv-i: 1. l. (~ skreyv-o), sg. (~ skriv-ęyŋ), prez. (~ skriv-iv-i, skriv-ar-è), ind. (~ skriv-aråv-i),

skreyv-o: 3. l. (~ skreyv-i, skriv-ęyŋ, skriv-ì), prez. (skriv-iv-a, skriv--ar-ò), ind. (~ skriv-aråv-o),

skreyv-i: sing. (~ skriv-ì), imperativ (opozicija izražena vrednotama govornog jezika).

Ostali su oblici građeni od alomorfa *skriv-* i dadu se izolirati opozicijama analognima s onima koje su navedene za prethodne glagole.

Particip perfekta pasiva ima posebni alomorf: *skrey-* i formante *-to, -ta, -ti, -te:*

skrey-to: m. rod (~ skrey-ta), sg. (~ skrey-ti),
skrey-ta: ž. rod (~ skrey-to), sg. (skrey-te),
skrey-ti: m. rod (~ skrey-te), pl. (~ skrey-to),
skrey-te: ž. rod (~ skrey-ti), pl. (~ skrey-ta).

Analogna je shema glagola *rumpey* 'razbiti', koji ima tri alomorfa: *rōmp-/rump-/ru-*, s time da se distribucija tih alomorfa poklapa s distribucijom alomorfa glagola *skreyvi: skreyv-* odgovara *rōmp-*, *skriv-* odgovara *rump-*, a *skrey-* odgovara *ru-*.

4. Pregled oblika glagola s morfematskom alternacijom

a. *da* 'dati'

dåg-i: 1. l. (~ d-a), sg. (~ d-ęyŋ), prez. (~ d-åv-i, d-ar-è), ind. (~ d-aråv-i),

d-a: 3. l. (~ dåg-i, d-ęyŋ, d-ì), prez. (~ d-åv-a, d-ar-ò), ind. (~ dåg-a, d-aråv-o),

d-ęyŋ: 1. l. (~ d-ì), pl. (~ dåg-i), prez. (~ d-åv-ono, d-ar-ęyŋ), ind. (~ d-aråv-ono),

d-ì: 2. l. (~ d-ęyŋ), pl. (~ dåg-i), prez. (~ d-åv-ovo, d-ar-ì), ind. (~ d-aråv-ovo),

dåg-a: 3. l. (~ dåg-i, d-ęyŋ, d-ì), prez. (~ d-ås-o), konj. (~ d-a, d-aråv-o).

Ostali oblici konjunktiva prezenta jednaki su indikativu prezenta.

d-åv-i: 1. l. (~ d-åv-a), sg. (~ d-åv-ono), impf. (~ dåg-i, d-av-i), ind. (~ d-ås-i),

d-åv-a: 3. l. (~ d-åv-i, d-åv-ono, d-åv-ovo), impf. (~ d-a, d-ar-ò), ind. (~ d-ås-o),

d-åv-ono: 1. l. (~ d-åv-ovo), pl. (~ d-åv-i), impf. (~ d-ęyŋ, d-ar-ęyŋ), ind. (~ d-ås-ono),

d-åv-ovo: 2. l. (~ d-åv-ono), pl. (~ d-åv-i), impf. (~ d-ì, d-ar-ì), ind. (~ d-ås-ovo),

d-ås-i: 1. l. (~ d-ås-o), sg. (~ d-ås-ono), impf. (~ dåg-i), konj. (~ d-åv-i),

d-ås-o: 3. l. (~ d-ås-i, d-ås-ono, d-ås-ovo), impf. (~ dåg-a), konj. (~ d-åv-a),

d-ås-ono: 1. l. (~ d-ås-ovo), pl. (~ d-ås-i), impf. (~ d-ęyŋ), konj. (~ d-åv-ono),

dås-ovo: 2. l. (~ d-ås-ono), pl. (~ d-ås-i), impf. (~ d-ì), konj. (~ d-åv-ovo),

d-ar-è: 1. l. (~ d-ar-ò), sg. (~ d-ar-ęyŋ), fut (~ dåg-i, d-åv-i),

d-ar-ò: 3. l. (~ d-ar-è, d-ar-ęyŋ, d-ar-ì), fut. (~ d-a, d-åv-a),

d-ar-ęyŋ: 1. l. (~ d-ar-ì), pl. (~ d-ar-è), fut. (~ d-ęyŋ, d-åv-ono),

d-ar-ì: 2. l. (~ d-ar-ęyŋ), pl. (~ d-ar-è), fut. (~ d-ì, d-åv-ovo),

d-aråv-i: 1. l. (~ d-aråv-o), sg. (~ d-aråv-ono), kond. (~ dåg-i),

d-aråv-o: 3. l. (~ d-aråv-i, d-aråv-ono, d-aråv-ovo), kond. (~ d-a, dåg-a),

d-aråv-ono: 1. l. (~ d-aråv-ovo), pl. (~ d-aråv-i), kond. (~ d-ęyŋ),

d-aråv-ovo: 2. l. (~ d-aråv-ono), pl. (~ d-aråv-i), kond. (~ d-ì).

d-a: sing. (~ d-ì), imperativ (~ dåg-i),

d-ì: pl. (~ d-a); opozicija načina izražena je vrednotama govornog jezika.

Infinitiv: *d-a.*
Gerund: *d-ando.*
Particip perfekta pasiva:

d-a: m. rod (~ d-åd-a), sg. (~ d-åd-i),
d-åd-a: ž. rod (~ d-a), sg. (~ d-åd-e),
d-åd-i: m. rod (~ d-åd-e), pl. (~ d-a),
d-åd-e: ž. rod (~ d-åd-i), pl. (~ d-åd-a).

Glagol *sta* 'stajati, biti' poklapa se potpuno sa glagolom *da.*

Glagol *fa* 'činiti' poklapa se s dva gornja glagola u svemu osim participa, koji ima posebni alomorf *få* i formante *-to, -ti, -ta, -te*. Oblici participa perfekta pasiva, dakle, glase *fåto, fåta, fåti, fåte* (nije potrebno izdvajati ih pomoću opozicija, jer su one potpuno jednake opozicijama kojima smo izdvojili oblike participa za *da*).

b. *vińey* 'doći'

vēń-i: 1. l. (~ veŋ), sg. (~ viń-ęyŋ), prez. (~ viń-iv-i, viń-ar-è), ind. (~ viń-arå̀v-i),

veŋ: 3. l. (~ vēń-i, viń-ęyŋ, viń-ì), prez. (~ viń-iv-a, viń-ar-ò), ind. (~ viń-arå̀v-o, veńa),

viń-ęyŋ: 1. l. (~ viń-ì), pl. (~ vēń-i), prez. (~ viń-ìv-ono, viń-ar-ęyŋ), ind. (~ viń-arå̀v-ono),

viń-ì: 2. l. (~ viń-ęyŋ), pl. (~ vēń-i), prez. (~ viń-ìv-ovo, viń-ar-ì), ind. (~ viń-arå̀v-ovo),

vēń-a: 3. l. (~ vēń-i, viń-ęyŋ, viń-ì), prez. (~ viń-is-o), konj. (~ veŋ, viń-arå̀v-o).

Ostali oblici konjunktiva jednaki su oblicima indikativa.

viń-iv-i: 1. l. (~ viń-iv-a), sg. (~ viń-ìv-ono), impf. (~ vēń-i), ind. (~ viń-is-i),

viń-iv-a: 3. l. (~ viń-iv-i, viń-ìv-ono, viń-ìv-ovo), impf. (~ veŋ), ind. (~ viń-is-o),

viń-ìv-ono: 1. l. (~ viń-ìv-ovo), pl. (~ viń-iv-i), impf. (~ viń-ęyŋ), ind. (~ viń-ìs-ono),

viń-ìv-ovo: 2. l. (~ viń-ìv-ono), pl. (~ viń-iv-i), impf. (~ viń-ì), ind. (~ viń-ìs-ovo),

viń-is-i: 1. l. (~ viń-is-o), sg. (~ viń-ìs-ono), impf. (~ vēń-i), konj. (~ viń-iv-i),

viń-is-o: 3. l. (~ viń-is-i, viń-ìs-ono, viń-ìs-ovo), impf. (~ vēń-a), konj. (~ viń-iv-a),

viń-ìs-ono: 1. l. (~ viń-ìs-ovo), pl. (~ viń-is-i), impf. (~ viń-ęyŋ), konj. (~ viń-ìv-ono),

viń-ìs-ovo: 2. l. (~ viń-ìs-ono), pl. (~ viń-is-i), impf. (~ viń-ì), konj. (~ viń-ìv-ovo),

viń-ar-è: 1. l. (~ viń-ar-ò), sg. (~ viń-ar-ęyŋ), fut. (~ vēń-i, viń-iv-i),

viń-ar-ò: 3. l. (~ viń-ar-è, viń-ar-ęyŋ, viń-ar-ì), fut. (veŋ, viń-iv-a),

viń-ar-ęyŋ: 1. l. (~ viń-ar-ì), pl. (~ viń-ar-è), fut. (~ viń-ęyŋ, viń-ìv-ono),

viń-ar-ì: 2. l. (~ viń-ar-ęyŋ), pl. (~ viń-ar-è), fut. (~ viń-ì, viń-ìv-ovo),

viń-arå̀v-i: 1. l. (~ viń-arå̀v-o), sg. (~ viń-arå̀v-ono), kond. (~ vēń-i),

viń-arå̀v-o: 3. l. (~ viń-arå̀v-i, viń-arå̀v-ono, viń-arå̀v-ovo), kond. (~ veŋ, vēń-a), itd.,

veŋ: sg. (~ viń-ì), imperativ (~ vēń-i),

viń-ì: pl. (~ veŋ); opoz. načina izražena vrednotama govornoga jezika.

Infinitiv: *viń-ey*.
Gerund: *viń-ēndo*.
Particip perfekta pasiva:
viń-ow: m. rod (~ viń-owd-a), sg. (~ viń-owd-i),
viń-owd-a: ž. rod (~ viń-ow), sg. (~ viń-owd-e),
viń-owd-i: m. rod (~ viń-owd-e), pl. (~ viń-ow),
viń-owd-e: ž. rod (~ viń-owd-i), pl. (~ viń-owd-a).

Oblici glagola *tińey* 'držati' posve se podudaraju s oblicima glagola *vińey*.

c. *pudì* 'moći'

poy: 1. l. (~ pol), sg. (~ pud-ęyŋ), prez. (~ pud-iv-i, pud-ar-è), ind. (~ pōs-i, pud-arâv-i),
pol: 3. l. (~ poy, pud-ęyŋ, pud-ì), prez. (~ pud-iv-a, pud-ar-ò), ind. (~ pōs-a, pud-arâv-o),
pud-ęyŋ: 1. l. (~ pud-ì), pl. (~ poy), prez. (~ pud-ìv-ono, pud-ar-ęyŋ), ind. (~ pud-arâv-ono),
pud-ì: 2. l. (~ pud-ęyŋ), pl. (~ poy), prez. (~ pud-ìv-ovo, pud-ar-ì), ind. (~ pud-arâv-ovo),
pōs-i: 1. l. (~ pōs-a), sg. (~ pud-ęyŋ), prez. (~ pud-is-i), konj. (~ poy, pud-arāv-i),
pōs-a: 3. l. (~ pōs-i, pud-ęyŋ, pud-ì), prez. (~ pud-is-o), konj. (~ pol, pud-arâv-o),
pud-iv-i: 1. l. (~ pud-iv-a), sg. (~ pud-ìv-ono), impf. (~ poy, pud-ar-è), ind. (~ pud-is-i),
pud-iv-a: 3. l. (~ pud-iv-i, pud-ìv-ono, pud-ìv-ovo), impf. (~ pol, pud-ar-ò), ind. (~ pud-is-o),
pud-ìv-ono: 1. l. (~ pud-ìv-ovo), pl. (~ pud-iv-i), impf. (~ pud-ęyŋ, pud-ar-ęyŋ), ind. (~ pud-ìs-ono),
pud-ìv-ovo: 2. l. (~ pud-ìv-ono), pl. (~ pud-iv-i), impf. (~ pud-ì, pud-ar-ì), ind. (~ pud-ìs-ovo),
pud-is-i: 1. l. (~ pud-is-o), sg. (~ pud-ìs-ono), impf. (~ pōs-i), konj. (~ pud-iv-i),
pud-is-o: 3. l. (~ pud-is-i, pud-ìs-ono, pud-ìs-ovo), impf. (~ pōs-a), konj. (~ pud-iv-a),
pud-ìs-ono: 1. l. (~ pud-ìs-ovo), pl. (~ pud-is-i), impf. (~ pud-ęyŋ), konj. (~ pud-ìv-ono),
pud-ìs-ovo: 2. l. (~ pud-ìs-ono), pl. (~ pud-is-i), impf. (~ pud-ì), konj. (~ pud-iv-ovo),
pud-ar-è: 1. l. (~ pud-ar-ò), sg. (~ pud-ar-ęyŋ), fut. (~ poy, pud-iv-i),
pud-ar-ò: 3. l. (~ pud-ar-è, pud-ar-ęyŋ, pud-ar-ì), fut. (~ pol, pud-iv-a),

pud-ar-ęyŋ: 1. l. (~ pud-ar-ì), pl. (~ pud-ar-è), fut. (~ pud-ęyŋ, pud-ìv-ono),

pud-ar-ì: 2. l. (~ pud-ar-ęyŋ), pl. (~ pud-ar-è), fut. (~ pud-ì, pud--ìv-ovo),

pud-arâv-i: 1. l. (~ pud-arâv-o), sg. (~ pud-arâv-ono), kond. (~ poy, pōs-i),

pud-arâv-o: 3. l. (~ pud-arâv-i, pud-arâv-ono, pud-arâv-ovo), kond. (~ pol, pōs-a),

pud-arâv-ono: 1. l. (~ pud-arâv-ovo), pl. (~ pud-arâv-i), kond. (~ pud-ęyŋ),

pud-arâv-ovo: 2. l. (~ pud-arâv-ono), pl. (~ pud-arâv-i), kond. (~ pud-ì).

Infinitiv: *pud-ì.*

Gerund: *pud-ēndo* (fakult. varijanta: *pod-ēndo*).

Particip perfekta pasiva: (bez opozicija roda i broja, jer nije prelazan) *pud-is-to.*

d. *vulì* 'htjeti'

Ovaj glagol ima tri varijante leksema: *voy-/vol/vul-*. Distribucija ovih alomorfa poklapa se posvema s distribucijom alomorfa *poy/pol/pud-/ -(pod-)* u prethodnom glagolu *pudì* 'moći', osim konjunktiva prezenta, koji u shemi glagola *pudì* ima posebni (četvrti) alomorf *pōs-*, dok glagol *vulì* i za konjunktiv prezenta upotrebljava alomorf *voy-*. Kako je jedini specifični oblik konjunktiva prezenta u vodnjanskom onaj za 3. lice, navodim samo njega:

vōy-a: 3. l. (~ voy, vuleyŋ, vulì), prez. (~ vul-is-o), konj. (~ vol, vul-arâv-o),

Konjunktiv glagola *vulì* praktički nije potvrđen, nego je dobiven u pregledu konjugacije toga glagola. Posve je nepopularan i rijedak u vodnjanskom dijalektu.

U nekim se oblicima pojavljuje fakultativna varijanta *vur-* mjesto *vul-*. To su ovi oblici:

1. i 2. lice prez. ind. plur.: *vur-ì* pored *vul-ì;*
2. imperfekt indikativa (rijetko): *vur-iv-i, vur-iv-a, vur-ìv-ono, vur-ìv-ovo,* pored češćega *vul-iv-i, vul-iv-a, vul-ìv-ono, vul-ìv-ovo;*
3. imperfekt konjunktiva: podjednako su frekventne obje varijante: *vul-is-i, vul-is-o, vul-ìs-ono, vul-is-ovo,* odnosno: *vur-is-i, vur-is-o, vur-ìs-ono, vur-ìs-ovo;*
4. kondicional u kojem je svaka od dviju varijanata leksema popraćena i posebnom varijantom vremensko-načinskog morfema: ako je leksem *vul-*, vremensko-načinski morfem pojavljuje se u obliku *-arâv-*, koji se, dakle, podudara s vremensko-načinskim morfemom

kondicionala svih drugih glagola na *-ì;* naprotiv, ako leksem dolazi u obliku fakultativne varijante *vur-*, vremensko-načinski morfem kondicionala je *-åv-*, dakle je jednak indikativu imperfekta, što je jedinstveni slučaj u vodnjanskoj konjugaciji.[6] Evo oblika s jednom i drugom varijantom leksema, odnosno vremensko-načinskog morfema:

sg. 1. i 2. lice: *vul-aråv-i* ili *vur-åv-i,*
pl. 1. lice: *vul-aråv-ono* ili *vur-åv-ono,*
pl. 2. lice: *vul-aråv-ovo* ili *vur-åv-ovo,*
3. lice: *vul-arâv-o* ili *vur-åv-o.*

Budući da se oblici podudaraju u gotovo svim detaljima s oblicima glagola *pudì* mogu se individualizirati pomoću istih komutacija, smatram da nije potrebno davati opozicije pojedinih oblika sa svim drugima, kao što to dajem kod ostalih glagola.

5. Gerund, pored *vul-ēndo*, može glasiti i *vur-ēndo*. U izgovoru nekih ispitanika čuje se i varijanta *volēndo*, koja je vjerojatno italijanizam.
6. Particip perfekta pasiva glasi gotovo isključivo *vur-is-to* (bez opozicije roda i broja). Oblik *vulow* dao mi je samo Moscheni; vjerojatno je to »vodnjanizirani« oblik talijanskog participa *voluto* prema podudarnosti: talijanski *-uto* = vodnjanski *-ow*.

Izbor između dviju varijanata leksema- *vul-*, odnosno *vur-*, nije ničim određen. Jedino u vrlo specijalnom slučaju, ako u rečenici neposredno iza oblika glagola *vulì* za 2. lice plurala prezenta slijedi imenica *vulì* 'maslina' dolazi samo varijanta *vur-:* cfr. Ive, o. c., str. 193.: *Dumęnego, vurì vulì?* 'Dumęnego, hoćete maslina?' (gotovo kao igra riječi).

e. *vi* (fakultativna varijanta: *avì*) 'imati'

y-è: 1. l. (~ y-ò), sg. (~ v-ęyŋ), prez. (~ v-iv-i, v-ar-è), ind. (~ åby-i, v-aråv-i),

y-ò: 3. l. (~ y-è- v-ęyŋ, v-i), prez. (~ v-iv-a, v-ar-ò), ind. (~ åby-a, v-arâv-o),

v-ęyŋ: 1. l. (~ v-i), pl. (~ y-è), prez. (~ v-ìv-ono, v-ar-ęyŋ), ind. (~ v-arâv-ono),

v-i: 2. l. (~ v-ęyŋ), pl. (~ y-è), prez. (~ v-ìv-ovo, v-ar-ì), ind. (~ v-arâv-ovo),

åby-i: 1. l. (~ åby-a), prez. (~ v-is-i), sg. (~ v-ęyŋ), konj. (~ y-è, v-arâv-i),

[6] Zbog svog potpuno izoliranog položaja u strukturi vodnjanskih glagola kondicional *vurâvi* bit će najvjerojatnije produkt kontaminacije autohtone varijante *vularâvi* i talijanskog *vorrei*, odnosno *vorria*.

åbu-a: 3. l. (~ åby-i, v-ęyŋ- v-i), prez. (~ v-is-o), konj. (~ y-ò, v-aråv-o),
v-iv-i: 1. l. (~ v-iv-a), sg. (~ v-ìv-ono), impf. (~ y-è, v-ar-è), ind. (~ v-is-i),
v-iv-a: 3. l. (~ v-iv-i, v-ìv-ono, v-ìv-ovo), impf. (~ y-ò, v-ar-ò), ind. (~ v-is-o),
v-ìv-ono: 1. l. (~ v-ìv-ovo), pl. (~ v-iv-i), impf. (~ v-ęyŋ, v-ar-ęyŋ), ind. (~ v-ìs-ono),
v-ìv-ovo: 2. l. (~ v-iv-ono), pl. (~ v-iv-i), impf. (~ v-i, v-ar-i), ind. (~ v-ìs-ovo),
v-is-i: 1. l. (~ v-is-o), sg. (~ v-ìs-ono), impf. (~ åby-i), konj. (~ v-iv-i),
v-is-o: 3. l. (v-is-i, v-ìs-ono, v-ìs-ovo), impf. (~ åby-a), konj. (~ v-iv-a),
v-ìs-ono: 1. l. (~ v-ìs-ovo), pl. (~ v-is-i), impf. (~ v-ęyŋ), konj. (~ v-ìv-ono),
v-ìs-ovo: 2. l. (~ v-ìs-ono), pl. (~ v-is-i), impf. (~ v-i), konj. (~ v-ìv-ovo),
v-ar-è: 1. l. (~ v-ar-ò), sg. (~ v-ar-ęyŋ), fut. (~ y-è, v-iv-i),
v-ar-ò: 3. l. (~ v-ar-è, v-ar-ęyŋ, v-ar-i), fut. (~ y-ò, v-iv-a),
v-ar-ęyŋ: 1. l. (~ v-ar-i), pl. (~ v-ar-è), fut. (~ v-ęyŋ, v-ìv-ono),
v-ar-i: 2. l. (~ v-ar-ęyŋ), pl. (~ v-ar-è), fut. (~ v-i, v-ìv-ovo),
v-aråv-i: 1. l. (~ v-aråv-o), sg. (~ v-aråv-ono), kond. (~ y-è, åby-i),
v-aråv-o: 3. l. (~ v-aråv-i, v-aråv-ono, v-aråv-ovo), kond. (~ y-ò, aby-a).
v-aråv-ono: 1. l. (~ v-aråv-ovo), pl. (~ v-aråv-i), kond. (~ v-ęyŋ),
v-aråv-ovo: 2. l. (~ v-aråv-ono), pl. (~ v-aråv-i), kond. (~ v-i).
åby-i: sg. (~ v-i), imperativ (~ y-è),
v-i: pl. (~ åby-i): opozicija načina izražena vrednotama govornog jezika.

Infinitiv: *v-i* (var. *av-i*).
Gerund: *v-ēndo.*
Particip perfekta pasiva: posebni alomorf *b-:*

b-ow: m. rod (~ b-owd-a), sg. (~ b-owd-i),
b-owd-a: ž. rod (~ b-ow), sg. (~ b-owd-e),
b-owd-i: m. rod (~ b-owd-e), pl. (~ b-ow),
b-owd-e: ž. rod (~ b-owd-i), pl. (~ b-owd-a).

f. *savì* 'znati'

Glagol *savì* ima tri alomorfa leksema: *s-/sav-/såpy-*, koji se u potpunosti poklapaju s distribucijom alomorfa leksema *y-/v-/åby-* glagola *vi*, pa stoga ne navodim posebno oblike glagola *savì*. Jedina je razlika u particip perfekta pasiva: za razliku od *vi*, glagol *savì* izvodi i particip od leksemske varijante *sav-*, infiksa *-is-* i formanta *-to: sav-is-to*. Particip ne izražava ni rod ni broj, kao i kod drugih modalnih glagola.

g. čo 'uzeti'

čōg-i: 1. l. (∼ č-o), sg. (∼ čul-ęyŋ), prez. (∼ čul-iv-i, čug-ar-è), ind. (∼ čug-arâv-i),

č-o: 3. l. (∼ čōg-i, čul-ęyŋ, čul-ì), prez. (∼ čul-iv-a,čug-ar-ò), ind. (∼ čōg-a, čug-arâv-o),

čul-ęyŋ: 1. l. (∼ čul-ì), pl. (∼ čōg-i), prez. (∼ čul-ìv-ono, čug-ar-ęyŋ), ind. (∼ čug-arâv-ono),

čul-ì: 2. l. (∼ čul-ęyŋ), pl. (∼ čōg-i), prez. (∼ čul-ìv-ovo, čug-ar-ì), ind. (∼ čug-arâv-ovo),

čōg-a: 3. l. (∼ čōg-i, čul-ęyŋ, čul-ì), prez. (∼ čul-is-o), konj (∼ č-o, čug-arâv-o),

čul-iv-i: 1. l. (∼ čul-iv-a), sg. (∼ čul-ìv-ono), impf. (∼ čōg-i, čug-ar-è), ind. (∼ čul-is-i),

čul-iv-a: 3. l. (∼ čul-iv-i, čul-ìv-ono, čul-ìv-ovo), impf. (∼ č-o, čug-ar-ò), ind. (∼ čul-is-o),

čul-ìv-ono: 1. l. (∼ čul-ìv-ovo), pl. (∼ čul-iv-i). impf. (∼ čul-ęyŋ, čug--ar-ęyŋ), ind. (∼ čul-ìs-ono).

čul-iv-ovo: 2. l. (∼ čul-ìv-ono). pl. (∼ čul-iv-i), impf. (∼ čul-ì, čug--ar-i), ind. (∼ čul-ìs-ovo),

čul-is-i: 1. l. (∼ čul-is-o), sg. (∼ čul-ìs-ono), impf. (∼ čōg-i), konj. (∼ čul-iv-i),

čul-is-o: 3. l. (∼ čul-is-i, čul-ìs-ono, čul-ìs-ovo), impf. (∼ čog-a), konj. (∼ čul-iv-a),

čul-ìs-ono: 1. l. (∼ čul-ìs-ovo). pl. (∼ čul-is-i), impf. (∼ čul-ęyŋ), konj. (∼ čul-ìv-ono),

čul-ìs-ovo: 2. l. (∼ čul-ìs-ono), pl. (∼ čul-is-i), impf. (∼ čul-ì), konj. (∼ čul-iv-ovo),

čug-ar-è: 1. l. (∼ čug-ar-ò), sg. (∼ čug-ar-ęyŋ). fut. (∼ čōg-i, čul-iv-i),

čug-ar-ò: 3. l. (∼ čug-ar-è, čug-ar-ęyŋ, čug-ar-i), fut. (∼ č-o. čul-iv-a),

čug-ar-ęyŋ: 1. l. (∼ čug-ar-i), pl. (∼ čug-ar-è), fut. (∼ čul-ęyŋ, čul--iv-ono),

čug-ar-ì: 2. l. (∼ čug-ar-ęyŋ), pl. (∼ čug-ar-è), fut. (∼ čul-ì, čul-ìv--ovo),

čug-arâv-i: 1. l. (∼ čug-arâv-o), sg. (∼ čug-arâv-ono), kond. (∼ čōg-i),

čug-arâv-o: 3. l. (∼ čug-arâv-i, čug-arâv-ono, čug-arâv-ovo), kond. (∼ č-o, čōg-a),

čug-arâv-ono: 1. l. (∼ čug-arâv-ovo), pl. (∼ čug-arâv-i), kond. (∼ čul--ęyŋ),

ćug-arâv-ovo: 2. l. (∼ čug-arâv-ono), pl. (∼ čug-arâv-i), kond (∼ čul-ì),

čo: sg. (∼ čul-ì), imperativ (∼ čōg-i),

čul-ì: pl. (∼ čo): opozicija načina izražena vrednotama govornog jezika.

Infinitiv: *čo.*
Gerund: *čol-ēndo.*
Particip perfekta pasiva:
čōl-to: m. rod (~ čōl-ta), sg. (~ čōl-ti),
čōl-ta: ž. rod (~ čōl-to), sg. (~ čōl-te).
čol-ti: m. rod (~ čōl-te), pl. (~ čōl-to),
čōl-te: ž. rod (~ čōl-ti), pl. (~ čōl-ta).

h. *dey* 'reći'

deyg-i: 1. l. (~ dey), sg. (~ diz-ęyŋ), prez. (~ diz-iv-i, d-ir-è), ind. (~ d-iråv-i),
dey: 3. l. (~ deyg-i, diz-ęyŋ, diz-ì), prez. (~ diz-iv-a, d-ir-ò), ind. (~ deyg-a, d-iråv-o),
diz-ęyŋ: 1. l. (~ diz-ì), pl. (~ deyg-i), prez. (~ diz-ìv-ono, d-ir-ęyŋ), ind. (~ d-iråv-ono),
diz-ì: 2. l. (~ diz-ęyŋ), pl. (~ deyg-i), prez. (~ diz-ìv-ovo, d-ir-ì), ind. (~ d-iråv-ovo),
deyg-a: 3. l. (~ deyg-i, diz-ęyŋ, diz-ì), prez. (~ diz-is-o), konj. (~ dey, d-iråv-o),
diz-iv-i: 1. l. (~ diz-iv-a), sg. (~ diz-ìv-onò), impf. (~ deyg-i, d-ir-è), ind. (~ diz-is-i),
diz-iv-a: 3. l. (~ d-iz-iv-i, diz-ìv-ono, diz-ìv-ovo), impf. (~ dey), ind. (~ diz-is-o),
diz-ìv-ono: 1. l. (~ diz-ìv-ovo), pl. (~ diz-iv-i), impf. (~ diz-ęyŋ), ind. (~ diz-ìs-ono),
diz-ìv-ovo: 2. l. (~ diz-ìv-ono), pl. (~ diz-iv-i), impf. (~ diz-ì), ind. (~ diz-is-ovo),
diz-is-i: 1. l. (~ diz-is-o), sg. (~ diz-ìs-ono), impf. (~ deyg-i), konj. (~ diz-iv-i),
diz-is-o: 3. l. (~ diz-is-i, diz-ìs-ono, diz-ìs-ovo), impf. (~ deyg-a), konj. (~ diz-iv-a),
diz-ìs-ono: 1. l. (~ diz-ìs-ovo), pl. (~ diz-is-i), impf. (~ diz-ęyŋ), konj. (~ diz-ìv-ono),
diz-ìs-ovo: 2. l. (~ diz-ìs-ono), pl. (~ diz-is-i), impf. (~ diz-ì), konj. (~ diz-ìv-ovo),
d-ir-è: 1. l. (~ d-ir-ò), sg. (~ d-ir-ęyŋ), fut. (~ deyg-i),
d-ir-ò: 3. l. (~ d-ir-è, ~ d-ir-ęyŋ, ~ d-ir-ì), fut. (~ dey),
d-ir-ęyŋ: 1. l. (~ d-ir-ì), pl. (~ dir-è), fut. (~ diz-ęyŋ),
d-ir-ì: 2. l. (~ d-ir-ęyŋ), pl. (~ d-ir-è), fut. (~ diz-ì),
d-iråv-i: 1. l. (~ d-iråv-o), sg. (~ d-iråv-ono), kond. (~ deyg-i),
d-iråv-o: 3. l. (~ d-iråv-i, d-iråv-ono, d-iråv-ovo), kond. (~ dey, deyg-a),
d-iråv-ono: 1. l. (~ d-iråv-ovo), pl. (~ d-iråv-i), kond. (~ diz-ęyŋ),

d-iråv-ovo: 2. l. (~ d-iräv-ono), pl. (~ d-iråv-i), kond. (~ diz-ì),
dey: sing. (~ diz-i), imperativ (~ deyg-i),
diz-ì: pl. (~ dey); opozicija načina izražena kontekstom ili intonacijom, mimikom itd.

Infinitiv: *dey.*

Gerund: *diz-ēndo.*

PPP: *deyto* (jedini oblik bez opozicije roda i broja, jer povratni se glagoli konjugiraju većinom sa *vi* 'avere', a u funkciji pridjeva (kao talijanski *il detto, la detta*) ne dolazi u vodnjanskom autohtonom govoru).

Oblik *deyto* rastavljam kao *dey-* i *-to,* radije nego na tri morfa: *d-* leksem, *-ey-* participski infiks i *-to* formant, jer bismo time dobili participski infiks *-ey-* kao jedinstveni oblik alomorfa za oba roda i oba broja pokraj već poznatog infiksa *-ey/-eyd-.*

i. *zey* 'ići'

Alomorfi leksema ovog glagola su: *våg-/v-/z-/våy-.* Njihova se distribucija poklapa s distribucijom alomorfa leksema glagola *dey,* i to ovako:

våg- odgovara *deyg-* u indikativu,
våy- odgovara *deyg-* u konjunktivu (postoji i *våg-* u konjunktivu: fakultativna varijanta),
v- odgovara *dey* u prezentu indikativa i imperativu,
z- odgovara *diz-* i *d-* zajedno.

Razlike:

VN morfem kod glagola *zey* u futuru je *-ar-,* u kondicionalu *-aråv-;*
PPP građen od alomorfa *z-,* ne od *v-,* kako bi trebalo biti da je paralelizam potpun; partitivni infiks je *-ey/-eyd-,* a formanti su *ø, -a, -i, -e;* dakle: *zey, zeyda, zeydi, zeyde.*

j. *ēsi* 'biti'

soyŋ: 1. l. (~ zi), sg. (~ suń-ęyŋ), prez. (~ yer-i), ind. (~ sey-i),
zi: 3. l. (soyŋ, suń-ęyŋ, suń-i), prez. (~ yer-a), ind. (~ sey-a),
suń-ęyŋ: 1. l. (~ suń-i), pl. (~ soyŋ), prez. (~ yèr-ono), ind. (~ s-aråv--ono),
suń-i: 2. l. (~ suń-ęyŋ), pl. (~ soyŋ), prez. (~ yèr-ovo), ind. (~ s-aråv--ovo),
sey-i: 1. l. (~ sey-a), sg. (~ suń-ęyŋ), prez. (~ fōs-i), konj. (~ soyŋ),
sey-a: 3. l. (~ sey-i, suń-ęyŋ, suń-i), prez. (~ fōs-o), konj. (~ zi),
yer-i: 1. l. (~ yer-a), sg. (~ yèr-ono), impf. (~ soyŋ), ind. (~ fōs-i),
yer-a: 3. l. (~ yer-i, yèr-ono, yèr-ovo), impf. (~ zi), ind. (~ fōs-o),
yèr-ono: 1. l. (~ yèr-ovo), pl. (~ yer-i), impf. (~ suń-ęyŋ), ind. (~ fōs--ono),
yèr-ovo: 2. l. (~ yèr-ono), pl. (~ yer-i), impf. (~ suń-i), ind. (~ fōs--ovo),

fōs-i: 1. l. (~ fōs-o), sg. (~ fȍs-ono), impf. (~ sey-i), konj. (~ yer-i),
fōs-o: 3. l. (~ fōs-i, fȍs-ono, fōs-ovo), pl. (~ fōs-i), impf. (~ suń-ęyŋ),
fȍs-ono: 1. l. (~ fōs-ovo), pl. (~ fōs-i), impf. (~ suń-ęyŋ), konj. (~ yèr-ono),
fȍs-ovo: 2. l. (~ fȍs-ono), pl. (~ fōs-i), impf. (~ suń-ì), konj. (~ yèr-ovo),
s-ar-è: 1. l. (~ s-ar-ò), sg. (~ s-ar-ęyŋ), fut. (~ seyŋ, yer-i).
s-ar-ò: 3. l. (~ s-ar-è, s-ar-ęyŋ, s-ar-ì), fut. (~ zi, yer-a),
s-ar-ęyŋ: 1. l. (~ s-ar-ì), pl. (~ s-ar-è), fut. (~ suń-ęyŋ. yèr-ono),
s-ar-ì: 2. l. (~ s-ar-ęyŋ), pl. (~ s-ar-è), fut. (~ suń-ì, yèr-ovo).

Oblike kondicionala ne navodim posebno, jer je leksem jednak futurskome, a formanti jednaki svima prethodnima formantima u kondicionalu.

sey-i: sing. (~ sìi), imperativ (~ soyŋ),
sìi: pl. (~ sey-i), imperativ (~ suń-ì).

Oblik *sìi* vrlo je rijedak i dobiven samo od Moschenija, u pregledu konjugacije *ēsi*, a ne u spontanom govoru. Ovaj oblik, ukoliko dolazi, smatram jednim morfom, jer bismo dijeljenjem na *sì-* i *-i* dobili dva morfema u jedinstvenoj distribuciji.

Infinitiv: *ēs-i*,
Gerund: *s-ēndo*,
PPP: *st-à:* m. rod (~ st-åd-a), sg. (~ st-åd-i),
st-åd-a: ž. rod (~ st-à), sg. (~ st-åd-e),
st-åd-i: m. rod (~ st-åd-e), pl. (~ st-à),
st-åd-e: ž. rod (~ st-åd-i), pl. (~ st-åd-a).

Napomene.

1. Alomorf leksema *suń-* ima fakultativnu varijantu *sìń-*.
2. Alomorf *fōs-* ima fakultativnu varijantu *fus-*. Budući da i u formantima *-ȍno, -ȍvo* oscilira izgovor prvog /o/ između [o] i [u], moguće su u govoru četiri kombinacije: *fȍsono, fùsono, fȍsuno* i *fùsuno*. Najčešće se susreću prve dvije.
3. U 2. licu plurala prezenta indikativa i konjunktiva pored oblika *suńì* postoji i rijetka fakultativna varijanta *sì*.

7. *Pokušaj grafičkog prikaza grade glagola s alternacijom*

1. Gornji red sadržava alomorfe leksema, srednji VN morfeme, a donji formante.
2. Desni dio, odvojen vertikalnom crtom, sadrži nefinitne oblike, lijevi finitne.

1. *da:*

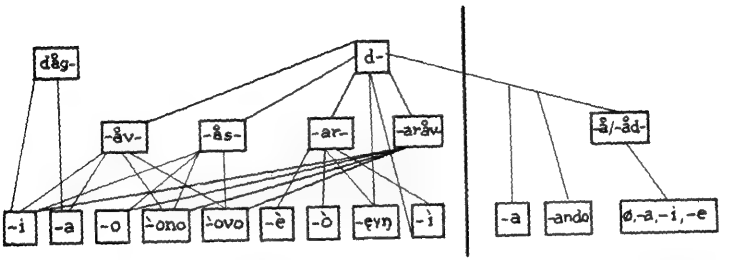

Identična je shema za glagol *sta* 'stajati', 'biti', a i za *fa* 'činiti', koji međutim u participu perfekta pasiva ima posebni alomorf *fa*, infiks *Ø* i formant *-to*.

2. *vińey:*

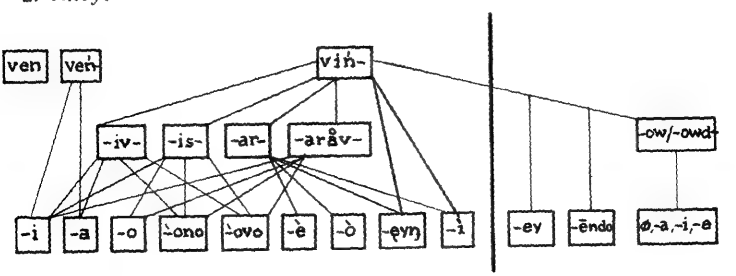

Potpuno je identična shema za glagol *tińey* 'držati'.

3. *pudì:*

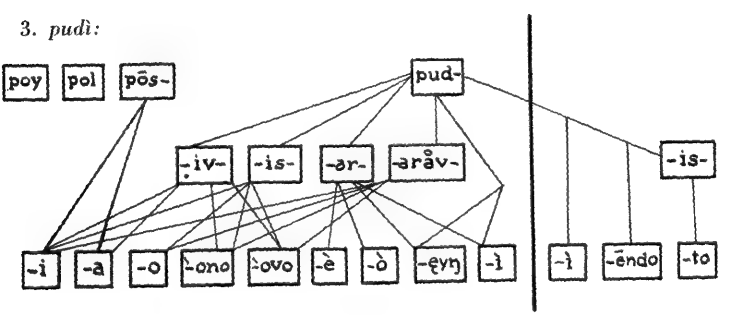

4. *vulì:*

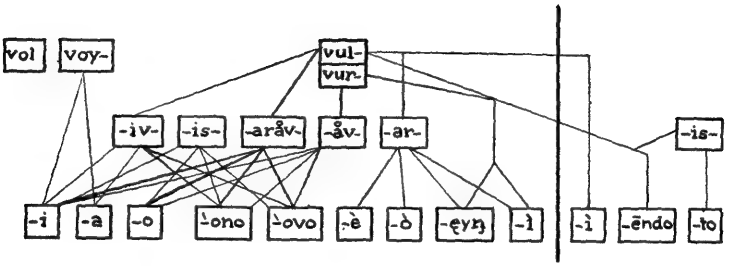

5. *vi:*

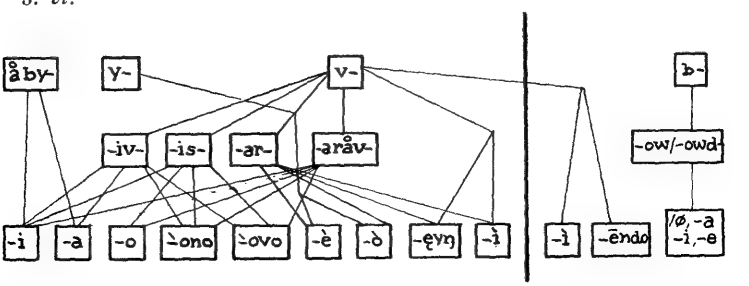

6. *savì:*

Shema je analogna onoj za *vi*, samo što je particip graden od alomorfa *sav-* (dakle nema posebni alomorf), infiksa *-is-* i formanta *-to.*

7. *čo:*

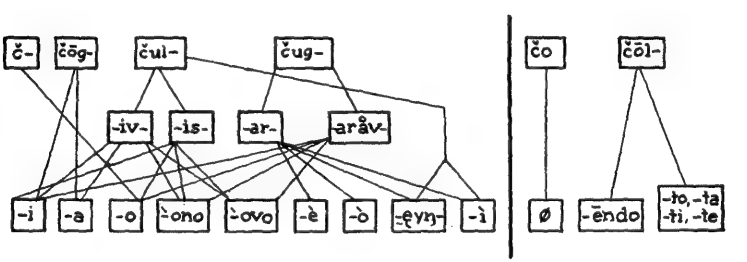

8. *dey:*

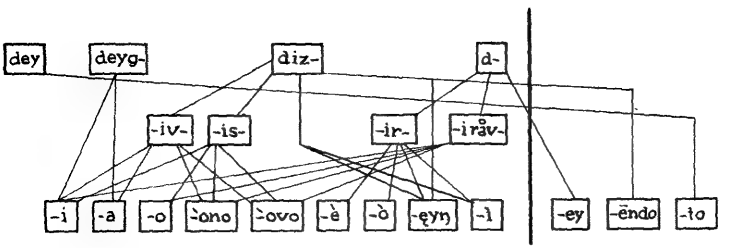

9. *zey:*

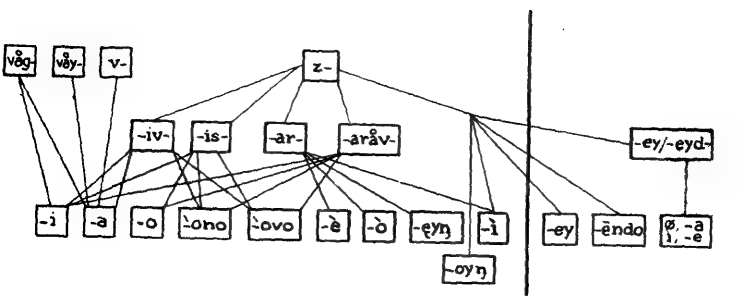

10. *ēsi:*

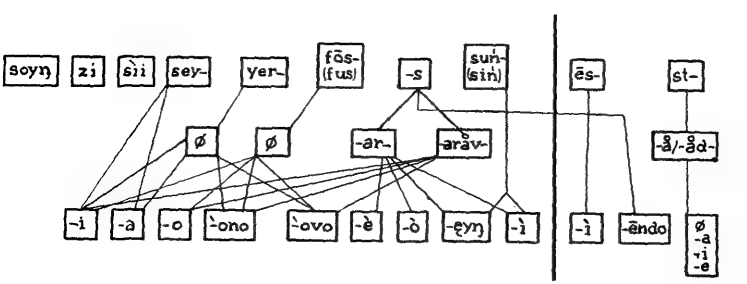

8. *Unipersonalni glagoli*

Nasuprot velikom broju unipersonalnih glagola u talijanskom jeziku i njegovim dijalektima, vodnjanski govor poznaje samo tri unipersonalna glagola. To su ovi glagoli:

1. *pyow* 'kiša pada', s varijantom *pyōvo* 'id.'
   imperfekt: *pyuviva,*
   futur: *pyuvarò,*
   kondicional: *pyuvarâvo,*
   PPP: *pyuvisto.*

Oblici su, dakle, građeni od leksema koji poznaje alternaciju u ovoj formi: *pyōv-, pyow/pyuv-,* s time da prvi alternant, u svoje dvije varijante, anticipira isključivo prezent, a drugi sva ostala vremena i oblike; pored leksema, u građu oblika ulaze i vremensko-načinski morfemi *-ar-* za futur, *-iv-* za imperfekt, *-arâv-* za kondicional, i infiks *-is-* za tvorbu PPP; napokon oblici su građeni i od formanata: *Ø* odnosno *-o* u prezentu, *-a* u imperfektu, *-ò* u futuru, *-o* u kondicionalu i *-to* u PPP.

Izražavanje opozicija se dakle u svemu uklapa u shemu pluripersonalnih glagola, uz alternaciju leksema, kako smo je već kod tih glagola upoznali.

2. *lampizà* 'sijevati'. Potvrđen je samo prezent: *lampizìa.* Glagol je građen od leksema *lampiz-* koji u sebi sadrži osnovu *lamp-* i glagolski infiks *-iz-* (v. s. v. u poglavlju o derivacionim infiksima), vremensko-načinskog infiksa u prezentu *-ì-* i formanta *-a.*

I ovaj se glagol dakle uklapa u shemu građe glagola na *-à.*

3. *beńa* 'treba'.
   Oblici:
   prezent: *beńa,*
   imperfekt: *beńâva,*
   futur: *beńarò*
   kondicional: *beńarâvo.*

Leksem dakle nema alternacije; vremensko-načinski morfemi i formanti poklapaju se s onima kod pluripersonalnih pravilnih glagola.

Do sada nije potvrđe perfekt glagola *beńa;* u tome ga zamjenjuje unipersonalna perifraza *a yo tukisto.* Ova posljednja perifraza čini se kao specijalizirana za perfekt; u prezentu i u ostalim vremenima dolazi znatno rjeđe.

Infinitivi od ovih glagola, odnosno perifraza, postoje samo teoretski. U živom govoru nisu potvrđeni.

f. Glagolski determinanti (adverbi)

U ovom izlaganju dijelim adverbe u ove grupe:

1. adverbi načina,
2. adverbi materijalnih okolnosti vremena i mjesta,
3. adverbi modaliteta (sigurnosti, vjerojatnosti, nesigurnosti itd.).[7]

U skladu s Romanijom uopće, adverbi u vodnjanskom imaju funkciju determinacije, bilo glagola (mnogo češće), bilo pridjeva (znatno rjeđe). Međutim, dok su u talijanskom i ostalim romanskim jezicima zapadne Romanije adverbi brojni i često upotrebljavani, a povrh toga adverbi načina i neki drugi karakterizirani sufiksom -mente (koji prema Ballyju izražava slaganje adverba i glagola kao formanti kod pridjeva, o. c., p. 229), u vodnjanskom govoru opažamo siromaštvo baš adverbā načina. U svom radu na terenu, dakle u živom govoru, skupio sam samo tri primjera adverbā na *-mente*, od kojih su dva ili bar jedan od njih italijanizmi (cfr. fonetizam):

	Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
1.	... **al kâta al muradûr k' al fumava biatamente. (u anegdoti od G. Moschenija)**	... **trova il muratore che fumava beatamente.**	... **nađe zidara kako puši sav blažen.**
2.	... **ma stu ano zi poka vuli; mizeramẹynto, parkì a zi sikowra. (iz dijaloga: E. Zukarich)**	... **ma quest' anno c'è poche olive; miseramente, perché c'è la siccità.**	...**ali ove godine ima malo maslina; siromašno je jer je suša.**

3. **I to no vol, i mey nu zi kontẹ̃ynti;**
   Noy duy fareyn l' amûr sekritamẹ̃ynte.
   (Jedan »bâso« od A. Giacometti).

Kako se vidi, samo drugi primjer vrijedi: prvi potječe od ispitanika koji i inače pokazuje mnogo utjecaja talijanskog književnog jezika, dok je treći posve malo vrijedan, ne samo zbog izrazito talijanskog fonetizma (grupa *kr*), već i za to što je citirani distih dio pjesme, dakle nije u spontanom govoru.

Iz pisanih tekstova navodim još neke primjere koje međutim u govoru nisam nikada čuo: *aligramẹnto*, *libramẹnto*, *liberamẹntro*, *malamẹntro*, *veramẹntro*, *infinamẹntro* (Ive, o. c. § 183, str. 119).

Siromaštvo vodnjanskog dijalekta u adverbima na *-mente* (*-o*) može se samo djelomično razjasniti fonetskom koincidencijom adverbnog sufiksa i infiksa *-mento* za tvorbu glagolskih apstrakta (ista koincidencija

[7] Adverbe načina izdvajam iz kategorije »materijalnih okolnosti« u posebnu grupu, jer su oni – bar prvobitno – jedini bili karakterizirani sufiksom *-mente*, pa zauzimaju tako, u neku ruku, poseban položaj među adverbima.

bila je još jača npr. u francuskom, pa ipak nije dovela do eliminacije adverbâ), odnosno sklonošću vodnjanskog govora prema načinskim perifrazama analitičkog tipa (npr. *kula fyáka* 'polagano', *kula primowra* 'brzo, naglo'). Glavni uzrok, po mom mišljenju, jest rasulo i izumiranje vodnjanskog govora uopće, koje rezignira na sve što jezična svijest može osjetiti kao finesu (cfr. jednako siromaštvo u derivaciji i alteraciji) i zadovoljava se s nekoliko osnovnih, grubih kategorija. U skladu s tim, od adverbā načina i intenziteta jedini zaista popularni, čija frekvencija odgovara prosječnoj frekvenciji romanskog adverba, jesu adverbi:

beŋ 'dobro', *mål* 'loše', *tanto* 'mnogo', *måsa* 'previše' i *pōko* 'malo'.

Primjere upotrebe i značenja smatram da nije potrebno navoditi, jer se u svemu podudaraju s odgovarajućim primjerima iz drugih romanskih area.

Adverbe mjesta, vremena i modaliteta samo ću nabrojiti, jer oni predstavljaju zapravo samostalne leksičke jedinice (supstitute perifraza, npr.: *ovdje* = na ovom mjestu, *često* = mnogo puta itd., cfr. Pottier, o. c., § 349, str. 139) i ne spadaju u sistem; stoga njihov studij ulazi u leksik.

a. Adverbi mjesta:

sà 'ovdje', *là* 'tamo',
avanti 'naprijed', *indreyo* 'nazad',
dezura 'ozgora', *dezuta* 'ozdola',
iniyuri 'nigdje',
viseyn, takå 'blizu', *a rẹnto* 'pokraj',
sowŋ 'gore', *zu* 'dolje',
drẹynto 'unutra', *fora* 'van',
lōnzi 'daleko' itd.

Svi adverbi mjesta odgovaraju kako na pitanje *gdje?* tako i na pitanje *kamo?*. Opozicioni parovi su jasno vidljivi:

sà ~ *là, avanti* ~ *indreyo, dezura* ~ *dezuta, viseyn (takå)* ~ *lōnzi, sowŋ* ~ *zu, drẹynto* ~ *fora,* itd.

b. Adverbi vremena:

adēso 'sada', *aŋkuy* 'danas', *yeri* 'jučer', *dumäŋ* 'sutra',
sẹympro 'uvijek', *mây* 'nikada',
(de)čåro 'rijetko', *despiso* 'često',
stamiteyna 'jutros', *stasira* 'večeras', *stanōto* 'noćas',
uńitänto 'svaki čas', *alura* 'tada', *sòwbəto* 'odmah', itd.

Ovdje takoder razabiremo opozicione parove:

aŋkuy ~ *dumän* ~ *yeri, sẹympro* ~ *may, (de)čåro* ~ *despiso itd.*

c. Adverbi modaliteta:

vjerojatnost, mogućnost:

fōrsi 'možda',
poldå 'id.' (glag. lokucija: *pol da*, cfr. tal. *può darsi*),
sigurnost:
sigowro 'sigurno',
syerto 'id.'

I ovdje se opaža redukcija finesa u vodnjanskom govoru: nasuprot talijanskim i francuskim adverbima, koji nijansiraju četiri stupnja od nesigurnosti do sigurnosti:

tal.:	*forse, può darsi*	*probabilmente*	*senz' altro*	*sircuramente, certamente,*
fr.:	*peut-être*	*probablement*	*sans doute*	*certainement, sûrement,*

vodnjanski govor poznaje samo jedan stupanj između nesigurnosti i potpune sigurnosti, a to je adverb *fōrsi*, odnosno sinonim *poldå* 'možda'.

C. TVORBA RIJEČI

Kako sam spomenuo u prethodnom poglavlju, tvorba riječi u vodnjanskom govoru također je siromašna, kao i izvođenje adverbā pomoću sufiksa *-mente*. Upada u oči da se u oba slučaja radi o izvođenju novih riječi od određenih riječi baza. To s jedne strane sigurno dokazuje izvjesni analitički karakter vodnjanskom govora (i u drugim istroromanskim dijalektima situacija je vjerojatno identična ili barem slična), no u većoj mjeri takvo je stanje prouzrokovano dekompozicijom, dezintegracijom čitavog sistema vodnjanskog govora. U današnjoj fazi taj se govor stalno nalazi u fazi uzmaka pred hrvatskim dijalektima, odnosno venecijanskim dijalektom talijanske manjine i ograničen je na samo nekoliko područja, bez jedne čvrste kohezijske sile, koja bi ulijevala životnu snagu cijelom sistemu. Posljedica toga je da, s jedne strane, derivacija i alteracija gube na terenu, a riječi koje su izvedene baš zbog toga gube karakter derivata, tj. vezu sa svojim simpleksom, i postaju samostalne riječi. Zato ćemo među citiranim primjerima naći razmjerno veliki broj fosiliziranih derivata odnosno alterata.

Iz istih razloga siromašna je i alteracija, što ne bismo očekivali, barem na prvi pogled, u govoru ograničenom na neškolovano stanovništvo, koje je, bez sumnje, manje podložno utjecaju rafiniranog i kodificiranog književnog jezičnog uzusa. Vjerojatno i ovdje treba vidjeti rezultat dvaju citiranih razloga: dezorganizacije sistema kao žive cjeline uopće i tendencije prema analitičnosti.

U ispitivanju i iznošenju materijala držim se ove podjele:

a. *Izvođenje riječi:*
   1. derivacija,
   2. alteracija,
   3. izvođenje riječi prefiksima;

b. *Slaganje riječi.*

a. Izvođenje riječi

Elemente odnosno morfeme kojima izvodimo jednu riječ od njene osnove zvat ću *infiksima*, ne *sufiksima*, jer se ti morfemi *umeću* između leksema i formanta, koji dolazi u direktni finalni položaj i izražava gramatičke opozicije. Zadržavam naziv *infiksi* po analogiji i zbog jednostavnosti čak i onda kad iza infiksa ne dolazi nikakav formant (npr. *-edà*, *-arì*, itd.), zato što se s historijskog gledišta može pretpostaviti da je ovdje formant *Ø*, tj. da je i ovdje nekada bio pa se u toku razvoja izgubio.

Razlika između *derivacije*, kojom se izvode semantički nove jedinice u leksiku, a koje mogu biti afektivno indiferentne, odnosno neutralne i *alteracije* koja, obrnuto, ne donosi novi semantički sadržaj, već ga samo modificira s afektivnog gledišta, odgovara u vodnjanskom dijalektu istoj razlici u čitavoj Romaniji, pa se neću na njoj duže zadržavati. Napominjem da se prijelaz iz kategorije alteracije u kategoriju derivacije – zbog »trošenja« afektivnog sadržaja i gubitka veze sa simpleksom – opaža naravno i u vodnjanskom. To ću istaći na danim primjerima.

Derivacijski infiksi mogu se podijeliti na dvije grupe:

1. infiksi koji prilikom izvođenja nove riječi ne mijenjaju njezinu kategoriju, npr.: *piro* 'kruška (plod)' → *perèr* 'kruška (stablo)' (obje su riječi imenice); njih ću zvati *intrakategorijskim infiksima* (kratica: intra-inf.);
2. infiksi koji izvodeći novu riječ, mijenjaju kategoriju riječi baze, pa npr. izvode imenice od glagola, pridjeve od menica itd., npr.: *lavurà* 'raditi' → *lavurẹnto* 'radnik'; ove ću infikse nazivati *interkategorijskim infiksima* (kratica: inter-inf.).

Ističem još jednom da se često opaža prijelaz iz kategorije derivata u kategoriju simpleksa, tako da koji put nije za neke riječi niti lako odrediti da li su *još derivati*, ili se *već* osjećaju kao *simpleksi*. Pitanje se komplicira i time što u nekim derivatima nalazimo infikse koji su još živi i kao takvi se i osjećaju, dok osnova više nema veze sa simpleksom i nije više jasna, a ipak se osjeća da je riječ izvedena.

U popis infiksa unio sam sve one infikse koji su barem u jednom od sakupljenih primjera živi i kao takvi se osjećaju.

1. *Derivacija*

Jedan isti infiks može imati više značenja (v. npr. *-èr*); isto tako jedno te isto značenje može biti zajedničko dvjema ili više infiksa (npr. apstrakt pridjeva: *-ìsa, -eysya, -ur, -edà*). Prvi se slučaj može usporediti s morfematskim pojmom *ambimorfa*, drugi s *alomorfima*. Smijemo li, na osnovi ovog paralelizma, uvesti termine *ambifiks* i *alofiks*?

Budući da je podjela infiksa prema njihovom semantičkom sadržaju vrlo teška i nikada potpuno oštra i jasna, držat ću se u iznošenju abecednog reda (I), s time da kasnije dadem pregled infiksa prema značenju (II). Specijalni osvrt na produktivnost infiksa *danas* (III), pregled infiksa prema riječima od kojih izvode nove riječi (IV), alternacije infiksnih alomorfa (V) i osvrt na intra-inf. i inter-inf. (VI) slijede iza toga.

Ako jedan infiks ima više alomorfa (npr. *-adùr, -idùr, -sur*, itd.), navodim sve alomorfe pod onim koji pripada seriji glagola na *-à*, s time da na odnosnim mjestima unosim ostale alomorfe i upućujem na onaj iz serije na *-à* npr.: *-idùr* v. *-adùr*. Razumije se po sebi da time ne želim stvarati nikakvu hijerarhiju alomorfa, već samo olakšati i učiniti preglednijim iznošenje materijala.

Iza svakog infiksa navodim formante koji dolaze u dotičnim izvedenicama. Ako isti formanti vrijede za dva ili više alomorfa, navodim ih samo pod »glavnim« alomorfom (onim iz serije na *-à*).

I. Infiksi abecednim redom:

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
1. *-âd-* (-a, -e) (var.: *-eyd-*)	glag. apstrakti s kvantitativnim ograničenjem (a); mogu se konkretizirati (b);	a: rid-âd-a, spuntin-âd-a, b: kučar-âd-a pyant-âd-a stań-âd-a, itd.

Napomena. Pod »kvantitativnim ograničenjem« podrazumijevam izražavanje određenog dijela, bilo prostorno (*kučarâda* 'cucchiaiata'), bilo vremenski (*zurnâda* 'giornata'), bilo napokon u smislu cijepanja glag. akcije na dijelove, »porcije«, dakle aspektalno (*ridâda* 'risata«).

Infiks i formanti.	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
2. *-adowr-* (-a, -e)	glagolski apstrakti (a); mogu se konkretizirati (b);	a: ar-adowr-a, sap-adowr-a, rebat-adowr-a (Ive, 115) b: ser-adowr-a, zíń-adowr-a itd

Varijanta: *-idowr*, npr. *buy-idowr-a* 'pjena na uzavrelom moštu', 'vrenje'.

Varijante *-towr-* (*kul-towr-a*) i *-sowr-* nisu više danas žive kao inf.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
3. *-adur-* (ø, -i, -a, -e)	vršilac radnje (a); personificirano oruđe (b), mjesto vršenja radnje (c);	a: sap-adùr, kas-adùr, mur-adùr, pesk-adùr, piur-adùr (Ive 113), b: regol-adùr, kul-adùr, zgran-adùr-a, c: čav-adùr (stari i šaljivi termin za krevet).

Varijanta: *-idur-*, npr. *serv-idùr.*

Varijante *-tur* i *-sur* za današnji osjećaj nisu više žive, iako paralelizam značenja s riječima kao *sap-adùr,* gdje se infiks osjeća, pomaže donekle da i te riječi budu »motivirane« kao izvedenice.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
4. *-åy-* (-o, -i)	apstrakti uopće, u najširem smislu (a), mogu se konkretizirati i značе mjesto namijenjeno nečemu (b);	a: nuvis-ay-o (Ive 114), b: stal-åy-o 'staja za konje'.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
5. *-al/-åy* (ø)	infiks bez specijalnog značenja; može se konkretizirati (a); često riječ postaje simpleks (b);	a: natur-ål, tempor-ål, b: manuv-ål.

Napomena. Dva oblika odijeljena kosom crtom, kao *-ål/-åy* značе da su dotični oblici alomorfi u morfematskoj alternaciji.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
6. *-ament-* (-o, -i)	glagolski apstrakti	turb-ament-o, zgrab-ament-o (oba u: Ive, 125).

Varijanta: *-iment-*, npr.: bat-iment-o, sent-iment-o, itd.
Osjećaj za glag. apstrakt najčešće je izblijedio.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
7. *-äns-, -änsy-* (-a, -e)	apstrakti od glagola (a) ili pridjeva (b);	a: kuńus-änsy-a (Ive, 112), b: bund-änsy-a.

Varijanta: *-ęns-, -ęnsy-*, npr.: *kuńus-ęns-a.*

Napomena. Dva oblika infiksa, navedena jedan uz drugi i odijeljena zarezom, označuju dvije fakultativne varijante.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
8. *-änt-* (-o, -a, -i, -e)	pridjevi (a), izvedenice često postaju imenice (b);	a: a bund-änt-o, b: furmin-änt-i 'šibice'.

Varijanta: *-ęnt-*, npr.: a: dispus-ęnt-o 'nemoćan',
b: lavur-ęnt-o 'radnik'.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
9. *-år-* (ø, -i)	osobe izvjesnog zvanja ili stanja, i sl.	milit-år, prezun-år;
10. *-arey-, -arì* (samo za prvi oblik: -a, -e)	mjesto vršenja radnje, posebno lokali (a), katkada kolektivno značenje (b);	a: ust-arey-a, spesy-arey-a, bek-arey-a, pored: ust-arì, spesy-arì, bek-arì; b: byaŋk-arey-a;
11. *-aris-* (-a, -e)	osobe ženskog roda karakterizirane nekim zvanjem (a), personificirano oruđe (b);	a: met-aris-a 'žena što stavlja kruh u peć', b: mand-aris-a 'dio pluga';
12. *-arol/-aroy* (ø, -a, -e)	oruđe:	muk-aròl, fres-arol-a.

U riječi *fresarola* infiks se više ne osjeća, dok se u riječi *mukaròl* još bar djelomično osjeća veza s simpleksom *mukera* i semantički: oba znače posude, no ta veza je suviše slaba, tako da za današnji osjećaj možemo infiks *-aròl* smatrati jedinstvenim, ne složenim od *-ar-* i *-ol.*

Infiks i formanti:	
13. *-asyowŋ/-asyōn-*	

U do sada sakupljenoj građi nema primjera za taj infiks.

Varijanta: *-isyowŋ* : ?

-syown : npr. le-syowŋ pl.: le-syōn-e,

-usyown : divu-syowŋ itd.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
14. *-ey-* (-a, -e)	pridjevski apstrakti, najčešće danas simpleksi (gubitak prvotnoga simpleksa)	ğiluz-ey-a, marav-ey-a, aŋgun-ey-a itd.

(posljednji primjer je apstrakt uopće, ne pridjevski);

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
15. *-eyŋ/-eyn-* (ø, -i, -a, -e)	pridjevi koji izražavaju porijeklo, svojstvo, pripadnost, itd.	fyurint-eyŋ, yetik-eyn (Ive, 112), yenuv-eyn (Ive, 114);
16. *-eys-* (-o, -a, -i, -e)	pridjevi svojstva i pripadnosti (a), mogu se supstantivirati (b);	a: pegur-eys-o, nu(vu)lad-eys-o (oba: Ive, 123-124), b: kastrad-eys-i, turt-eys-i (nazivi iz područja loze);

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
17. *-eyst-* (-a, -i, -e)	vodnjanski pendant internacionalnog infiksa *-ist(a)-*	kumun-eyst-a, pip-eyst-a (»partito popolare«);
18. *-eyzm-* (-o, -i)	vodnjanski pendant internacionalnog infiksa *-ism-*	kumun-eyzm-o;
19. *-ɛr-, -yɛr-* (ø, -a, -i, -e)	infiks s najširim značenjem:	
	a: vršilac radnje,	bek-èr, barb-yèr, mulin-èr, zurnad-èri, stras-yèr (Ive, 190), buv-er (Ive, 188);
	b. iz vršioca radnje izvodi se svojstvo lica;	putan-èr 'kurvar'
	c. oruđe (personifikacija);	priz-ɛra, man-ɛra, muk-ɛra, *gwant-yɛra*, purt-ɛr 'poljska vrata od živice';
	d. mjesto namijenjeno nekoj svrsi (također vrsta personifikacije);	pulin-èr, kapun-ɛra, yas-er-a ? (Ive, 113);
	e. stablo, za razliku od ploda (tako stablo u neku ruku postaje »terme marqué«);	pum-èr, per-èr, sarez-èr, kuk-ɛra, ruv-èr (Ive, 116), fig-ɛr-a;
	f. životinje, karakterizirane čime;	zenever-er-i 'vrsta ptice' (Ive, 193), bu(v)as-er-a 'vrsta zmije';
	g. pripadnost uopće (vrlo neodređeno značenje);	stila bu-er-a (Ive, 188).

ad f. Riječ *samɛr* ne osjeća se više kao izvedenica.

U izgovoru nekih ispitanika, npr. Moschenija, infiks ima varijante *-èr, -era* dakle [e] mjesto [ɛ]. To su individualne varijante, za razliku od gore navedenih morfoloških (v. br. 5) odnosno fakultativnih (v. br. 7).

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
20. *-i* (ø)	mjesta zasađena nekom kulturom (a) ili karakterizirana čim drugim u velikoj količini (b);	a: Bus-i, top. Zenever-i, top. b: Grumar-id-e, top.

Ovaj posljednji primjer pripada ovamo samo s historijskog gledišta, ukoliko naime, kao što mislim, potječe od osnove GRŪMU(M) 'hrpa kamenja', proširene infiksima -ar- i -ĒTU(M), od kojih je drugi u formi *-ide* bez sumnje analogički plural od *-ida* < lat. -ĒTA; za značenje cfr. Rohlfs, o. c., III, s. v. -ETU(M) gdje autor daje primjere za značenje koje navodim pod b.

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
21. *-ig-, -eg-* (serija *-à*)	glagolski infiks, danas više nije živ;	murs-ig-à, murs-eg-à, mors-ig-à, ramp-ig-à (se);

-iment- v. *-ament-*

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
22. *-is-, -eysy-* (-a, -e)	pridjevski apstrakti	lung-is-a, bel-is-a, legr-is-a, mund-is-a, (poslj.: 'prljavština', afereza vokala *i-*), duls-is-a, mis-eysy-a, yust-eysy-a.

Dva navedena oblika su fakultativne varijante, no za razliku npr. od slučaja *-arey-, -arì*, ovdje je svaka od dviju varijanata specijalizirana za pojedine riječi: kod nekih je moguća samo jedna, kod drugih samo druga. Takve bismo varijante mogli nazvati *specijaliziranim fakultativnim varijantama.*

-isyowŋ v. *-asyowŋ*

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
23. *-iz-* (serija *-à*)	glagolski infiks, gotovo potpuno fosiliziran;	fug-iz-à 'podjarivati vatru' (Ive, 118), roŋk-iz-à 'hrkati';
24. *-iz-/-is* (ø, -i, -a, -e)	pridjevi porijekla, etnici, pripadnost;	diñan-ìs, -z-a, frans-is, -z-a,
25. *-ità, -età, -edà* (ø)	apstraktne imenice izvedene od pridjeva;	kwal-ità, nuv-ità, kwant-ità, sasy-età, nuv-edà, siduv-età (Ive, 114);
26. *-owr-* (-a, -e)	apstraktne imenice izvedene od pridjeva;	sik-owr-a;

-sowr- v. *-adowr-*,
-sur- v. *-adur-*,
-syowŋ- v. *-asyowŋ*,
-towr- v. *-adowr-*,
-tur- v. *-adur*,

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
27. *-ur-* (ø, -i)	apstraktne imenice izvedene od pridjeva;	čar-ùr;

-usyowŋ v. *-asyowŋ*

Infiks i formanti:	*Aproksimativno značenje:*	*Primjeri:*
28. *-uz-/-us* (ø, -i, -a, -e)	specijaliziran za izvođenje pridjeva svojstva;	raby-ùs, -z-a, verguń-ùs, -z-a, pel-ùs, -z-a.

Ovdje treba spomenuti i imenicu *murùs, -za* 'momak, zaručnik', odnosno 'djevojka, zaručnica', koja je za današnji jezik odavno simpleks i nema više nikakve veze sa svojom bazom *amùr* (*murùs* < AMORŌSU[M]).

II. Infiksi prema njihovu značenju

a. *Imenički infiksi:*

1. kvantitativno ograničenje: *-åd-/-eyd-/-owd-;*
2. vršilac radnje: *-adùr/-idùr/* (*-tur/-sur*), *-εr, -ål/-åy, -år;*
3. vršilac radnje spec. u ženskom rodu: *-aris-;*
4. pripadnost, karakterizacija u širem smislu, pol. uvjerenje: *-eyst-; -èr;*
5. mjesto namijenjeno vršenju radnje: *-arey-/-arì, -adur-, -ay-, -εr-, -ì;*
6. oruđe, sprave, potrebštine: *-åd-, -adowr-, -adur-, -änt-, -aris-, -arol-, -εr-;*
7. stabla: *-εr-;*
8. životinje: *-εr-* (rijetko);
9. apstrakti: *-åd-, -adowr-* i var., *-ament-* i var., *-asyowŋ* i var., *-äns-/-ęns-, -änsy-/-ęnsy-, -is-, -eysy-, -itå* i var., *-ey-, -eyzm-, -owr-, -ùr;*

b. *Pridjevski infiksi:*

1. svojstvo: *-uz-/-us, -ål/-åy, -änt-/-ęnt-, -eys-, -eyn-/-eyŋ, -εr-;*
2. pripadnost, porijeklo: *-eyst-, -eyn-/-eyŋ, -iz-/-is;*

c. *Glagolski infiksi:*

-ig-, -eg-, -iz-; narjeđe dolaze; značenje većinom izblijedjelo.

III. Produktivnost infiksa danas

U skladu s onim što sam u uvodu spomenuo, pravih produktivnih infiksa u današnjem vodnjanskom govoru nema. Izuzimaju se učeni infiksi kao npr. *-eyzm-, -eyst-, -atur-* itd., koji ulaze s neologizmima. Od imeničkih infiksa još životare *-åd-* specijalno u aspektalnom ograničenju, donekle *-asyowŋ*, odnosno *-ysyowŋ*, ali i to je učeni infiks, *-adur-* i *-adowr-*, a od pridjeva *-uz-/-us* i *-iz-/-is*. Situacija je dakle otprilike u velikim crtama onakva kakvu je poznajemo iz današnje faze romanskih jezika: prevladavaju učeni neologizmi; ako se uopće u vodnjanskom može nešto takvo zamisliti, možemo zaključiti prema derivaciji da i vodnjanski leksik pokazuje tendenciju intelektualizacije, apstraktiziranja, nemotiviranosti (pod utjecajem venecijanskog i talijanskog).

IV. Infiksi prema bazama izvođenja

a. od imenica se izvode riječi ovim infiksima:
-åd-, -adowr- i var., *-ay-, -eys, -ɛr-, -ì, -iz-/-is, -uz-/us;*

b. od pridjeva se izvode riječi ovim infiksima:
-is-, -eysy-, -ey-, -äns- i var., *-ità* i var.. *-owr-, -ur;*

c. od glagola se izvode riječi ovim infiksima:
-åd-, -adur- i var., *-adowr-* i var., *-äns-* i var., *-ament-* i var., *-aris-;*

d. postoji grupa riječi u kojima baza izvođenja danas više nije jasna, iako infiksi kojima su izvedene još žive:
-ål/åy (*manuvål*), *-ęnt-* (*dispusęnto*), *-arol-* (*fresarola*), *-eyzm-* (*kumuneyzmo*), *-eyst-* (*kumuneysta*), *-ità* (*uturità*).
Neki od ovih infiksa, iako nisu karakteristični za jednu određenu kategoriju, još su živi u jeziku (*-eyzm-, -eyst-*).

V. Infiksi s morfološkom alternacijom:

a. prvi alomorf anticipira singular, drugi plural: *-ål/åy, -arol/-aroy;*

b. prvi alomorf anticipira muški rod singulara, drugi sve ostale oblike: *-ęyŋ/-eyn-, -is/-iz-, -us/-uz-.*

VI. Intrakategorijski i interkategorijski infiksi

a. Intrakategorijski infiksi, tj. oni koji prilikom izvođenja ne mijenjaju kategoriju riječi, jesu:

a 1. *Imenica izvedena od imenice:*
-åd-: kučar → kučar-åd-a, ståń-o → stań-åd-a itd.;
-år-: prezowŋ → prezunår;
-åy-: stål-a → stal-åy-o, nuveys-a → nuvis-åy-o (ovdje uz alternaciju);
-änt-: fòwlmino → furmin-änt-o (i ovdje uz alternaciju leksema);
-ɛr-: bik-o → bek-ɛ̀r (također alternacija leksema); putån-a → putan-ɛr;
-ì-: bus-o → bus-ì;

a 2. i a 3. Za kategoriju *pridjev od pridjeva* i *glagol od glagola* nema primjera.

b. Interkategorijski infiksi mijenjaju kategoriju riječi, »transponiraju« izvedenicu u drugu kategoriju (cfr. Ch. Bally, o. c., pass.).
To su:

b 1. od *imenice* izvode *glagol:*
-iz-: fōg-o → fug-iz-à (uz alt.);

od *imenice* izvode *pridjev:*

-iz-: Diñäŋ → diñan-is,
-uz-: raby-a → raby-us,
-ål-: natowr-a → natur-ål (uz alt.),
-eys-: pìgur-a → pegur-eys-o (uz alt.);

b 2. od *pridjeva* izvode *imenice:*

-is-: bĕl → bel-is-a,
-änsy: bund-änt-o → bund-änsy-a,
-eysy-: yowst-o → yust-eysy-a (alt.),
-owr-: sik-o → sik-owr-a,
-ità-: nuv-o → nuv-età, nuv-ità,
-ur-: čår-o → čar-ur,
-ey-: ğilus → ğiluz-ey-a;

b 3. od *glagola* izvode *imenice:*

-adowr-: sap-à → sap-adowr-a,
-ament-: turb-à → turb-ament-o,
-åd-: reyd-i → rid-åd-a (alt.),
-adur-: sap-à → sap-adur,
-aris-: mɛt-i → met-aris-a (uz alt.),
-eys-: kastr-à → kastrad-eys-i;

od *glagola* izvode *pridjev:*

-änt-: bund-à → bund-änt-o

od *pridjeva glagol:*

nēto → netà
-iz-: byaŋko → byaŋkizà.

Izvedenica *bundänto* može se povezati s glagolom *bundà* i s imenicom *bundänsya.*

Infiksi su navedeni približno onim redom koji izlazi iz njihove frekvencije u upotrebi.

Transponirane izvedenice pripadaju najčešćim kategorijama: nomina agentis, oruđe, apstrakt od glagola ili pridjeva, pridjev svojstva.

2. *Alteracija*

Sve što je rečeno o oskudnosti derivacije, vrijedi i za alteraciju. I ovdje vodnjanski govor teži analitičkom izražavanju alteracije (cfr. primjer iz BBT: *owm porsyowm peyčo,* jer *porsyowm* sam po sebi nije dovoljno jak ni dovoljno jasan kao deminutiv). Razvoj je u tome paralelan s ostalim romanskim jezicima (cfr. posebno francuski), a i npr. sa srpskohrvatskim u kome također deminutiv uzmiče pred analitičkim konstrukcijama (cfr. *kućica* = hipokoristik, npr. »Svoja kućica svoja slobodica«; *mala kućica* = deminutiv s afektivnim sadržajem; *mala kuća*

= logička opozicija prema *velika kuća*, na intelektualnom planu; nije deminutiv). Iz primjera *mala kućica* vidi se osim toga kako su tijesno i apsolutno nedjeljivo vezane kategorije deminutiva i augmentativa, s jedne strane (opozicija *veliko* ~ *maleno*), i hipokoristika i pejorativa, s druge strane (opozicija *simpatično* ~ *antipatično*). Te se dvije opozicije isprepleću, jer *maleno* može biti *simpatično*, a može biti i *ništavno*, dok *veliko* može biti *grubo*, *surovo*, ali može i *imponirati veličinom i snagom*. Zbog tih međusobnih isprepletanja i podjela infiksa u vodnjanskom na četiri tradicionalne grupe, kako je niže provedena, ima samo relativnu vrijednost.

I. Kategorija umanjivanja: deminutivi

1. *-ol-/-oy* (ø, -a, -e) primjeri:
mazɛ́ra → mazer-ol-a, samɛ́r → samer-ol-a,
brę̀nta → brent-ol-a, mukɛ́ra → mukar-ol,
[Ive, o. c.: brasarole (117), kastanola, kavasola (121)].

2. *-eyn-/-eyŋ* (ø, -i, -a, -e) primjeri:
bičer → bičar-eyŋ,
grampo → gramp-eyŋ,
làmpada → lampad-eyn-a.

Ovamo spada i primjer *sansareyni* 'kukci što žderu lozino lišće', ako je izveden od iste osnove kao tal. *zanzara*. [Ive, o. c.: zgalideyn, pinkuleyna (114), mugareyn (123)].

3. *-ēl-/-åy* (ø, -a, -e) primjeri:
sisto → sest-ēl,
kampåna → kampan-ēl-a,
galida → galed-ēl itd.

Razmjerno velik broj nekadanjih deminutiva s ovim sufiksom izgubio je afektivni sadržaj: *kortēl*, *anēl*, *ańēl*, *pulisēl* 'policajac' (deminutiv prezirnog sadržaja?), *pulastrēla* itd.

Zanimljiv je primjer *kalmēle* 'cijepljenje mladice' (na lozu itd.), gdje se osjeća deminutiv (radi se o mladim, nježnim biljkama), premda nema simpleksa *kalmo* ili *kalma*, jer postoji glagol *inkalmà* 'cijepiti'.

4. *-it-* (-o, -a, -a, -e) jedini zaista produktivni i živi deminutivni infiks u vodnjanskom govoru; primjeri:
samɛ́r → samer-it-o, kansowŋ → kansun-it-a,
bukal → bukal-it-a, sowko → suk-it-o,
pano → pan-it-o, kåza → kaz-it-a,
busko → busk-it-o (Ive, 191), kapēl → kapel-it-o (Ive, 187),
zùvəno → zuvan-it-o (zuvən-it-o),
pòvəro → povar-it-o (povər-it-o) itd.

Riječi kao *fasulito, yakita* su očiti italijanizmi u kojima se infiks više ne osjeća.

5. Izolirani slučajevi (hapaksi):

   -yowŋ samo u primjeru *porsyowm peyčo* 'mali odojčić – praščić' (BTT), što nas na prvi pogled začuđuje jer je taj infiks inače rezerviran za augmentaciju; no cfr. *-on* u francuskom, koji je deminutivan (naročito za životinje), a u drugim jezicima augmentativan; cfr. osim toga B. Pottier, o. c., p. 109. § 288, gdje se iznosi da jedan te isti infiks u »langue« ima samo funkciju da modificira značenje leksema, a u kom se pravcu ta modifikacija vrši, odlučuje se u »parole« (Pottier: «discours«);

   -owrl- samo u primjeru *matowrlů* 'lud, luckast, šašav' (BBT); primjer deminutiva s izrazito pejorativnim značenjem.

   Oba ova infiksa nisu danas više produktivna.

6. Ni infiks *-ul-* nije danas više produktivan, pa se ne osjeća kao infiks (*zbròmbula, kȍtolo, tràtule, mìnula* 'vrst sitne ribe', *frèytula, brèytula* itd.). I u tome vodnjanski (a sigurno i ostali srodni dijalekti) pokazuje paralelizam s talijanskim (*-ol-* je jedan od najslabijih deminutivnih infiksa u talijanskom).

7. Navedeni infiksi mogu se i kombinirati radi pojačavanja afektivnog sadržaja, pa tako nastaju kombinacije:

   a. *-ul-* + *-eyn-/-eyŋ* = *-uleyn-/-uleyŋ:*

      kameyza → kamiz-uleyn,
      beyzi → biz-uleyn-i,
      di 'prst' → di-uleyŋ (iz rječnika G. A. Dalla Zonca).

   b. *-iz-* + *-ēl-/-åy-* = *-izēl-* : but-o → but-izēl-a

      (infiks *-iz-* ne postoji samostalno, nego samo u citiranoj kombinaciji, koja je uostalom posve paralelna talijanskom *botticella*);

   c. *-it-* + *-eyn-/-eyŋ* = *-iteyn-/-iteyŋ* : tuko → tuk-iteyn-i.

II. Kategorija uvećavanja: augmentativi

1. *-owŋ/-ōn-* (Ø, ?) jedini augmentativni infiks; primjeri su beznačajno oskudni:

   buteyla → butilowŋ
   (obje su riječi italijanizmi, cfr. /l/).

U svim ostalim primjerima, koji se samo iz historijskih razloga mogu ovdje nabrojiti, infiks je izgubio značenje: *stayowŋ, barkowŋ, timowŋ, verdowŋ, kuyoyŋ, kantowŋ* itd.

III. Kategorija simpatičnoga: hipokoristici (»vezzeggiativi«)

1. *-ows-* (-o, -i, -a, -e) jedini infiks; primjeri:
sioŋ 'ptica' → sion-ows-*o*,
såko → sak-ows-o, lavùr → lavor-ows-o,
Maria → Mar(y)-ows-a (vrlo čest hipokoristik).
Infiks je čest u nadimcima:
Ščavon-ows-o, Bibik-ows-o, Pit-ows-o, Durliŋg-ows-o itd.

U tim nadimcima infiks ima, ili je bar prvotno imao, izrazito satirično-prezirno značenje.

IV. Kategorija antipatičnoga: pejorativi

1. *-ås-* (-o, -i, -a, -e) infiks je toliko nerazdvojno povezan s kategorijom uvećavanja da ga se samo iz posve formalističkih razloga i za volju sistematičnosti i preglednosti smije odvojiti od augmentativa; primjeri:
grumo → grum-ås-o; Ive: galin-as-e (193), but-as-o (112).

Riječ *buto* 'bačva', sa svoja dva alterata *butizēla* (dem.) i *butåso* (pej.-augm.) *jedina* je riječ koja ima u isto vrijeme jedan alterat u kategoriji dem.-vezz., i drugi u kategoriji augm.-pej. Drugih primjera do sada nisam našao. I to pokazuje siromaštvo i slabi vitalitet alteracije u vodnjanskom govoru.
Za današnji govor nisu više alterati *fundåči* 'talog', *Zbravåčo* 'nadimak' (talijanska varijanta infiksa).

Alternacija alomorfa alterativnih infiksa

Infiksi koji imaju dvije alomorfne varijante jesu:

-ol/-oy, *-eyn-/-ęyŋ*, *-ēl/-åy*. Njihova alternacija je identična s onom kod odgovarajućih derivativnih infiksa.

Isto tako augmentativni infiks *-owŋ* ima u plur. varijantu *-oyŋ;* i ta se alternacija poklapa s onom kod imenica tipa *timowŋ.*

Alternacija leksemskih alomorfa kao popratna pojava kod derivacije i alteracije

Derivacija i alteracija su jedini slučajevi kad se i kod imenica javlja alternacija determinirana fonološki, tj. promjenom mjesta akcenta (kod opozicije roda i broja toga nema, jer akcent tom prilikom ne mijenja mjesto), budući da akcent prelazi prilikom derivacije odnosno alteracije s korijena na infiks.

U idućem odsječku iznosim tipove fonološki determinirane alternacije leksemskih alomorfa u funkciji derivacije, odnosno alteracije. Tipove alternacije podijelio sam po fonološkom kriteriju:

1. prva grupa sadrži alternacije kod kojih simpleks ima diftong, a derivat (alterat) monoftong;
2. druga grupa obuhvaća slučajeve u kojima oba alternanta sadrže monoftong.

1. Alomorf s diftongom anticipira simpleks, onaj s monoftongom derivat odnosno alternat:

ey : *i*; primjeri:

feyl → filà, reyko → rikisa,
feyl → sfilåda, beyzi → bizuleyni,
Lèymido → Limidowso, buteyla → butilowŋ itd.

ow : *u*; primjeri:

mowro → murà, muradùr, dowr → durisa,
mowzo → muzeräŋ, bows → buzito,
sowko → sukito itd.

Obratan slučaj dolazi samo kod deverbala, gdje simpleks (glagol) sadrži diftong, odnosno monoftong, u fonološkoj alternaciji, a derivat samo diftong:

risčà → reysčo, butà → bowto.

2. Oba alomorfa sadrže monoftonge. Razlikujemo ove tipove:

anticipira simpleks:		anticipira der. (alt.):		primjeri:
i	:	*e*	:	pil → pelùs, viro → verità,
[ɛ]	:	[*e*]	:	sarɛza → sarezɛr, sɛna → senà,
ō	:	*u*	:	fōgo → fugizà, fōrsa → sfursà (se) pōrta → purtɛr.

3. Specijalan slučaj su konsonantske alternacije, od kojih dolaze dva tipa:
   a. alomorf na *t* anticipira simpleks (pridjev), onaj na *s* derivat (imenicu):
   Kruvå*t*-o → Kruvå*s*-y-a,
   bundän*t*-o → bundän*s*-y-a itd.
   b. alomorf na *ŋ* anticipira simpleks (imenicu), onaj na *n* derivat (pridjev):
   Diñäŋ → diña*n*-ìs.

Pregled alternacije leksema po kategorijama infiksa

a. Intrakategorijski infiksi:

a 1. *imenica → imenica:*

ey : i	primjeri:	feygo → figɛra,
ow : u	„	mowzo → muzeräŋ,
[ɛ] : [e]	„	sarɛza → sarezɛr.

a 2. Ovamo spadaju svi alterativni infiksi:

ey : i	primjeri:	buteyla → butilowŋ,
	„	Leymido → Limidowso,
ow : u	„	beyzi → bizuleyni,
	„	bows → buzito, itd.

b. Interkategorijski infiksi:

b 1. *imenica → pridjev:*

i : e	primjeri:	pilo → pelùs,
	„	viro → veritȁ;

b 2. *imenica → glagol:*

ey : i	primjeri:	feyl → filà,
ow : u	„	mowro → murà,
[ɛ] : [e]	„	sɛna → senà,
o : u	„	fōgo → fugizà;

b 3. *pridjev → imenica:*

ey : i	primjeri:	reyko → rikisa,
ow : u	„	dowr → durisa,
i : e	„	viro → veritȁ;

b 4. *glagol → imenica:*
deverbali

i : ey	primjeri:	riščà → reyščo,
u : ow	„	butà → bowto.

Kako se iz svih tih tipova vidi, najčešće su i ovdje alternacije prve od dviju grupa spomenutih u uvodu, tj. *ey : i* i *ow : u*.

3. *Izvođenje riječi prefiksima*

Prefiksi u vodnjanskom, kao i u ostalim romanskim jezicima, predstavljaju morfeme koji se u linearnom redu nalaze *ispred* leksema, i imaju funkciju modifikacije značenja leksema. U vodnajnskom možemo razlikovati dvije grupe prefiksa:

1. one koji dolaze samo u toj funkciji: *re-*, *des-*, *dis-*, *stra-* itd.;
2. one koji osim u funkciji prefiksa mogu dolaziti i kao slobodni morfemi, tj. prijedlozi: *a*, *de*, *in*, *kun* itd.

Izvođenje riječi prefiksima još je siromašnije od derivacije, odnosno alteracije, jer se prefiksi u velikoj većini primjera više i ne osjećaju, pa izvedenice postaju simpleksi.

Evo prefiksa u pregledu abecednim redom:

1. *a-:* bez određenog značenja; *a-bâti, a-takâ, a-rẹnto* itd.;
2. *anti-:* značenje jasno ('protiv'), primjeri: *Anti-kreysto* (nadimak); prefiks je učenog porijekla;
3. *de-:* značenje neodređeno, primjeri: *de-bōto, de-zura, de-zuta* itd.;
4. *des-:* (fak. varijanta: *dis-*): jedini prefiks koji je danas stvarno živ i ima jasno privativno značenje; primjeri su relativno brojni:
   des-pampà, des-čarey, des-fraskà, des-takà, des-fâ se, des-petenà, des-tirà (oslabljeno značenje), des-fantà, des-tudà, dez-butunà, dez-mesedà (riječ se više ne analizira), des-poy (id.); var. *dis-:* dis-poy, dis-kuvɛrzi, dis-pusẹnto, dis-kuri, dis-fantà itd.

   U glagolu *dez-mentegà* složenica se više ne osjeća i ne analizira.

Realizacija finalnog konsonanta prefiksa ovisi o slijedećem konsonantu: [s] ispred bezvučnih, [z] ispred zvučnih i »sonanata«, katkada i [š] ispred /č/, [ž] ispred /ǧ/.

5. *kun-:* značenje je posve izblijedilo, premda postoji i kao prijedlog; primjera ima vrlo malo: *kun-kordya, kun-tẹynto, kum-paneya.*

Realizacija finalnog konsonanta prefiksa ovisi o idućem konsonantu: [m] ispred labijala, ([n] ispred dentala i spiranata i palatala, [ŋ] ispred velara.

6. *in-:* prvotno značenje kretanja u nešto ili prema nečemu očuvano je samo u nekoliko primjera, npr.: *in-amuråse, im-pirà, in-kalmà* itd., i to zato što postoje simpleksi. Inače je značenje izblijedilo: *im-prumɛti, in-tẽndi* itd.

Realizacija finalnog konsonanta ovisi o idućem konsonantu (v. prethodni prefiks).

7. *re-:* prvotno značenje ponavljanja iste radnje, odnosno ponavljanja jedne radnje u suprotnom smjeru, očuvalo se samo u jednom primjeru – i to u posljednjoj od navedenih semantičkih nijansa – to je:
   re-sanåse 'oporaviti se';
   drugi primjer: *re-kordà* već ne dopušta analizu, i prefiks se više ne osjeća;
8. *s-:* prvotno privatno značenje očuvano je samo u prvom primjeru od navedenih, eventualno i u drugom, ali svi dalji su izgubili karakter izvedenice;
   primjeri:
   z-granadura 'stroj za ljuštenje bobica s grozdova'
   z-bâti, z-brisà, z-brombula, z-basâ (se), s-filåda, s-kumensyà (s-kuminsyà) itd.

Realizacija finalnog konsonanta kao [s], odnosno [z], ovisi o idućem konsonantu (v. prefiks *des-*).

9. *stra-:* značenje 'krivo, pogrešno (sc. nešto uraditi)', odgovara talijanskom *s-* u *svista*, odnosno franc. *bé-* u *bévue*. Ima samo jedan primjer, dobiven od Moschenija:
stra-veysto part. perf. pas. od nepotvrđenog **stra-vìdi* 'krivo vidjeti', 'zabuniti se'.

b. Slaganje riječi

Ovo je najslabije zastupana kategorija tvorbe riječi. U vodnjanskom dolazi samo nekoliko primjera, koji su svi *nadimci*, dakle u neku ruku »na rubu« sistema, a osim toga svi pripadaju tipu *imperativ glagola* + *objekt* odnosno *imperativ* + *dopuna* (*pali-kuća, porta-cenere*). U prvu grupu tog tipa spadaju: *Frowsta-kreysti, Spâka-pòwlpiti, Mâsa-samèri, Sparneysa-buâse;* u drugu grupu: *Peys-in-kâlse.*

Među nadimcima nalaze se i složenice kao *Porko-su-nōno,* no one zaista više ne ulaze u sistem.

C. *Linearni red morfema u građi riječi*

Centralni je morfem leksem. koji je *neophodan*, i zajednički kako imenicama tako i glagolima. Ispred njega može doći samo prefiks. Iza njega dolaze:

1. kod imenica:
infiksi derivacije, zatim infiksi alteracije, te na kraju formanti;
2. kod glagola:
infiksi derivacije ili alteracije, zatim vremensko-načinski morfemi te na kraju formanti.

Kako se vidi, vremensko-načinski morfemi su jedini morfemi koji ne dolaze u građi imenica, već samo u glagola.

Kod imenica mogu koegzistirati derivacijski i alteracijski infiksi, kod glagola nema za to primjera.

Shema linearnog reda građe riječi:

	Prefiks	*Leksem*	*Deriv. inf.*	*Alt. inf.*	*VNm*	*Formant*
Imenica:	+	++	+	+	—	+
Glagol:	+	++	$\frac{+}{-}$	$\frac{-}{+}$	+	+

Objašnjenja:
\+ = dolazi,
++ = neophodan sastavni dio,
— = ne dolazi,
$\frac{+}{-}$ = alternativno (alternative su odijeljene vodoravnom crtom),
VNm = vremensko-načinski morfem.

D. POPIS ALOMORFNIH ALTERNANATA
(LEKSEMA I INFIKSA)

U popisu koji slijedi uzete su u obzir sve alternacije, kako fonološki determinirane, tako i morfološki determinirane, odnosno alternacije leksema i alternacije infiksa, pa čak i VN morfema. Ako jedan alomorf dolazi u obliku više varijanata, onda je jedna od njih (bilo da je njena frekvencija aproksimativno najveća, bilo, npr. kod glagola, da pripada najvažnijoj i najbrojnijoj seriji glagola, onoj na *-à*) uzeta kao glavna i kraj nje su unesene sve ostale varijante. Međutim i ostale varijante unesene su na odnosnim mjestima po abecednom redu s uputom na glavnu varijantu. Glavne varijante donose se velikim štampanim slovima.

Glavna varijanta, eventualne upute na druge varijante, i značenje morfema unijeti su redom u tri okomita stupca slijeva nadesno.

Različiti aspekti u srpskohrvatskom prijevodu daju se zajedno.

Ako isti vodnjanski korijen vrijedi za imenicu i za glagol, prijevodi su dani odvojeno (zarezom).

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
-åb(y)-	v. v-$_1$	
-åd-/-å		infiks za PPP glagola na *-à*
-ADOWR-, -idowr-, -towr-, -sowr-		infiks za glagolske apstrakte
-ADUR-, -idur-, -tur-, -sur-		infiks za nom. agentis
-åy$_1$	v. -ål	
-åy$_2$	v. -ēl	
-ĂL, -åy		imenički infiks neodređenog značenja
al	v. low	
AMEYK-, (a)mis-		'prijatelj, -stvo'
-AMENT-, -iment-		infiks za glagolske apstrakte
amis-, mis-	v. ameyk-	
AŋGOWRY-, aŋgury-		'lubenica'
aŋgury-	v. angowry-	
ĂNS-, ănsy-, ens-, ensy-		infiks za apstrakte
ANTEYK-, antik-		drevan, star,
antik-	v. anteyk-	
-AR-$_1$		infiks za nom. agentis
-ar-$_2$	v. -ɛr	
-AR-$_3$, -ir-		VNm za futur
-ARÅV-, -irår-, -åv-		VNm za kondicional
-ĂS-, -is-, ø		VNm za konj. impf.
-ASYOWN, -isyowŋ, -usyowŋ, -syowŋ		infiks za glag. apstrakte
-åv-$_1$	v. -arår-	
-ÅV-$_2$, -iv-, -eyv-, ø		VNm za ind. impf.

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
b-	v. v-$_1$	
bây	v. bēl	
BAREYL-, baril-		'lađva'
BAROWF-, baruf-		'svađa', '-ati se'
baruf-	v. barowf-	
BASEYL-, basil-		'žacati se, oklijevati'
basil-	v. baseyl-	
BEL-, bây		'lijep'
besp-	v. bisp-	
bev-	v. biv-	
BEYZ-, biz-		'grašak'
BISP-, besp-		'osa'
BIV-, bev-		'piti'
biz-	v. beyz-	
BON-, bowŋ, boyŋ, mɛyo (mâyo)		'dobar'
bowy-	v. buy-	
bowŋ	v. bōn-	
bows	v. bowz-	
BOWT-, but-		'bacati', 'pupati'
BOWZ-, bows, buz-		'rupa'
boyŋ	v. bōn-	
BREYTUL-, britul-		'nož, britva'
britul-	v. breytul-	
BROWN-, brun-		'smeđ', 'taman'
BROWSK-, brusk-		'sjeći'
brun-	v. brown-	
brusk-	v. browsk-	
-BUY-, -bowy-		'(is)prazniti'
but-	v. bowt-	
BUTEYG-, butig-		'dućan'
BUTEYL'-, butil'-		'boca'
butig-	v. buteyg-	
butil'-	v buteyl'-	
buz-	v. bowz-	
č-	v. čōg	
ČEYK-, čik-		'žvakati duhan'
čik-	v. čeyk-	
čo.	v. čōg-	
ČŌG-, čug-, čul-, čōl-, čo, č-		'uzeti'
čōl-	v. čōg-	
ČOWČ-, čuč-		'šisati'
čuč-	v. čowč-	
čug-	v. čōg-	
čul	v. čōg-	
D-$_1$, dâg-		'dati'
d-$_2$	v. dey	
dâg-	v. d-$_1$	
ded-	v. di	

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
DEV-, duv-		'morati'
DEY, deyg-, diz-, d-		'ići'
deyg-	v. dey	
DI, did-, ded-		'prst'
did-	v. di	
DIÑÄŋ, diñan-		'Vodnjan'
diñan-	v. diñäŋ	
DISTOWD-, distud- (fak. var.: destowd-, destud-)		'ugasiti'
distud-	v. distowd-	
diz-	v. dey	
DÖRM-, durm-		'spavati'
DOWR-, dur-		'tvrd, čvrst'
dur-	v. dowr-	
durm-	v. dörm-	
duv-	v. dev-	
-ĒL, -åy		deminutivni infiks
-ens-, ensy-	v. äns-	
-er-	v. -ɛr-	
-ɛR-, -er-, -år-		najčešći i najproduktivniji infiks za nom. agentis
ēs-	v. zi	
-eyd-/-ey		infiks za PPP glagola na *-ey*
-EYN-, -eyŋ, -in-		deminutivni infiks
-eyn	v. -eyn-	
EYS-, is-		'dizati, dignuti'
-eyv-	v. åv-$_2$	
F-, fåg-, få-		'činiti'
få-	v. f-	
fåg-	v. f-	
feyd-	v. fid-	
FEYG-, fig-		'smokva'
feyl-	v. fil-	
feyt-	v. fit-	
FID-, feyd-		'pouzdavati se, vjerovati'
fig-	v. feyg-	
FIL-, feyl-,		'presti'
FILEYS-, filis-		'sretan, sreća'
filis-	v. fileys-	
FIT-, feyt-		'iznajmiti'
FŌG-, fug-		'vatra'
FÖRS-, furs-		'snaga'
fōs-	v. zi	
FOWM-, fum-		'pušiti'
FOWZ-, fuz-		'vreteno'
FREYZ-, friz-		'frigati, pržiti'
friz-	v. freyz-	
FROWST-, frust-		'šiba, šibati'

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
FROWT-, frut-		'plod'
frust-	v. frowst-	
frut-	v. frowt-	
fug-	v. fōg-	
fum-	v. fowm-	
furs-	v. fōrs-	
fuz-	v. fowz-	
galed-	v. galid-	
GALID-, galed-		'vrsta posude za grožđe'
ge	v. low, ğil-, lur-	
GEYR-, gir-		'puh'
GRÈYSUL-, grisul-		'škripati'
grisul-	v. greysul-	
ĞEYR-, ğir-		'okretati (se)'
ĞIL-, l- ge (fak.: yil-)		'ona'
ğir-	v. geyr-	
ğowd-, ğud-	v. yowd-	
i	v. mey, noy, voy, lur-	
-idowr-	v. -adowr-	
-idur-	v. -adur-	
-iment-	v. -ament-	
IMPEYR-, impir-		'nabosti, nabadati'
impir-	v. impeyr-	
-in-	-eyn-	
-ir-	v. -ar-$_3$	
-irâv-	v. -arâv-	
-is-$_1$	v. -âs-	
-is-$_2$		infiks za PPP glag. na -i-
is-	v. eys-	
-is	v. -iz-	
-isyowŋ	v. -asyowŋ	
-IT-, -et-		deminutivni infiks
-iv-	v. -âv-$_2$	
-IZ-, -is-		infiks za pridjeve porijekla

Primjedba. Budući da glas koji bilježim znakom *y* predstavlja poluvokal *j*, unio sam ga ovamo, držeći se abecednog reda *glasova* radije nego abecednog reda *znakova*.

y-	v. v-$_1$	
yer-	v. zi	
yil-	v. ğil-	
yowd-, yud- (fak.: ğowd-, ğud-)		'pomoći, pomagati'
yowst-, yust -		'pravedan', 'složiti se'
yud-	v. yowd-	
yust-	v. yowst-	

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
KAMEYN-, kamin-		'bodati'
KAMEYZ-, kamiz-		'košulja'
kamin-	v. kameyn-	
kamiz-	v. kameyz-	
kard-	v. kred-	
KÄN, keŋ (fak.: keyŋ)-		'pas'
keŋ, keyŋ (fak. var.)	v. käŋ	
KONT-, kunt-		'pripovijedati'
KOWR-, kur-		'liječiti'
KRED-, krid- (fak.: kard-)		'vjerovati'
KREP-, krip-		'krepati'
krid-	v. kred-	
krip-	v. krep-	
KRUVÅT-, kruvåsy-		'Hrvat' 'Hrvatska'
kruvåsy-	v. kruvåt-	
kunt-	v. kont-	
kur- v. kowr	v. kvåtro	
kwar-	v. kvåtro	
kwator-		'četiri'
KWÅTRO, kwator-, kwar-	v. seyŋkwe	
kweyn-	v. kwil-	
kwi		'onaj, -a, -o, -i, -e'
KWIL-, kwi		
l-	v. low, ğil-, lur-	
LÈYMID-, limid-		'poljski put između dva posjeda'
lev-	v. liv-	
limid-	v. leymid-	
LIV-, lev-		'dignuti, dizati'
LOW, al, l-, ge		'on' (i ostali padeži)
LUR-, i, l- ge		'oni', 'one' (i ostali) padeži)
MASOWK-, masuk-		'toljaga'
masuk-	v. masowk-	
me_1	v. mey	
ME_2, mey-		'moj, -a, -i, -e'
men-	v. mɛn-	
met-	v. mɛt-	
MEY, me		'ja' (i ostali padeži)
MEYLE, mi-		'tisuću'
MEN-, men-		'voditi'
MɛT-, met-, mis-,	v. meyle	
mi-	v. mɛt-	'staviti, stavljati'
mis-		
MIS, miz-	v. mis	'mjesec (dana)'
miz-		'hrpa'
MOWČ-, muč-		'mijenjati' (refl.: 'presvući se')
MOWD-, mud-		
MOWR-, mur-		'zid'
MOWZ-, muz-		'njuška', 'lice'

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
MOWY-, muy-		'(is)pustiti'
muč-	v. mowč-	
mud-	v. mowd-	
mur-	v. mowr-	
murè	v. murēd-	
MURED-, murè		'momak', 'djevojka'
muz-	v. mowz-	
muy-	v. mowy-	
nde	v. noy	
NEY, neyd-		'gnijezdo',
neyd-	v. ney	
NISOWŋ, nisown-		'nitko', 'nijedan, -a, -o'
nisown-	v. nisowŋ	
nōn-	v. ńove	
nov-$_1$	v. ńove	
nov-$_2$	v. nuv-	
NOY, nde, i (fak. nuy)		'mi' (i ostali padeži)
nuy	v. noy	
ŃOVE, nōn-, nōv-		'devet'
-OL, -oy		demin. infiks, najčešće izblijedio
-owd-/-ow		Infiks za PPP glagola na
OWŋ, -oyn, -un-		augment. infiks, najčešće izblijedio
OWZ , uz-		'običaj', 'običavati'
-oy	v. -ol	
-oyn	v. -owŋ	
PAGOWR-, pagur-		'strah'
pagur-	v. pagowr-	
pây$_1$	v. pål	
pây$_2$	v. pɛd-	
PÅL, pây		'kolac'
PÄŃ, peŋ (fak.: peyŋ)		'kruh'
pel-	v. pil-	
peŋ, peyŋ (fak. var.)	v. päŋ	
per-	v. pir-	
pesk-	v. pis-	
PɛD-, pây		'noga' (stopalo)
pi-	v. pil	
PIL-, pi-pel-		'vlas, dlaka'
PIR-, per-		'kruška'
PIS-, pesk-		'riba', 'ribariti'
pol	v. pud-	
pōs-	v. pud-	
poy	v. pud-	
PUD-, poy, pol, pōs-		'moći'
pyov-		
PYOW, pyuv- (fak.: pyov-)	v. pyow	'kiša', 'kišiti'
pyuv-	v. pyow	

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
REYD-, rid-		'smijati se', 'smijeh'
REYK-, rik-		'bogat', 'bogatstvo'
REYSČ-, risč-		'rizik', 'riskirati'
REYV-, riv-		'stići'
rid-	v. reyd-	
rik-	v. reyk-	
risč-	v. reysč-	
riv-	v. reyv-	
RŌMP-, rump-, ru-		'slomiti, razbiti'
ROWS-, rus-		'hrkati'
ru-	v. rōmp-	
rump-	v. rōmp-	
rus-	v. rows-	
s-$_1$	v. zi	
s-$_2$	v. sav-	
såpy-	v. sav-	
sar-	v. ser-	
SARɛZ-, sarez-		'trešnja'
sarez-	v. sarɛz-	
SAV-, s-, såpy		'znati'
SEG-, sig-		'piliti'
sen-	v. sɛn-	
SENT-sint-		'čuti', 'osjetiti'
ser- v. sɛr-		
serk-	v. sirk-	
ses-	v. sìe	
sest-	v. sist-	
sey-	v. zi	
seye	v. sìe	
seyg-	v. sig-	
seym-	v. sim-	'pet'
SEYNKWE, kweyn-, siŋkw-		'večera', 'večerati'
SɛN-, sen-		'zatvoriti'
SɛR-, ser- (fak.: sar-)		
sìi	v. zi	'šest'
SÌE, ses- (fak. var.: seye)		
sig-$_1$	v. seg-	'vikati'
SIG-, seyg-		'obrezivati lozu'
SIM-, seym-		
siŋkw-	v. seyŋkwe	
sint-	v. sent-	
siń-	v. zi	'tražiti'
SIRK-, serk-		'košara'
SIST-, sest-		
skeyv-	v. skiv-	'izbjeći, izbjegavati'
SKIV-, skeyv-		'taman, -a, -o', 'tama'
SKOWR-, skur-		
skrey-	v. skreyv-	'pisati', 'pismo'
SKREYV-, skriv-, skrey-, skri-	v. skreyv-	

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
skriv-	v. skreyv-	
skur-	v. skowr-	
SO, sōy-		'njegov, njen, njihov; 'svoj'
sowg-	v. sug-	
SOWK-, suk-		'tikva, bundeva'
-sowr-	v. -adowr-	
sōy-	v. so	
soyŋ	v. zi	
SPARNEYS-, sparnis-		'rasuti, rasipavati'
sparnis-	v. sparneys-	
SPEND-, spis-		'(po)trošiti'
-SPEYR-, -spir-		'disati', 'duvati'
-spir-	v. -speyr-	
spis	v. spend-	
SPOWD-, spud-		'pljunuti, pljuvati'
spowry-	v. spury-	
spud-	v. spowd-	
SPURY-, spowry-		'čistiti lozu' (obrezivanjem)
ST-$_1$, ståg-		'stajati'
st-$_2$	v. zi	
STOWF-, stuf-		'biti sit' (preneseni smisao)
strowk-	v. struk-	'dosaditi nekome'
STRUK-, strowk-		'prešati'
stuf-	v. stowf-	
SUG-, sowg-		'sušiti'
suk-	v. sowk-	
SUMEN-, sumɛn-		'sijati' (u polju)
sumɛn-	v. sumen-	
suń- (fak.: siń-)	v. zi	
-sur-	v. -adur-	
SČOWK-, sčuk-		'udarati'
SČOWP-, sčup-		'pokvariti, slomiti'
sčuk-	v. sčowk-	
sčup-	v. sčowp-	
TAPÌ, tapid-		'tepih'
tapid-	v. tapì	
te	v. tey	
teŋ	v. tiń-	
teń-	v. tiń-	
tērs	v. tri	
TEY, te, ti		'ti' (i ost. padeži)
ti	v. tey	
TIŃ-, tēń-, teŋ		'držati'
TO, tōy-		'tvoj, -a, -i, -e'
-towr-	v. -adowr-	
tōy-	v. to	
tr-	v. tri	
TRI, tērs-, tr-		'tri'
-tur-	v. -adur-	

Glavna varijanta (i sve ev. ostale):	Upute na glavnu varijantu:	Značenja (za VNm funkcija):
-un-	v. -owŋ	
-ùs	v. -uz-	
-UZ-, -ùs		infiks za pridjeve svojstva
uz-	v. owz-	
V-$_1$, y-, -åb(y)-, b-		'imati'
v-$_2$	v. z-	
våg-	v. z-	
ve	v. voy	
ved-	v. vid-	
veŋ	v. viń-	
veń-	v. viń-	
ver-	v. vir-	
verz-	v. vɛrz-	
veys-	v. vid-	
VEYSY-, visy-		'mana', 'razmaziti'
vɛr-	v. vɛrz-	
VɛRZ-, vɛr-, verz-		'otvoriti, otvarati'
VID-, ved-, veys-		'vidjeti'
VIŃ-, vēń-, veŋ		'doći', 'dolaziti'
VIR-, ver-		'istina'
visy-	v. veysy-	
VISEYN-, viseyŋ, visin-		'bliz', 'susjed' 'približavati se
viseyŋ	v. viseyn-	
visin-	v. viseyn-	
VOY, ve, i (fak.: vuy)		'vi' (i ostali padeži)
voy-	v. vul-	
VÚL-, vur-, voy-, vol		'htjeti'
vur-	v. vul-	
vuy	v. voy	
Z-, våg-, v-		'ići'
ZÅS, zåz-		'ležati' (samo o stoci)
zåz-	v. zås	
ZI, soyŋ, suń- (fak.: siń-), yer-, fōs-, s-, sey-, sìi, st-, ēs-		'biti'
ZMOWY-, zmuy-		'omekšati'
zmuy-	v. zmowy-	
ZŌG-, zug-		'igra', 'igrati'
zug-	v. zōg-	

Svršetak pregleda alomorfa.

E. OSOBITOSTI SINTAKSE

Kako sintaktički sistem vodnjanskoga dijalekta pruža najmanje specifičnih crta u usporedbi s venecijanskom koiné zapadne Istre, to se u ispitivanju njegove sintakse ograničavam na:

a. Sintaktičke vrijednosti prezenta, s osobitim obzirom na tzv. historijski prezent;

b. Odumiranje konjunktiva kao formalno zasebne morfematske kategorije i konkurenciju kondicionala;

c. Česticu *a* u funkciji subjekta unipersonalnih glagola kao i u funkciji anticipiranog subjekta pluripersonalnih glagola (»najavljivača« pravoga subjekta);

d. Slaganje participa perf. pasiva u složenim glagolskim oblicima;

e. Pitanje slaganja vremena.

a. Sintaktičke vrijednosti prezenta s osobitim obzirom na tzv. historijski prezent

Kao i u ostalim jezicima, frekvencija prezenta u vodnjanskom je veća nego frekvencija prošlih ili budućih vremena. U vodnjanskom ta pojava ima još jedan razlog: zbog potpunog pomanjkanja tzv. »passata remota« (= aorista), upotreba prezenta u afektivnom, stilističkom pričanju prošlih događaja znatno je proširena.

Prezent u vodnjanskom izražava:

1. pravu sadašnjost, akciju koja se zbiva u trenutku kada se govori;
2. akciju koja nije vezana za jedno određeno vrijeme, već vrijedi bez obzira na vremenski nivo, tzv. »vérité générale«; ta, mogli bismo je nazvati ekstemporalna ili pantemporalna funkcija prezenta objašnjava se time što je prezent u opoziciji s prošlim odnosno budućim vremenima »terme non marqué«;
3. akciju koja se događa u prošlosti, ali je iz afektivnih razloga želimo učiniti plastičnijom i prikazati kao da se pred nama odvija; to je tzv. historijski prezent, koji u stvari predstavlja funkcionalnu transpoziciju, pa ćemo ga zvati transponirani prezent za prošlost (TPP);
4. akciju koja se očekuje tek u budućnosti, ali je, također iz afektivnih razloga, prikazujemo kao da se već vrši; u tom slučaju imamo transponirani prezent za budućnost (TPB)

Primjeri:

ad 1.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
»... **ara ke sa zuta a zi briganti ...**« (BBT)	»**Guarda (che) quaggiù ci sono i ladri ...**«	»**Pazi, tu dolje su razbojnici ...**«
»**Kurì, kurì, Bara Bùrtolo, ke i pòrki i va dowti al inferno!**« (id.)	»**Correte, correte B. B., che i porci vanno tutti all' inferno!**«	»**Trčite, trčite, kume B., jer svi prasci idu u pakao!**«
»**A zi poko bōna stayawn adēso, parkì a zi sikowra.**« (iz dijaloga)	»**Adesso la stagione è poco buona, perché è siccità.**«	»**Sad je loše (god.) doba, jer je suša.**«
»**Kwanta ruzàda k'a zi stanōto!**« (BBT)	»**Quanta rugianda c'è stanotte!**«	»**Koliko rose ima noćas!**«
»**Ki ti fagi sà?**« »**Mey, ńente, i fowmi.**« »**E tey?**« »**Mey ge dagi una mäŋ (sic) a low.**« (anegd.)	»**Che fai qui?**« »**Io, niente, fumo (sto fumando)**«. »**E tu?**« »**Io do una mano a lui**«.	»**Što radiš ovdje?**« »**Ja, ništa, pušim.**« »**A ti?**« »**Ja pomažem njemu.**«

ad 2.

»**Teyra pyown um pil de mōna ke no sẹnto kavay**«. (poslovica)	**Tira più un pelo di m ... che non cento cavalli.**	cfr.: **Više povuče p ... dlaka nego par volova.**
(A yera la stayown de màyo) kwando k'a zi bōne le sarẹze. (iz anegd. F. Forlani)	**(Era di maggio) quando sono buone le ciliege.**	**(Bilo je u maju) kada su dobre (zrele) trešnje.**

Kao primjer za tu funkciju prezenta može poslužiti cijeli odgovor G. Moschenija na moje pitanje kako provodi radni dan:

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
I me livi al pyown tàrdi k'i poy, i stagi sentà viseyn a spåker, i fowmi pyowŋ k'i poy, e i zōgi kul me Spàrtako. Kwando ke me muyìr va a čo åkwa, la se ferma a čakolà, e ko la turna, a me tuka besčemà kum'un towrko. Ku zi mezudèy, i nu måńi park'i nu ye fäŋ, i turni a fumå e i turni a zugå kul murè, e s'i no yè vula zey, i vågi a dōrmi. Preyma de indormensåme i fowmi aŋkura tri kwåtro spańuliti; kwando k'a se liva me muyìr par zey a fa 'l päŋ, i nde fowmi al-	**Mi alzo al più tardi che posso, sto seduto vicino al forno, fumo il più possibile, e gioco col mio Spartaco. Quando mia moglie va a prendere acqua, (essa) si ferma a chiacchierare, e quando torna, devo bestemmiare come un turco. Quando è mezzogiorno non mangio, perché non ho fame; mi metto di nuovo (lit.: torno) a fumare e a giocare col ragazzo, e se non ho dove andare, vado a dormire. Prima di addormentarmi fumo ancora tre o quattro sigarette; quando mia moglie**	**Ustajem što kasnije mogu, sjedim uz štednjak, pušim što više mogu i igram se s mojim Spartakom. Kad žena ode po vodu, zadržava se i brblja, pa kad se vrati, moram psovati kao Turčin. Kad je podne, ne jedem jer nisam gladan, ponovno pušim i ponovno se igram s dečkom, i ako nemam kamo da idem, odlazim spavati. Prije nego zaspem popušim još tri četiri cigarete; kad žena ustane da pravi (lit.: ide praviti) kruh, popušim ih još pet šest, a kad bude devet sati, ustajem, obla-**

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
tre seyŋkwe seye, e ku zi ńove ure, i me livi, i vɛsti 'l peyčo e i skumęnsyi a turnà la lòyka de yeri.«	si alza per andare a fare il pane, ne fumo altre cinque o sei e quando sono le nove, mi alzo, vesto il piccolo e ricomincio da capo la loica di ieri.	čim maloga i počinjem ponovno ispočetka kao i jučer.

ad 3.

Un dey a ge vem mål a so måro. (BBT)	Un giorno la loro madre si sentì male.	Jednog dana pozli njihovoj majci.
A reyva so fra e preyma de dowto al ge dumanda kumu k'a va de namåre. (BBT)	Arriva suo fratello e prima di tutto gli domanda come va la madre.	Dođe njegov brat i najprije ga upita kako je majci.
A čo la stańåda, al la mɛto meza de akwa, al bowta la treypa drẹnto e despoy al impeya 'l fōgo. (BBT)	Prende la pentola, la riempie d'acqua fino alla metà, butta la trippa dentro e accende il fuoco.	Uze posudu, napuni je do polovine vodom, baci unutra crijevo i potpali vatru.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Bara Bùutolo se mɛto a kùri, e ku'l reyva iŋ kurto, al måto ge dey... (BBT)	B. B. si mette a correre e quando arriva nel cortile, il matto gli dice...	B. B. stade trčati i kad stiže u dvorište, ludi (sc. brat) mu reče...
La veŋ kun dum mesùr e la travåza de la buto e poy la bivo, e kusey ke la bivo, la deys... (anegd., F. Forlani)	Essa viene viene con una madia e travasa dalla botte e poi beve, e così, mentre beve, dice..	Ona dođe s jednim koritom, pretoči iz bačve i (stade da) pije, i pijući reče...

Ova funkcija prezenta je naročito česta u kratkim interkaliranim rečenicama koje sadrže verbum dicendi kao komentar citatima upravnog govora, npr. *a ge dey, a ge respōndo, a ge dumanda* itd.

ad 4.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
»Sa a ge beńa skampà, parki s'a ven al pulisēl, al ne mɛto im prezown dowti i duy!« (BBT)	»Qui, bisogna scapparc, perché se viene il poliziotto, ci mette in prigione tutti e due!«	»Treba da bježimo, jer ako dođe policajac, strpat će nas obojicu u zatvor!«
»Feyna k'al se zmowya, i vagi la de me kumåre!« (anegd.; F. Forlani)	»Finché si intenerisca (ammolisca), vado dalla mia comare!«	»Dok omekša, idem do susjede!«
Kwil ke de nuv duy a se rabya preyma, al pɛrdo dowto kwil k'al yo. (BBT)	Colui di noi due il quale s'arrabbia per primo, perde tutto quello che ha.	Tko se od nas dvojice prvi naljuti, gubi sve što ima.

Česta uzrečica *mey te deygi, mey te deygi kwâlko* potpuno odgovara hrvatskom 'reći ću ti nešto'.

U nekim primjerima rečenica koje u talijanskom pokazuju slaganje vremena, dok ga u vodnjanskom pretežno nema, prezent dobiva jednu novu funkciju, tj. ne izriče niti pravu sadašnjost, niti bezvremensku akciju, a nije niti transponiran, već ima funkciju izražavanja *istovremenosti* radnje zavisne (ponajviše objektne i subjektne) rečenice s radnjom glavne rečenice. Npr.:

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Ma al mure al g'o deyto ke i pōrki al pol čòseli, ma kwil porsyowm peyčo peyčo... a beńa k'al ge... lâsa (BBT)	Ma il ragazzo gli disse che i porci se li poteva (lit.: può) prendere, ma quel porcellino piccolo piccolo... bisognava che glielo lasciasse (lit.: bisogna che glielo lascia).	Ali momak mu reče da prasce može uzeti, no da treba da mu onog sasvim malog praščića... ostavi.
Al krediva k'al vol fufiñâlo. (BBT)	Credeva che volesse (lit.: vuole) ingannarlo.	Mislio je da ga hoće prevariti.
La viva 'l mowzo dowto iŋgrintà k'a pariva ke la rcydo. (BBT)	Aveva il viso tutto increspato che pareva che ridesse (lit.: ride).	Svo joj je lice bilo zgrčeno te je izgledalo da se smije.
Al mâto k'a spetava k'a veńa al pyown bēl... (BBT)	Il matto che aspettava che venisse (lit.: venga) il più bello...	Luda koji je čekao da dođe ono najljepše...

b. Odumiranje konjunkfiva kao formalno zasebne morfematske kategorije i konkurencija kondicionala

Uvodne napomene. Konjunktiv prezenta kao zasebna *paradigma*, morfematski različita od indikativa, postoji samo kod nekih glagola, i to redovno onih koji imaju alternaciju leksema, tj. kod tzv. »nepravilnih« glagola, ali i ovdje ne kod svih. Ostali glagoli, tj. oni bez alternacije (»pravilni«) ne pokazuju morfematsku opoziciju *indikativ* ~ *konjunktiv* u prezentu, tako da je opozicija tih dvaju načina u prezentu izražena sintaktički, pomoću vezivnih elemenata: veznika, odnosno pomoću modalnog glagola o kome dotični glagol ovisi. Konjunktiv kao zasebna *kategorija* u prezentu još nije nestao; on živi u svijesti tako dugo dok postoji kao zasebna paradigma kod izvjesne grupe glagola, jer se na taj način može smatrati da se kod ostalih glagola pojavljuje na stupnju »zero«. On je samo s formalne strane kod velike većine glagola eliminiran, pa je time jezik uklonio jednu redundaciju, budući da modalni regentni glagol odnosno uvodni veznik i konjunktiv predstavljaju dvostruko izražavanje jedne te iste stvari (»double emploi«, Bally, o. c., str. 258). Stanje u vodnjanskom dijalektu danas veoma podsjeća na francuski jezik, koji je također u ogromnoj većini svojih glagola elimi-

nirao konjunktiv kao formalno distinktnu kategoriju, a očuvao ga samo kod malog broja tzv. »nepravilnih« glagola. Ti se glagoli velikim dijelom podudaraju s istim glagolima u vodnjanskom.

Konjunktiv imperfekta nije formalno eliminiran, jer opozicija s morfematske strane postoji danas, no zbog pomanjkanja slaganja vremena, zbog analogičkog utjecaja recesije konjunktiva prezenta (koji je frekventniji) i zbog konkurencije kondicionala u većem dijelu svojih funkcija, konjunktiv imperfekta je danas veoma nepopularan i rijedak. Dovoljno je reći da gotovo svi primjeri koniunktiva imperfekta potječu od Moschenija.

Evo najprije primjera za konjunktiv prezenta kod onih glagola koji ga još razlikuju kao formalnu kategoriju različitu od indikativa (a), zatim one koji to ne razlikuju (b), te napokon za konjunktiv imperfekta (c).

	Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
a:	Kwando ke i omi viñiva ... le tukâva despetenâse, ... čo k'i nu deyga k'i se fa reysi dowto 'l dey. (A. Giacometti: opis života žena nekoć)	Quando gli uomini (= mariti) tornavano, esse dovevano spettinarsi, affinché essi non dicessero (lit.: dicano) ch'esse si fanno ricci tutto il giorno.	Kada bi se muževi vraćali, (one) bi se morale raščešljavati, kako (oni) ne bi rekli da čitav dan kovrčaju kosu.
	...e al g'o deyto al kòwčer k'a 1 faga kùri. (MDB)	...e disse (lit.: ha detto) al cocchiere che facesse (lit.: che faccia) correre.	...i reče kočijašu neka potjera trkom.
	E ge rekomēnda k'i vaya indreyo insēmbro ... (BBT)	E gli raccomanda che torninо insieme ...	I preporuči mu da se zajedno vrate ...
	»Siñor benedito, fi k'a veña prēsto stu murè de militâr!« (»La kukɛra«)	»Signore benedetto, fate che venga presto questo ragazzo dal (servizio) militare!«	»Gospode sveti, učini da se brzo vrati taj momak iz vojske!«
	Al parowŋ g'o deyto k' al vaga fora a sapà ... (BBT)	Il padrone gli disse (lit.: ha detto) di andare, che andasse (lit.: che vada) nei campi (lit.: fuori) a zappare ...	Gazda mu reče neka ide u polje kopati.
	»K'i vurì k'i sâpyi, meyo, browti spurki?« (anegdota, F. Forlani)	»Che cosa volete che ne sappia io, brutti sporcaccioni?«	»Što hoćete da ja o tom znam, prostaci jedni?«
	Al mâto k'a spetâva k'a veña al pyowm bēl ... (BBT)	Il matto che aspettava che venisse (lit.: che venga) il più bello ...	Luda koji je čekao da dođe ono najljepše ...
	...al ge rekomēnda ... k'al teña kōnto di sōldi ... (BBT)	... raccomanda (a suo fratello) di far attenzione ai (lit.: che tenga conto dei) soldi.	... preporuči (svom bratu) da pazi na novce.

	Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
b:	La sęrva ge deys k'al parown yo deyto k'al måña, ma sęnsa diskuvęrzi la mukęra; s'al vol bivi, k'al nu destrupa la buteyl'a, e s' al vol mañà päŋ, k'al no lo rompo. (BBT)	La serva gli disse (lit.: dice) che il padrone aveva (lit.: ha) detto che egli mangiasse (lit.: mangia) ma senza scoprire la pentola; se volesse (lit.: vuole) bere, che non sturasse (lit.: stura) la bottiglia, e se volesse (lit.: vuole) mangiare pane, che non lo rompesse (lit.: rompe).	Služavka mu reče da je gospodar kazao neka jede, ali tako da ne otkrije posudu; ako hoće piti, neka ne otčepi bocu, a ako hoće jesti kruha, neka ga ne prelomi.
	... al parown yo deyto k'a beña k'al męto i mänzi in ståla inseyna čavo. (BBT)	...il padrone disse (lit.: ha ha detto) che bisognava bisogna) che egli mettesse (lit.: mette) i manzi in stalla senza chiave.	... gospodar reče da treba da stavi (= uvede) volove u staju bez ključa.
	»Ma key ti voy k'a no se rabya...« (BBT)	»Ma chi vuoi che non si arrabbi (lit.: arrabbia)...«	»...Ma šta misliš, tko se ne bi naljutio...« (lit.: ma tko hoćeš da se ne naljuti).
	»Al ōmo zi pòvəro... lasa k'al se vowda!« (KK)	»L'uomo è povero, lascia che s'aiuti!«	»Čovjek je siromašan, pusti neka si pomogne!«
	Una syura a vulisto k'i ge dagi veyŋ (spont. razg., žena L. Malusà)	Una signora ha voluto che le dessi (dia) (lit.: do) vino.	Jedna gospođa je htjela da joj dam vina.
	...ma kwil porsyowm peyčo... e le kude de dowti i pōrki a beña k' al ge li låsa. (BBT)	...ma quel porcellino piccolo e le code di tutti i porci... (che) bisognava (lit.: bisogna) che glieli lasciasse (lit.: lasci).	...ali onog malog praščića i repove od svih prasaca da mu mora ostaviti.
c:	»...i ne varavi may kredisto k'i fùsovo tanto avåro...« (KBK)	»..non avrei mai creduto che foste tanto avaro...«	»...ne bih nikada mislio da ste tako škrti...«

Osim ovoga primjera konj. imperfekta nalazi se još u nekim strofama narodnih pjesama koje su mi ispitanici citirali napamet, koje dakle ne predstavljaju spontani govor, a samim time su i više izložene utjecaju eventualnih venecijanskih ili talijanskih književnih modela. Evo tih primjera:

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Vara ke bēl sereyŋ kuŋ kwänte stile, s'a fōso dey, i le vularåvi kuntå. (rec.: N. Palin)	Guarda che bel sereno con quante stelle, Se fosse giorno, le vorrei contare.	Gle kako je lijepo vedro i koliko zvijezda, Da je dan, volio bih da ih izbrojim.
Se ti savisi al beŋ ke mey te vōyo; I te mañaråvi al kor freyto indal ōyo. (rugalica: N. Palin)	Se tu sapesi il benne che ti voglio; Ti mangerei il cuore fritto all'olio.	Da znaš koliko te volim; Pojeo bih ti srce prženo na ulju.

Za konjunktiv složenih vremena ima samo nekoliko primjera: njegova funkcija potpuno odgovara funkciji istog oblika u talijanskom. Primjeri:

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
»A te pâr ke se ti yeri kul kavo indela kapunera, al te viso čavà aŋka tey.« (anegd., G. Moscheni)	»Ti pare che se tu fossi stato (lit.: eri) col capo nella capponiera, avrebbe ch... anche te.«	»Šta misliš: da si ti imao glavu u kokošinjcu, bio bi i tebe...«
»S'al viso spakà una *skudēla, a no yera la* feyn dal mōndo, ma s'i ge davi um pirown in mäŋ, al se viso kavà i ōči.« (anegd., G. Moscheni)	»Se avesse spaccato una *scodella, non sarebbe sta*ta (lit.: era) la fine del mondo, ma se gli davo in mano una forchetta, si sarebbe cavato gli occhi.«	»Da je razbio zdjelicu, ne *bi propao svijet, ali da* sam mu dao u ruke viljušku, bio bi si izbio oči.«

U ovim posljednjim primjerima vidi se da je konjunktiv imperfekta veoma često u govoru ekvivalent kondicionala. Oba ta oblika mogu stajati u oba dijela pogodbene rečenice. Iz primjera za upotrebu kondicionala koji slijede vidi se konkurencija kondicionala konjunktivu imperfekta.

Oblici kondicionala

Osnovne funkcije kondicionala – izricanje radnje čija realizacija podliježe nekom uvjetu, ili je samo pomišljena (uvjet može, a i ne mora biti eksplicitno izražen), odnosno izricanje mogućnosti vršenja neke radnje, a ne objektivna konstatacija da se ta radnja vrši – nalaze se i u vodnjanskoj sintaksi. Kako one odgovaraju općeromanskim funkcijama kondicionala, prelazim odmah na primjere, s napomenom, međutim, da kondicional, kako je gore rečeno, oduzima konjunktivu imperfekta pomalo njegov teritorij, kako će se vidjeti iz paralelnog prijevoda primjera na talijanski.

Primjeri u kojima upotreba kondicionala odgovara onoj u talijanskom grupirani su pod a), a oni u kojima stoji mjesto talijanskog konjunktiva imperfekta, pod b).

	Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
a:	»Keysà se g'okuraravo un servo.« (BBT)	»Chissà se gli occorrerebbe un servo.«	»Bogzna da li bi mu trebao sluga.«
	»Mey we lo daravi kun dowto 'l kor...« (KBK)	»Io ve lo darei con tutto il cuore...«	»Ja bih vam ga dao od srca...«
	...low al no varâvo pudisto (sc. destakà i kavây) de tanto frido k'al viva. (KB)	...egli non avrebbe potuto (sc. staccare i cavalli) dal freddo che aveva.	...on ne bi bio mogao (sc. ispregnuti konje), toliko je bio promrzao.

Čest je primjer: *a saravo mɛyo* 'sarebbe moglio', 'bilo bi bolje'.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
»...a sarò kwâtro some de liñe k'i varâvi da purtame a kâza...« (KBK)	»...saranno quattro some di legna che avrei da portarmi a casa...«	»...bit će nekoliko tovara drva koje bih morao prenijeti kući...«
b: »Almaŋku ti saråvi viñow preyma ke ti saråvi sta ale nownse kun noy.« (MDB)	»Almeno fossi tu (lit.: saresti tu) venuto prima (che) saresti stato alle nozze con noi.«	»Da si bar prije došao, bio bi s nama na svatovima.«
»S'a no saravano akusey nigra, a pararavo tampɛsta.« (BBT)	»Se non fosse (lit.: sarebbe) così nera, sembrerebbe grandine.«	»Da nije ovako crno, izgledalo bi kao tuča.«
»...al skomensya a spudà kumo k'la varâvo kwalko rôba... ...im buka.« (BBT)	»...comincia a sputare come se avesse (lit.: avrebbe) qualcosa... in bocca.«	»...poče pljuvati kao da *ima nešto*... u ustima.«
»S'a no saravo par kwisto, i pudaràvuvo sta sigowro kumo s'al samɛr saravo vôstro.« KBK)	»Se non fosse (lit.:sarebbe) per questo, potreste essere sicuro come se l'asino *fosse* (lit.: sarebbe) vostro.«	»Inače biste mogli biti sigurni kao da je magarac vaš.«
»...al li tâka insèmbrů kumo k'i saravo intrɛgi...« (BBT)	»...li attacca insieme come se fossero (lit.: sarebbero) interi...«	»...složi ih zajedno, kao da su čitavi...«
»E low, kumo k'al kaskaravo dal syel...« (KK)	»E lui, come se cadesse dalle nuvole...«	»A on, kao da ni o čemu pojma (lit.: kao da s neba pada)...«

Rezimirajući odnos dvaju gore ispitanih oblika, mogli bismo zaključiti:

1. Konjunktiv prevladava, dapače jedini je mogući način iza glagola želje, zapovijedi, straha, i uopće glagola koji uvode konjunktiv;
2. Kondicional je češći u pogodbenim periodima (irealnim), mnogo češći u pretpostavljenim modalnim (komparativnim) rečenicama (irealne pogodbene), dok je u izrazima eventualnosti, npr. kad glavna radnja nije eksplicitno izrečena, otprilike jednako čest ili malo više upotrebljavan nego konjunktiv imperfekta.

Vidi se da kondicional teži da osvoji cijelo područje eventualiteta, a da konjunktiv ograniči samo na sferu *volje–želje–sumnje.*

Ne mogu se na ovom mjestu upuštati u dijakroničko objašnjenje te pojave; želio bih samo napomenuti da su moguće dvije suprotne pojave: ili konjunktiv pomalo izlazi iz upotrebe (cfr. općeromanska recesija konjunktiva), pa kondicional, kao njegov najbliži funkcionalni zamjenik, nadire u »cases vides« koje je konjunktiv ostavio, ili je širenje kondicionala – uvjetovano možda drugim faktorima – uzrokovalo potiskivanje konjunktiva imperfekta. Između ove dvije mogućnosti prva mi se čini prihvatljivijom.

c. Čestica *a* u funkciji subjekta unipersonalnih glagola i u funkciji anticipiranog subjekta pluripersonalnih glagola (»najavljivača« pravoga subjekta

Vodnjanski sistem ličnih zamjenica sadrži jedan oblik, koji po svojoj etimologiji nesumnjivo predstavlja krajnji stupanj redukcije latinske zamjenice ĬLLŬ, a koji glasi *a*. Taj se morfem, kako ćemo niže vidjeti, po svojim funkcijama potpuno poklapa sa odgovarajućim starotalijanskim »bezličnim« subjektom *egli, ei* ili *e'* (npr.: *egli è vero* itd.), kao i sa francuskim, također »bezličnim« subjektom *il* (*il pleut, il vient beaucoup de monde* itd.). I po svojoj etimologiji on je identičan s njima. Prijelaz protoničkoga *e* (a taj morfem nikada ne nosi glavni akcent) u *a* nije nepoznat u vodnjanskom, iako nije ni izdaleka tako čest kao u rovinjskom. On se u vodnjanskom nalazi npr. u riječima *ka* pored *ke* 'che'. *sa* pored *se* 'se', 'ako', *da* pored *de* 'di' itd., koje su sve također redovito protonične.

I G. Vidossi (*Studi sul dialetto triestino*, u Archeografo Triestino XXIV, fasc. 1, str. 131–132) vidi u analognom venecijanskom obliku direktni izdanak (»propaggine diretta«) zamjeničkoga oblika *el* < *ILLU*.

Funkcije čestice *a* u vodnjanskom govoru su uglavnom ove dvije:

1. uvođenje unipersonalnih (»bezličnih«) glagola: *a zi viro* 'istina je', 'è vero', *a pyow* 'kiša pada', 'piove' itd.;

2. anticipacija, najavljivanje subjekta ostalih glagola, ako je on u inverziji: *a ven al parowŋ* 'dođe gospodar', 'viene il padrone', *a ge dey al murè* 'kaže mu momak', 'gli dice il ragazzo', *a zi viñow i preti* 'došli su svećenici', 'sono venuti i preti' itd. U ovoj drugoj funkciji čestica *a* katkada postaje neke vrste »Auftakt«, prima sekundarni akcent i tako omogućava da eventualne proklitike dođu u intertonički položaj između prvoga sporednog i glavnog akcenta, što stvara alternativni akcenatski ritam, općepoznat u romanskim jezicima: ˘ ˊ ˘ ˊ ˘ ˊ itd.

Primjeri:

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Un dey a ge vem mål a so måro . . . (BBT)	Un giorno la loro madre si sentì male . . .	Jednoga dana pozli njihovoj majci . . .
A zi mɛyo vìdete tey ke le pigure índal uriaso! (nar. uzrečica)	E' meglio vedere te che le pecore nell'orto!	Bolje je vidjeti tebe nego ovce u vrtu!
»Beŋ, a zi pronto stu diznà?« (BBT)	»Beh, è pronto questo pranzo?«	»Onda, je li gotov objed?«
»Sa, a no zi da fidâse a durmey par tera . . .« (BBT)	»Qui non c'è da fidarsi a dormire per terra . . .«	»Ovdje nije sigurno spavati na zemlji . . .«
»Sta seyto, ara ke sa zuta a zi bringanti . . .« (BBT)	»Sta zitto, guarda che quaggiù ci sono i ladri . . .«	»Šuti; pazi tu su dolje raz bojnici . . .«

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
E al povero murè a g'o tukisto zey a dōrmi sensa sɛna. (BBT)	E il povero ragazzo dovette andare a dormire senza cena.	I jadni je mladić morao otići da spava bez večere.
Kwisto k'al yo fåto in duy dey a no ge pyaziva tanto a Bara Bùrtolo ... (BBT)	Quello che egli aveva (lit.: ha fatto in due giorni non piaceva a molto a B. B. ...	Ono što je učinio u ta dva dana nije se B. B-u mnogo sviđalo ...
A yera samɛri e mowli k'a viva lasà i asaseyni. (BBT)	C' erano asini e muli che gli assassini avevano lasciato.	Bilo je magaraca i mazgi, koje su razbojnici bili ostavili.
A se mɛto a mañà Bara Burtolo e a ge tuka kumo a kwi åltri ... (BBT)	Si mette a mangiare B. B. gli assassini avevano lasciato.	Poče jesti B. B. i prođe kao i oni drugi ...
»Adēso a no kuro ke ti vagi pyown a fora.« (BBT)	»Adesso non occorre più che tu vada nei campi (lit.: fuori).«	»Sada ne treba više da ideš u polje.«
A se čuliva aŋke un karatēl de dreyo ... (A. Giacometti, berba)	Si prendeva anche una botticella di dietro ...	Ponijelo bi se i jednu bačvicu straga ...
A yera la stayown de måyo, kwando k'a zi bōne le sarɛze. (anegd., F. Forlani)	Era di maggio, quando sono mature (lit.: buone) le ciliege.	Bilo je u maju, kad su trešnje zrele.
A yera una volta marey e muyir. (anegd., F. Forlani)	C' erano una volta marito e moglie.	Bijahu jednom muž i žena.
Se muriva un zùvono, a yera pyown dolùr. (A. Giacometti, običaji)	Se moriva un giovane, c' era più dolore.	Ako bi umro netko od mladih, bilo je više žalosti.
Despoy kwalko minowto a ven a turnà al murè kul pyåto ... (KB)	Dopo qualche minuto torna il ragazzo col piatto ...	Za nekoliko minuta vrati se momak s tanjurom ...

d. Slaganje participa perfekta pasiva u složenim glagolskim oblicima

Slaganje PPP glagolâ konjugiranih s *esi* 'biti', ukoliko postoji u vodnjanskom (v. niže), potpuno odgovara onom u ostalim romanskim arealma te se nije potrebno na njemu duže zadržavati niti ga ilustrirati primjerima.

Ako se glagol spreže s (*a*)*vi*, PPP se slaže kad objekt stoji ispred njega, a ne slaže se ako stoji iza njega. Budući da je to poznato iz talijanskoga i francuskoga jezika, bit će dosta po jedan primjer za svaki od ta dva slučaja:

neslaganje: *i ye komprà owna våka;* slaganje: *la våka k'i ye kompråda.*
Cfr. u tekstu PBS primjer: ... *i no li yo katådi ne veyvi ne mōrti.*

Zanimljivo je istaći da vodnjanski govor pokazuje istu tendenciju kada se glagol spreže i s *ēsi*. Ako je subjekt u inverziji, najavljen je česticom *a;* u tom se slučaju participp perfekta pasiva slaže s česticom *a*, a ne sa subjektom koji slijedi. Drugim riječima, budući da čestica *a* ne izražava ni rod ni broj, mora i participp perfekta pasiva biti u jednoj neutralnoj formi, koja će biti *terme non marqué* u opoziciji roda i u opoziciji broja: to je muški rod singulara. To je potrebno zato što glagol u ovakvim slučajevima insistira na samoj, čistoj, akciji, uzetoj *in se*, a precizacija roda i broja vršioca radnje dolazi naknadno (donosi je subjekt). U jezicima koji imaju srednji rod, upotrebljava se srednji rod kada se ne insistira na opozicijama roda i broja (cfr. tzv. »bezlične« izraze *išlo se, učinilo se*, lat. *itum est* itd.). U vodnjanskom tu funkciju vrši muški rod u singularu. Slaganje participa perfekta pasiva s česticom *a* još je jedan dokaz za njeno pronominalno porijeklo.

Pomanjkanje slaganja PPP kod glagola konjugiranih s *ēsi*, ako je subjekt u inverziji, u vodnjanskom predstavlja istu pojavu kao u francuskom, gdje također nema slaganja, ako je subjekt u inverziji a najavljen je tzv. bezličnim subjektom *il*. Cfr.

Vodnjanski:	*Francuski:*
i suldâdi zi viñowdi	*les soldats sont venus*
ali:	
a zi viñow suldâdi	*il est venu des soldats.*

(Vodnjanski govor gotovo nikada ne upotrebljava tzv. partitivni član.)

Primjeri:

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Intanto **a zi viñow** mi-teyna. (PBS)	Intanto **è venuta la** mattina.	Uto je došlo jutro.
A yera **viñow ura da** zey a kâza (anegd., G. Moscheni)	Era venuta **l'ora di andare** a casa.	Došao je čas **polaska** kući.
E kusey, **a zi ruto dowti** i pâti ... (anegd., N. Palin)	E così **furono rotti** (lit.: è rotto) tutti i patti ...	I tako su bili prekinuti svi dogovori (ugovori) ...
A zi viñow i preti ... (anegd. »**La kukera**«, G. Moscheni)	**Vennero** (lit.: è venuto) i preti ...	**Došli su svećenici** ...
Kwando k'a yera finey una parteyda ... (PBS)	Quando era finita una partita ...	Kad je bila završena jedna partija ...
Kwando k'i veyŋ grumà sta owva e k'i yera finey, ste vendime, alura ... (A. Giacometti, o berbi)	Quando avemmo raccolto questa uva e quando (lit.: che) era finita questa vendemmia (lit.: finito ... queste vendemmie), allora ...	Kad bismo pobrali to grožđe i kad bi bila gotova ta berba, onda ...

Ovaj primjer se ponešto razlikuje od prvih pet, jer ovdje subjekt nije najavljen česticom *a*, već zamjeničkim oblikom *i*, a imenica je u tzv. »ripresi«, što daje tekstu laganu afektivnu notu koju rečenica ne bi imala da je subjekt uveden s *a*. I pridjev *ste* je afektivan. Isto tako prije imenice *ste vendime* u citiranom primjeru osjećamo pauzu, koje nema ako je subjekt najavljen s *a:* no usprkos tim razlikama ostaje osnovna činjenica da ni ovdje nema slaganja, kad je subjekt u inverziji.[8]

U članku *L'uso del pronome egli come pronome neutro e come soggetto anticipato nell'italiano antico* (Studia Neophilologica, XXXIII, 1961, str. 26), Magnus Ulleland konstatira da u talijanskom nije poznat tip konstrukcije *egli venne alcuni soldati*, već samo *venne alcuni soldati*, ili *egli vennero alcuni soldati*. U vodjanskoj sintaksi, naprotiv, taj je tip, kako se vidi iz navedenih primjera, razmjerno dobro zastupan. To je dakle jedna od osobitosti vodnjanskoga dijalekta prema talijanskom.

e. Pitanje slaganja vremena

Problem slaganja vremena, poznat iz zapadnoromanskih jezika, pripada onoj grupi pitanja koja pri potpunom pomanjkanju starijih vodnjanskih tekstova na žalost ne mogu, bar za sada, biti potpuno riješena. Analogna je situacija i kod upotrebe načina u hipotetskom periodu. Iz tekstova koje sam skupio izlazi da od ukupnog broja od 74 primjera koji dolaze u obzir, njih 58 nema slaganje vremena, a samo 16 ima. Primjere za slaganje vremena dao mi je samo Giuseppe Moscheni, i inače ne savim pouzdan zbog mogućeg utjecaja talijanskog književnog jezika: primjere za neslaganje dali su ostali ispitanici a pretežno i sam Moscheni (unutar njegovih primjera omjer je 40 : 16 u korist neslaganja). Drugim riječima, jedino Moscheni poznaje slaganje.

Sam princip odgovara u potpunosti slaganju vremena u talijanskom književnom jeziku, tako da ga nije potrebno potanje izlagati.

Može se dakle pretpostaviti da u današnjem vodnjanskom govoru pomanjkanje slaganja vremena predstavlja autohtonu crtu. Kolika je pri tome bila uloga okolnih hrvatskih dijalekata, ostaje tek da se ispita, no u svakom slučaju ne treba smetnuti s uma dvije činjenice:

1. Vodnjan je od svih oaza istroromanskih dijalekata najistureniji prema hrvatskom zaleđu,
2. hrvatski dijalekti, kao i književni jezik, nemaju slaganja vremena.

Primjere sam podijelio u dvije grupe: u prvoj grupi su primjeri neslaganja, u drugoj primjeri slaganja. Ovim kraticama označavam ispitanike:

[8] Prema M. Reguli (*Sprachliche Unvollkommenheit...*, str. 98) ovdje je odnos predikata i subjekta suprotan onome što se obično događa, jer u ovim primjerima naknadno dodani subjek dopunjuje i precizira predikat.

GM = Giuseppe Moscheni, Ma = Martorēlo (G. Bonassin), FF = Francesco Forlani, AG = Antonia Giacometti, DS = Domenica Stocco, ZU = Nane Zuccarich, EZU = Eufemia Zuccarich, NP = Nicola Palin, M = Malusà.

a. *Primjeri neslaganja vremena*

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
A me tukava sapà fina ke me salta fora el buz del kul. (M)	Mi toccava zappare finché ma saltasse (lit.: salta) fuori il buco del culo.	Morao sam kopati dok mi crijeva nisu na tur izašla.

U ovom primjeru imamo kao neku vrstu ustaljenog izraza, lokucije, koja treba da afektivno izrazi intenzitet radnje, a ne podliježe slaganju.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
... al krediva k'al vol fufińålo (GM)	... credeva che volesse (lit.: vuole) ingannarlo.	... mislio je da ga hoće prevariti.
... al impirava la treypa ... parsyò ke la ge mowya al gowsto. (GM)	... infilava la trippa ... affinché lasciasse il sugo.	... nabadao je crijevo ... da pusti sok.
Kwando k'a ge pariva k'al brudo zi fåto ... (GM)	Quando gli pareva che il brodo fosse (lit.: è) fatto ...	Kad mu se činilo da je juha gotova ...
... a ge pariva ke la yo bivow bastansa ... (GM)	... gli pareva che essa avesse (lit.: ha) bevuto abbastanza.	... činilo (mu se) da je dosta popila ...
La viva 'l mowzo dowto iŋgrintà k'a pariva ke la reydo. (GM)	Aveva il viso tutto increspato sicché pareva che ridesse (lit.: che ride).	Svo joj je lice bilo zgrčeno te je izgledalo da se smije.
E dowti i duy i kaminava ... feyna k'a fa nwoto. (GM)	Tutti e due camminavano finché fosse annottato (lit.: finché fa notte).	Obojica su hodali dok nije pala noć.
... al parown yo deyto k'a nu zi ńente da sεna. (GM)	... il padrone ha detto che non c'è niente da cena.	... gospodar je kazao da nema ništa za večeru.
... la sεrva ge deys k'al mańa ... k'al nu destruρa la buteyl'a ... k'al no lo rompo (sc. al päŋ). (GM)	... la serva gli dice (che il padrone ha detto) che egli mangiasse (lit.: mangia) ... che non sturasse (lit.: stura) la bottiglia ... che non lo rompesse (lit.: rompe) (il pane).	... služavka mu reče da je gospodar rekao neka jede ... neka ne otčepi bocu ... neka ga ne prelomi (kruh).
... al parown yo deyto k'a beńa k'al mεto i mänzi in ståla ... (GM)	... il padrone disse (lit.: ha detto) che bisognara (lit.: bisogna) che egli mettesse (lit.: metta) i manzi in stalla senza chiave.	... gospodar je rekao da treba da stavi volove u staju ...
... al murè al g'o deyto ke i pōrki al pol čòseli ma le kude ... a beńa ... k'al ge le låsa. (GM)	... il ragazzo gli disse che i porci se li poteva (lit.: può) prendere, ma le code ... bisognava (lit.: bisogna) che gliele lasciasse (lit.: lascia).	... momak mu reče da svinje može uzeti, ali ... repove ... treba da mu ostavi.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Al mâto k'a spetava k'a veña al pyowm bēl... (GM)	Il matto che aspettava che venisse (lit.: venga) il più bello...	Luda koji je čekao da dođe ono najljepše...
...a nd'o tukisto a sta là pər vidi ki k'a yo stu manzo. (Ma)	...dovemmo stare là per vedere che cosa avesse (lit.: ha) questa manzo.	...morali smo ostati tamo da vidimo što je tom volu.
I mi yo miso in kâvo ke a Diñan zi drūzi... (Biazo Gortan)	Mi hanno messo in testa che Dignano ci sono »druzi«.	Napričali su mi da su u Vodnjanu »druzi«...
I veyn veysto ke il direyto a yo Kruati komo Talyayn... (id.)	Abbiamo visto che il diritto lo hanno i Croati come gli Italiani...	Vidjeli smo da pravo imaju kako Hrvati tako i Talijani...

Ovaj slučaj je primjer tzv. »vérité générale«.

Talijanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Una syura a vulisto k'i ge dagi veyŋ. (M-ova žena)	Una signora ha voluto che le dessi (lit.: do) vino.	Jedna je gospođa htjela da joj dadem vina.
...le nde viniva dreyo a so ke le čuleym per muruze. (muž od DS)	...ci venivano dietro affinché le prendessimo per ragazze (lit.: prendiamo).	...išle bi za nama da ih uzmemo za djevojke.
La viva pagowra ke no la vâga in daño. (DS)	Aveva paura che (lei) non le andasse in danno.	Bojala se da joj ona ne ode u kvar.
I nu vedivi l'ura k'a veña nwoto. (EZU)	Non vedevo l'ora che venisse (lit.: venga) la notte.	Jedva sam čekala da dođe noć.
...le tukava despetenåse, čo k'i nu deyga... (AG)	...dovevano spettinarsi affinché essi non dicessero (lit.: dicano)...	...morale bi se raščešljavati da (oni) ne bi rekli...
...al vuriva ke vaga aŋke su muyìr kun low. (FF)	...voleva che anche sua moglie venisse (lit.: venga) con lui.	...htio je da i njegova žena ide s njim.
E yila kardiva k'al zi zey fora. (FF)	E essa credeva che egli fosse (lit.: è) uscito.	A ona je mislila da je on izašao.
A yera dowti i impyegâdi... k'a pariva k'a seya tanti ğeneråy... (GM)	C' erano tutti gli impiegati... che pareva che fossero (lit.: siano) tanti generali...	Bili su svi namještenici... da se činilo da su sami generali...
Preyma k'a pâsa la pursisyoŋ, i metiva un tapio par tera... (GM)	Prima che passasse (lit.: passa) la processione, mettevano un tappeto per terra...	Prije nego što bi prošla procesija, stavljali bi sag na zemlju...
Kwando k'a se vediva k'a yo da viñey kwalko temporål... (GM)	Quando si vedeva che sarebbe venuto qualche temporale...	Kad se vidjelo da dolazi (će doći) oluja...
...dowti ge diziva k'al zi tanto bēl... (GM)	...tutti gli dicevano che era (lit.: è) così bello...	...svi su mu govorili da je tako lijep...

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
...low krediva k'al zi al pyown bēl dal mondo. (GM)	...lui credeva di essere (che fosse) (lit.: che è) il più bello del mondo.	...njemu se činilo da je najljepši na svijetu.
...al g'o deyto al kòwčer k'al faga kuri. (GM)	...ha detto al cocchiere di far (che facesse) (lit.: faccia) correrre.	...reče kočijašu neka potjera trkom.
...al pâriko yo predikà *in* čiza ke dumeniga a sarò la pursisyoŋ... (GM)	...il parroco ha predicato che domenica sarebbe stata (lit.: sarà) la procesione...	...župnik je rekao u propovijedi da će u nedjelju biti procesija...
...al g'o dumandà al mulinèr de key k'a zi kwil palâsyo. (GM)	...domandò al mugnaio di chi fosse (lit.: è) quel palazzo.	...upita mlinara čija je ona palača.
...i no se akorziva k'al tęmpo pâsa. (GM)	...non s'accorgevano che il tempo passava (lit.: passa).	...nisu opažali da vrijeme prolazi.
Al viva i ōči k'a pariva k'i mowya lampi. (GM)	Aveva gli occhi che pareva che lanciassero (lit.: lanciano) lampi.	Imao je oči iz kojih kao da su strijele vrcale.
...al krediva ke sigowro al zi mōrto. (GM)	...credeva che sicuramente egli fosse (era) (lit.: è) morto.	...mislio je da je sigurno mrtav.
...i zi spareydi sensa k'al soldà vido dē vula k'i zeydi. (GM)	...sparirono (lit.: sono spariti) senza che il soldato avesse visto (lit.: vede) dove fossero andati (lit.: sono andati).	...nestadošc a da vojnik nije vidio kuda su otišli.
Kwalkedown i kridiva k'i v'o veysto kul ščōpo... (GM)	Alcuni credevano che vi avevano (lit.: hanno) visto col fucile...	Neki su mislili da su vas vidjeli s puškom...
No se vediva l'ura ke veńa ste fęste... (AG)	Non si vedeva l'ora che venissero (lit.: vengano) queste feste...	Jedva se čekalo da dođu ti praznici...
...i vińiva a vidi s'i zi in kaza... (AG)	...venivano a vedere se (essi) fossero (siano, erano) (lit.: sono) in casa...	
Me muyir yera malâda e beńava k'i la yowdi. (ZU)	Mia moglie era malata e bisognava ch'io l'aiutassi (lit.: aiuto).	Moja je žena bila bolesna i trebalo je da joj pomognem.
I vulivi ke ti me yowdi. (ZU)	Volevo che tu mi aiutassi (lit.: aiuti).	Htio sam da mi pomogneš.
I vularâvi ke ti veńi kum mey. (GM)	Vorrei che tu venissi con me.	Htio bih da pođeš sa mnom.
A sarâvo yowsto ke aŋka low vaga a lavurà. (ZU)	Sarebbe giusto che anche lui andasse (lit.: vada) a lavorare.	Bilo bi pravedno da i on ide raditi.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
...e me nōno al se yo akōrto k'i fagi sto skerso. (ZU)	...e mio nonno si era (lit.: è) accorto ch'io facevo (lit.: faccio) questo scherzo.	...i moj djed je bio opazio da pravim tu komediju.
Al yo veysto owna fimena ke a low ge pariva k'a zi prōpyo kwila... (GM)	Ha visto una donna che a lui pareva che fosse proprio quella...	Vidio je jednu ženu i učinilo mu se da je to baš ona (prava).
...al primaryo a g'o dà ùrdene ay infermyeri k'i faga lavurà i màti... (GM)	...il primario ha dato (diede) ordine agli infermieri di fare (che facessero; lit.: facciano) lavorare i matti...	...primarijus je dao nalog bolničarima da zaposle luđake...
I yo čolto tante kariole... i ge karigàva pyere kōte ...e k'i ge le pōrta vula k'a lavurav'i muraduri. (GM)	Hanno preso tante carriole... ci caricavano mattoni (lit.: pietre cotte)... e che le portassero (lit.: portano) là dove lavoravano i muratori.	Uzeli su mnogo kolica... tovarili na njih opeke... pa neka ih voze tamo gdje rade zidari.

Ovaj primjer sadrži u izvjesnom smislu upravni govor, jer citira zapovijednu rečenicu bez glagola o kojem ona ovisi.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Kwi dela kumisyon i se fava de mōto kumo k'al mure favēla beŋ. (GM)	Quelli della commissione ammiccavano l'uno all'altro come il ragazzo parlava bene.	Oni od komisije su si namigivali kako momak pametno (lit.: dobro) govori.

b. *Primjeri slaganja vremena*

(Svi su primjeri dobiveni od Moschenija.)

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
Al savio veysto k'a nu yera ńente altro da fa...	Il saggio, visto che non c' era niente altro da fare...	Pametni (brat) budući da ništa drugo nije preostajalo...
»Ah, kumpâre... i no varavi may kredisto k'i fùsovo tanto avâro...	»Ah, compare... non avrei mai creduto che foste tanto avaro...«	»Ah, kume... ne bih nikada mislio da ste tako škrti...«
Low, veysto k'a ge varavo tuka stà de dreyo de dowti, al yo pensà da yudase...	Lui, visto che avrebbe dovuto stare dietro di tutti, pensò di aiutarsi...	On, videći da će morati stajati iza svih, pomisli da si pomogne...
Owno de kwi... al g'o deyto ke aŋka low viva un fra...	Uno di quelli... gli disse che anche lui aveva un fratello...	Jedan od onih... mu reče da i on ima brata...
...e ku'l yo veysto ke su muyìr durmeyva...	...e quando ha visto che sua moglie dormiva...	...i kad je vidio da njegova žena spava...

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
... al va drẹnto e al vido ke la durmeyva traŋkweyla ...	... va dentro e vede che essa dormiva tranquilla ...	... ude unutra i vidje da mirno spava ...

Ovdje vodnjanski historijski prezent vrijedi kao izrazito prošlo vrijeme.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
... sẹnsa vardà kwil k'a yera preymo o ỏwltimo, i stava là a čakolà ...	... senza guardare chi era il primo o l'ultimo, stavano lì a chiacchierare ...	... ne gledajući tko je prvi ili posljednji, razgovarali bi tamo ...
Le yo duvisto deyge almäŋko ğize võlte de ki k'a se tratâva.	Hanno dovuto dirgli almeno dieci volte di che si trattava.	Morale su mu bar deset puta reći o čemu se radi.
La turna e la vido ke al murè zugava kola pistõla da se paro.	Essa torna e vede che il ragazzo giocava con la pistola di suo padre.	Ona se vrati i vidje da se dječak igra s pištoljem svoga oca.

I ovdje je historijski prezent uzet kao prošlo vrijeme.

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
... e al yo veysto ke là viseyn a yera un muleyn a akwa ...	... e egli vide che là vicino c'era un mulino a acqua.	... i on vidje da je tamo blizu jedna vodenica.
... al yo pensà ke, tanto bravo k'al yera da zbarà, al pudarâvo ...	... pensò che tanto bravo com'era nello sparare, potrebbe ...	... pomisli da bi, ovako vješt gađanju, mogao ...
I vularâvi ke ti veńisi kum mey.	Vorrei che tu venissi con me.	Htio bih da pođeš sa mnom.
... al dutùr g'o deyto k'a no yera ńente ...	... il medico gli disse che non c'era niente ...	... liječnik mu reče da nije ništa.
La diresyon dal manikùmio a se uneyva uńi ăno par vidi kway k'a yera i mâti k'a se pudiva mandà a kăza.	La direzione del manicomio si univa ogni anno per vedere quali erano i matti che si potevano mandare a casa.	Uprava ludnice sastajala se svake godine da vidi koje se ludake može pustiti kući.
La kumisyon yo pensà k' al no yera aŋkura madowro.	La commissione ha pensato ch'egli non era ancora maturo.	Komisija je pomislila da on još nije zreo.

Na kraju evo i jednog primjera neposredne koegzistencije slaganja i neslaganje vremena u G. Moschenija. Kako je lingvistički kontekst u ovom primjeru u oba slučaja posve jednak (talijanizmi, riječi koje znače periodičke godišnje svetkovine), a ipak se slaganje pojavljuje u drugom glagolu, dok ga u prvom nema, mislim da se iz ovog primjera vrlo jasno vidi da čak ni u govoru Moschenija slaganje vremena nije sigurno, a to čini još vjerojatnijim zaključak da autohtoni vodnjanski govor nema slaganja vremena.

Evo toga primjera (iz jedne anegdote):

Vodnjanski:	*Talijanski:*	*Srpskohrvatski:*
... e tanto tęmpo k'al ziva in apâlto, al saviva za kwando ke la *yo* al unomâstiko e kwando ke la *viva* al dey de nâsita.	... e da tanto tempo che (egli) andava nella rivendita (merceria), egli sapeva già quando essa aveva (lit.: ha) l'onomastico e quando aveva il compleanno.	... kako je dugo vremena (već) dolazio u trafiku (sitničariju), već je znao kada joj je imendan a kada rođendan.

Da ponovim na kraju još jednom statističke rezultate:

od ukupno 74 primjera, slaganje ima 16 primjera (22%), a nema 58 primjera (78%). Od svih navedenih 74 primjera Moschenijevih je 56 (ili 76%), od drugih ispitanika ima 18 primjera (ili 24%). Unutar Moschenijevih primjera nalazimo slaganje u 16 primjera (ili 29%), a ne nalazimo ga u 40 primjera (ili 71%). Ovi statistički rezultati dovoljno govore sami za sebe.

OBJAŠNJENJE KRATICA TEKSTOVA

Primjeri na str. 46–47. i 132–148. uzeti su iz tekstova sakupljenih u Vodnjanu 1957, 1961, 1962. i 1963, od kojih je objavljen samo prvi (*Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 9–10, 1960).

BBT – »Kwil k'a g'o tukà a Bara Burtolo Tiña« (»Što se dogodilo barbi Bartolu Škrcu«), 1957,

PBS – »Pipita bon suldà« (»Dobri vojnik Pipita«), 1961,

KBK – »A key beña krìdege?« (»Kome treba vjerovati?«), 1957,

MBD – »Owna mureda da spuzà fa duy biki« (»Jedna djevojka prevarila dvojicu«), 1961,

KB – »Al kaval e le brezole« (»Konj i odresci«), 1957,

KK – »Al kasadur de kontrabando« (»Krivolovac«), 1961,

»La kukɛra« – anegdota »La kukɛra« (»Orah«), 1961.

SADRŽAJ

Stjepan Ivšić, Zapreštenije dijavola 5

Mirko Deanović, Lingvistički atlas Mediterana III 27

Stjepan Ivšić, Enklitike 61

Pavao Tekavčić, Današnji istroromanski dijalekt Vodnjana 141